

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

BELLEK-MEKÂN ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA SAMSUN FUARI'NI
ANLAMAK

DOKTORA TEZİ

Yüksek Mimar Kader KESKİN

OCAK 2022
TRABZON

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MİMARLIK ANABİLİM DALI

**BELLEK-MEKÂN ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA SAMSUN FUARI'NI
ANLAMAK**

Kader KESKİN

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
“DOKTOR (MİMARLIK)”
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 15/12/2021
Tezin Savunma Tarihi : 07/01/2022**

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Reyhan MİDİLLİ SARI

Trabzon 2022

ÖNSÖZ

‘Bellek-Mekân Etkileşimi Bağlamında Samsun Fuarı’nı Anlamak’ adlı bu araştırma, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak hazırlanmıştır.

Öncelikle bu zorlu çalışma sürecinde bana kılavuz olan, bilgi, birikim ve desteğini esirgemeyen, fikirleriyle tezimi zenginleştiren, her zaman daha iyisini sorgulamayı, aramayı ve peşinden gitmeyi öğreten rol modelim değerli danışman hocam Doç. Dr. Reyhan MİDİLLİ SARI hocama ve bu eğitimi bana sunan KTÜ’ye içten teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam boyunca kıymetli fikirlerini, desteklerini esirgemeyen ve çalışmamı büyük bir özveriyle takip eden tez izleme komite üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Aysun AYDIN ÖKSÜZ ve Doç. Dr. Musa Yavuz ALPTEKİN hocalarıma çok teşekkür ederim. Değerli düşünceleri ve yorumları ile tezime sağladıkları katkılardan dolayı tez jüri üyelerim Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ ve Prof. Dr. Hakan SAĞLAM hocalarıma teşekkürü ayrıca borç bilirim.

Samsun kenti ve halkı için önemli bir değer taşıyan tez çalışma alanım Samsun Fuarı’na ait verilerin toplanması, bir araya getirilmesi, belgeliğinin oluşturulması ve arşivlenmesinde bilgi paylaşımında bulunan Embiya SANCAK’a, İsmail BOZLAR’a, Ahmet KAYA’ya, Kemal BAYRAKTAR’a ve daha ismini saymakla bitiremeyeceğim yardımını aldığım birçok kişiye, kamu kurumlarına ve özellikle Samsun kent halkına teşekkürü borç bilirim.

Son olarak beni bugünlere getiren, desteklerini, yardımlarını ve sevgilerini bir an dahi esirgemeyen hayattaki en büyük şansım ve varlığım olan eşsiz aileme sonsuz kez teşekkür ederim.

Yüksek Mimar Kader KESKİN
Trabzon, 2022

TEZ ETİK BEYANNAMESİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Bellek Mekân Etkileşimi Bağlamında Samsun Fuarı’nı Anlamak” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Doç. Dr. Reyhan MİDİLLİ SARI’nın sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, deneyleri/analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı/yaptırdığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 07/01/2022

Kader KESKİN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	III
TEZ ETİK BEYANNAMESİ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
TABLolar DİZİNİ.....	XII
1. GENEL BİLGİLER.....	1
1.1. Giriş ve Konuya Yaklaşım	1
1.2. Çalışmanın Amacı ve Çerçevesi.....	6
1.3. Çalışmanın Metodolojisi	9
1.3.1. Kolektif Bellek Okumada Araç Olarak Görüşme Tekniği	16
2. YAPILAN ÇALIŞMALAR	21
2.1. Mekân, Kamusal Mekân ve Toplum	21
2.1.1. Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Kavramları.....	21
2.1.2. Toplumsal Üretim Olarak Mekân Kavramı.....	27
2.1.2.1. Kamusal Mekân ve Toplumsal Dinamikler (Ekonomik, Politik, Sosyo- Kültürel) İlişkisi	38
2.2. Mekân, Gündelik Yaşam ve Kolektif Bellek	48
2.2.1. Belleğin Toplumsal Üretimi: Kolektif Bellek	48
2.2.2. Kolektif Bellek ve Mekân İlişkisi	55
2.2.3. Kolektif Belleğin Tahribi ve Yerin Değişen Anlamı	59
3. BULGULAR VE İRDELEMELER	65
3.1. Samsun Fuarı'nı ve Dönüşümünü Mekân ve Toplum İlişkisi Üzerinden Değerlendirmek	65
3.1.1. Ekonomik-Politik Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi.....	65
3.1.1.1. Kentin Tarıma Dayalı Ticari Yapısı	66
3.1.1.2. Kentin Ulaşım Yapısı	68
3.1.1.3. Planlı Kalkınma Politikaları	72
3.1.1.4. İdeolojik Toplumsal Çatışmalar	87
3.1.1.5. İhtisas Fuarlarının Ortaya Çıkışı	90
3.1.1.6. Neoliberal Politikalar	97

3.1.2.	Sosyo-Kültürel Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi	101
3.1.2.1.	Nüfus Hareketleri (Göç)	102
3.1.2.2.	Kentlileşen ve Değişen Toplumsal Yapı	105
3.1.2.3.	İletişim Araçları ve Yazılı Basın	123
3.1.3.	Mekânın Değişim ve Dönüşümünün Samsun Fuarı'na Etkisi (Yapım, Yıkım ve Dönüştürülen İşlevler)	132
3.1.3.1.	Samsun Fuarı'nın İnşası	132
3.1.3.2.	Mekânsal Sınırların Genişlemesi	155
3.1.3.3.	Mekânsal Yıkımlar ve Fiziksel Küçülme	167
3.1.3.4.	Kolektif Belleğin Tahribi ve Yerin Değişen Anlamı	174
4.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	183
5.	KAYNAKLAR	197
6.	EKLER	210
ÖZGEÇMİŞ		

Doktora Tezi

ÖZET

BELLEK-MEKÂN ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA SAMSUN FUARI'NI ANLAMAK

Kader KESKİN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Reyhan MİDİLLİ SARI

2022, 209 Sayfa, 8 Sayfa Ek

Samsun Fuarı, sahip olduğu mekânsal pratikler ile ticari yaşamın yanında sosyal, kültürel hayatın gelişmesinde rol almış ve kentli kolektif belleğinde önemli bir yer edinmiştir. Ancak süreç içerisinde yaşanan toplumsal gelişmeler, tüm dünya kentlerinde olduğu gibi Samsun kentinin de hem fiziksel hem de kamusal anlamda dönüşmesine neden olmuştur. Mekânın toplumsal ilişki ağları ile bağlantılı sosyal bir üretim nesnesi olduğu kabulü ise bizleri kentli belleğinin ürettiği değerleri ve deneyimleri sorgulamaya götürmektedir. Bu çalışma bulunduğu dönem için sadece Samsun'un değil Karadeniz Bölgesi'nin de en büyük kamusal mekânı olan Samsun Fuarı'nın yaşadığı dönüşümü, bu dönüşümde etkili olan değişkenleri mekân ve bellek arasındaki ilişki üzerinden anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla tez çalışması, mekân ve bellek ilişkisi üzerine temellenen kavramsal irdeleme ve kentli deneyimi üzerinden elde edilen verilerle Samsun Fuarı'nı değerlendirmeye alan bir çalışmadır. Çalışmada kent ve kentli belleği değişkenlerinin, 'kent toplumbilimine dayalı okuma' ve 'görüşme tekniği' aracılığıyla ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Değişen ekonomik, politik ve sosyo-kültürel gelişmelerin, günlük yaşamı ve buna bağlı olarak mekân üretimi üzerindeki etkisi fuar üzerinden ortaya koyulmuştur. Çalışma sonucunda, toplumsal dinamiklerin kamusal kullanımı da değiştirdiği ve buna bağlı olarak kentli belleğini besleyen sosyal değerleri etkilediği açığa çıkmıştır. Bu mekânın kentten kopuşu nedeniyle kolektif bellekte yıkımın olduğu, sürekliliğinin kesintiye uğradığı görülmüş ve zaman içinde değişen mekânsal pratiklere bağlı olarak bu yer için yeni bir bellek katmanının inşa edilemediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Mekân, Kolektif Bellek, Mekânın Sosyal Üretimi, Samsun Fuarı

PhD. Thesis

SUMMARY

UNDERSTANDING SAMSUN FAIR IN THE CONTEXT OF MEMORY-SPACE INTERACTION

Kader KESKİN

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural and Applied Sciences
Architecture Graduate Program
Supervisor: Assoc. Prof. Reyhan MİDİLLİ SARI
2022, 209 Pages, 8 Pages Appendix

Samsun Fair, with its spatial practices, played a role in the development of social and cultural life as well as commercial life and gained an important place in the collective memory of the city. However, the social developments experienced in the process caused the city of Samsun to transform both physically and publicly, as in all other cities in the world. The acceptance of space as a social production object connected with social relations networks leads us to question the values and experiences produced by the urban memory. This study aims to understand the transformation of Samsun Fair, which was the largest public space not only in Samsun but also in the Black Sea Region, and the variables that were effective in this transformation, through the relationship between space and memory. For this purpose, the thesis is a study that evaluates the Samsun Fair with the data obtained from the conceptual analysis based on the relationship between space and memory and the urban experience. In the study, it is aimed to reveal the urban and urban memory variables through 'reading based on urban sociology' and 'interview technique'. The effect of changing economic, political and socio-cultural developments on daily life and accordingly on the production of space has been revealed through the fair. As a result of the study, it was revealed that social dynamics also changed the public use and accordingly affected the social values that feed the urban memory. It has been seen that there is destruction and continuity in the collective memory due to the separation of this place from the city, and it has been revealed that a new memory layer cannot be built for this place due to the changing spatial practices over time.

Key Words: Public Space, Collective Memory, Social Production of Space, Samsun Fair

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 1.	Samsun'un ülke ve bölge içindeki konumu	13
Şekil 2.	a. Tekel Tütün Fabrikası; b. Tütünün işlenmesi.....	66
Şekil 3.	Samsun'u İstanbul'a, Karadeniz'e ve İç Anadolu'ya bağlayan ulaşım yapısı	69
Şekil 4.	a.1954 yılı Samsun Limanı vaziyet planı; b.1955 yılı- Limanın inşası; c. Dolgu yapılmadan önce kent merkezi sahil şeridi; d. İskeleler.....	70
Şekil 5.	1960-1962 yılları arası dolgu alanı.....	71
Şekil 6.	a.1960 yılı imar planına göre kent merkezi dolgu alanının durumu (İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü arşivi); b. 1960 imar planı sonrasında uygulanan Ordu Devlet Yolu/Atatürk Bulvarı.....	73
Şekil 7.	a. 1960-1963 yılları arası-Samsun Fuarı'nın açılacak olduğu dolgu alanı; b. Fuarın zamanla ulaşacağı maksimum sınır; c. 1963 yılı-Samsun Fuarı inşaat çalışmaları; d. Ordu Devlet Yolu (Atatürk Bulvarı), Samsun Limanı ve Samsun Fuarı	74
Şekil 8.	Samsun Fuarı'nın Türkiye'nin ilk 'Milli Fuarı' olduğunu anlatan bir poster	78
Şekil 9.	1960'lı yıllar-Fuar açılış törenlerinden biri.....	80
Şekil 10.	1966 yılı- Cevdet Sunay'ın ve bakanların fuar açılışı için ziyareti.....	80
Şekil 11.	1980 yılı- Samsun'da yerel gazetede şiddet eylemleri.....	89
Şekil 12.	1960-1990 yılları arasındaki fuara iştirak eden pavyon-vitrin-stand (p+v+s) ve firma (f) sayısı.....	93
Şekil 13.	Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler	95
Şekil 14.	Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler	99
Şekil 15.	Yabancılar Pazarı'nın ilk sergileri.....	100
Şekil 16.	Yıllara göre Samsun kent merkezi nüfusu	103
Şekil 17.	a. Halk dershanelerinden bir ders; b. Halkevi bağlama ekibi.....	106
Şekil 18.	a. 1950'lerin sonu-Samsun kent merkezinde müzikli bir çay bahçesi; b. 1960'lı yıllar-Yazlık Yıldız Sineması	107
Şekil 19.	a.1964 yılı-Fuar Aile Çay Bahçesi; b. Akasyalar Çay Bahçesi.....	109
Şekil 20.	Yelken Kulüp	110
Şekil 21.	1966 yılı-Samsun Fuarı eğlence hayatında lunapark	111
Şekil 22.	1300 kişilik açık hava tiyatrosu.....	112
Şekil 23.	Ulusal gazetede açık hava tiyatrosu	113
Şekil 24.	1967 yılı-Fuarda mini golf alanı.....	113
Şekil 25.	1969 yılı-Fuarda 'Yaşamak Ne Güzel Şey' isimli film.....	114

Şekil 26.	a. 967 yılı-1500 kişilik müzikli Sedef Restoran; b. Sedef Restoran'ın yazlık bölümü; c. Neco Gazinosu iç mekânı; d. Sahil Lokantası.....	116
Şekil 27.	Gazetelerde fuar açılış duyuruları; Fuar tanıtım dergileri	125
Şekil 28.	1967 yılı fuar tanıtım afişi	126
Şekil 29.	Fuarın tanıtılmasında hediyelik eşyalar- a. Bardak; b. Sigara paketi; c. Kartpostal; d. Çay paketi; e. Kibrit kutusu	126
Şekil 30.	Samsun Fuarı'nın yıllara göre ziyaretçi sayısı	131
Şekil 31.	1963 yılı-Samsun Fuarı'nın kroki planı	133
Şekil 32.	a. 1963 yılı-Samsun Fuarı; b. 1960'lı yıllar- Kent içinden fuara bakış.....	133
Şekil 33.	1964 yılı-Samsun Fuarı'nda pavyonlar	134
Şekil 34.	Fuar'ın ilk yıllarında pavyonlar.....	135
Şekil 35.	a. '19 Mayıs Kapısı' nın ilk tasarımı; b. '19 Mayıs Kapısı' nın sonraki tasarımı	136
Şekil 36.	a. 1980'ler-Hamdi Ömeroğlu kapısı; b. Hamdi Ömeroğlu kapısı ile deniz arasında yer alan aks ve anıt (ışıklı kule)	136
Şekil 37.	a. Fuarda bir parfüm standı; b. Magrını Pavyonu iç mekânı; c.,d. Philips Pavyonu iç mekândan fotoğraflar; e.1966 yılı-Komili Pavyonu; f.1967 yılı- Ericson Pavyonu; g.1960'lı yıllar-Eczacıbaşı standı.....	138
Şekil 38.	a. Sümerbank Pavyonu; b. Sümerbank Pavyonu iç mekânı; c. Tariş Pavyonu; d. Tariş Pavyonu iç mekânı; e. Türkiye Zirai Donatım Kurumu Pavyonu; f. Tarım Ticaret Pavyonu	141
Şekil 39.	a. Kızılay Pavyonu; b. 1967 yılı-Türkiye Şeker Fabrikaları Pavyonu; c. 1967 yılı-Seka Pavyonu; d. 1967 yılı-Azot Sanayii Pavyonu; e. 1965 yılı-Giresun Pavyonu; f. 1966 yılı-Petrol Ofisi Pavyonu	142
Şekil 40.	a. 1966 yılı-Veteriner Teşkilatı Pavyonu; b. Turyağ Pavyonu; c. Kız Olgunlaşma Enstitüsü Pavyonu; d. Birlik Ticaret Pavyonu; e.f. 1967 yılı- Karabük Pavyonu	143
Şekil 41.	1967 yılı-Ferruh Örel'in çizimiyle fuarda sergi evi	144
Şekil 42.	a. 1966 yılı-Makine Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu; b. 1960'ların sonu-Makine Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu; c. Kent içinden fuarın görünümü	145
Şekil 43.	Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu	146
Şekil 44.	İpragaz Pavyonu vaziyet planı, plan ve kesiti	147
Şekil 45.	1967 yılı-Tekel Pavyonu	148
Şekil 46.	a. Tekel Pavyonu; b. Tekel Pavyonu maketi	149
Şekil 47.	Samsun Belediyesi hatıra eşya satış bürosu iç mekânı	151
Şekil 48.	a. 1960'lı yıllar-Samsun Fuarı'nın '19 Mayıs Kapısı' (ana giriş kapısı); b. Giriş kapısı karşısında yıkılan Atatürk Müzesi	152
Şekil 49.	Atatürk Müzesi, Kaskatlı Havuz ve Kuğulu Havuz	154

Şekil 50.	Arkeoloji ve Etnografya Müzesi	155
Şekil 51.	a. Eklenen üst geçit ile fuara kazandırılan alan; b. Üst geçitten fuarın görünümü	156
Şekil 52.	1960'lı yıllarından sonunda Samsun Fuarı.....	157
Şekil 53.	a. 1970'li yıllar-Kent içinden fuara bakış; b. 1975 yılı-Samsun Fuarı.....	157
Şekil 54.	1970'li yıllar-Fuarın peyzaj düzenlemesi yapıldıktan sonraki durumu	158
Şekil 55.	Akşam ışıkları içinde fuar ve açık hava tiyatrosu	159
Şekil 56.	a. 1975 yılı- '19 Mayıs Giriş Kapısı'	160
Şekil 57.	1976 yılı-Samsun Fuarı kroki planı.....	162
Şekil 58.	a.b. Fuar Müdürlüğü hizmet binası; c.1971 yılı- Dönme dolaptan fuarın batı yönüne doğru bakış; d. 1975 yılı- Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu	163
Şekil 59.	a. Arı Reklam Dekorasyon Pavyonu; b.1970'li yıllar-Taşan (zirai aletler) Pavyonu; c. 1973 yılı-Canık Lastik Fabrikası vitrini; d. 1970'li yıllar-Tekel Pavyonu; e.f.1970'li yıllar-Pirelli Pavyonu.....	164
Şekil 60.	1975 yılı-Standlar	165
Şekil 61.	Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler	166
Şekil 62.	Yerel gazetede fuara ilişkin bir haber	166
Şekil 63.	Yerel gazetede fuara ilişkin bir haber	167
Şekil 64.	1987 yılı-Kurtuluş Yolu ve fuar dışında kalan alan	168
Şekil 65.	1986 yılı-Fuar alanına eklenen Kurtuluş Yolu	169
Şekil 66.	Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler	170
Şekil 67.	1990'lı yılların başı-Samsun Fuarı	170
Şekil 68.	1990'lı yıllar-Fuar alanında Yabancılar Pazarı	171
Şekil 69.	Fuar alanına eklenen Hükümet Konağı (valilik) ve Yabancılar Pazarı	171
Şekil 70.	a. Gazi Polis Merkezi; b. Avcılar Kulübü	172
Şekil 71.	Fuar alanı günümüz kullanımı.....	174

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 1.	Mekân Okumasında Seçilen Toplumbilimciler ve Kuramsal Yaklaşımı.....	15
----------	--	----

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş ve Konuya Yaklaşım

Kentlerin sürekli değişim/dönüşüm içinde olduğu günümüz yaşamında inşa edilen yapılar tüketilmek üzere üretilmekte; sonuç olarak da katı olan her şey buharlaşmaktadır (Berman, 2003). Bu kapitalist düzen içerisinde tüm ürünler ortadan kaldırılıp yeniden oluşturulabilmekte ve süreç kendini yineleyerek sonsuz kere tekrar edebilmektedir. Söz konusu döngü ve değişim, kentlerin geçmiş ve geleceklerini etkilemekte; kamusal alan ve dolayısıyla kamusal yaşamın geçtiği kentin kamusal mekânlarını dönüştürmekte; kent ve kentli hafızasında ise süreksizliklere neden olmaktadır (Habermas, 2014; Boyer, 1998). Farklı alanlardan araştırmacılar, 20. yüzyılın başında belirginleşmeye başlayan bu kesite yönelik çalışmalar yapmıştır. İnsan yaşamının altüst olduğu, büyük demografik değişimlerin görüldüğü, yeni gelişen otomobil, demiryolu, telgraf ve telefon gibi teknolojiler ile toplumsal ve fiziki çevrenin hızla dönüştüğü, ekonomik ve siyasi güçlerin kendini gösterdiği dönemde, insan yaşamı ve fiziksel çevresinin nasıl olması gerektiği sorgulanmıştır. Bugün bu soru, toplumun sürekli değişen dinamik yapısı içerisinde güncelliğini ve geçerliliğini diğer alanlarda olduğu gibi mimarlık alanında da korumaktadır. Özellikle 20. yüzyıl ile birlikte yoğunluğu artan kentlerin ve mekânların katmanlı yapısını yalnızca fiziksel ve demografik özellikler üzerinden incelemek ise bu çalışmaları eksik bırakmaktadır.

Mimarlık disiplininde yapılan araştırmalara bakıldığında mekânın 19. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlandığı ve devamında araştırmaların estetik teorilerle geliştiği görülmektedir. Erken modern dönemde üzerinde tartışmaları artan mekân kavramı, küresel ölçeğe çıkarak mimarlığın gündelik dilinde yerini almıştır (Forty, 2000). Mimarlık disiplini özelindeki çalışmalara bakıldığında mekânların genellikle işlevsel özellikleri, biçim/form arayışları, estetik değer yargıları, bir dizi geometrik ilke ve elemanları, strüktürel sistemleri, kullanılan malzeme ve teknikleri, insan-ölçü-mekân bağlantıları, kullanıcı gereksinimleri, doğal ve yapılı çevre ile ilişkileri, ekolojik yaklaşımlar vb. doğrultusunda ele alındığı görülmektedir. Ancak toplumsal dinamikler ile fiziki çevrenin hızla değiştiği/dönüştüğü bu çağda günümüz koşulları karşısında mimarlık alanında yapılan bu çalışmalar mekânı/kenti anlamak adına yetersiz kalmaktadır. Varlığını mekânda bulan, eylemlerini mekân üzerinden gerçekleştiren insanın mekân ile olan sarmal ilişkisinin ne olduğu ve nasıl incelenebileceği

ise günümüz devingen yaşamında mimarlık disiplini için hâlâ önemli bir soru olarak durmaktadır.

Bakıldığında insanı konu alan her bir disiplinin insan ve mekân arasındaki ilişkiyi anlama ve tanımlama çabasına girmiş olduğu görülse de araştırmalardan ortaya çıkan sonuca göre mekân artık tek bir kalıba indirgenemeyen disiplinler ötesi bir olgu/kavram olarak değerlendirilmelidir. Belirtilen bu düşüncenin temelinde ise mekâna bakışa yeni bir kapı aralamasıyla Henri Lefebvre'in söylemleri öne çıkmaktadır. Kuramcı 1970'li yıllarda mekâna yönelik yapılan tartışmaların indirgemeci olduğunu, mekânı anlamada mekânın esasında sahip olduğu anlamın ve üretildiği süreçlerin göz ardı edildiğini belirtmiştir. Bu anlayışa göre mekân, aslında pasif bir geometri değil; sosyal ilişkiler tarafından üretilen aktif bir yapıdır. Lefebvre ile başlayan bu kuramsal çıkış, mekân kavramı temelinde kent ölçeğine toplumsal bir ürün olarak bakmış ve ardından birçok çalışmaya giden yolun önünü açmıştır.

Lefebvre (1974)'e göre mekân, sabit ve durağan olmaktan ziyade yaşamın içindeki ilişkiler ve biçimler bütünüdür. Bu nedenle de toplumla ilintili canlı ve değişken bir yapıdır. Kuramcıya göre mimarlığın temel konusu olan 'mekân', her ne kadar sahip olduğu işlevi, biçimi, sınırları ile fiziksel olarak tanımlanmaya çalışılsa da aslında içinde toplumu da barındıran, sosyal ilişkilerin gerçekleştiği, toplumsal olaylara sahne olan yerlerdir. Toplumsal olaylara sahne olması, yön ve şekil vermesi ve karmaşık toplumsal aktiviteleri içinde barındırması nedeniyle mekânlar, aynı zamanda sosyal birer olgudur (Lefebvre, 1974). Günlük yaşamını mekân üzerinde devam ettirme gereksinimi olan insan, mekânla iletişim ve etkileşim halindedir. Bireyler, ekleme ve çıkarmalar yaparak mekânı değiştirme gücünü elinde taşıırken mekân da birey üzerinde etkilidir. Bu diyalektik ilişki mekân ve insan üzerinde ortaya çıkan deneyimler, algı ve oluşumlarla kendisini göstermektedir. Bu anlamda her mekânsal oluşum doğrudan insan ve yaşadığı toplumla ilgili veriler taşımakta ve topluma ait işaretler sunmaktadır.

Lefebvre (1974)'e göre her toplum, kendi üretim şekline göre kendi mekânını üretmektedir. Bu süre içinde mekânsal pratikler hem günlük yaşamı hem de mekânı düzenlemektedir. Böylelikle mekânlar, toplumsal olarak üretilirken toplumsal ilişkiler de zaman içerisinde yeniden üretilmektedir. Zaman içerisinde bireylerde ya da gruplarda değişen anlamlar ve kodlar, günlük yaşamı da değiştirmekte ve böylelikle gündelik yaşam yeniden üretilmektedir.

Mekân, temelde somut olarak üretilen, kullanılan ve tüketilen fiziksel bir üretim nesnesi olmakla birlikte; mekân ve toplum arasındaki diyalektik ilişki yalnızca inşa edilen fiziksel bir üretim nesnesine değil karmaşık ilişkiler ağına da işaret etmektedir. Toplum tarafından gündelik hayat her ne kadar sıradan ve alelade gözükmüş olsa da esasında karmaşık ve gizemli bir yapısı bulunmaktadır (Lefebvre, 1974). Harvey (2003) de bu noktada mekânların duvar, döşeme, çatı ya da kentsel ölçekte meydan, park, cadde olmasının çok ilerisinde aslında her türlü sosyal, ekonomik ve politik birtakım izlerin yansıması olduğunu belirtmektedir. Kuramcıların bu değerlendirmeleri, mekânın ‘sadece fiziksel üretim araçlarıyla değil, o toplumu kuran ilişkiler örüntüsüyle’ anlamlandırılabilceğini göstermektedir. Bu nedenle toplumsal olaylarla yoğrulmuş olan mekân, aslında toplumsal ve insani eylemlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bu ilişkiyi çözümlemede mekânın sosyal bir ürün olarak kavranmasının, mekânı ve yaşadığı değişimi/dönüşümü anlamada etkili olduğu düşünülmektedir.

Günümüzde küreselleşen dünya ve etki alanını hızla genişleten kapitalizme bağlı olarak mekânların daha çok ekonomi ilişkileri tarafından biçimlendirildiği ileri sürülmektedir. Mekânsal okumaları makro bakış açısına yönelten bu değişim, yerelde ve üst ölçekte görülen ekonomik toplumsal gelişmelere odaklanmaktadır (Yırtıcı, 2009). Mekânlarda toplumsallığın, politik olanın, sosyo-kültürel imgelerin kendisine karşılık bulunduğu da bir gerçekliktir. Bu toplumsal gelişmelerin günlük yaşam şekli üzerindeki ve bu duruma bağlı olarak da mekân üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi, mekânsal değerlendirmelerin yapılmasını, analiz edilmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu yönüyle mekânları mikro ölçek bakış açısıyla, toplumsallığın mekân üzerindeki çözümlemeleri ile birlikte ele almak gerekmektedir (Harvey, 2001; Harvey, 2003). Dolayısıyla mekân ve sosyal yapı arasındaki ilişki, kent coğrafyası, ekonomi, siyasi ve sosyal yaşam gibi geçmişe ait verilerin ele alındığı geniş ölçekli bir bakışı gerekli kılmaktadır (Rossi, 2006). Bütün bu bağlamları birbirleriyle ilişkili olacak şekilde, birbiriyle kesişecek şekilde keşfetmek bütünün kendisini oluşturan parçalardan daha fazlası olduğunu anlamada temel bir yaklaşım sunmaktadır. Özetlemek gerekirse, mekânın toplumu, toplumun da mekânı etkilediğini gözetken ve bu diyalektik ilişkinin izini süren çok boyutlu bir sorgulama, kamusal mekândaki mekânsal oluşumların temsil ettiği kodları, günlük yaşamı, ürettiği ilişkileri ve anlamları yani mekânın üretimini deşifre etmeye yardımcı olabilecektir. Bu bağlamda, yapılan tez çalışması, kamusal mekânın üretimini ve yaşadığı

dönüşümü anlamaya çalışmakta ve tartışma zeminini Samsun Fuarı üzerinden gerçekleştirmektedir.

1963 yılında ‘Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı’ ismiyle kurulmuş olan fuar, zaman sonra Anadolu’nun ilk milli fuarı olarak tescillenmiştir. Fuar, yerel ve bölgesel ölçekte çok sayıda kullanıcıya ulaşmayı başarmış; kentin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine yardımcı olmuştur. Çekim potansiyelinin bölge sınırını aşarak ülke sınırına ulaşması ile bölge ismi niteliği taşıyan ‘Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı’ ismi değiştirilmiş ve fuara ‘Samsun Fuarı’ ismi verilmiştir. Firmaların ürün ve hizmetlerini ziyaretçilere sergilemesi yoluyla, alıcı ve satıcıların karşılaşma alanı olarak bireylerin temas, iletişim ve etkileşim kurmasına imkân tanınması ve ülke çapındaki herkese açılması ile bir kamusal mekân niteliği taşımıştır. Dolayısıyla döneminde kent halkının bir araya geldiği kentin en büyük kamusal mekânı olan fuar, taşıdığı ticari ve eğlence fonksiyonuna ait mekânsal pratikler ile kentli hafızasında yer edinmiştir.

İlk olarak deneme mahiyetinde açılan ve genel ticaret fuarı niteliği taşıyan Samsun Fuarı, zamanla yoğun bir talep görmesi ile mekânsal olarak büyümüş, sınırlarını genişletmiştir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi tarihsel süreçte Türkiye’de yaşanan ekonomik, politik ve sosyo-kültürel yapıdaki gelişmeler, kentlerin hem fiziksel hem de kamusal anlamda dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm süreci Samsun kentini olduğu kadar Samsun Fuarı’nı, bu alandaki kentsel yaşamı ve pratiklerini de etkilemiştir. Zamanla fuarın birincil kuruluş amacı olan ticareti hareketlendirme yönü örtük kalmış; kent ve toplum için bu denli önemli olmasına rağmen fuar, giderek etkinliğini ve gücünü kaybetmiş; fiziksel müdahalelere maruz kalarak dönüşüme uğramıştır. Son dönemlerinde eğlence kültürünün öne çıktığı bu mekân, 1992 yılında son kez açılmıştır. Ülkemizde 1980’lerden itibaren neoliberal politikalar doğrultusunda kamusal mekâna ilişkin planlama kararları ve müdahaleler, Samsun Fuar alanında da görülmüş; fuarın kent merkezindeki konumu nedeniyle kapanma sonrasında alanda çeşitli ölçeklerde yapılar inşa edilerek mevcut alan bütünlük içermeyen, parçalı, düzensiz bir şekil almıştır.

1963-1992 yılları arasında kente ve kent halkına fuar işleviyle hizmet eden Samsun Fuar alanı, 1992 yılı sonrasında sosyo-kültürel yapıların yanı sıra kamusal yapıları da barındıran çok işlevli ve katmanlı bir doku meydana gelmiştir. Atatürk Müzesi, Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Lunapark, birkaç yapı ve gazino dışında fuara ait yapıların tamamı kaldırılmış; Hükümet Konağı (valilik), Yabancılar Pazarı, çay bahçeleri, yeme-içme mekânları gibi yeni yapılar eklenmiş ve fuar alanı farklı dönemlere ait izler taşıyan bir mekân

haline gelmiştir. Bir kamusal mekân olan Samsun Fuarı'nın yaşadığı değişim/dönüşüm sürecini ve bu süreci etkileyen toplumsal dinamikleri kent ve kentli belleği üzerinden anlamak, kamusal mekânların üretimine ve geleceğine yönelik çıkarımlar yapabilmek adına önem taşımaktadır.

Lefebvre, mekân üretiminde birbiri ile diyalektik ilişki içinde olan mekânın zihinsel, fiziksel ve kavramsal üç anından söz etmektedir. Mekânı tasarlanan, yaşanan ve algılanan bir olgu olarak tanımlayan kuramcı, doğru bir mekânsal analiz için bu üçlü arasındaki diyalektik ilişki çerçevesinde mekânların ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu üçlü diyalektiği ise mekân temsilleri, temsil mekânları ve mekânsal pratikler olarak açıklamaktadır. Mekân temsilleri, mekânın planlanmasındaki üretim ilişkilerini, ideolojiyi ve taşıdığı kodları ifade etmektedir. Mekânsal pratikler, gündelik yaşam içindeki deneyimlerin üretilmesi ve yeniden üretilmesi ile ortaya çıkan fiziki mekânı anlatmaktadır. Temsil mekânları ise kullanıcılar tarafından üretilen, yaşatılan imgeler, semboller ve anlamları taşımaktadır (Lefebvre, 1974). Samsun Fuarı'nın inşası da mekân temsillerinin mekânsal pratiklere yönelik ortaya koyduğu fikirlerin üretilmesi ile başlamıştır. Kentin iktisadi olarak en durgun ayı olan temmuz ayını canlandırmak istenmesiyle oluşturulmuş olan bu fuar aynı zamanda kentin günlük yaşamını da etkilemiştir. Kamusal mekânlar her ne kadar siyasi otoritenin planladığı bir ürün olmuş olsa da toplum tarafından kullanımı ile kentli için kolektif bir ürün haline gelmektedir. Samsun Fuarı da kentliye yeni rutinler, alışkanlıklar, sosyal değerler kazandırarak kentlinin günlük yaşam kalıplarının ötesine geçmesini sağlamıştır. Kent ekonomisini hareketlendirme hedefi ile planlanan bu mekân, yeni mekânsal pratiklerin oluşmasına, yeni değer ve anlamlar ile bir temsil mekânına dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

Lefebvre (1974)'in belirttiği üzere gündelik yaşam, mekânsal pratiklerle çarpışarak elde edilen deneyimlerle birlikte toplum tarafından anlamlar ve değerler üretilmesine yol açmaktadır. Bu anlamlar ve değerler ise günlük yaşam akışında imgeler şeklinde bireyin hafızasında yer edinmekte ve kolektif belleğin sosyal çerçevesinin temelini oluşturmaktadır (Halbwachs, 2016). Halbwachs'a (2017) göre bellek, toplum tarafından üretilen kolektif bir oluşumdur; belli ortak özelliklere sahip ve bu nedenle de bir grup oluşturan insanların (insanlık, halk, sınıf vd.) tarihsel, siyasal, kültürel ve sınıfsal hafıza gücüdür. Kuramcıya göre belleğin ilk oluşmaya başladığı aile başta olmak üzere çeşitli grupsal bağlantıların yanı sıra toplumsal anlamda bir kültürel birikim, belleği kişisellikten çıkararak bireylere kolektif bir çerçeve çizmektedir. O nedenle Lefebvre (1974)'in sözünü ettiği mekânın üçüncü

bileşeni olan temsil mekânları, dönemin gündelik yaşamını, mekânsal pratiklerini ve kodlarını taşıyan değerlerle yüklüdür.

Felman ve Laub (1992) ve Huyssen (1994), kolektif belleğin yaşananlara tanıklık etmede, kayıpları ortaya koymada, geçmişi hatırlamada ve kurgulamada en önemli araçlar arasında olduğunu belirtmektedir. Uludağ ve Aycı (2016) da kolektif belleğin temelini oluşturan imgelerin bireylerin hatırlama eylemini belirlediği gibi toplumun gündelik yaşam kavrayışını da açığa çıkardığını ifade etmektedir. Dolayısıyla kentli belleğinde mekânları sorgulamak, kent halkı tarafından paylaşılan, esasında mekânsal pratikler ve temsil mekânları ile açığa çıkan değerleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Yapılan sorgulamada açığa çıkan anlamlar ise dönem toplumsal dinamiklerini oluşturan değerler olarak okunabilmektedir. Tez çalışması bu kapsamda kolektif bellek kavramını, mekânı anlayabilmek, kentlinin zihnindeki döneme ait günlük yaşamı anlamak üzere yardımcı olmakta ve bu bağlamda fuarı değerlendirmede önemli araç olarak kullanılmaktadır. Samsun Fuarı'nın kolektif bellek okumasının dönem dinamiklerine, kodlarına, mekânsal pratiklerine dair önemli ipuçları sunacağı; böylece fuarın ve fuar alanının geçirdiği dönüşümün ve bunun ardında yatan dinamiklerin de daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Bu manada yapılan araştırma, değişmekte olan sosyal ilişkileri, fuarın kamusal alandaki temsiliyetini ve zihin dünyasında üretilen anlamları kolektif bellek aracılığıyla değerlendirerek mekânı okumayı ve anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Çerçevesi

Samsun Fuarı, açık olduğu dönemde yalnızca Samsun'dan değil çevre birçok ilden de ziyaretçi çekmesi, yoğun talep alması ve kullanımının olması ile kentin en büyük ve en önemli açık kamusal mekânı olmuştur. Kurulduğu ekonomik liberalleşme döneminden dünya genelinde genel ticaret fuarlarının cazibesini kaybetmeye başladığı döneme kadar halkın bir araya gelebilmesinde, güncel yenilikleri takip edebilmesinde önemli bir araç olmuştur. Ancak 1980'lerden itibaren neoliberal politikalar doğrultusunda ülkemizde birçok kamusal mekân yeniden şekillenmiştir. Kent merkezindeki konumunun kıymetli olması nedeni ile fuar alanı bu gelişmelerden etkilenmiş; fuarın kapanması sonrasında alanda çeşitli ölçeklerde yapılaşma meydana gelmiştir. Samsun Fuarı, her ne kadar kapanmış ve bulunduğu yer dönüşüme uğramış olsa da bu yeri kendine özgü ve tekil yapan barındırdığı yapılardan ve peyzaj niteliklerinden ziyade kentlileri bir araya getirmesi ve çeşitli mekânsal

deneyimler yaşatması ile kolektif belleğin yapıtaşlarından birisi olduğunun düşünülmesidir. Fuarın yaşadığı dönüşümü ve dönüşüm sonrasında karma işlevli bir kullanım haline gelen bu yerin katmanlı yapısını anlayabilmek, fuarın üretimini bağlamsal bir çerçeve içinde gündelik yaşam ile birlikte ele alan bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Harvey bu noktada kültürel süreçler, ekonomi, iktidar ilişkileri, toplumsal hiyerarşiler gibi gündelik yaşam deneyimlerinin mekân üzerinden gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ona göre sosyal eylemler ve süreçler mekân üzerinde etkili olduğu kadar mekânlar da bu eylemler ve süreç üzerinde etkilidirler. Bu nedenle mekânlara, toplumsal olayların içinde geçtiği, zamanın tarihe dönüştüğü bir hazne olarak bakılmalı; gündelik yaşamı ve mekânsal pratikleri etkileyen dönemin ekonomik, politik, sosyo-kültürel değişimlerine ışık tutan sosyal birer varlık olarak kavramsallaştırılmalıdır (Harvey, 2003). Dolayısıyla mekânı anlamaya yönelik olarak toplumun ekonomik, politik ve sosyo-kültürel dinamikleri, çalışmaya kavramsal bir kılavuz çizmektedir.

Kamusal mekânların üretimlerine yönelik yaklaşımlar dönemin önceliklerine göre değişse de mekânlar her dönem için bir örgütlenmenin neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumlardaki sosyo-ekonomik ve politik boyutlar toplumsallığın aynası olan kamusal mekânlara yansımakta, onları var etmekte, sürdürmekte ya da süreç içerisinde dönüştürebilmektedir. Mekânların üretimi, toplumun öncelikleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Öncelik daha çok üretim ilişkileri olarak adlandırılan ekonomik bir tercih olmakla birlikte, zaman zaman politik, askeri, dini ve başka şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Kentin kamusal mekânları, coğrafi şartların biçimlendirdiği bir yerden çok, insan algı ve yaşayışının ortaya çıkardığı, toplumsallığın etkisi altında, dünyadaki ekonomik, politik, sosyal, kültürel, siyasi ve teknolojik gelişmelere paralel olarak sürekli değişimlerin yaşandığı yerlerdir (Taşçı, 2014). Aynı zamanda gündelik yaşamın sürdüğü, toplumsal ilişkilerin yeniden tanımlandığı, üretildiği ve dolayısıyla da yaşanan deneyimler aracılığıyla yeni anlamlar, yeni değerler kazanılmasıyla toplumun yeniden üretildiği yerlerdir. Öte yandan, oluşan bu toplumsal ilişkiler yeni mekânsal pratikler, yeni üretim ilişkileri ve mekânsal oluşumlar sağlamaktadır (Lefebvre, 1974). Bu anlamda, günümüzde çok tartışılan kamusal mekânlar, sosyal ve mekânsal pratiklerin üretim yeri olması, yaşanan deneyimler ile mekânsal pratiklerin yeniden üretimini sağlaması aynı zamanda değer, yargı ve anlam gibi toplum hafızasının sosyal çerçevesinin oluştuğu yer olması ile önem kazanmaktadır.

Toplum tarafından ortak olarak oluşturulan hafıza, mekânsal ve toplumsal bir oluşum olmakla birlikte temeli bireylere dayanmaktadır. Bireyler, hatırlama eylemini tekrar ettikleri

etkinlikler/pratikler aracılığıyla, toplumlar ise mekânsal anlamda kentsel simgeler yardımıyla gerçekleştirmektedir (Uludağ ve Aycı, 2016). Mekânlardan alınan bilgilerin kodlanması, saklanması ve sonrasında geriye çağırılması (hatırlama) ise mekânı algılama ve deneyimleme sürecine bağlı olmaktadır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017). Bu nedenle insanların yürüme, toplanma, eğlenme, dinlenme gibi günlük eylemlerini gerçekleştirdikleri kamusal mekânlar, burada üretilen değerler, anlamlar, kodlar ile hatıralarda önemli yer tutmaktadır (Downs ve Stea, 1973). Dolayısıyla 1963-1992 yıllarında varlığını sürdüren fuarı anlamak için bu dönem aralığının çözülmesinde kent ve kentli belleği değişkenlerini deşifre etmek önem kazanmaktadır. Çalışma, ülke ve Samsun yerelinde yaşanan ekonomik, politik, sosyo-kültürel değişimlerin bir kamusal mekânın üretilme idealinden mekânsal ve işlevsel olarak gelişimine, cazibesini kaybetmesinden nihayetinde kapatılmasına ve sonrasında yaşadığı dönüşüme nasıl nüfuz ettiğini içeren mekân ve toplum diyalektiğine dayanan okuma ve yorumlamadan oluşmaktadır. Ekonomik, politik ve sosyo-kültürel gelişmelerle doğrudan diyalektik ilişki içerisinde olan mekân ve bireyin hem Türkiye geneli hem de Samsun yereli toplumsal gelişimine dair önemli izler sunacağı ve böylece fuarın ve fuar alanının geçirdiği dönüşümün daha iyi anlaşılacağı öngörülmektedir.

Siyasi gücün yaptırımını ile değiştirilen ya da dönüştürülen mekânlar, kentlerin hafızasını yıkıma uğrattığı gibi oradaki mekânsal pratiklerin, üretilmiş sosyal değerlerin de kaybolup gitmesine yol açmaktadır. Üretilmiş olan anlam ve değerlerin sürdürülememesi kentli belleğinde kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır. Fuarın kapatılmasından sonra dönüşüme uğrayan yer, günümüzde dinlenme, eğlenme ve alışverişe imkân tanıyan sosyo-kültürel yapılar ile varlığını devam ettirmektedir. Ancak fuarın kapanmasıyla yerin dönüşümü sonrasında kentli belleğinde kalanlar önem kazanmakta ve kolektif belleğin yeniden inşa sürecine girdiği düşünülmektedir. Bu anlamda, deneyimleri anımsamaya yardımcı olan mekânların kaldırılmasıyla fuarın unutmaya mekânı haline gelip gelmediği, neleri anımsattığı, fuarın Samsunlular için ne anlam taşıdığı, değişen mekânsal pratikler ile yeni bir bellek katmanının oluşup oluşmadığı araştırmaya değer görülmektedir.

Özetle yapılan tez çalışması, mimarlığın üretim nesnesi olan kamusal mekânlara, sosyal bir ürün olarak bakılarak anlamlandırılabilirliğini, bunun da mekânın sosyal üretimine yönelik kavramsal analiz ve kolektif belleğin okunması yoluyla ortaya koyulabileceğini irdelemektedir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere kente ve kentliye farklı alanlar üzerinden katkılar sağlamış olan fuar, kapandıktan sonra yerel yöneticiler, sivil toplum kuruluşları,

odalar ve dernekler olmak üzere farklı birlikler ve gruplar tarafından ihmal edilmiş, üzerinde yeteri kadar durulmamış, kent tanıtımlarında ve anlatımlarında dahi unutulmaya terk edilmiştir. 1992 yılında kapandıktan sonra fuarın bulunmuş olduğu alan göz ardı edilmiştir. Belirtilen alan 2016 yılında kentsel tasarım yarışması ile değerlendirilmeye alınmış; ancak proje alanının tanıtımında, beklentilerinde/isteklerinde Samsun Fuarı adının dahi geçmemiş olması unutulmuşluğun en büyük göstergesi olarak okunabilmektedir. Kent için önemli bir hazinenin bu kadar göz ardı edilişi, çalışma alanının seçimindeki önemli etkenler arasındadır. Fuar alanının işlevsel ve fiziksel dönüşümünün hâlâ bir çözüme kavuşturulamamış olması, çalışmayı ve çalışma alanını önemli, güncel kılan diğer nedenler arasındadır.

Her ne kadar kent üzerinde söz sahibi kişiler tarafından her anlamda fuar ihmal edilmiş olsa da yerel gazete haberlerinde ve sosyal medya platformlarında nostaljik göndermelerle fuar gündemde olmaya ve güncelliğini korumaya devam etmektedir. Fuar güncelliğini korumaya devam etmesine rağmen bugüne kadar bir kurum, kuruluş, şahıs tarafından fuara yönelik herhangi bir arşiv oluşturulmamış; mekâna ait bilgiler ve belgeler birbirinden kopuk, dağınık ve bağımsız bir şekilde kendi haline terk edilmiştir. Bu nedenle tez çalışması, Samsun Fuarı'na ait elde edilebilen ve ulaşılabilen her türlü belgeyi inceleyerek dağınık olan bilgileri, belgeleri kaybolup gitmeden toplaması, bir araya getirmesi, fuarda yer alan yapıları dönemlerini yansıtan belgeler olarak koruması, Samsun Fuarı belgeliğini ve arşivini oluşturma ve alanyazına kazandırmış olmasıyla da ayrıca önem taşımaktadır.

1.3. Çalışmanın Metodolojisi

Tez çalışması, konu ile ilgili alanyazın inceleme, araştırma yöntemi seçme, verileri toplama, verileri analiz etme, bulguları ortaya koyma ve sonuçlara ulaşma aşamalarından oluşmaktadır. Tez çalışmasının ilk aşamasında konu ile ilgili alanyazın çalışması yapılmıştır. Alanyazın aşamasının sonrasında araştırma yöntemi aşamasına geçilmiştir. Araştırma türü olarak seçilen nitel araştırma, araştırılan konunun miktarı, sayısı gibi ölçülebilir özellikleri yerine konuyu daha detaylı anlamaya yönelik olarak nasıl, niçin gibi sorularla detaylı araştırmanın yapıldığı çalışmalarda izlenen bir yöntemdir (Denzin ve Lincoln, 1998). Nitel araştırmalar yürütülürken gözlem, görüşme ve doküman analizi olmak üzere üç ayrı teknikten yararlanarak çalışmaya ilişkin veriler toplanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Tez çalışması, bir kamusal mekânın başlangıcından kapandığı döneme kadar geçen süreç içerisinde yaşadığı üretimi ve dönüşümü kent belleğindeki izleriyle birlikte irdelemekte, bu irdelemeyi ise Samsun Fuarı üzerinden gerçekleştirmektedir. Gündelik hayat deneyimleri, kültürel süreçler, ekonomi, iktidar ilişkileri, toplumsal hiyerarşiler gibi toplumsal kesitler, mekân üzerinden gerçekleşmektedir. Mekân ve toplum arasındaki bu karşılıklı ilişki nedeniyle de sosyal eylemler ve süreçler mekân üzerinde etkili olduğu kadar mekânlar da bu eylemler ve süreç üzerinde etkilidirler (Harvey, 2003). Bu nedenle, mekânı anlamaya yönelik olarak sosyal, ekonomik ve kültürel yaklaşımlar, çalışmaya bu anlamda kuramsal bir yön çizmektedir. Samsun Fuarı'nın değerlendirilmesi, Ekonomik-Politik Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi, Sosyo-Kültürel Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi, Mekânın Değişim ve Dönüşümünün Samsun Fuarı'na Etkisi (Yapım, Yıkım ve Dönüştürülen İşlevler) başlıkları altında ele alınmış; fuarı etkileyen toplumsal dinamikleri ortaya çıkarmak üzere 'mekân okuması' ve 'kolektif bellek okuması' yapılmıştır. Mekân okuması, Samsun Fuarı'nın fiziksel gelişimi, değişimi ve dönüşümünü ve tüm bunların arkasındaki toplumsal dinamikleri ortaya koymayı ve yorumlamayı hedeflerken; kolektif bellek okuması, kentli belleği üzerinden söz konusu dinamikleri ve değerleri açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Okumalardan elde edilen dinamikler, irdelenmek ve yorumlanmak üzere yukarıda söz edilen başlıklar altında bir araya getirilmiş ve değerlendirilmiştir.

- Mekân okuması:

Mekân okumasını yapmak için Samsun Fuarı'nın fiziksel ve işlevsel yolculuğunu ortaya çıkarmak önceliklidir. Bu kapsamda ilk aşamada Samsun Fuarı'na ilişkin veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi araştırma tekniğine dayanmaktadır. Labuschagne (2003) dokümanları, bir araştırmacının müdahalesi olmadan kaydedilmiş metinler ve resimler olarak belirtmektedir. Doküman analizi, konuyla ilgili bir anlayış oluşturmak, anlam çıkarmak ve ampirik bilgi geliştirmek amacıyla verilerin toplanması, incelenmesi ve yorumlanması sürecidir (Corbin ve Strauss, 2008). Verilerin toplanması esnasında fuara ait bilgi, belge ve fotoğrafların birbirinden bağımsız bir şekilde dağınık olduğu ve herhangi bir kurum, kuruluş ve şahıs tarafından fuarın kapsamlı bir arşivinin tutulmadığı tespit edilmiştir. Dağınık halde bulunan, terk edilen, unutilan, göz ardı edilen ve ihmal edilen kamu kayıtları, fotoğrafları, basın yayın kaynakları vb. her türlü erişilebilen doküman araştırmada kullanılmak üzere yok olmadan toplanmış, bir araya getirilmiş ve tasniflenmiştir. Samsun Fuarı'na ait bilgi ve belgeler, farklı birçok kamu kurumu, kütüphaneler, dernekler, gazeteler, dergiler, internet kaynakları, sözlü tarih

görüşmeleri ve kişisel arşivler aracılığıyla elde edilmiştir. Samsun Tapu ve Kadastro 10. Bölge Müdürlüğü, İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü, Samsun Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü ve İlkadım Belediyesi halihazır harita ve imar planları arşivi olarak; Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu ortofoto haritaları ve yandex haritalar harita arşivi olarak; Samsun Valiliği, Samsun Karayolları 7. Bölge Müdürlüğü ve Fuar Birlik Başkanlığı edilen belge arşivi (kapatılmış olan birliğin arşivi SASKİ Genel Müdürlüğü'nde tutulmaktadır) olarak; Samsun İl Yıllıkları, Samsun Ticaret ve Sanayi Odası İl Yıllıkları, Milli Kütüphane, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kütüphanesi, Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi, Samsun Kent Müzesi ve Kütüphanesi, Samsun Belediyesi tarafından basılan çeşitli kitaplar ve Mimarlık Dergisi basın ve yayın kaynakları veri arşivi olarak; Osmanlı Bankası Müzesi, Samsun Yerel Tarih ve Kültür Derneği, kişisel koleksiyonlar ve internet kaynakları fotoğraf arşivi olarak ve fuar müdürleri İsmail Bozlar, Kemal Bayraktar, Ahmet Kaya, fuar müdürü Ferruh Örel'in oğlu Mehmet Örel, Samsun Belediyesi'nde imar müdürü olarak görev yapmış olan yüksek mimar şehir plancısı Embiya Sancak, şehir plancısı Saffet Atık ve Belde Planlama Ofisi (şehir planlama ve kentsel tasarım bürosu) sözlü tarih görüşmesi olarak yararlanılan kişi, kaynak ve kurumlardır. Sonrasında, fuara ilişkin toplanan dokümanlar (halihazır, ortofoto ve yandex haritalar, imar planları, bilgi ve belgeler, fotoğraflar ve sözlü tarih görüşmeleri) sınıflandırılmış, analiz edilmiş ve araştırmacı tarafından fuarın kroki planları çıkarılmıştır. Böylelikle kroki planları ve işlev analizi ile fuarın mekânsal gelişimi ortaya koyulmuştur.

Mekân okumasında fuarın mekânsal ve işlevsel verilerine ek olarak bir takım sayısal veriler ve kentin genel özellikleri de fuar ve toplumsal ilişkiyi anlamada yardımcı unsurlar olmuştur. Bu bağlamda 'fuar ziyaretçi sayısı', 'fuara iştirak eden pavyon, stand ve vitrin sayısı' ve 'Samsun kenti konumu ve genel özellikleri' çalışmaya yardımcı olmuştur.

Fuar ziyaretçi sayısı: Fuar, ilk etapta deneme mahiyetinde kurulmasına rağmen tesis edildiği 1963 yılında beklenenden daha fazla talep görmesi sonucunda dernek yönetiminden bir kamu kuruluşu niteliğine geçmiştir (Fuar Birlik Başkanlığı arşivi). Sonraki yıllarda dönemin yerel yöneticileri ve fuar yöneticileri, kent halkı yanında bölge ve ülke ölçeğinden de ziyaretçi çekebilmek için fuara fazlaca ilgi göstermiştir (Hürsöz, 2 Temmuz 1968; Hürsöz, 3 Temmuz 1968). Ancak çıkmış yerel gazetelerde fuarın son yıllarına bakıldığında fuarın azalan ziyaretçi durumunun altı çizilmiş, fuara talep ve ilginin olmadığı vurgulanmıştır (Hürsöz, 24 Temmuz 1990). Ziyaretçi sayısının bu inişli-çıkışlı durumu dönemin ekonomik, politik ve sosyo-kültürel karmaşasına/değişimine yönelik birer etki-

tepki olduğu düşünölmüştür. Bu nedenle de fuar ziyaretçi sayısı, fuarın mekânsal gelişimi, değişimi ve dönüşümü arkasındaki toplumsal olguların ortaya çıkarılmasında yardımcı bir kılavuz olarak kullanılmıştır.

Fuara iştirak eden pavyon, stand ve vitrin sayısı: Fuara iştirak eden firma sayısı ve buna bağılı olarak o yıl teşhire açılan pavyon-stand-vitrin sayısı firmaların fuara gösterdikleri arz-talep ilişkisi bakımından fuarın mekânsal değişiminde önemlidir. Bu nedenle firmaların arz-talep ilişkisinin dönemin ekonomik, politik ve sosyo-kültürel karmaşasına/değişimine yönelik ipuçları verebileceğı düşünölmüştür. 1980’li yıllar ile birlikte fuara iştirak eden firma sayısının azalmaya başlamasının, fuardaki nitelik değişiminde ve ziyaretçi çekim gücünün kaybedilmesinde etkili olabileceğı öngörölmüştür. Bu bağlamda fuara iştirak eden pavyon, stand ve vitrin sayısının dönemin ekonomik, politik ve sosyo-kültürel karmaşasına/değişimine yönelik birer etki-tepki olduğu düşünölmektedir. Bu nedenle de fuara iştirak eden pavyon, stand ve vitrin sayısı, fuarın mekânsal dönüşümü arkasındaki toplumsal gelişmelerin ortaya çıkarılmasında yol gösterici veri olarak kullanılmıştır.

Samsun kenti konumu ve genel özellikleri: Millî mücadele yıllarında önemli roller alan kent, ‘Karadeniz’in başkenti’ ve ‘Atatürk şehri’ olarak betimlenmektedir. Kent, geçmişten günümüze toplumsal, ekonomik, tarihi ve coğrafi bakımdan bölgenin en önemli kentleri arasında yer almış; kültür, eğitim, sağık ve turizm altyapısı ile bölgenin önemli bir odak noktası olmuştur (Yılmaz, 2011; Arslan, 2016). Orta Karadeniz Bölümü’nde yer alan Samsun kenti, kuzeyden Karadeniz ile sınırlanmıştır. Kentin batısında Sinop, doğusunda Ordu, güneyinde ise Amasya ve Tokat kentleri bulunmaktadır (Şekil 1). Coğrafi özellikleri bakımından yerleşmeye ve gelişmeye uygun olan kentin tarihi M.Ö. 4000’lere kadar dayanmaktadır (Zeybek, 2006). İlk çağlardan beri farklı medeniyetlere (Hatti, Hitit, Frig, Kimmer, İon, Pers, Pont, Roma İmparatorluğu, Selçuklu, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Osmanlı) ev sahipliğı yapan Samsun kenti, tarihsel süreçte kentin kurulması ve gelişmesinde bulunmuş olduğu coğrafi konumun önemli rol aldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2011).

Şekil 1. Samsun'un ülke ve bölge içindeki konumu (URL-1, 2020)

Kent, bulunduğu konum gereği kara, hava, deniz ve demiryolu ulaşım imkânları ile büyük bir potansiyele sahiptir. Ulaşım imkânları ile kentin başlangıç, toplanma ya da dağılma merkezi olması, ticari ve idari yönden kentin geçmişten günümüze önemli bir merkez kent olmasını sağlamıştır (Yılmaz ve Zeybek, 2016).

Kent nüfusu incelendiğinde, 1970'li yıllara kadar Samsun kenti verdiğiinden daha fazla göç aldığı için kentin toplam nüfusu Türkiye ortalaması üzerinde artmıştır. Bu tarihten itibaren ise aldığından daha fazla göç verdiği için kentin toplam nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır (Yılmaz ve Zeybek, 2016).

Kent, Türkiye'nin kapladığı alan olarak ikinci ve üçüncü büyük delta ovaları olan Kızılırmak ve Yeşilirmak deltalarını barındırmaktadır. Deltalar, aynı zamanda ülkenin verim ve tarım potansiyeli bakımından en yüksek ovaları arasındadır. Bu bağlamda kent, geçmişten günümüze ülke tarımında önemli bir yere sahiptir (Zeybek, 2006). Tarım bölgesi olan kentin nüfusunun büyük çoğunluğu da ekonomik hayat olarak toprağa bağlı olmuştur. 1967 yılına bakıldığında kentteki faal nüfusun %84'ten fazlası ziraat ve hayvancılıkla meşguldür (Samsun İl Yıllığı, 1967). Kentte sanayileşme ise Türkiye genelinde olduğu gibi 1980 yılı sonrasında organize sanayi bölgelerinin kurulması ve özel sektör yatırımları ile başlamıştır. Konumu ve uygun coğrafi özellikleri ile Samsun, sanayi yatırımları bakımından bulunduğu coğrafi bölgeye göre daha avantajlı bir konumda olmasını hâlâ devam ettirmektedir (Yılmaz ve Zeybek, 2016). Bu noktadan hareketle kentin konumu, nüfusu, ulaşımı ve ticari yapısı gibi verilerinin fuarın mekânsal gelişimi, değişimi ve dönüşümü arkasındaki toplumsal olguların ortaya çıkarılmasında yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Kent toplumbilimine dayalı okuma: Fuara yönelik toplanan veri/arşiv üzerinden fuar ve toplumsal gelişmeler arasındaki ilişkiyi anlamlandırabilmek amacıyla ‘Kent Toplumbilimine Dayalı Okuma’ yönteminin getirdiği açılimdan yararlanılmıştır. Bu yaklaşım, mekânlara salt ölçülebilir fiziksel biçimlenmenin ötesinde toplumsal bir olgu olarak bakmaktadır. Okuma yöntemi, toplum hayatı, birey yaşamı, sosyal hareket çalışmaları ve yaşanan toplumsal sosyal gelişmeler ile mekân arasındaki ilişkiyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Bu yöntem, modern yaşamın değişen ivmelerinin toplumsal dönüşümlere ve buna bağlı olarak mekânsal süreksizliklere/bozulmalara neden olmasına ve kentsel yaşamın dönüşümüne ilişkin belirleyiciliklere bağladıkları çalışmalarıyla mekân ve toplum arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya önemli perspektifler getirmektedir. Bu bakış açısı, modern toplumun mekânsal değerlendirmesini yapabilmek için öncelikle toplumsal yapının ilişkiler ağının ele alınması gerektiğini belirtmekte ve mekânın, toplumsal ilişki ağları değişimlerinden nasıl etkilendiği üzerine bir görüş sağlamaktadır. Mekân ve toplumsal olaylar ve süreçler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmakla birlikte olguları, toplumbilimcilerin düşünce yaklaşımı ile analiz etmektedir (Rabinow ve Sullivan, 1979; Olgun, 2009). Okuma yöntemi, mekân ve toplum arasındaki ilişkiye açılim getirirken çalışmalara araştırma tekniği olmaktan ziyade daha geniş anlamıyla ‘yorumlama yaklaşımı’ üzerinden metodolojik bir araştırma sağlamaktadır (Rabinow ve Sullivan, 1979).

Yorumcu yaklaşım, mimarlık, ekonomi, politika, tarih, psikoloji, antropoloji, bilim tarihi vb. alanları içine alan toplumbilimi üzerindeki araştırmacılara farklı bakış açıları getirmektedir. Yöntem, kültürel anlamın çeşitlerine, özgü oluşuna ve karmaşık dokusuna eğilmektedir. Bu yaklaşım, insan bilimine hâkim olan mantıksal deneycilik ve sistemci yaklaşıma alternatif olarak gelişmiştir. Tüm toplumsal alanların sembolik bağlamlarındaki anlam çokluğunu keşfetme ve kavrama esasına dayanmaktadır. Yaklaşıma göre yorumlama, basit, içe dönük ve pasif bir konumlanış olmamakla beraber verili olanın çeşitli yollarla sorgulanmasıdır. Toplumsal olayları ve süreçleri açıklamaya çalışmakla birlikte olguları, ardında duran bilgi kuramı ile birlikte irdelemeye çalışmaktadır (Rabinow ve Sullivan, 1979).

Mekân arkasında yatan toplumsal olgulara yaklaşımda, anlam çeşitliliğini kabul eden, katı kuralların ötesinde, irade ve öznel yorumlama bu yaklaşımda önemli bir değer taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı doğrultusunda Samsun Fuarı’nın geçirdiği mekânsal gelişimi, değişimi ve dönüşümü ile arka planı (toplumsal gelişmeler) arasındaki ilişki, toplumbilimcilerin kuramlarından yararlanarak yorumlanmıştır.

Fuarın mekânsal gelişimi, değişimi ve dönüşümü arkasında yer alan toplumsal gelişmeleri anlamaya ışık tutacak bilgi kuramı çalışmalarının bulunması, toplumbilimcilerin seçiminde önemli kriter olmuştur. İlgili olgular üzerine kuramsal çalışmaları bulunan, araştırmalarını bu olgular üzerine yoğunlaştıran toplumbilimciler, fuarda yaşanan gelişmeleri anlamaya, anlamlandırmaya yardımcı olmuştur. Neomarxist kuramcı Lefebvre, Harvey ve Castells, yoğunlaştığı kapitalizm eleştirileriyle iktidar/ideoloji-kapitalizm ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamada; Giddens, Frevel iktidar/siyaset üzerine getirdikleri analiz çalışmalarıyla siyasi gelişmeler ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamada; Baudrillard, Bauman, Simmel, Giddens, Castells, Virilio, Rojek, Fitcher gibi kuramcılar da getirdikleri toplum hayatı, birey yaşamı, sosyal hareket çalışmaları ile yaşanan toplumsal sosyal gelişmeler ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamaya katkı sağlamışlardır (Tablo 1).

Tablo 1. Mekân Okumasında Seçilen Toplumbilimciler ve Kuramsal Yaklaşımı

KURAMCI	KURAMSAL BAĞLAM
Henri Lefebvre David Harvey Manuel Castells	• iktidar/ideoloji-kapitalizm ve mekân
Manuel Castells	• kitle iletişim araçları-toplum ve mekân
Anthony Giddens	• modernleşme-toplum ve kentleşme • terör/şiddet eylemleri-toplum ve mekân
Bernhard Frevel	• terör/şiddet eylemleri-toplum ve mekân
Jean Baudrillard	• tüketim-kapitalizm-toplum ve mekân
Zygmunt Bauman	• tüketim-toplum-kapitalizm ve mekân
Georg Simmel	• modernleşme-toplum ve kentleşme
Paul Virilio	• iletişim teknolojisi-iktidar/ideoloji
Chris Rojek	• kapitalizm-tüketim ve mekân
Joseph Fitcher	• modernleşme-göç ve toplum

- Kolektif Bellek Okuması

Toplumsal gerçekliğin bir parçası olan insan, yaşadığı deneyimler ve mekânsal pratikler ile meydana gelen sosyal değerleri belleğinde taşımaktadır. Kolektif belleğin temelini oluşturan bu değerler ise gruba ait davranış, eylem ve gündelik yaşamın nasıl kavrandığını açığa çıkaran temsillerle doludur. Toplumların geçmişten günümüze biriktirdiği ilişkileri, ortak unsurları, gündelik yaşam örüntülerini, üretilen anlamları ve dolayısıyla mekânsal pratiklerin yeniden üretilmesini kavramanın da önemli bir aracı işlevinde olan kolektif belleği sorgulamak mekânın anlaşılması ve değerlendirilmesinde ana

araç olmuştur. Birey davranış ve eylemlerini, bağlamındaki nedenleriyle birlikte ele almanın ve bireylerin sosyal gerçekliği zihinlerinde nasıl yapılandırdıklarını anlamanın en temel yolu ise bireylerin kendisine soru sormaktan geçmektedir. Bu kapsamda kolektif bellek okuması yapabilmek için nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan ‘görüşme tekniği’ kullanılmıştır.

1.3.1. Kolektif Bellek Okumada Araç Olarak Görüşme Tekniği

Görüşme tekniğini Bogdan ve Biklen (1998), iki kişi arasında gerçekleşen, birinin diğerinden bilgi almak amacıyla sohbet etmesi, sorularını sözel olarak yöneltmesi ve katılımcıların da yanıtlarını sözel olarak yanıtlaması olarak tanımlamaktadır. Bireylerin görüş, düşünce ve deneyimleriyle ilgili bilginin toplandığı bu teknik karmaşık ve çok yönlü olan gerçekleri anlamaya ve açığa çıkarmaya çeşitlilik sağlaması, belge ve alanyazın araştırmalarını zenginleştirmesi, daha ileriye götürmesi, toplumsal olaylarda bireyin ihmal edilen varlığının görülmesi ve tarihin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması ile çalışmalara önemli açılımlar sağlamaktadır (Kümbetoğlu, 2008). Ayrıca diğer araştırma yöntemleriyle yeterince elde edilemeyen bireylere özel, saklı birçok detayı, buz dağının görünmeyen yüzünü, görüşme yöntemi ile açığa çıkarmak mümkün olabilmektedir (Karasar, 1984). Bu teknikle, sosyal gerçekliğin öznesi olan bireylerin herhangi bir konu hakkında algı, duygu, düşünce, tutum ve tanımlamaları öğrenilmekte ve araştırmalara veri sağlanmaktadır. Bireylerin iç dünyasına girerek bireylerin gözünden olayların anlaşılmasına ve değerlendirilmeye çalışıldığı bu yöntemde, az sayıda kişi ile görüşülerek detaylı bilgi alınmaya çalışılmaktadır (Türnüklü, 2000; Kümbetoğlu, 2008).

Görüşme, kişilerle bire bir görüşmelerin yapıldığı, açık uçlu soruların sorulduğu, dinlendiği, kaydedildiği ve gerektiği yerlerde konuyla ilişkili olarak yeni soruların sorulduğu bir yöntemdir. Görüşmeye genel olarak bakıldığında, görüşmeyi yapan kişi ile görüşmeci arasındaki zihinsel bir mücadele olarak tanımlanabilmektedir. Görüşmeyi yapan kişi, görüşmecinin zihninde olan ve almayı ümit ettiği düşüncelere, gerektiğinde bazı hileler de katarak düzenlemiş olduğu sorularla ulaşmaya çalışmaktadır (Tekin ve Tekin, 2006). Görüşme yapılan kişilere birinci elden kendilerini ifade edebilme fırsatı tanınırken açık uçlu sorularla birlikte görüşme yapılacak kişilere kendi seçecekleri kelimeler ve kendine özgü anlatım imkânı ile kendi kurgularını nasıl inşa ettiğini ortaya çıkarma fırsatı verilmektedir (Kümbetoğlu, 2008).

Görüşme, görüşme öncesi soru hazırlanması ile görüşmeye belirli bir düzeyde standartlık getirmiş gibi gözükse de görüşme akışına bağlı olarak değişik ya da alt sorularla görüşme akışı değiştirilebilmekte ve görüşmeye esneklik sağlanabilmektedir (Türnüklü, 2000). Araştırmacı, standart bir görüşme yönergesine bağlı kalmamakla birlikte görüşmeci konudan uzaklaştığında ya da dolaylı uzun cevaplar verdiğinde görüşmeyi planlanan konuya çekmeye çalışmaktadır (Kümbetoğlu, 2008). Bu tekniği, belgelere dayalı olan çalışmalardan ayıran en büyük fark ise yaşandığı dönem de değil de sonradan yapılmış olmasıdır. Böylelikle geçmişin bireyler tarafından nasıl yaşandığı, anlaşıldığı ve yorumlandığı görülebilmektedir (Neyzi, 2011).

Bu kapsamda görüşme tekniği, bireylerin perspektifinden olayları anlamaya ve kavramaya imkân tanınması; sosyal gerçekliğe yönelik bilgileri, görüşleri, kavramları, deneyimleri ve duyguları açığa çıkarmaya yardımcı olması ile çalışmaya veri oluşturmuştur. Bu bağlamda sırasıyla görüşme sorularının hazırlanması, görüşme yapılacak kişilerin seçilmesi, görüşmelerin yapılması ve görüşme bulgularının ortaya çıkarılması aşamaları izlenmiştir.

- Görüşme Sorularının Hazırlanması

Görüşme sorularının hazırlanmasında çalışma amacının hangi sorularla biçim kazanacağı, görüşmede nelerin konuşulacağı ve görüşmenin nasıl derinleştirileceği önem kazanmaktadır. Çalışma amacı ve hedefleri doğrultusunda görüşme soruları A, B ve C olmak üzere üç ayrı bölümden oluşmaktadır. A bölümü, veri çeşitliliğini sağlamak amacıyla kişilerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve ikametgâh özelliklerini içeren demografik sorulardan oluşmaktadır.

Çevre ve davranış arasında güçlü bir etkileşim bulunmaktadır. Bireyler ya da gruplar yaşamları boyunca iç ve dış uyaranlara karşı tepki vermekte ve davranış geliştirmektedir. Kamusal mekânlar ise bu etkileşimde kente özgü eylemlerin ve toplumsal değerlerin sergilendiği mekânlar olarak belirtilmektedir. Davranışlar/eylemler bu noktada bireysel olmaktan çıkarak toplumsal bir yapı hâlini almaktadır. Esasında kişi ile başlayan süreç, ortalama olarak bir toplum imajı, toplum algısı ve toplum davranışlarını ortaya çıkarmaktadır. Mekânsal algılama sonrasında başlayan bellekte kodlama işlemi gerçekleşirken bireyin yaşamı, kazanımları, aktiviteleri, mekândaki deneyim ve izlenimleri, mekâna ait fiziksel özellikler anımsanmak üzere belleğe alınmaktadır. Dolayısıyla kolektif bellek üzerinde bir topluma ait mekânsal ve sosyal birçok değeri taşımaktadır. Bu bağlamda B bölümü soruları fuarı; C bölümü soruları ise yerin güncel kullanımını anlamayı ve döneme

ilişkin dinamikleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda katılımcılara yaşadıkları deneyimler, mekânı kullanım amacı, biçimi, sıklığı ve zihin dünyasında nasıl anlamlandırdığı gibi sorular yöneltilmiştir (EK 1).

● Görüşme Yapılacak Kişilerin Seçimi

Görüşme yapılacak kişilerin seçiminde katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve ikametgâh özellikleri etkili olmuştur. Fuar-toplumsal gelişmeler-kolektif bellek ilişkisinin ortaya çıkarılmasında ise döneme ve fuara ilişkin deneyimleri toplayabilmek amacıyla yaş ve ikametgâh özellikleri görüşme yapılacak kişilerin seçiminde belirleyici kriter olmuştur. Katılımcılardan gelen yanıtların çeşitlenebilmesi ve çalışmaya farklı açılımlar sağlayabilmesi düşüncesiyle cinsiyet ve eğitim durumunun dengeli dağılmasına; meslek gruplarında da çeşitlilik olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda:

Görüşme yapılan katılımcılar, ‘Fuarı Deneyimleyen Grup’ ile ‘Fuarın Fiziksel Varlığına Tanık Olmayan Grup’ olmak üzere iki ayrı görüşme kümesinden oluşmaktadır. Her iki kümede de katılımcıların Samsunlu olması temel kriterlerden birisi olmuştur. Görüşme hedefleri arasında kolektif bellek üzerinden dönemin toplumsal gelişmelerinin (politik, ekonomik, sosyo-kültürel) fuara yansıma durumunu ortaya çıkarma olması nedeni ile ‘Fuarı Deneyimleyen Grup’ dan daha fazla veri elde edebilmek amacıyla kişilerin kısa süreli kentten ayrılımlar hariç Samsun’da yaşamış ve yaşıyor olması şartı aranmıştır.

Fuarı deneyimleyen 30 kişi ve fuarın fiziksel varlığına tanık olmayan 15 kişi olmak üzere toplamda 45 kişi ile görüşme yapılmıştır. Fuarı deneyimleyen 30 kişiden 15’i 58 ve üzeri yaş aralığında iken diğer 15 kişi 37-57 yaş aralığındaki kişilerden oluşmaktadır. Görüşmelerden daha verimli bulgu elde edebilmek ve farklı bakış açılarından veri toplayabilmek amacıyla fuarı deneyimleyen 30 kişilik grup içinde fuar yönetiminde yer alan ve fuarda pavyon sahibi olan 2’şer kişiye de yer verilmiştir.

Fuarı Deneyimleyen Grup (37 yaş ve üzeri): Hafıza üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde bireylerin yaşlarının da anımsama eyleminde önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocukluk ve gençlik dönemindeki kişisel olaylar için 9-19 yaş arasının, toplumsal olaylar için 20-30 yaş arasının özellikle anımsandığı belirtilmektedir (Tekcan, 2011). Bu nedenle görüşme yapılacak kişilerin seçiminde anımsananlarla ilgili daha fazla bilgi alabilmek için fuarın son kez açıldığı 1992 yılında, 9 yaş ve üzerinde olan kişiler bu görüşme grubunun üyeleri olarak belirlenmiştir. 1992 yılında 9-29 yaş aralığındaki çocuk-genç olan kişilerin ve 30 yaş üzerindeki yetişkin kişilerin görüşme sorularına farklı veriler sunabileceği göz önünde bulundurulmuştur. 1992 yılında 9-29 yaş aralığındaki çocuk-genç

olan kişiler, çalışmada şu an 37-57 yaş aralığındaki kişiler olarak orta yaş grubu kişileri temsil etmekte ve 15 kişiden oluşmaktadır. 1992 yılında 30 yaş üzerindeki yetişkin kişiler ise şu an 58 yaş ve üzeri olan üst yaş grubunu temsil etmekte ve 15 kişiden oluşmaktadır.

Görüşmelerin çözümlenme aşamasında ‘fuarı deneyimleyen grup’ olan üst yaş ve orta yaş grubu kişilerin yanıtlarına bütüncül bir gözle bakılmıştır. Ancak soruların yanıtlarında üst (58 yaş ve üzeri) ve orta yaş grubu (37-57 yaş arası) katılımcılar arasında belirgin bir fark görüldüğü durumlarda bu farklılık belirtilmiş ve yaşa bağlı görülen veri değişkenliği özellikle vurgulanmıştır. Katılımcıların ‘K’ olarak kodlandığı görüşmelerde, K1-K30 arasındaki katılımcılar, fuarı deneyimleyen grubun katılımcılarıdır.

Fuarın Fiziksel Varlığına Tanık Olmayan Grup (9-28 yaş arası): Fuarın kapatılmasının üzerinden 28 yıl geçmiş olması nedeniyle 28 yaş ve altı kent sakinleri, fuarı hiç göremeyen kişilerdir. Bu nedenle çalışmanın amacı doğrultusunda fuarın fiziksel varlığına tanık olmayan 28 yaş ve altı, bu grup için belirlenen yaş kriteri olmuştur. Yapılan görüşmelerden daha verimli bir sonuç alabilmek amacıyla çocukluk dönemine ilişkin olayların daha iyi hatırlandığı alt yaş sınırı olan 9 yaş, bu görüşme grubunun alt yaş sınırı olarak belirlenmiştir. K31-K45 olarak kodlanan toplam 15 katılımcı, fuarın fiziksel varlığına tanık olmayan grubun katılımcılarıdır (EK 2).

- Görüşmelerin Yapılması ve Metinlerin Çözümlemesi

Katılımın gönüllülük esasına dayandığı görüşmelerde, görüşmeci arkadaşça tavırlar ortaya koyarak katılımcıların kendini rahatça ifade edebileceği güven ortamını oluşturmuştur. Görüşmeler öncesinde görüşülecek kişi ile aktif görüşmenin sağlanabileceği sorular hazırlanmış ve katılımcılara bu görüşmenin ne amaçla yapıldığı anlatılarak çalışmanın daha verimli geçmesi sağlanmıştır. Seçilen kişilere, görüşme yöntemi doğrultusunda hazırlanan sorular yöneltmiştir. Samsun Fuarı’nın kolektif bellekteki durumunun irdelendiği B bölümünün ilk sorusu (Fuarı hiç duydunuz mu? Fuar nasıl bir yerd? Fuarın görünüşüyle ve gündelik yaşamıyla ilgili neler anlatabilirsiniz?) dışındaki sorular fuarın fiziksel varlığına tanık olmayan alt yaş grubuna sorulmamıştır. Görüşme esnasında ses cihazı ile kaydetme ve notlar alma görüşmelerin veri tabanını oluşturmuştur. Elde edilen veriler, doküman haline getirilerek analiz edilmiştir. Veriler sözel olduğu için veri analizleri de rakamlar yerine sözcükler, cümleler ve paragraflardan meydana gelmiştir. Doküman haline getirilen ham veriler, ayrı ayrı ayıklanmış; sorulara ilişkin aranan öz yakalanmaya çalışılarak diğer kısımlar işlem dışı bırakılmıştır. Yapılan tüm görüşmeler

değerlendirmeye alınmış ancak ilgili soruya ve çalışmaya daha fazla veri sağladığı düşünülen cevaplara metin içinde özellikle yer verilmiştir.

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Mekân, Kamusal Mekân ve Toplum

Mimarlığın temel konusu olan mekân, geniş anlamda insanı çevreden belirli bir ölçüde ayıran, içinde çeşitli eylemlerin gerçekleşmesine imkân tanıyan ve sınırları gözlemciler tarafından ayırt edilebilen uzay parçası olarak tanımlanmaktadır. Mekânlar her ne kadar sahip olduğu işlevi, biçimi, sınırları ile fiziksel olarak tanımlanmaya çalışılsa da farklı kuramcılar tarafından mekânların aslında içinde toplumu da barındıran, sosyal ilişkilerin gerçekleştiği, toplumsal olaylara yön ve şekil verdiği de söylenmektedir. Toplumsallık kavramı, toplumun konusu olan olguların temelinde yatan nitelik olarak ele alınmakta, insanların doğa ile aralarındaki etki ve tepki ilişkilerinin özünü anlatan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Toplumsallığın izlerinin görüldüğü yerler olan kamusal mekânlar ise çok farklı kültürden bireyleri bir araya getirmeleri, bireylerin sosyo-kültürel yaşantısına ev sahipliği yapmaları ile sosyal birer varlık olarak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde çalışma amacı ve kurgusu doğrultusunda, mekân ve kamusal mekân kavramlarının terminolojik çözümlemesine yer verilmiş ve toplumla olan ilişkisi ortaya koyulmuştur.

2.1.1. Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Kavramları

Kamusallıkla ilgili yürütülen çalışmalar incelendiğinde, kamusal yaşamın fiziki/mekânsal karşılığı olarak kamusal alan ya da kamusal mekân kavramı kullanıldığı görülmektedir. Her ne kadar bu iki kavram literatürde yer yer birbirinin yerine kullanılıyor olsa da kavramlar aslında farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Kamusal alan, soyut bir anlam taşıırken kamusal mekân, somut bir anlam ifade etmektedir.

Kamusal alan kavramındaki ‘kamu’ kelimesi, üç farklı anlam taşımaktadır: ‘1.Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü, 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme, 3. Hep, bütün’. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ‘kamusal’ kelimesi ise ‘kamu ile ilgili’ olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019). 19. yüzyılda Batı dillerinden Osmanlı’ya gelirken ‘public’ sözcüğü, Batı’daki manasından (herkese açık/aleni) farklı bir biçimde, devletle ilgili alana

karşılık gelen bir kavram olarak mâl edilmiştir (Sarıbay, 2000). Bu nedenle Batı dillerinde net bir anlama karşılık gelen kavram, Türkiye’de ikili anlam taşımakta ve bulanık bir durum oluşmasına neden olmaktadır (Özbek, 2015).

Kamu ve kamusal terimleri, 17. yüzyıl sonunda Batı toplumunda burjuva kesiminin ortaya çıkardığı kavramlardır. Bir topluluğun içinde yer alan kamusal alan meydan, cadde, sokak gibi somut bir alanda/kamusal mekânda kendisine zemin bulmaktadır. Kentlerin ilk çağlardan günümüze uzanan tarihsel sürecinde Arendt (2012)’e göre kamusal ve özel arasındaki ilk ayrım Yunan site devletinde ortaya çıkmıştır. Kent-devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte her yurttaş kamu ve özel olmak üzere iki varoluş üzerine hayatını idame ettirmektedir. Arendt’e göre birey ancak evinden çıkarak, siyaset ile eylemin yapıldığı kamusal alanda özgür olabilmektedir.

Arendt, kamusal alanların insanların uyum içinde birlikte hareket edebildikleri her yerde ortaya çıktığından söz etmektedir. Kamusal alan, coğrafi bir parça olmamakla birlikte, kurumsal bir yer de değildir (Arendt, 2012). Kamusal olma durumu Arendt’in ifadesiyle herkes tarafından görülebilir, erişilebilir ve muhtemel en geniş açıklığa sahip; bireye/özele ait olanın dışında herkes için ortak bir dünyayı kapsamaktadır.

Kamusal alanı anlatırken bireylerin kamusal alanda aleniyetinden (açıklık) söz eden Arendt (2012), aleniyeti ele alırken de kamusal toplumda fikirlerin açık bir şekilde ortaya koyulması, bireylerin başkaları tarafından görülebilir ve duyulabilir olmasına işaret etmektedir. Kamusal alanda açık olmak gerçeklerin gizlenmeden görünür olmasını anlatmaktadır. Bu yaklaşımda açıklık, kişilerin niyetlerini daha açıkça belirtmesi olarak tanımlanmıştır. Ona göre bir şey, açık bir şekilde görülebiliyorsa gerçektir ve bireyin gerçeklik kazanması da kamusal alanda diğer bireylerin huzurunda görünmesine bağlıdır. Düşünür bunu topluluk içinde var olmanın bir yolu olarak da görmektedir. Toplum içinde bireyin varlığının kanıtlanabilmesi için bir izleyici grubun da olması gerekmektedir.

Arendt (2012) kamusal alanı, toplumu bir arada tutan dünya ve bu dünyanın herkese açık, politik alan ve yaşam alanından farklı bir katılımı içinde barındıran, kişinin fiziksel olarak politik bir eylem içinde yer aldığı alan olarak kavramsallaştırmıştır. Bireylerin bir sunum dinlemek için bir araya gelmeleri, ya da farklı ideolojiler besleyen bireylerin ortak bir amaç için toplandıkları herhangi bir oda kamusal alan halini almaktadır. Kentin herhangi bir yerine yol açılmasına karşı bireylerin bir araya gelerek ‘uyum içinde’ eylem yapmak üzere toplandıkları bir orman da kamusal alana karşılık gelmektedir. Bu anlamda kuramcıya

göre coğrafik bir parçanın kamusal alan olarak tanımlanması için uyum içerisinde ortak eylemin gerçekleştiği alanlar olması gerekmektedir.

Arendt, kamusal alana olan yaklaşımını iki olgu üzerine oturtmaktadır. İlkine göre kamusal alan herkes tarafından görülebilir, duyulabilir; farklı bireylerin, farklı fikirlerin demokratik biçimde bir arada bulunmalarına imkân veren, özgürlüklerin ve hakların hayata geçirildiği yaşandığı bir alandır. İkinci olarak ise herkes için ortak olan insan ürünü şeylerle ilgili dünyayı ifade etmektedir. Düşünür bu düzende birlikte yaşamayı şu şekilde açıklamaktadır: “Şeylerden oluşma bir dünya, çevresinde oturmakta olanlar tarafından ortak sahiplenilmekte olan bir masa gibidir, arada olan her şey gibi bu dünya da insanları hem birbirine bağlar hem de ayırır” (Arendt, 2012). Bu anlamda kamusal alanı herkesi bir araya getiren ortak bir alan olarak tanımlamak mümkündür.

Habermas’ın kamusal alan tanımına göre de yurttaşlar, kamusal alanda kısıtlanmadan genel yarara ilişkin konular hakkında kamusal bir gövde oluşturarak toplanmakta, örgütlenmekte, fikirlerini ifade etmekte ve tartışabilmektedir. Habermas kamusal alanı çeşitli konulara yönelik fikirlerin paylaşıldığı, tartışıldığı özel alan ile devletin arasında olan bir alan olarak tanımlamaktadır (Habermas, 2014). Düşünürün kamusal alan modelinde, toplumsal yaşam içinde bireylerin kendi görüşlerini açık bir şekilde özgürce tartıştıkları, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği, tüm yurttaşların erişebildiği bir platform söz konusudur. Bu platform, genel yarara ilişkin konular hakkında toplanma, fikirleri ifade etme ve yayınlama özgürlüklerinin garantilendiği, tüm yurttaşların konuları rasyonel ve eleştirel bir biçimde ifade edebildiği demokrasinin temeli olan yerlerdir.

Habermas (2014), idealize ettiği burjuva kamusunda erişilebilir olmayı önemli bir nitelik olarak görmektedir. Erişebilir olma, yerden, fiziki mekândan bağımsız olarak olaylarla ilgili haberleri ve bilgileri almak olarak da tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Habermas’ın modelinde erişilebilir olma da toplanma, tartışma, iletişim kurma, ortak bir karara varma ve bu düşünce/tartışma özgürlüğünün basın-yayın ile kitlelere ulaşılması olarak belirtilmektedir. Burjuva kamusunda kamusal alana ilişkin gösterdiği salonlar, kahvehaneler gibi mekânların yanı sıra gazete, dergi, televizyonlar gibi kitle iletişim araçlarını da erişilebilirlikte, kamusal alanın oluşmasında önemli bir araç olarak belirtmektedir:

“...Bir aradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasisinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler

hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal gövde içinde gerçekleşmesi, bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak özgül araçları gerektirir. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır...”

Sennett (2013)’e göre ise kamusal alan, kişisel farklılıkları gizlenmeden, kişisel değerleri başkasına dayatmadan diğerleriyle ilişki kurmasına izin veren bir alandır. Kent mekânı ve kamusal alanı özdeş gören yaklaşımında kamusal alan, kentin içinde yer alan sokak, cadde, meydan, park gibi somut alanlardan oluşmaktadır.

Kamusal alan için felsefe ve sosyoloji disiplininde soyut olarak bir tartışma açılmış olsa da kavramın somut bir zemine taşınabildiği de görülmektedir. İnsanların toplanabildiği her yer kamusal alan olarak adlandırılabilirken kentler için de bu alanın mekânda var olma platformu denilebilmektedir (Kedik, 2011). Sennett’in kamusal alanı somutlayan tanımı da bu düşünceye denk gelmektedir. Sennett (2013)’e göre kamusal alan, demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbi, ruhu, ambiyansı, yurttaşlık hislerinin ve anıların dolu olduğu bir yerdir. Bu alanlar fiziki, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek, yeniden biçimlendirmek için birer araçtır.

Kamusal alanın politik bir alandan ibaret olmadığı; sosyal hayatı ve kültürel pratikleri içinde barındırdığından söz edilebilir (Özbek, 2015). Kamusal alana, kültürel gözlükle bakıldığında ‘toplumsal tecrübenin (ya da zihniyetin) ufuklarını’ belirten bir kavram; politik gözlükle bakıldığında ise, özgürlük ve adalet mücadelesinin yapıldığı söylem ve eylem alanıdır. Yavuzçehre ve Çezik (2015) de kamusal alanı toplumun kültür, değer, inanç, dil gibi insana özgü olguların aktarıldığı, paylaşıldığı, hayat bulduğu bir alan olarak tanımlamaktadır. Etnik köken, cinsiyet, sınıf gibi ayrımların bulunmadığı, her insanın erişebildiği ve bu kişilerin eşit olarak iletişim kurdukları alandır. Kamusal alan, erişebilir olma, kendini ifade etme, bilgilenme, katılım ve kamuoyu oluşumu gibi bireysel haklarla doğrudan ilişkilidir. Her ne kadar kavram üzerine ayrılan görüşler olmuş olsa da onu ortak paydada buluşturan durum, öznelerin varlığı, bir arada yaşama ihtiyacı ve iletişim durumudur.

Kamusal alan kavramı genel olarak her türden insanın, sosyal ayrışım olmadan, erişim serbestliği, girişimlerinin ve kullanımlarının engellenmemesi, denetimin kullananlarda olması anlamını taşımaktadır. Bireylerin toplumsal iletişim kurarak toplumsallaşmasını sağlayan etkileşim alanıdır. Bu kapsamda yapılan tanımlamalar üzerine kamusal alanın herkes için ortak bir alan (eşit kullanım hakkı), aleniyeti (açıklık) taşıyan, düşüncelerin

özgürce belirtildiği/tartışıldığı, herkesin kullanımına açık (erişilebilirlik) ve diğerleri ile iletişimi (mekân, kitle iletişim araçları vb.) içeren bir alan şeklinde temel niteliklerinin olduğu söylenebilir.

Kamusal mekânlar, toplumsal yaşantıda deneyimlerin üretilip fikirlerin ifade edildiği, kuralların, düzenlerin gerçekleştiği kolektif oluşuma imkân tanıyan mekânlardır. Kamusal alanlar ise anlam üretim alanları açısından bir ideali ifade etmektedir (Özbek, 2015). Kamusal alan kavramı, fikirlerin tartışıldığı bir platforma denk gelirken, mekân kavramı bu eylemin gerçekleştirildiği fiziki alanları anlatmaktadır. Demokratik toplumlarda eylem yapmak için yürüyüş yapmak, konuyu kamusal alana taşımış olmayı ifade etmektedir. Bu yürüyüş ve hak arama eylemi ise kentin fiziksel coğrafyalarından biri olan sokaklar ve meydanlar gibi kamusal mekânlarda gerçekleşmektedir. Kamusal alan herkesin görüldüğü, görünümüne açık bir platform iken; kamusal mekânlar bu eylemlerin gerçekleşmesine fırsat veren mekânsal izdüşümlerdir.

Kamusal alanın yansımalarını görebileceğimiz en net ara yüz kamusal mekânlardır. Kamusal mekân farklı yazarlara göre aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- Toplumun değer, kültür, dil gibi insana has olgularının aktarıldığı, paylaşıldığı veya hayat verildiği bir ortamdır. Kamusal mekânlar kentlerin içerisinde sürekli değişim halinde olan toplumun ortak kullanım alanıdır. Kentlerin tarihi boyunca kamusal mekânlar, özel mekânın dışında kalan, insanların bir araya geldiği, iletişim kurmak suretiyle etkileşim ve paylaşımda bulunduğu ortak, aleni kullanım niteliğine sahip mekânlardır (Donat ve Yavuzçehre, 2016a).
- Kamusal mekân, kendiliğinden oluşmuş ya da oluşturulmuş, açık ya da kapalı, denetim altında ya da değil kamunun kullanımına açık tüm mekânlardır. Bu mekânlar, kent sakinlerinin birbiriyle iletişim kurmalarına, bireylerin bir araya gelmelerine, etkileşim içerisinde bulunmalarına, çeşitli aktiviteleri gerçekleştirmelerine, kent ve toplum yaşamının geçmesine, ortak kültür ve kimliğin şekillenmesine ve herkesin yararlanabilmesine imkân tanımaktadır. Toplumdaki tüm bireylerin kullanımına açık olan sokaklar, meydanlar, parklar, rekreasyon alanları, okul bahçeleri, alışveriş merkezleri gibi mekânlardır ve özel ya da kamunun kullanım hakkına sahip olsalar dahi kamusal mekânlardır (Carr vd.,1992).
- Toplu yaşamın süre gelen tüm etkinliklerinin her yaş ve meslek grubunun yararlanmasına açık, kent strüktürü içinde yer alan mekânlardır. Bu mekânda tüm

insani eylemler olan sosyal, kültürel, ticari, dini, eğitim ve spor gibi eylemler yer almaktadır (Çubuk, 1991).

- Kamusal mekân herkese açık ve herkes tarafından kullanılabilir mekânlardır ve bu bileşenler kamusal mekânın temelini oluşturmaktadır (Neal, 2010).
- Özel alanlar arasında kalan, herhangi biri ya da birilerinin kontrolü dışında olan, çeşitli işlevsel amaçlar için toplumdaki bireylerin kullanımına açık mekânlardır (Madanipour, 2010).
- Kamusal mekânlar, toplum için planlanmış, düzenlenmiş veya dönüşüm sonrası kendiliğinden oluşmuş, toplumdan her kesiminin kullanımına açık olan yerlerdir (Taşçı, 2014).

Mekânla toplumun kurduğu ilişkinin dinamik bir ilişki olduğunu belirten Tanyeli (2013), kamusal mekânları da kamusal yapanın bu olgu olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal yaşamın öngörülemez talep ve beklentilerine hitap etmek için var olan kamusal mekânlar, topluma buyrulmayan, dıştan dayatılmayan, otoritenin belirlemediğini yapma imkânı tanımaktadır. Kamusal mekânı kamusal kılan o toplumda yeşeren kamusallık olgusudur.

Kamusal mekânların en temel özelliği, özel mekânın dışlayıcı karakteristiğinin aksine, toplayıcı, davet edici ve dahil ediciliğidir. Kamusal mekânlar, kentin ana bütünleşme aracıdır. Kullanıcıların başka hiçbir ortak özelliği olmasa dahi kamusal mekânı ortak olarak paylaşmaktadır. Kamusal mekânların belirgin özelliklerinden biri de değişik kullanıcıların kültürel birikimlerini paylaştığı, aktardığı ve tekrar öğrendiği yerler olmasıdır (İnceoğlu, 2007).

Özet olarak kamusal mekânlar, birer fiziksel coğrafi parça olmanın çok ilerisinde; içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik, ideolojik imgeleri de barındıran, farklı sosyal sınıftan insanların karşılaştığı iletişim yerleri ve kentin günlük hayatının aktığı hayat mekânlarıdır. Kentin özel alanlarında bireyin kişisel nitelikleri gelişirken, kamusal mekânlarda ise sosyal ilişkileri gelişmektedir. Fiziksel, ruhsal ve zihinsel erişimin serbest olduğu ve bireylerin kendilerine mal edemeyecekleri genel kapsayıcı mekânlardır. Cinsiyet, etnik sınıf vb. farklı gözetmeksizin bireylerin bir araya geldiği, topluma katıldığı, bilgilendiği, dolayısıyla yurttaş kimliğini (siyasallaşmasını) sağladığı yer olması ile kamusallığın yaşandığı, kamusal alanın mekânsallaştığı yerlerdir.

Yapılan tanımlamalardan hareketle sokaklar, parklar, açık alanlar, tiyatrolar, sinemalar, kafeler, müzeler, okullar, hastaneler gibi kamunun kullanımına açık olan yerler

kamusal mekânlardır. Bu mekânlar gibi kent içinde bireylerin topluma katıldığı yerlerden birisi de fuarlardır. Fuarların Türkiye'deki gelişim tarihine bakıldığında pazar ve panayırlarla başlayan bu sürecin zamanla günden güne geliştiği; 1960'lı yılların ise kamusalılık kapsamında ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Her yıl aynı tarihlerde düzenlenen bu genel ticaret fuarlarında, ticari ve ekonomi ile eğlence iç içe düşünülmüştür. Sergilerde çok sayıda standlar, teşhir salonları, görkemli giriş kapıları, eğlence yerleri, renkli dekorlu binaları, gazino-müzikhol, çay bahçeleri, restaurantlar, parklar, çocuk bahçeleri, peyzaj gibi işlevler düzenlenmiştir. Fuarlar, kentin panayır alanı gibi çalışmış ve kentin en özel noktalarından biri halini almıştır. Kentin ekonomi ve sosyal açılardan gelişmesine katkı sağlayan bu fuarlara, kırsal, yerel ve bölgesel ölçekte çok sayıda kullanıcıya ulaşılmaya çalışılmış; aileler, alışveriş, sosyal veya kültürel etkinlikler için fuara katılmıştır. Halkın tüm yıl boyunca içinde farklı eğlence alternatiflerin sunulduğu, fuar eğlencelerini beklemesi ile fuarlar, kentlerin eğlence mekânlarına dönüşmüş, kentin önemli açık kamusal alanları olmuştur. Dolayısıyla firmaların ürün ve hizmetlerini ziyaretçilere sergilemesi yoluyla alıcı ve satıcıların karşılaşmasına, bireylerin temas/iletişim/etkileşim kurmalarına olanak tanıyan, herkesin kullanımına açık bu mekânlar, kamusallığın yaşandığı kamusal mekânlar arasında yer almıştır.

2.1.2. Toplumsal Üretim Olarak Mekân Kavramı

Mimarlığın temel üretim nesnesi olan mekân, yalnızca mimarlık disiplini tarafından değil sosyal bilimler, coğrafya, felsefe ve tarih olmak üzere farklı disiplinler tarafından da çalışma konusu olarak ele alınmıştır. Kavram üzerinde tarih boyunca araştırmalar yapılmış, üzerinde düşünülmüş, değişen farklı mekân anlayışları ortaya çıkmış ve birbirlerini etkileyerek tanımlar yeniden üretilmiştir.

Mekânlar, yapı yapma sanatı olarak bilinen mimarlığın hem var oluş nedeni hem de sonucu olarak görülmesi nedeni ile mimarlık alanının kendi özerk alanı olarak görülmektedir (Soygeniş, 2010). Mimarlık alanında yapılan bazı mekân tanımlarına aşağıda yer verilmektedir.

- Norberg Schulz (1972) mekânı, kavranan uzayın düzenlenmesinden ayrılması imkânsız olan, organizmayla çevre arasında bir etkileşimin ürünü olarak tanımlamaktadır.

- Gideon (1967) ise mekânı, algılanmayı bekleyen pasif bir hacim olarak değil, insanın eylemleriyle sürekli yeniden oluşturulan, biçimlendirilen, farklı şekilde isimlendirilen bir öge olarak görmektedir.
- İzgi (1999) ve Ural (1995) mekânı, ihtiyaçlar paralelinde bir işlev ya da işlevlerin karşılanabilmesi için doğal çevreden elde edilen bir parçanın örtülmesi, sınırlandırılması, belirlenmesi, çevrenmesi, yalıtılması ve düzenlenmesi gibi çeşitli müdahaleler ile oluşturulan yapay çevre olarak tanımlamaktadır. Onlara göre ortaya çıkan sınırlandırılmış üç boyutlu bu fiziki hacim, mekânı meydana getirmektedir.
- Zevi (1993) ise mekânın strüktürel elamanların uzunluğu, genişliği ve yüksekliğinden ibaret olmadığını; mekânı içinde yaşanan, hareket edilen ve çevrenmesiyle belirlenen özel boşluk olarak tanımlamıştır.
- Şensoy (1984)'a göre mekânlar, sınırları doğal elemanlarla belirlenmiş olabileceği gibi insanlar tarafından da tasarlanmış olabilmektedir. İnsanların doğal çevreden korunma isteğiyle ortaya çıkan barınma ihtiyacı, doğal çevreyi kendi yararına uygun biçimde değiştirme ve düzenleme ilişkisini meydana getirmiştir. Böylelikle yapay mekânlar oluşmaya başlamış ve mekânlar, insanların kendi ihtiyaçlarını giderme amacıyla farklı çeşitlere ve boyutlara ulaşmıştır.
- Ching (1996) de mekânı varoluşumuzdan gelen ve hayatı sürdürmemizde aracı olan hareket etme, görme, duyma, hissetme ve koku alma gibi eylemleri içinde gerçekleştirdiğimiz, varlığımızı sarıp sarmalayan maddesel bir öz olarak tanımlamaktadır.

En geniş anlamıyla mekânlar; çeşitli etkinliklere ve eylemlere hizmet etmek amacıyla etkinlik ve eylemlerin gereklerine göre tasarlanmış; bireyleri saran, onlara ait olma duygusu sunan; yatay ve düşey elemanlarla sınırlandırılmış boşluklar düzenidir. Bu kapsamda kavramın mimarlık disiplinindeki yerinin kuramcılar tarafından yapılan tanımlamalarına bakıldığında mekânın fiziki çevre ile olan bağlantısı, işlevi ve sınırlayıcı öğeleri üzerinde durulduğu görülmektedir. Forty (2000)'e göre kavram üzerine mimarlık alanında bu tartışmalar, 19. yüzyıl ile birlikte yer almış olsa da tarihsel süreçte mekân üzerine olan araştırmaların Batı düşünce felsefe ve evrenbilim ile başladığı görülmektedir.

Antik Dönemde Platon tarafından ezeli ve evrensel kap olarak görülen mekân (Platon, 2020), Aristoteles tarafından 'kaplayan cismin hareketsiz ilk sınırı' olarak tanımlanmıştır (Aristoteles, 2008). Orta Çağ döneminde ise bu düşünceler biçimlenerek geçerliliğini

korumaya devam etmiştir (Burgin, 1996). Aydınlanma Çağı'nda fizik biliminde kavram bir kırılma yaşamış, bu kırılma sonrası özel disiplinler tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde mekân, hareketsiz, durağan, sabit, her şeyin içinde gerçekleştiği, içine maddelerin/nesnelerin koyulabileceği değişmez bir boşluk ve hazne olarak görülmüştür (Elden, 2009). Mekân, mutlak bir içeriğe sahiptir, içerisindeki her şey haritalanabilir ve sadece her şeyin içinde gerçekleştiği kendine özgü, maddeden bağımsız, kendinden olan bir şeydir (Smith, 1990). Bu düşüncede mekân uzunluğu, genişliği ve derinliği olmak üzere üç boyutlu olarak tanımlanmış ve bu tanım uzun zaman yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Anlayışın arkasında ise Newton ve Descartes gibi klasik fizik anlayışı yer almaktadır (Elden, 2009).

Mutlak mekân anlayışı ile ortak noktaları olmasına rağmen söz konusu yaklaşıma karşıt olarak gelişen bir başka mekân anlayışı ise göreceli mekândır. Newton ve Descartes'in yaklaşımına karşı ileri sürülen ve ilk eleştiriyi yapan kişi aynı yüzyıl içerisinde Leibniz olmuştur. Düşünür, mekânın içerisinde gerçekleşen, ilişkilerin salt fiziksel olmayan, algılara dayalı ilişkiler olduğunu ileri sürmüş ve göreceli mekân kavramını ortaya koymuştur (Leibniz, 2011). Bu anlayışın temelinde Einstein fiziği ve çoklu geometriler yer almaktadır. Einstein (1997) mekân ve zamanın göreceli olarak değişebileceğini belirtmiştir. Dolayısı ile mekân orada bulunan varlıkların/nesnelerin birlikteliği ile var olmakta ve farklı bakış açılarının toplamına denk gelmektedir. Bu nedenle Leibniz'in, Newton'un mutlak mekân yaklaşımına karşı çıkmasının arkasında mekânı oluşturanın nesne olması, nesnesiz bir mekân düşünülmemeyeceğinin yatması gelmektedir. Böylelikle mekânsal ilişkiler açıklanabilir bir konuma gelmiştir. Mekânın üzerinde yer alan nesne ve nesneler arasındaki ilişkilerden bağımsız olmadığı, bu nesnelere göre şekillenen soyut, geometrik, ölçülebilir ve hesaplanabilir olduğu düşünülmüştür. Bu yaklaşım sonrası, mutlak mekân görüşündeki klasik fizik ve Euclid geometrisi, Einstein'ın çoklu geometri ve zaman-mekân anlayışı ile yer değiştirmiş ve Newton'un mutlak mekân yaklaşımını anlamsız kalmıştır.

Mekâna ilişkin ele alınan en yaygın anlamın geometrik bir kavram üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Ortaya atılan bu yaklaşımlar, 20. yüzyılın ortalarına, Lefebvre'in mekân üzerine olan kuramsal çıkışına kadar varlığını devam ettirmiştir. Lefebvre (1974)'e göre mekâna ilişkin bu kartezyen, matematiksel, yaklaşımlar sorunludur. Bu değerlendirmesini şu sözlerle belirtmektedir: “Matematiğin kendisini zorunlu ve kendi kendine yeten bir bilim olarak öne çıkarması sonucunda zaman ve mekân da payına düşeni alır. Matematik, zaman ve mekânı birbiriyle örtüştürerek bunlardan birinin bir diğerini

indirgemesini bir çelişki olarak görmez. Bu yolla, durmaksızın belirlenemez, sonsuz ya da x-yönlü, topolojik, eğri, ...vs bir dizi yeni mekân üretilir.” Düşünüre göre bu matematiksel kavrayış, günün devingen hayatını açıklayamamaktadır. Bu nedenle de mekânın anlaşılmasında yer alan derin karmaşıklığı şu şekilde sorgulamaktadır: “Toplumsal yaşamın mekândaki açılımı nasıl olanaklıdır?”

Lefebvre, mekânı anlamanın, toplumu anlamaktan geçtiğini belirtmektedir. Toplumsal bir üretim süreci olan mekân, toplum üretiminin hem ön koşulu hem de sonucudur. Bu süreci ortaya koymak ise ona göre mekânı üreten eyleme geri gitmeyi ve anlamlandırmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle de ‘mekândaki şeyler’e değil, mekânın üretimine bakılması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Lefebvre, 1974). Bu bağlamda Lefebvre, kapitalist toplumun temeline inerek, görünen olguların ötesine geçmeyi ve kapitalist toplumsal süreçlerin ardını açığa çıkarmayı istemektedir. Çalışmasını Marks’ın teorileri üzerinden onu geliştirerek, güncelleyerek yapmış; gündelik hayatı mekân ve kentsellik alanıyla sosyolojik bir alana taşımıştır. Üretimde hangi sosyal ilişkilerin mekânsal oluşuma nasıl etki ettiğini ve bu mekânların ne derecede sosyal bir yapıya sahip olduklarını araştırmıştır. Yaptığı çalışmalar sonrasında mekânın aslında pasif bir geometri değil; ilişkisel, sosyal ilişkiler tarafından üretilen aktif bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Lefebvre (1991)’e göre mekânlar, içinde eylemlerin gerçekleşmesine izin verdikleri bir kap olmanın ilerisinde insani etkinliklere bağlı, insanların ortak deneyimleri ile üretilen ve toplumsal ilişkilerin nesnesi olan toplumsal bir üründür.

Gündelik hayatın toplum tarafından her ne kadar sıradan ve alelade bir yapısı varmış gibi gözükse de oldukça karmaşık ve gizemli olduğunu belirten Lefebvre (1991), bu yapının ise ancak mekân üretiminin analizi yardımıyla çözülebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle de bakışını gündelik yaşamın aktığı kentlere yöneltmektedir.

Kentleşmeyi modernitenin mekânsallaştırılması olarak kabul eden Lefebvre (2002), kentleri üretim için birtakım ilişkileri yeniden üreten kapitalizmin sürekliliğini sağlayan gündelik yaşamın stratejik bir planlaması olarak görmektedir. Mekânların pratikleri ve algılamaları etkileyen karmaşık sosyal bir ürün olduğunu ifade eden düşünür, bu sosyal üretimin ise kapitalizmin etkisi ve toplumun yeniden üretimi ile doğrudan ilişkili olduğuna değinmektedir. Bu noktada da siyasi iktidarın kendini var edebilmek için araç olarak mekânın sosyal üretimini kullandığını belirtmektedir.

Lefebvre (1974)’e göre toplumsal hayattaki mekânsal pratiklerin altında çoğu kez görünmeyen iktidar ilişkileri yer almaktadır; bu nedenle de günlük yaşam, kolay fark

edilmeyen bir dizi ideolojik ve politik öğeleri taşımaktadır. Mekânlar, toplumda yer alan çelişkilerin normalleştirildiği, sıradanlaştırıldığı, yaşamın içinde eritildiği birer alandır. Ancak ideolojik, politik niteliği örtük olan mekânların, mekânsal pratiklerinin açığa çıkarılması da güçtür. Buna rağmen her ne kadar mekânsal pratiklerin taşıdığı anlam örtük olsa da öznenin ve dolayısıyla toplumların oluşumunu derinden etkilemektedir.

Düşünsel izleğin esas sorunu ve kaynağı olarak gündelik yaşamı gören Lefebvre (1991), bu yolla kenti ve kentliliği sorgulamaktadır. Onun gündelik yaşam üzerine olan eleştirel yaklaşımı ve çözümlemesi, mekân üzerine devrimsel bir açılım sağlamıştır. Düşünre göre insanın varoluşu, kent ve yaşamı birbirine bağlayan kapitalizm, sadece ekonomiye değil gündelik yaşamın içine nüfuz etmiş durumdadır. Gündelik yaşamın çelişkileri şehir ve insanı birbirine bağlamaktadır. Şehrin gündelik yaşamın çelişkilerini amaçlayan bir sorgulama, kenti canlı, yaşayan, karmaşık olanaklardan oluşan, değişken bir aura gibi duyabilmeyi gerektirmektedir. Çünkü kentlerin devingen oluşu, yaşamın ve şeylerin kesintisizce değişmesi, yeniden üretilmesi tam olarak gündelik yaşamı anlatmaktadır. Kentlerin nabızı, gündelik yaşamda atmaktadır. Bu nedenle de günümüz modern insanı gündelik yaşamı olanaklı kıldığı sürece kendini anlamlandırabilmektedir.

Lefebvre (1991)'e göre kapitalizmin yıkıcı etkilerini sorgulamak ve ortadan kaldırmak isteniyorsa modern kent insanı ve gündelik yaşamına odaklanması gerekmektedir. Çünkü ona göre varoluş, şehir ve yaşam akışının bir arada olması mekân ve zaman duygusuyla bağlantılıdır. Lefebvre, işte bu noktada modern kapitalizmin ortaya çıkardığı/ürettiği mekân algısına ve temelinde yatan düşünce biçimine eğilmektedir. Dolayısıyla kapitalizmi tüm yönleriyle çözümleme yaklaşımı, gündelik yaşama eleştirel yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Düşünre göre bu eleştiri ise insan varoluşu olarak tanımlanan oluşumların, yapıların sorgulanması olarak ele alınmalıdır. Bu anlamda Lefebvre, iş zamanı ve boş zamanın bir arada değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ona göre kapitalizm, şehrin tarihselliği, kültür ve mekâna yönelik olan her şeyi kuşatmış, alınıp satılabilen bir meta durumuna getirmiştir. Kapitalizmin zirvesi olarak belirtilen modern teknoloji dünyasında gündelik yaşam eleştirisini şekillendiren temel soru ise kültürel tüketim ve boş zamanın modern dünyadaki rolünün ne olduğundan geçmektedir. Lefebvre'in bu yaklaşımının daha önceden mekâna ilişkin ulaşılan felsefi idealizme bir tavır olduğu söylenebilir.

Gündelik yaşam, doğal ve toplumsal çevre ile diyalektik olarak doğrudan ve en derin, ilişkilendiğimiz yerdir. Lefebvre (2002), yalnızca burada varoluşun temel güçleri, yetileri ve

de arzularının somut olarak gerçekleştirilebildiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda gündelik yaşam, bireyin kendiliğe ve bir kimliğe ulaştığı yerdir. Kuramcı, bu özsel niteliğin modernite ile birlikte meydana geldiğini; gündelik yaşamın modern öncesi toplumlarda farklılıkların bütünlüğüne denk düştüğünü ifade etmektedir.

Modern öncesi dönemde üretici emek, doğal dünyanın ritmine ve döngüsüne bağlıdır; iş için belirlenmiş bir zaman ve mekân söz konusu değildir. Ancak burjuva toplumunun iş birliği ile yükselen kapitalizm, beraberinde büyük dönüşümlere kapı aralamıştır. Lefebvre (2002)'e göre artık doğanın döngüsü, iş ve üretimin, teknolojinin, tasarladığı, düzenlediği, kontrol ettiği bir şey hâlini almıştır. Bunların sonucunda doğal yaşam döngüsündeki organik toplum, mekanik topluma dönüşmüştür. İnsanlar yaşamlarının büyük bölümünü iş yerleri ve durağan toplumsal rolleri ile geçirmektedir. Gündelik yaşam böylelikle tamamıyla bilinçsiz eylemlerden oluşan bir hiçliğe geçiş yapmıştır. Ticari işleyişe evrilen bu yaşam, metaların/maddelerin işgal ettiği bir alan haline gelmiş; gündelik yaşamın kendisi değişken, canlı dinamiklerini yaşatan yollar bulmak yerine tepeden inme, soyut ideolojilerin gerçekleşme zemini olmuştur.

Kapitalist sürecin beraberinde getirdiği bireyin kendi kendine yeten, bireyselleşmiş yapısı ise çelişkilerle doludur. Burada her şey, bireyin varoluşu için yabancıdır. Bu ortam, iş ve tatil, sıra dışı ve gündelik, özel ve kamusal yaşam, şans ve saklanan sırlar gibi her şeyin kutuplara ayrıldığı bir hayatı üretmektedir. Bireyin mülkiyetinde, yalnız ve kapalı olan bir görüntü meydana getirmektedir. Bu özelleşmiş bilinç, bireylerin gündelik yaşamına boş zaman endüstrisini getirmiştir. Diğer taraftan boş zamanı, sosyal yaşamdan ve özellikle de iş yaşamından ayırmak imkansızdır. Kapitalizm boş zamanda kendisini göstermekte ve boş zaman sömürülen bir alana dönüşmektedir (Lefebvre, 1991).

Sömürgeleştirme ve metalaştırmanın mekânda yaşandığını belirten Lefebvre (1974), bu nedenle kapitalist çelişkileri mekânın çelişkilerinde okumanın mümkün olduğuna değinmektedir. Böylelikle mekânın çelişkilerinde yani kendinde neleri gizlediğini, nelerin oluşumuna yol açtığını bilmek ya da anlamakla bir şeyin nasıl daha iyi üretilebileceğinin bilgisine de erişilecektir. Bu bağlamda bütünlüklü, yeni bir toplumsal oluşum için mekânın ya da kentin nasıl üretileceği de öğrenilebilmektedir. Çünkü Lefebvre, mekânın değişimiyle hayatın değişebileceğini, hayatın değişmesiyle mekânın değişebileceğini düşünmektedir. Kentte zaman geçirilebilecek boş vakit eylemlerinin geçtiği mekânlar bu kapsamda öne çıkmaktadır. Toplumun bir parçası olan bireyler, iktidarın örtülü kodlarının yüklendiği

mekânlarda zaman geçirirken yaşadığı deneyimler, bedene yerleşerek toplumsal yaşamı değiştirebilmektedir.

Mekânı bir sürece dayalı olarak oluşturulmuş bir şey olarak değerlendiren Lefebvre (1991)'e göre mekân, canlı, değişken, akışkandır ve başka mekânlara doğru birleşmek üzere akmaktadır. Her biri, bir diğerini farklı zamansal açılımlarla etkisi altına almakta ve şimdide beliren için bir başkası ile mücadele etmektedir. Lefebvre'in bu düşüncesi onu mekânın üretimini çözümlemeye yönlendirmiştir. Spatial triad olarak isimlendirdiği algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üçlüsü işte bu çözümlemeye temel oluşturmaktadır. Çünkü ona göre mekânın üretimi, bu üçlü arasındaki kesintisiz ve karşılıklı etkileşiminde meydana gelmektedir.

Mekân üzerine kurulu olan Lefebvre'in mekânsal üçlü yaklaşımı, kavramsal çerçevede bütünlüğü olan bir yaklaşımdır. Yaşanan mekân (toplumsal mekân), algılanan mekân (fiziksel mekân) ve tasarlanan mekân (zihinsel mekân) mekân üretiminin ayrılmaz üç yönüdür. Mekânın üretimini, birbirinden farklı fakat ayrılmaz olan bu üç kurucu boyutu ile diyalektik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu düşüncesi ile üç anın bilgi üretimi, maddi üretim ve anlam üretiminin toplumsal alana nasıl işlediğini de göstermektedir. Bu nedenle kuramcı tasarlanan, algılanan ve yaşanan mekân üçlü diyalektiğini mekânın üretiminin üç anını kapsayacak biçimde sırasıyla mekân temsilleri, mekânsal pratikler ve temsil mekânları olarak yeniden kavramlaştırmaktadır. Ona göre mekân, diyalektik şekilde bu üç boyutuyla/yönüyle bir (toplumsal) üretimdir (Lefebvre, 1974):

- Mekân Temsilleri (Tasarlanan Mekân)

Mekân temsilleri (tasarlanan mekân), mekânın zihinsel üretim sürecini ifade etmektedir. Mekânın temsilleri olarak da nitelendirilen bu mekân, mekânları planlama ve düzenleme biçimi olmakla beraber mekânın tasavvur edildiği aşamayı belirtmektedir. Planlanan, soyut mekânlardır ve iktidar, ideoloji ve bilgi ile eklemlenmiştir. Bu mekân planlanması kapitalizm koşullarına destek olan ekonomik-politik yönü olan bir planlama sürecidir. Burada plancılar, teknokratlar, mühendisler vb. kişilerin mekânı planlaması yer almaktadır. Tasarlanan mekân bu uzmanların mekâna yükledikleri kodlarla yani üretimle doğrudan bağlantılıdır. Böyle bir yapılanma mekân temsillerinin kendisine kodladığı bilgiler, işaretler üzerinden kişilere verdiği mesajlarla üretilmektedir. Hakim ideoloji ve siyasi iktidar genellikle bu temsilin içinde gizlenmiştir. Bu anlamda mekânın üretimi, hakim ideolojinin, siyasi iktidarın ve ekonomik düzenin mantığına göre biçimlenmiş ve örgütlenmiştir. Lefebvre, bu mekânı kapitalizmin mekânı olarak yorumlamaktadır.

- Mekânsal Pratikler (Algılanan Mekân)

Lefebvre mekânsal pratikler (algılanan mekân) ile fiziki, reel, somut bir mekândan bahsetmektedir. Mekânsal pratikler, bir toplumun mekânını kaplayan pratiklerdir. Toplumsal ilişkilerin mekânın gündelik yaşamda yeniden üretiminin ön koşul olmasını ifade etmektedir. Her toplumun mekânsal pratiği kendi mekânını üretmektedir. İleri kapitalizmde mekânsal pratik, gündelik gerçeklik ile mekânsal gerçekliği birbirine bağlamaktadır. Özel hayat, iş ve boş zaman için ayrılmış, gündelik yaşamı oluşturan mekânlar, bu mekânları birbirine bağlayan güzergâh, ulaşım ağlarının meydana getirdiği kentsel gerçeklikler bir araya gelerek mekânsal pratikleri oluşturmaktadır. Bu mekânsal pratikler, mekânları ortaya çıkarmakla birlikte her bir toplumun kendine özel mekânı meydana gelmektedir. Ona göre gündelik hayatın geçtiği mekânsal pratik alanı, üretici güçlerin ve iktidarın mücadelesinden bağımsız bir alan değildir. Mekânsal pratik yapılı çevrenin üretimi ile doğrudan bağlantılı olması nedeniyle ilgili disiplinlerin eylemleriyle ilgili olarak mekân temsilleri (tasarlanan mekân) ile yakından bağlantılıdır. Üretimin amacı aynı zamanda algılanan mekânda (fiziksel mekân) var olma meselesidir. Hegemonya sahipleri mekânı, mekânın temsillerine kurdukmaktadır; hedefleri ise aslında mekânsal pratiklerdir.

- Temsilin Mekânları (Yaşanan Mekân)

Lefebvre'in mekân yaklaşımının üçüncül yanı olan temsilin mekânları (yaşanan mekân) ise diğer iki mekânın bir araya geldiği, birlikteliğini içerdiği ilişkilendirilmiş mekândır. Bireylerin dünyaya yönelik algılarıyla ve gündelik yaşam ve onun mekânı ile olan yakın temasında açığa çıkmaktadır. İnsan duygularının, çelişkilerinin ve eylemlerinin gerçekleşme alanıdır. Bu mekân diğer iki mekâna göre daha zor saptanabilen bir mekândır. Toplum yaşamının yasadışı ve karmaşık bir dizi sembollerini barındırması ve temsil mekânlarının öznel olması bu mekânın saptanmasını zorlaştırmaktadır. Temsilin mekânları yaşanan, üzerinde günlük yaşamın ve kullanıcıların günlük edinimlerinin aktığı mekânlardır. Kullanıcılar tarafından deneyimlenen, yaşanan, üretilen, zamanla değiştirilen anılar, hayal gücü, semboller, anlamlar ve imgeler barındıran mekândır. Hesaplar içermeyen, tutarlılığı ve bağlılıkları bulunmayan öznel mekânıdır. Yaşayanların ve kullananların sembollerini, imgelerini ve argo dilini içermektedir. Bu nedenle temsilin mekânları niteleyicidir, akışkandır, dinamikleşmiştir; değişken olan mekânın bu yönünün herhangi bir süreklilik kuralı yoktur. Lefebvre'e göre bu mekân yaşamakta ve konuşmaktadır. Arzunun, eylemin ve yaşanan durumların ev sahibi olması nedeniyle doğrudan zamanla da ilişkilidir. Düşünülmemiş ve ancak hissedilebilen bu mekân, bütünüyle ifade edilememektedir.

Sakinlerinin mekânı olan bu mekân, bilinçsiz, kendiliğinden bir üretim sürecidir. Yaşanan mekân, tasarlanan mekânın rasyonelleştirmeye, müdahale etmeye ve ele geçirmek isteyeceği deneyim alanıdır. Mimarlar, tasarımcılar, yatırımcılar vb. de bu amaç için uğraşmaktadır. Ancak temsil mekânları, metalaşmaya, soyutlamaya direnen bir mekândır. Hatta öyle ki bu mekân, mekânsal etkileşimlere biçim veren olgulardır.

Lefebvre (1974)'in mekân üretimi böylece mekânın zihinsel temsilleri, fiziksel mekân ve orada oluşan sosyal yaşam arasındaki diyalektik ilişkiyi ifade etmektedir. Ortaya koyduğu bu üçlü diyalektik yapı, daimi bir şekilde birbirini etkileyen bir yapıda olması ile ayrıştırılamaz bir içeriğe sahiptir. Düşünür, bu üçlü diyalektik mekânsal yapının birikmesi, toplanması ve üst üste yığılması sonucu meydana gelen alanı kent mekânı olarak belirtmekte ve mekânın esas olarak kentte kendini bulduğunu belirtmektedir. Harvey (1997)'e göre ise bu mekânlar arasındaki üçlü diyalektik yapının ilişki ve bütünselliği, mekânı bir yandan hem özne hem de iktidarın ürettiği bir oluşuma/ürüne dönüştürmektedir. Elden (2009)'e göre de mekânın üretiminde belirttiği üretim yalnızca ekonomik girdilerin üretimi değildir. Buradaki üretim, meydanlar, şehir merkezleri, kurumlar veya bilgi üretmektir. Dolayısıyla toplumu meydana getiren her şeyi üretmektir.

İnsan ve mekân arasında diyalektik olarak birbirini değiştiren ve dönüştüren bir ilişkinin olduğuna değinen Harvey (2003), mekânların, toplumun dinamiklerine göre değişebilen anlam yüklü varlıklar olduğuna dikkat çekmektedir. Sosyal pratikler ve süreçler mekânları oluşturmakta ve mekânlar da bu pratikler ve süreçler üzerinde etkili olmaktadır. Harvey (2003)'e göre mekân, insanı biçimlendiren ve onun tarafından da biçimlendirilen bir olgudur: “Mekânsal biçimler, içinde toplumsal süreçlerin olduğu cansız nesneler olarak değil, toplumsal süreçleri, bu süreçlerin mekânsal olmasıyla aynı tarzda ‘içeren’ şeyler olarak görülmelidir...”

Mekânın toplumsal yönünü, kentsel süreçler ve sermaye birikim üzerinden ele alan Harvey (2003), Lefebvre'e yakın bir düşünce ile kapitalizmin devamlılığını sağlamak üzere mekâna yapılan yatırımları kuramsal çözümlemesinin merkezine taşımaktadır. Başka bir anlatım ile kapitalist sistemin adaletsizliğini mekân üzerinden sorgulamaktadır:

“Kentsellik kendi dinamikleri olan ayrı bir yapıya sahiptir, ayrı bir varlık gibi düşünülebilir. Ama bu dinamikler diğer yapılarla olan çelişkiler ve etkileşimlerle yatıştır. Kentselliğin şu anda sanayi toplumuna egemen olduğunu söylemek, dönüşüm sürecindeki bir yapı olarak kentsellikle, eski sanayi toplumunun iç dinamikleri arasındaki çelişkilerin, birincinin lehine çözüldüğü anlamına gelir. Bu iddianın gerekçesi olduğuna inanmıyorum. Bazı önemli ve yaşamsal bakımlardan sanayi toplumu ve içerdiği yapılar, kentselliğe egemen olmaya devam etmektedir.”

Kentsel sistem, sanayi sermayesinin kârlılığının artırılmasında önemli bir etkindir. Bu noktadan hareketle mekân çözümlemesinde rant kavramı üzerine eğilen Harvey (2003), mekân ve yapıli çevre arasında bağlantı kurmakta; kapitalist girişimcilerin kârlarını artırmak üzere üretim süreci dışında yapıli çevreye yatırım yaptıklarını belirtmektedir. Ona göre kent ve mekânları, kapitalizmin düşünce yapısını/işlerliğini yansıtan birer ayna gibidir. Bu analizini ise sermayenin çevrimi üzerinden yapmaktadır. Kârını artırmak üzere kurulmuş olan kapitalist sistem, belirli dönemlerde ekonomik kriz yaşamaktadır. Bu krizi aşmak için ise kapitalistler strateji geliştirmektedir. Geliştirilen birinci stratejide rekabeti artırmak ve daha ucuza meta üretmek için yeni üretim teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Ancak zaman sonra tüm üreticilerin aynı sistemi denemesi üzerine kâr paylarının tekrar düşmesine yol açmaktadır. Geliştirilen ikinci stratejide ise girişimciler üretim sürecine yapmış oldukları yatırımdan vazgeçerek kentsel mekâna yönelmektedir. Kentsel mekâna yapılan bu yatırımlar, sermayenin kârını artırmakta ve ekonomiyi canlandırmaktadır. Sonuç olarak Harvey'e göre kentsellik, kapitalist üretim sürecinde yaşanan ekonomik krizlerin sonucunda kapitalistlerin kârını artırmak için yapıli çevreye yaptıkları yatırımın sonuç ürünüdür.

Kentsel mekânlar ve kolektif tüketimin örgütlenmesi arasında bağ olduğunu ifade eden kuramcılardan bir diğeri Castells'dir. Castells (1997)'in ele aldığı kolektif tüketim kavramı, emeğin yeniden üretimi için ihtiyaç olan gerekli meta ve hizmetlerin devlet tarafından karşılanması anlamına gelmektedir. Emeğin yeniden üretimi, işgücünün bir sonraki gün için işyerinde çalışmaya hazır hale gelmiş olmasıdır. Emekçinin bir sonraki güne hazır hale gelebilmesi ise temel yaşam koşullarının karşılanmasına bağlıdır. Barınma, gıda, sağlık, ulaşım, eğitim vb. gibi temel ihtiyaçlar, emeğin yeniden üretim sürecinin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Kapitalist sistemde ise emekçilerin kazandıkları ücret, hak ettikleri değerin altında olması nedeni ile temel ihtiyaçları karşılamaya yetmemektedir. Castells bu noktada, kapitalizmin çelişkisini/karmaşasını emeğin yeniden üretim yeri olarak gördüğü tüketim alanına yani kolektif tüketim mekânı olarak kentsel mekâna çekmektedir. Castells'e göre devlet burada emek ve sermaye sahibi arasındaki mevcut çelişkileri çözmek için aracılık yapmaktadır. Devlet, emekçilerin ücretleriyle karşılayamadıkları ihtiyaçlarını tedarik ederek kapitalist sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Özetle Castells de kentlerin ortak üretim, tüketim, ekonomik, politik ve ideolojik toplumsal hareketlerin üretildiği mekânlar olduğunu belirtmektedir.

Mekânı salt bir neden-sonuç ilişkisi olarak değerlendirmenin ötesinde; toplumsal bir ürün ve toplumsal yaşamın etkileyeni olarak gören Soja (1989), bu sürecin mücadeleler ve

elişkilerle dolu olduğunu belirtmektedir. Bu durumun ise mekân üretimini hem bir ürün hem bir sonuç hem bir ortam hem de sosyal eylemlerin üreticisi olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Soja, mekânsallığın mevcut mekânı sürdürmek, yeniden yapılandırmak ve dönüştürmek isteyen toplumsal eylemler üzerinde mücadele verdiğini, mekânların bu mücadelenin hem aracı hem de alanı olduğunu belirtmektedir: “Toplumsal bir ürün olarak mekânsallık, toplumsal eylem ve ilişkinin aynı anda hem ortamı hem sonucu hem ön varsayımı hem de cisimleşmesidir” sözleriyle mekânın toplumsal oluşuna açıklık getirmektedir.

Mekânın içine yerleşen maddi nesnelerden bağımsız, mutlak bir varlık olmadığını ifade eden Urry’e göre mekân, yalnızca içindeki nesnelere indirgenemeyecek ve toplumsal olandan ayrılamayacak bir üründür (Urry, 1999). Bunun nedenini mekânın salt genel etkiler taşımamasına bağlayan Urry, yalın mekân olmadığına, farklı biçimde mekânların, mekânsal ilişkilerin ve mekânsallaşmaların olduğuna dikkat çekmektedir. Urry, toplum içindeki çelişkilerin normalleştirilerek topluma iletildiğine ve mekânın bu çelişkilerin gündelik yaşamda eritildiği bir alan olduğuna değinmektedir. Ancak mekânın politik niteliğinin örtük olması nedeniyle mekânsal pratiklerin deşifre edilmesinin zor olduğunu da eklemektedir.

Sonuç olarak mekânlar, kişilerin diğerlerine aktarmak istediklerini yansıttığı ve kendisi dışındaki dünya ile iletişim kurduğu birer ara yüzdür. Çevresiyle etkileşim içinde bulunan insan, etkileşim ve iletişimini öncelikle dış dünya ve devamında zihninde ürettiği imgelem ile meydana getirmektedir. Zihinsel algı olarak da belirtilen bu olgu, insanın var olduğu sürece devam edecek olan bir eylemliliktir. Bu nedenle de mekânın, insanın dışında ya da ona rağmen var olan bir oluşu değil, insanla anlamlılık kazanan toplumsallıkla ilintili bir kavram olduğu belirtilmektedir.

Mimarlık disiplini her ne kadar çoğunlukla mutlak ve geometrik mekâna referansla çalışmalarını sürdürüyor olsa da mekânlar, sadece yatay ve düşey strüktürel elemanlardan oluşan bir bileşen değildir. Sosyal varlık olan insanlar tarafından inşa edilmeleri, içinde yaşamın geçtiği alanlar olması nedeni ile mekânlar, aslında insan varoluşunun temeli olan toplumsal bir olgudur ve toplumsal yaşama ait izler taşımaktadır. Bu izler ise mekânın üretim analizinde açığa çıkmaktadır.

Mekânların üretimi ve tüketimi, toplumların sosyo-ekonomik ve politik kriterleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Toplum içindeki her olay ve örüntü mekânla bağlantılıdır. Toplumun kendisini yeniden üretmesini sağlayan güçler ile mekân arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. İnsan yaşamını çevreleyen ve saran mekân, toplumsal olarak

örgütlenmektedir. Toplumsal örgütlenme, toplumun sürekliliği için gerekli olan maddi ve kültürel üretimin kimler tarafından nasıl yapılacağı ve nasıl paylaşılacağını tanımlamaktadır. Toplumsal örgütlenmelerin niteliği ise doğrudan mekânın niteliğini belirlemektedir. Bu anlamda toplumun uzantısı olan mekânlar, düzenlenebilen ve toplumsal değişimle uyumlu olarak yeni baştan kurulan ve öncesinde verili değerlerinin olmadığı bir olgudur. Üretilen, inşa edilen, fiziksel ölçümleri aşan toplumsal olaylarla yoğrulmuş yerler olan mekânlar, bu nedenle toplumsal ve insani kazanımlarla birlikte ele alınmalıdır. Dolayısıyla mekân, sadece fiziksel üretim araçlarıyla değil, o toplumu kuran ilişki ağları ile açıklanabilmektedir.

Toplumu kuran ilişki ağları ise kentin kamusal mekânları üzerinde geçmektedir. Bu nedenle kamusal mekânlar, bir mekân olmanın ötesinde farklı yaşam deneyimlerine imkân tanıyan, kentin gündelik yaşamının aktığı yerlerdir. Kamusal mekânlar, birer fiziksel coğrafi parça olmanın çok ilerisinde; içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik ve ideolojik imgeleri de barındıran, farklı sosyal sınıftan insanların karşılaştığı iletişim mekânı ve kentin günlük hayatının aktığı hayat mekânlarıdır. Kentin özel alanlarında bireyin kişisel nitelikleri gelişirken, kamusal mekânlarda ise sosyal ilişkileri gelişmektedir. Bu yönleriyle kamusal mekânlar, kenti ve kentin günlük yaşamını yeniden kurmakta; ortak faaliyetleri taşıması ile yaşam alışkanlıklarını yeniden inşa etmektedir. Esasında ekonomik, politik, sosyal ve kültürel ilişkilerden oluşan kamusal mekânlar, yalnızca mekânsal pratikleri etkilemekle kalmaz kentin günlük yaşamını ve dolayısıyla kentliyi, beraberinde kenti de etkilemektedir.

2.1.2.1. Kamusal Mekân ve Toplumsal Dinamikler (Ekonomik, Politik, Sosyo-Kültürel) İlişkisi

Kentlerin ilk çağlardan günümüze uzanan tarihsel sürecinde kamusal mekânlar, toplumsal gelişmeler paralelinde farklı biçimlenmelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. İnsanlar arasındaki etkileşime zemin olan bu mekânların fiziksel biçimlenişleri ve sosyal strüktürleri, yaşanan çağın ekonomik, siyasi ve sosyal durumlarından etkilenmiştir (Poyraz, 2021). Kentsel oluşumun, politikanın merkezi konumunda olması ise Antik döneme dayanmakla beraber bu özelliği zaman içinde giderek güç kazanmıştır.

Antik Yunan'da polis ya da site olarak adlandırılan kentler, Arendt'in de belirttiği gibi söz ve eylemlerin paylaşıldığı yaşam alanlarıdır. Yurttaşların bir araya geldiği, kent yönetimine ilişkin kararların biçimlendirildiği meydanlar olan agoralar, yönetime dair her şeyin politikanın alanına girmesi nedeni ile ideal bir kent politikası örneğidir. Bu anlamda

Antik Yunan'da, polisin sorunlarını tartışmak üzere bir araya toplanılan, kamusallığın görüldüğü yerler olan agoralar, ortak eylemin, politika üretmenin ilk temsili olan kentsel boşluklar olarak kabul edilmektedir (Poyraz, 2021).

Weber (2010)'e göre de kentsel oluşum, büyük bir yerleşim yeri olmanın yanında kendine özgü hukuk çerçevesi olan, kendini yönetebilme kabiliyetine sahip, kent sakinlerinin de katılımının gerçekleştiği bir merkezdir. Bir diğer anlatımla bir arada yaşayan insanların gerek sayı olarak gerekse de faaliyet olarak artması, insan ilişkilerinin ve yönetim çerçevesinin düzenlenmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla politikanın gelişmesi ile kentlerin oluşum süreci arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır.

Politika ile ilişkili yerler olan kentler, oluşum tarihi kapsamında incelendiğinde ekonomi ve modernite tarihi ile de kesiştiği görülmektedir. Paranın ticari mübadele aracı olarak pazarda işlev kazanması 1400'lü yıllara dayanmış olsa da pazar ekonomisi eski tarihlere kadar geriye gitmektedir. Panayırlar, sergiler, dükkânlar gibi kamunun kullandığı mekânlar, pazar ekonomisinin gerçekleştiği mekânlardır. Pazar ekonomisi üzerinden yükselen ondan daha üst bir konumdaki iktisadi süreç ise kapitalizmdir (Braudel, 2020). Bookchin (1999) ise kapitalist pazar ilişkilerinin üretim biçimleri ve toplumsal ilişkiler üzerinde egemenlik kurdukça birikimci bir iktisadi sistemin ortaya çıktığını ve kentleşmenin de bu temeller üzerine inşa edildiğini belirtmektedir. Sanayileşme ile beraber kapitalizmin endüstriyel bir kimlik kazandığını belirten Bookchin, kapitalizmin kendi ekonomi dünyasının dışına taşıdığını, konut, mahalle olmak üzere kentsel mekânlara kadar nüfuz ettiğini ifade etmektedir.

Harvey (2013) de bu noktada kentlerin nüfus olarak zamanla büyüdüğünden ve farklı dönüşümler geçirmeye başladığından söz etmektedir. Engels (1997) de benzer şekilde sanayileşme ile birlikte kentlerin hızlı bir şekilde büyümeye başladığını ve emekçi kesimin emeklerinin sömürüldüğü bir yer halini aldığını belirtmektedir. Artan kapitalizmin etkisiyle kent mekânında sınıf çelişkisinin arttığı bir toplumsal yapının kendisini gösterdiğini ifade etmektedir. Bunun sonucunda kentlerde sınıflar arasında yaşam mekânları birbirinden ayrılmış; kent bir yandan emekçi sınıfı bir arada tutan bütünleştirici bir zemin iken bir yandan da toplumsal sınıfları ayıran bir altlık olmuştur. Burada kentsel mekânla birlikte kamusallığın da parçalandığı okunabilmektedir. Kamusal mekânın parçalanmış yeni görüntüsünde bu mekânlar, sınıfsal ayrımın görüleceği şekilde biçimlendirilmiştir (Şengül, 2001). Harvey (2013)'e göre sanayileşen ülkelerdeki birçok kentte mekânsal devingenliği artırmak ve kitleleri kontrol altında tutabilmek için parklar, meydanlar, geniş bulvarlar gibi

kentlere yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Kentler bu süreçte hızla sanayileşmenin etkisi altında biçimlenirken kamusal mekânlar ilişkilerin kendiliğinden geliştiği alanlar olmuştur (Gökgür, 2008). Bu süreçte büyük yapılar ve ızgara şeklindeki ulaşım ağı, kamusal mekânları parçalamış; kamusal mekânları birbirinden bağımsız mekânlara dönüştürmüştür (Donat ve Yavuzçehre, 2016b).

Lefebvre (1974) ise kentsel mekânların kapitalist düşüncedeki rekabet mantığının üretim ve yeniden üretiminde yeri olduğunu belirtmektedir. Bu noktada kentsel mekânı hem kapitalizmin devamlılığına imkân tanıyan bir işlev hem de politik bir mücadelenin aracı olarak görmektedir:

“... Genel olan başka türlü var olur ve kısmi etkilerden başka etkileri vardır. Dil gibi, genel mekân da (anıtlar ve binalar arasında, sokakların, meydanların mekânı) iletişim etkilerinin yanında, çelişik şiddet ve ikna teknikleri, (siyasal) meşruiyet ve gözden düşme etkileri uygular. İktidar yazı ve buyruklarının izlerinin taşıyıcısı olan genel mekân, belirtilen düzeyler üzerinde - mimari (anıt- bina) ve kentsel tepki gösteren bir etkinliğe erişir. Burada yaşayanlar için ve onlar dolayısıyla ‘kamusal alanı’ kabul ettikleri ve buna boyun eğdikleri ölçüde - özel alan’ a varana dek- bir anlam edinir...”

Kapitalist gelişmenin zemini olan kentler, sadece olayların meydana geldiği yer olmanın ötesinde toplumsal dinamikler ve üretici güçler için birer kaynaktır. Kentsel mekânlar da bu sosyal üretimin bir nesnesi olarak kapitalizmin etkisiyle doğrudan ilişkili olan yerlerdir (Lefebvre, 1974). Dolayısıyla siyasi iktidarın kendini var edebilmek için mekânın sosyal üretimini araç olarak kullandığı söylenebilmektedir.

Lefebvre’e göre kent, kapitalist gelişmenin öznesi konumundadır. Kapitalizm, kent mekânını işgal ederek ve mekânlar üreterek büyümekte ve kent mekânının üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlenmesinde önemli bir faktördür. Kapitalizmin gelişim sürecinde mekân, metalaşmış ve sermaye birikim süreci açısından hayati bir önem kazanmıştır (Lefebvre, 1991). Kuramcının anlatımıyla kapitalizmin 20. yüzyılı görmesinin arkasında mekânı keşfetmiş olması yatmaktadır. Kapitalizmin devamı, sermaye için yeni mekân üretilmesine bağlıdır ve kazanç elde edebilmek için devletle ele ele vererek mekânı kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda mekânın büyümesi, kapitalizmin büyümesinde etkindir ve kapitalizm, kentsel mekânı işgal ederek ve yeniden üreterek ayakta kalmaktadır.

Sermaye birikim süreçleri, fiziksel çevreden iktidar mücadelesine, toplumsal yaşam biçimine kadar birçok olguya açıklık getirmektedir. Kentsel mekân üretimi ve sermaye arasındaki ilişki kapitalizmin kârına dayanmaktadır. Kapitalizm, kârını artırmak amacıyla yeni bir üretim biçimine -yapılı çevreye- yönelmektedir. Kendi üretim mekânlarını kentsel

yapılı çevrede inşa etmekte; bu üretim, sermaye hareketleri ve birikim krizinin çözülmesinde rol oynamaktadır. Sermaye, birikim sonucu kendisini kurtarabilmek ve buna ek olarak kârını artırabilmek amacıyla sermayesi daha az gelişmiş yere ihtiyaç duymaktadır. Sermayenin yatırımları ile belirlenen bu kentsel süreç, mekânların meta olarak üretilmesini içermektedir (Harvey, 1997). Harvey, modern kentlerin gelişme tarihini de bu noktaya dayandırmakta ve modernite mekânının tamamen kapitalizm tarafından şekillendirildiğine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda kentsel sürecin rolü, sermayenin ihtiyaç duyduğu üretim, değişim ve tüketim alanları için fiziki çevreyi oluşturmaktır. Tüketim için fiziksel çevrenin yaratılması, kapitalist ekonomide istikrarı sağlamanın yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla kapitalizmin politikası mekânları bir yandan üretirken diğer yandan yok etmeye dayanmaktadır.

Baudrillard (1997)'a göre ise kapitalist sistem, üretim ve tüketim düzenini yeniden ele almış, üretilmiş olan her şey tüketime adanmıştır. 18. yüzyıla kadar çoğu zaman baskın bir siyasi gücün egemenliğinde süren kent yaşamı, kapitalizmin etkisiyle yalnızca üretim ve tüketim ilişkilerini düzenlememiş; kent yaşamındaki kamusal ilişki biçimlerini ve kamusal mekânları da etkilemiştir. 1970'li yılların sonuna gelindiğinde ise sanayi kapitalizminde post-fordist üretim anlayışına geçilmesi ile meydana gelen esnek üretim tarzı, kapitalizmin sınırlarını genişletmiştir. Üretim ilişkilerinin küresel ölçeğe yayılması ile sermaye, bilgi akışı ve hizmet mekânlar/kentler üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Neoliberal politikalarla da desteklenen bu süreç, mekânların ve kentlerin sermayenin yayıldığı, yoğunlaştığı yerler haline gelmesine yol açmıştır.

Kapitalizm öncesinde kamusal ilişki siyasi, dini ve sosyal aktivitelerin birlikte olduğu, kendiliğinden oluşan aktiviteler bütünü iken kapitalizm sonrası, sistemin kendine özel işleyişi kamusal ilişkinin biçimini de etkilemiştir. Bu manada kentsel olguları ve toplumu anlayabilmek, mekânları çözümlemekle doğrudan bağlantılıdır. Aradaki bu ilişkiyi okuyabilmek ise sermaye ile kentsel mekân üretimi arasındaki etkileşimi anlamayı gerekli kılmaktadır. Mekân ve toplum arasında sıkı sıkıya sürekli ve aktif bir ilişki olduğunu ifade eden Urry'e göre de yerler, artan bir biçimde malların ve hizmetlerin karşılaştırıldığı, değerlendirildiği, satın alındığı ve kullanıldığı; kapitalizme hizmet eden tüketim merkezleri olarak yeniden yapılandırılmaktadır (Urry, 1999).

Kentler, günlük yaşamın temelinde yer alan ortak tüketim araçlarının örgütlenmesi ile ilişkili yerlerdir. Kentleri, emeğin tekrardan üretildiği bir alan olarak gören Castells, bu durumun kolektif üretim ve tüketimin sorunsuz organize edilmesine bağlamaktadır (Castells,

1997). Bu nedenle kentsel mekânları, kapitalizmin çıkarlarını gözetten devletin, kentsel mekânlardan rant sağlayan sermayenin ve bu sürecin çelişkilerine yanıt veren toplumun bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Ortaya çıkan kentin nihai fiziksel durumu ise devletin ve sermayenin ortak bir ürünü olmaktadır.

Mekân ve iktidar arasındaki ilişkiyi sorgulayan Foucault ise iktidar mücadelesinde mekânın iktidarın bir alanı olduğunu belirtmektedir. İktidar, kendi örgütlenmelerini kendileri oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejilerden oluşmaktadır. Bu güç ilişkilerinden biri olan mekân, düzenleyen ve yönetenle yaşayan ve doğal olanın çatışma alanıdır (Foucault, 2006). Bu anlamda düşünür iktidar ile mimarlığın doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir. İktidarlar, mekânlara yüklediği simge, sembol, anlamlarla bireylerin ve toplumların davranışlarının biçimlendirilmesinde rol oynamaktadır. Bu kurama göre gündelik hayat rutinleriyle yaşanan mekân, sosyo-politik aktörler tarafından ideolojiler doğrultusunda somut olan mekâna tasarlanarak kodlanmaktadır.

Foucault, ‘Hapishanenin Doğuşu’ adlı eserinde modern iktidarı ‘büyük bir gözetim’ olarak tanımlamaktadır. İktidar söyleminin disipline edici örneğini 1787 yılında o dönemki hastane ve hapishane için mimari planda tasarladığı ‘panoptikon’u örnek göstermektedir. İktidarın mimarlık aracılığıyla somutlaşmasını yansıtan iyi bir örnek olan panoptikon, ortasında avlusu bulunan ve bu avluda bekçisi bulunan bir kulenin olduğu dikdörtgen bir yapıdır. Yapı, gardiyanın kendisi görünmeden her bir hücreyi görebilecek şekilde düzenlenmiştir. Herkesin kapatıldığı hücre, bir gözetmen tarafından izlenirken mahkûmlar yan duvarlar nedeniyle diğer mahkûmlarla iletişime geçememektedir. Gardiyanlar iktidarın birer aracı olarak kitlenin zihin ve bedenlerini kontrol etmektedir. Mahkûmlar görülmekte ancak gardiyanları görmemekte; mahkûmlar gözetlenerek davranışları hakkında hükümde bulunmaktadır. Mahkûmların kendilerinin ne zaman izlendiklerini bilmemeleri nedeniyle gardiyanlar aracılığıyla bireysel davranışlarını kontrol etme, gözetleme ve izlemeyi öğrenme gerçeği, iktidarın disipline edici özelliğini yansıtmaktadır. Foucault’a göre hapishane, okul, hastane, akıl hastanesi müze gibi mekânlar, toplumları disipline etmede yardımcı kurumlardır. Her iktidar kendi dönemlerinde bu kurumları kendi söylemleri doğrultusunda yenileyerek yararlanmaktadır. Modern güç çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, suçluyu hapishaneyle çevrelemekte, kaydetmekte, gözetim altında tutmakta ve topluma egemen olmaktadır (Foucault, 2006). Bireyselliğin ortadan kalkmış olduğu, bu şekilde oluşturulmuş toplumlarda beden ve davranış birliği olmaktadır (Poster, 2008). Bu anlamda günlük

yaşamda mekânlardaki eylemler/pratikler deneyimlenirken yurttaşlardan sadece bir katılım beklenmiş olsa da esasında günlük hayat, iktidar-itaat rıza gösterme ilişkisini taşıyan bir gücü içinde barındırmaktadır. Günlük yaşamın geçtiği kamusal mekânlar eylem, beden, temsil, dil vb. gibi imgeler üzerinden birer mücadele alanı oluşturmaktadır. Herkesin herkes tarafından görüldüğü mekânlar olan kentsel kamusal mekânlar da bu güç mücadelesinde tarafların kullandığı araçlardan birisi olarak ele alınmaktadır.

Bakıldığında kentler sadece ekonomi, sanayi ve ticaretle ilgili olan bir yer değildir, içindeki anıtlardan, konutlardan, sokaklardan çok daha fazlası olarak aynı zamanda sosyal ilişkilerin mekânsal izdüşümü olan yerlerdir (Braudel, 2020). Dünyevi olanı kutsal olandan, kamuya ait olanı özel olandan, çalışmayı eğlenceden, erkekleri kadınlardan, aileyi onun dışında kalanlardan ayıran aynı zamanda onun yapısını oluşturan bir mekândır. Dolayısıyla kamusal mekânlar, dinamik bir yapıya sahip, geçmişten günümüze sosyal ilişkilere açık yerler olarak tanımlanabilmektedir.

Mumford (2007), bu noktada kentlerin ortaya çıkışını sosyal bir gelişme olan tarım devrimine dayandırmaktadır. Düşünüre göre böylelikle uygarlığı karakterize eden bir dizi kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda tarihsel süreçte insanoğlunun ilkel toplum sonrası ilk kırılma noktası tarım toplumu (geleneksel toplum) olmuş; bunu sanayi toplumu ve enformasyon gelişimi gibi belirli kırılma noktaları izlemiştir. Tarım toplumu aşaması, temel ihtiyaçların karşılanacak düzeyde üretimin yapıldığı aşama; sanayi toplumu aşaması, ihtiyaç fazlası hizmet ve mal üretiminin yapıldığı aşama; enformasyon toplumu aşaması fiziki sermayenin sanal uzamda hareket ettiği aşamayı ifade etmektedir (Hall, 2001). Bu sosyal kırılmaların sonucunda kentleşmenin farklı süreçleri meydana gelmiş; dolayısıyla kentler ve mekânları, ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak sosyo-kültürel gelişmeler ile değişimler yaşamıştır.

Sanayi öncesi ve sonrasını ayıran en belirgin sosyal gelişmelerden birisi, üretimi meydana getiren enerji kaynağında yaşanan gelişmelerdir. Sanayi öncesi kentinde ürünlerin üretilmesi ve sunulması, insan ve hayvan gücüne bağlı enerji kaynağı ile meydana gelirken; endüstriyel toplulukta üretim kapasitesini de artıran elektrik ve buhar gücü ile oluşmuştur. Bu gelişme, kentlerin ve dolayısıyla mekânların toplumsal örgütlenmesinde önemli değişikliklere neden olan yeni bir üretim biçimi olmuştur (Sjoberg, 2002). Sanayi devrimiyle birlikte yeni üretim ve tüketim ilişkilerinde yaşanan gelişmeler, geleneksel toplumsal yapıdan farklı yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına yol açmış ve buna bağlı olarak kentlerin yapısında, işleyişinde ve kurumlarında değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.

Sanayi kentlerinin doğuşu ile insan doğal yaşamından kopmuş; mekânda gerçekleşen dönüşümler ile birlikte tarıma dayalı kırsal sınıfsal yapı hızla değişmeye başlamıştır. Artan sanayi üretimi ile sosyal bir gelişme olan kırsal sınıfsal yapının kentlere olan göçü, kentlerin sosyo-mekânsal düzenini etkilemiştir (Bal, 2006). Sanayileşme ile birlikte kentlerin yapısal dönüşümü, ekonomik anlamda pazar ve yatırım olanaklarına sahip yerleşim alanlarının oluşmasına yol açmıştır. Bunun üzerine iş gücünün bu alanlara doğru göç etmesi, kentlerde farklı bir nüfus yapısının oluşmasına neden olmuştur. Göçün artması, ev ve iş yerlerinin farklılaşmaya başlaması, üretimin artması, sosyal ilişkilerin dönüşmesi, aile yapısının geniş aileden çekirdek aileye doğru evrilmesi, geleneksel davranış örüntülerinin akılcı davranışa dönüşmesi sanayileşmeye bağlı olarak kentleşmenin önem kazanmasına yol açmıştır (Aksakal, 2021). Bunun üzerine inşa edilen modern sanayi kentinde kentsel mekânlar büyümüş, yollar genişlemiş, yapılar yükselmiş; iş yeri ve konut arasında bir ayrım ortaya çıkmış; kent hayatı ise giderek yerellikten uzaklaşmıştır.

Giddens (2010)'a göre ise geleneksel toplumlarda ulaşım, iletişim ve teknoloji anlamındaki imkânların kısıtlılığı, geleneksel dönemde toplumları bulundukları bölgeler ile sınırlandırmıştır. Kısıtlılık, toplumsal hareketliliği daraltmış ve toplumların kendilerini üretmeleri kapalı bir ekonomik çerçeve içinde gerçekleşmiştir. Bu sosyal gerçeklik, gündelik yaşamın doğrudan bulunulan konuma, bölgeye, coğrafi yerin iklimsel ve kültürel özelliklerine, gündüz-geceye, mevsimsel döngülere ve doğal tekrara bağlı olmasına yol açmıştır. Bu nedenle ona göre geleneksel toplumlarda zaman ve mekânı bir arada düşünmeden herhangi bir toplumsal olayı açıklamak mümkün değildir; her toplumsal olay, mekân-zaman birlikteliği içinde meydana gelmektedir. Piyasa ekonomisinin genişlemeye başlaması, iş günlerinin ve ücret oranlarının hesaplanmaya başlamasına neden olmuş; bu gelişme toplumsal örgütlenmenin yeni baştan tanımlanmasına yol açmıştır. Kapitalizmin gelişmesi ve emek gücünün alınıp satılabilir bir meta haline gelmesi ile önceden görev yönelimli olan çalışma yaşamı, soyut zaman üzerinden yeniden tanımlamıştır. Endüstriyel üretime geçiş sonrası endüstriyel işgücünün yeni bir zaman disiplini kazandırması, mekanik saatin icadına yol açmıştır. Saatin toplumlar tarafından kabul görmesi, zamanın bölgelerden bağımsız olarak standartlaşmasını getirmiştir. Zamanın saat olarak dilimlenmesi, soyut, bölünebilir ve hesaplanabilir olması, toplumsal etkinliklerin örgütlenmesinde merkezi bir öneme sahip olmuştur (Giddens, 2010). Dolayısıyla yerel alışkanlıkların, kısıtlamaların ortadan kalkması ile zaman ve mekân yerellikten çıkmış; mekânlar, çeşitli olay ve nesnelerin

sunulduğu birer araç halini almış, her zaman ve her yerde istenilen şekilde kurulabilmeye ve bölümlenebilmeye başlanmıştır.

Sanayileşmeyle başlayan kentlerin yapısındaki değişim ve dönüşümler, değişim sürecine küreselleşme ile devam etmiştir. Kentler, insan yaşamının tüm yönlerini disipline eden sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumuna gelmiştir (Kaya, 2015). Bu sırada ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, toplumsal etkinlikler üzerinde etkili olmuş ve mekân yere bağlı olmaktan çıkarak uzaktan gerçekleşmeye başlamıştır. Bu gibi birtakım gelişmeler coğrafyadan bağımsız soyut mekân anlayışı, modern toplumun temel mekân anlayışını yeniden oluşturmuştur. Küreselleşme beraberinde yer, uzam, uzaklık, coğrafya gibi kavramlara yeni ve farklı içerikler kazandırmış; iletişim ve ulaşım da yaşanan gelişmeler, uzak mesafeleri yakınlaştırmıştır. Mekânın zaman tarafından yok olması olarak tanımlanabilecek bu süreçte toplumsal alanda geçicilik, parçalılık kendisini hissettirmiştir (Aytaç 2006b). Bu gelişmeler, hız kavramının öne çıkışında kendisini göstermiş; modalar, metalar, markalar, teknik gelişmeler, ideolojiler, alışkanlıklar, değerler geçici bir şekil almıştır. Değerler hızla tükenerek yerini yeni bir yeniye teslim etmeye başlamıştır.

Ortaya çıkan tüketim kültürü, yaşam tarzı haline gelmiş; üretim mekânları olan kentler tüketim mekânlarına dönüşmüştür. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, insanların birbirine yabancılaşması, tek tipleşme sosyal ve kültürel ilişkilerin zayıflamasına yol açmıştır. Küreselleşme ile yaşanan bu sosyal polarizasyon, mekânsal ayrışmaya neden olmuştur. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, bir yandan kentlerde lüks konutlar, çok katlı plazalar yükselirken bir yandan da standardı düşük konut sayılarında artışlar meydana gelmiştir. Ayrıca yere özgün değerlerin ve malzemelerin göz ardı edildiği günümüzde tek tip kentler ortaya çıkmıştır (Alptekin, 2021). Bu süreçte mekânlar da tükenebilir özelliği olan metalar hâline gelmiştir. Mekânın zaman tarafından parçalanması, değişkenliğe, harekete, geçiciliğe araç olmuştur. Bu anlamda mekân ve yer duygusu farklılaşmış; kentler, arada, düzensiz ve kaostan olduğu bir yer hissi oluşturmuştur.

Küresel sermaye akışında kendine yer edinmek isteyen kentler de alışveriş merkezleri, tatil köyleri, uluslararası iş merkezleri, dışa kapalı siteler, uluslararası havalimanları, oteller, fuar alanları gibi çeşitli mekânlarla küresel pazarda meta değerini artırmaya çalışmaktadır (Öktem, 2006). Bu mekânsal çeşitlilik ise kent mekânının parçalanmasına; yer, mekân, kamusalılık, kent ve mekânların yeni ve farklı anlamlar almasına neden olmuştur. Kentler uluslararası ulaşım sistemlerine bağlı kalmadan küresel bilgi ve iletişim ağlarına entegre

olmuştur (Aytaç, 2006b). Bu anlamda kentsel mekânların biçimlenmesi ve dönüşümünde küreselleşme etkili olmaya başlamıştır.

Ulaşım, iletişim olanaklarının gelişmesi ve haberleşme toplumunun oluşturulması, metaların üretim ve tüketim kalıplarının herhangi bir engel olmadan küresel pazarlarda bir ağ içerisinde dolaşma özgürlüğü getirmiştir. Bu duruma bağlı olarak mesafelerin azalması ve mekânsal iletişimin ortaya çıkardığı ‘küresel köy’ kavramı, mekânsal duvarları yıkmış ve mekânlar kontrol altına alınmıştır. Harvey’in zaman-mekân sıkışması olarak kuramsallaştırdığı bu olgu, bireylerin algılamalarını olumsuz anlamda etkilemiştir (Harvey, 1997). Bu bağlamda Harvey’in zaman-mekân sıkışması kuramına göre günümüzde mekân, zaman tarafından yok edilmekte, zaman ise mekânsallaşmaktadır.

Castells’e göre ise sanayi toplumunda görülen köklü değişimlere benzer bir süreç yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlamış; teknolojinin getirdiği imkânlar, kamusal mekânlarda yüz yüze gelmeye gerek kalmayan bir günlük yaşamı getirmiştir (Castells, 1996). Aytaç (2006b) da günün dijital gelişmelerinin zaman ve mekân algısını muğlaklaştırdığından söz etmektedir. Benzer şekilde Morley ve Robins (1997) de televizyonların toplumsal hayatı ve mekânı nasıl etkilediği üzerinde durmaktadır. Morley ve Robins’e göre televizyonun toplumsal hayatın içine fazlaca girmesi ile yeni bir kamusal yaşam şekli ortaya çıkmıştır. İçindeki insanlarla uzam birbirinden kopmuş, dış dünya ile iç deneyim arasındaki ilişki kesintiye uğramıştır. Dolayısıyla bilgi, iletişim teknolojisi ve ulaşım sistemlerinde yaşanan gelişmeler yer, mekân, kamusalılık, kent mekânları ve kentlerde dönüşümlere yol açmıştır. Virilio (1998) bu durum için “belirli mekânları koruyan kesin sınırlar yerine, belli yollarla bilgi akışına izin verecek yarı geçirgen zarlarla örülmüş” mekân olarak açıklama yapmaktadır. Virilio çağdaş kentin, tamamen değiştiğinden, kente kapılar yerine elektronik ortamda düzenlenmiş havaalanlarından girildiğinden söz etmektedir. Tüm kamusal mekânların televizyonlar tarafından denetlendiğini belirten Virilio, yeni teknolojilerle antik kentten ekran olarak kente geçişin yapıldığını belirtmektedir.

Teknolojinin gelişmesi, zaman ve mekân sıkışmasına bağlı olarak yön duygusunun kaybedilmesini ve parçalanmasını getirmiştir. Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle ev ve iş arasındaki mekânsal mesafeler ortadan kalkmış; işler, evden bilgisayar yardımıyla yapılır bir şekil almıştır. Böylelikle elektronik alanındaki gelişmeler, coğrafyalar arasındaki mesafenin öneminin azalmasına yol açmıştır. Telekomünikasyonun küresel boyuta ulaşması ise ulusal coğrafya algısını ve sabit uzamsal konumları dönüştürmüştür. Telekomünikasyon,

maddi, bedensel ve coğrafi varoluşun yerini almasıyla maddi öznel ve maddi nesneler gerçekliğini kaybetmiştir. Bireylerin kentle olan ilişkisi de ekranlar üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Mekânlar maddesizleşmeye dönüşmüş, mekânın uzamsal mesafelerle, hacimle belirlenen eski yapısı değişmiştir. Mekânlar sosyal ilişkilerin gerçekleştiği gerçek bir alan olmaktan çıkmış; şeffaf ve derinlikten bir uzam halini almıştır (Çabuklu, 2004).

Sonuç olarak teknolojik zaman/mekân kısıtlaması, yerlere mekânlara ve zamana bağlı ilişki/etkileşim bağlamlarını farklılaştırmış; zamana ve mekâna bağlı olmayan bir algıyı ortaya çıkarmaktadır. Zaman ve mekânın toplumsal anlamları kaybolarak yerini yeni bir harekete ve akışa teslim etmekte; yeni ağ türleri kentsel sistemleri yıkarken daha karmaşık bir biçimde tekrar oluşturmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan, diğer bireylerle etkileşim ve iletişim kurmaya ihtiyaç duymaktadır. İnsanların bir arada varlığını sürdürme ve yaşamsal gereksinimlerini karşılama ihtiyacı, sosyal bir grup içinde yaşamını devam ettirmesine yol açmaktadır. İçinde barındırdığı sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki çeşitlilikleri ile kentsel mekânlar ise bu yaşamsal gereksinimlerin karşılandığı mekânlardır. Bu nedenle de kamusal mekânlar dinamik bir yapıya sahip, sosyal ilişkilerin ve değişimlerin yoğun olarak yaşandığı yerlerdir.

Her dönemin ekonomik, politik, sosyo-kültürel dinamiklerini ve dönüşümlerini bünyesinde taşıyan bu mekânlar, toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak okunabilmektedir. Sanayileşme sürecinin başlaması ile üretimin tarımdan endüstriye geçişi, farklı iş alanlarının ortaya çıkışı, metalaşma sürecinin hız kazanması, farklı kültürlerin bir arada yaşaması, bilişim teknolojilerinin ilerlemesi ile gündelik yaşama egemen olmaya başlaması ve toplumsal yaşam biçimlerinin bireyler arası bağları yeniden şekillenmesi gibi günün/dönemin değişen dinamikleri, kentsel mekânlarda varlığını hissettirmektedir. Bu nedenle de kentlerin ilk çağlardan günümüze uzanan tarihsel sürecinde kamusal mekânlar, yaşanan çağın ekonomik, siyasi ve sosyal durumları paralelinde anlamsal ve fiziksel olarak farklı biçimlenmelerden geçerek günümüze ulaşmıştır.

Özet olarak günlük yaşamın geçtiği kamusal mekânlarda kolay görünmeyen bir takım ideolojik, politik ve ekonomik öğeler yer almaktadır. Her ne kadar mekânın politik niteliği örtük olmuş olsa da mekânlardaki eylemler/pratikler toplum oluşumunu etkilemektedir. Kent mekânları da bu noktada siyasal ve sosyal ilişkilerin kendini yeniden üretmesini sağlayan yerler olmasının yanında bu ilişkilerden etkilenmekte ve biçimlenmektedir. Bu nedenle mekânların değerlendirilmesi, matematiksel, fiziksel bir bakışın ötesinde toplumsal

süreçlerin üzerinde geçtiği ve bu süreçlerden etkilenen canlı ve sosyal bir varlık olduğu yönündeki bir bakışı gerektirmektedir.

2.2. Mekân, Gündelik Yaşam ve Kolektif Bellek

Fiziksel çevre ile etkileşim halinde olan insan, günlük yaşamda yürüme, toplanma, eğlenme, dinlenme gibi günlük eylemlerini zihinsel algılama ile gerçekleştirmektedir. Algılama sonrasında, bireyin yaşamı, kazanımları, aktiviteleri, mekândaki deneyim ve izlenimleri, anımsanmak üzere belleğe alınmaktadır. Anımsama eylemi, bellekte kodlanan öğelerin geri getirilmesi ile meydana gelmekle beraber esasında toplumlar tarafından ortak oluşturulan kolektif bir olgu olduğu belirtilmektedir. Kolektif belleğin ise mekâna ve topluma ilişkin bir kavram olduğu ve özünün bireylere dayandığı ifade edilmektedir. Gündelik yaşamını bir mekânda sürdürme gereksinimi olan bireylerin mekânlarda yaşadıkları pratikler doğrultusunda olayları imgeler şeklinde belleğine aldığı söylenmektedir. Bu nedenle belleğin sakladıklarının deşifre edilmesi bir grubun deneyimlerini, aktif geçmişini ve toplumsal gelişmelerini de açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde bellek kavramı, beynin fizyolojik sürecinden soyutlanarak mekân, gündelik yaşam ve toplumsal değerler/anlamlar ile olan ilişkisindeki rolü kapsamında ele alınmıştır.

2.2.1. Belleğin Toplumsal Üretimi: Kolektif Bellek

Bellek kavramı, sosyoloji, nöroloji, tarih, antropoloji, edebiyat ve psikoloji gibi birbirinden farklı disiplinlerin ortak çalışma alanıdır. Nöroloji çalışmaları belleğin biyolojik boyutunu; sosyoloji çalışmaları kimlik, kültür, iktidar, çevre ve toplum boyutunu; psikoloji çalışmaları bireylerin hatırlama süreçlerini; tarih çalışmaları ise yaşanan olaya sadık kalarak bu olaya ilişkin tüm bilgi ve belgeleri toplamayı, olayların izini sürmeyi ve açıklamayı ele almaktadır. Mimarlık disiplini ise kendisine son yıllarda yer bulan bu kavram, mekânla ilişkisi bağlamında araştırmalara konu olmaktadır. Kavramın farklı sözlüklerdeki tanımlarına bakılacak olursa:

Encyclopedia Americana (1987) sözlüğünde zihnin anımsama yeteneği olarak belirtilmektedir. Grolier International Americana Encyclopedia (1993) sözlüğünde ise öznel

duyumlardan ve dış dünyayla ilişkilerden doğan, çok çeşitli kavramları, olay ve deneyimleri beyinde biriktirip, istendiğinde anımsama yeteneği olarak tanımlanmaktadır.

Akarsu (1998)'ya göre algıları saklama ve yeniden bilinçte canlandırma yetisi, izlenimlerin ve algıların saklandığı yerdir. Bolay (2004)'a göre ise bellek, dış dünyadan gelen izlenimleri ve içe bakıştan edinilen algı ve bilgileri muhafaza eden ve gerektiğinde bilince çıkaran yeti, güç ve bunların saklandığı yerdir. Hançerlioğlu (2003)'nun tanımına göre, geçmiş saklama ve yeniden üretme yetisidir ve bilinçle gerçekleşen bir eylem olması nedeniyle sadece insana özgü bir durumdur. Budak (2016) ise belleği bilgiyi (görülen, işitilen, düşünülen, hissedilen vb. şeyleri) algılama, düzenleme, kodlama, saklama ve hatırlama/tanımlama (kullanma), bilişsel süreç, bu bilgilerin saklandığı varsayılan yer, bu şekilde saklanan bilgilerin kendisi olarak tanımlamaktadır. Belleği hem süreç hem varsayılan fiziksel bir yer hem de o yeri işgal eden bir bütünlük anlamında kullanmaktadır. Ansal bir işlem ve bilinçli bir eylem olmakla beraber geçmiş saklama ve yeniden meydana getirme yetisi olarak belirtmektedir. Bu noktadan hareketle belleğin sözlük tanımlarına bakıldığında 'geçmişin saklandığı yer' ve 'gerektiğinde bilince getirme yetisi' olmak üzere iki farklı fizyolojik niteliği üzerinde tanımlamaların yoğunlaştığı görülmektedir.

Cevizci (2004), belleği mekânsal bir mecaz olarak bir kütüphane metaforu üzerinden anlatmaktadır. Bilgiler, olgular, imgeler ve bireysel anılar, raflardaki ciltlerdedir ve indeks, kullanıcıya (hatırlayan kişiye) aradığı cildin yerini bulmasına yardımcı olmaktadır. Rafa yerleştirilen bir kitap (anı), daha sonra raftan alınıp okunabilmektedir (hatırlanabilir). Kütüphane benzetmesi ile en basit anlamda bellekte var olan iki temel işlemden söz edilebilmektedir: ilki, duyulan, görülen, okunan, koklanan, dokunulan vb. yaşantılarımızı depolama; ikincisi ise bu yaşantılarımızı gerektiğinde ya da kendiliğinden hatırlamadır. Kütüphane içinde bazen kitaplar yanlış raflara konulabilmekte veya yeni bir kitap indekse yanlış olarak işlenebilmektedir. Bunların hepsi bir kitabın bulunamamasına (unutulmasına) neden olabilmektedir. Aynı şekilde kitap sayıları arttıkça bir kitabı araştırmak için daha çok çaba sarf etmek gerekmekte ve en son konulan kitapları bulmak daha kolay olmaktadır. Depo tanımlamasının bir uzantısı olan kütüphane benzetmesinin insan belleğini açıklamada yetersiz kaldığı birçok nokta vardır. Özellikle bellek sadece bir depo değil, bilgiyi işleyen ve değişime tabi tutan bir sistem olarak hatırlama sürecinin aktif bir yönüdür.

Mimarlık disiplininde bellek kavramı, beynin fizyolojik sürecinden soyutlanarak mekânla olan ilişkisi, toplumsal ve mekânsal temsilleri çerçevesi kapsamında ele

alınmaktadır. Belleğin mekânla olan ilişkisini anlamak ise öncelikle belleğe yönelik ortaya atılan teorileri irdelemeyi gerekli kılmaktadır.

Antik felsefenin önemli kaynaklarından biri olan Platon, öğrenmenin aslında öğrenmek değil, anımsamak olduğunu vurgulamakta ve anımsama üzerine bir düşünce ortaya atmaktadır. Anımsama kuramı olarak bilinen bu kuram, ruhların bizlerin daha doğmadan önce var olduğu savına oturmaktadır. Platon’a göre anımsama aslında var olan bilginin bilinç düzeyine çıkmasıdır çünkü bilgi zaten doğuştan gelmektedir. Duyumsal deneyimin reddedildiği bu düşünceye göre bellek, önceki deneyimlerin ruhta kalan izleridir (Platon, 2012). Aristoteles, Platon felsefesinden farklı olarak anımsamanın duyu algısıyla bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Aristoteles’e göre anımsama geçmişte yaşanmışlıklardan ortaya çıkan imgeler yardımıyla gerçekleşmektedir. Bu görüşe göre anımsama duyu deneyimi ile sınırlı kalmaktadır. Aristoteles bu duyu algısına dayanan anımsama yaklaşımı ile Platon felsefesinin anımsamayı ölümsüz ‘kendiliğinden var olan’a bağlamasını sorgulamaktadır (Aristoteles, 2008).

Augustinus’un bellek yaklaşımı ise daha önceki kuramcılardan farklı olarak belleğin varlığı ve oluşumundan ziyade ‘birey’ e inen düşünce üzerine odaklanmaktadır. Orta Çağ düşüncesinde Antik Çağ’a göre farklı bir duruş sergileyen bu görüş ‘bireysel bellek’ ve bireyi merkeze alan kendi kendine anımsama fikri üzerinde durmaktadır. Augustinus anıların büyük hafıza depolarında korunduğunu söylemektedir. Ona göre hafıza büyük gizemli bir mağaraya benzemektedir. Anıların hepsi kendilerine özgü kapılardan girerek depolanmakta ve gerektiği anda ortaya çıkarak hatırlanmaktadır (Augustinus, 2007).

18. yüzyılda Locke ve Hume gibi kuramcılar doğuştan gelen bilgilerin varlığını reddederek bilgilerin kaynağını deneye dayandırmıştır. Deneyselci yaklaşımı kabul eden kuramcılar, insan zihnini boş bir kâğıda yani ‘tabula rasa’ ya benzetmektedir (Gökberk, 1993). Burada doğuştan gelen salt bilgilerin yerini deneysellik almaktadır. Deneyselci yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilen Locke’a göre bireyler küçüklük yaşlarından itibaren kazandığı deneyimlerle kendilerine duyumsal izlenimler almaktadır. Zihinler de bu duyumsal izlenimleri imgeler şeklinde hafızada tutmaktadır (Locke, 2000). Hume, Locke’dan farklı olarak belleği açıklarken zaman kavramı ile ilişkilendirmektedir. Hume’e göre belleğe atılanlar, ilk deneyimlemede elde edilen algılar kadar net değildir. Kişiler, bir nesneyi bellekten geri getirmeye çalıştığında bu nesneyi ilk algıladığına göre daha zayıf biçimde geri getirmektedir (Hume, 1986). Modern döneme gelindiğinde belleğe yönelik bugünkü çalışmalara zemin hazırlayan Bergson’un çalışmaları görülmektedir. Bergson’a

kadar geçmiş, daima geçmişin geçmişte kaldığını kabul ederken Bergson'un düşüncesi ile zaman ve bellek, yani geçmiş ile şimdi birbirlerini sarmaktadır. Ona göre bilinç durumu hafızadan bağımsız hareket etmemektedir. Şu an hissedilenler geçmiş zamandaki anların sürekliliği doğrultusunda gerçekleşmekte ve ruh hali ne kadar yalın olursa olsun hissedilenler her an değişebilmektedir. Şimdiki zaman geçmişin durmaksızın büyüyen tahayyülünü/imgesini seçili bir şekilde kapsamakta ve bu durum sürekli nitelik değiştirmektedir. Kişiler yaşlandıkça arkasında sürüklediği yükün hep daha fazla ağırlaştığına tanıklık etmekte; iç süre, geçmişi şimdiye yayan bir hafızanın sürekliliğine sahip olmaktadır. Geçmişin şimdideki yaşamını sürdürmesi, geçmişi sadece anlar olarak kalmasını engellemekte ve süre kavramını var etmektedir (Bergson, 2013).

Bergson'a göre yaşam sadece şimdiden ibaret olmayan, sürekliliği olan bir süreci kapsamaktadır. Doğum anı ile başlayan yaşam süreci büyüme, gelişme, yetişkin olma ile devam etmekte, yaşlanma ve ölüm ile son bulmaktadır. Bu süreci bir yumağa benzeten Bergson, yumağın birbiri ardınca sarılmasını yaşamın sürekli birbiri üzerine sarılmasına benzetmektedir. Geçmiş, bireyin peşinden gelmekle birlikte üzerine şimdi eklenmekte ve büyümeye devam etmektedir (Bergson, 2013). Diğer kuramcılar gibi bilgi odaklı bir görüşten hareket eden Bergson, zamanı ve belleği bireyin kendi içsellisindeki bir deneyime indirgemektedir. Bergson geçmişi şimdiyle birleştiren bir teori üzerinden belleği tartışsa da bundan önceki diğer kuramcılar gibi belleği bireysel olarak çerçevelemektedir (Bergson, 2015). Bergson bu kapsamda bireysel bellek kuramının geldiği son aşama olarak görülmektedir. Bergson belleği tanımlarken zamanı mekândan soyutlamakta; sadece zaman kavramına, geçmiş ve şimdi arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bergson zaman kavramına getirdiği yeni bakış açısıyla birlikte teorisinde bireysel belleği getirdiği bu son noktada mekânı göz ardı etmiştir.

Hafızayla ilgili ilk sosyolojik düşünceler ise Durkheim (1973) tarafından yazılmıştır. Durkheim, toplumsal hafıza terimini kullanmasa da çağdaş hafıza sosyolojisi için önemli temeller sağlamıştır. Ayrıca, bir insan olarak önceki nesillerle bağlantı kurulması gerektiğine ve geçmişle ilgili olmak için önceki eylemleri tekrarlamak gerektiğine işaret etmiştir. Durkheim'in kendisi bellek terimini kullanmamış ancak toplum vicdanı özünde yer alan dini ritüellerin, insanlara geçmişlerini hatırlattığını ve bunların toplumu birbirine bağlamada önemli bir rol aldığını belirtmiştir. Bu ritüellerin, inançları sürekli olarak yeniden canlandırarak toplumsal dayanışmayı sürdüren hatıra törenlerinin sosyal gücüne dikkat

çekmiştir. Ona göre ritüeller, ortak duyguları uyandırmakta ve bedeni sosyal olarak yeniden oluşturmaya hizmet etmektedir (Misztal, 2016).

Bergson'un öğrencisi Halbwachs, Bergson'un belleğin geçmişten taşınarak bugünü etkileyen sosyal bir olgu olduğu yorumlarını ve Durkheim'in birlikte gerçekleştirilen eylemlerin kolektif bilinci oluşturduğu bulgularını sentezlemiş; bireysel belleğin oluşması ve korunması için şart olduğunu düşündüğü 'kolektif bellek' kavramını ortaya koymuştur. Bu yaklaşıma göre kişilerin belleği, öznel gelişen bir süreç değildir. Toplum tarafından üretilen, topluma bağlı olarak gelişen kolektif bir oluşumdur. Bireylerin sosyalizasyon sürecinde oluşmaya başlayan bellek, bir bireye ait olmasına rağmen toplumsal olarak belirlenmekte; oluşmakta ve biçimlenmektedir (Halbwachs, 2017).

Belleğin ilk oluşmaya başladığı aile başta olmak üzere çeşitli grupsal bağlantıların yanı sıra toplumsal anlamda bir kültürel birikim, belleği kişisellikten çıkararak bireylere kolektif bir çerçeve çizmektedir. Kişiler, içinde bulunduğu grupların belirlediği bağlam dışında daimî ve tutarlı bir şekilde anımsamayı gerçekleştirememektedir. Bir gruba dahil olma durumu, belleğe yerleşecek malzemeyi sunmaya ya da hatırlarken bazı olayları unutmaya yönlendirmektedir. En kişisel anılar dahi sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşmaktadır. Hatta bu noktada, mutlak yalnızlık içinde büyüyen bir bireyin belleği oluşamayacaktır (Halbwachs, 2017). Dolayısıyla Halbwachs'a göre bellek ne kadar bireysel olarak taşınırsa taşınsın ancak bir toplumsal ilişki ağı içinde bellek olma niteliği kazanmaktadır.

Bireyin sadece kendisinin deneyimlediği hatıraların dahi bireye başkaları tarafından hatırlatılması nedeniyle anıların genellikle kolektif olduğunu belirten Halbwachs (2017), bunun nedenini hiçbir zaman bireylerin yalnız olmamasına dayandırmaktadır. Bir hatırayı teyit etmek ya da hatırlamak için fiziksel ve duyarlı bir formda diğer bireylerin varlığının zorunlu olmadığını söyleyen Halbwachs, diğer bireylerin sadece hatıraların yeniden ortaya çıkmasında, belirginleştirilmesinde ve tamamlanmasında yardımcı olduklarını söylemektedir. Halbwachs bireylerin kendilerine ait hatıralarını kapsayan bireysel belleği sadece bireyleri ilgilendirmeyen, hatırlama eyleminde başkalarının hatıralarına başvuran, dışsal etkenlerle gün yüzüne çıkabilen bir hafıza olarak belirtmektedir:

"Bir kişi evine tek başına dönerken kelimenin ilk anlamıyla sadece bir süreliğine 'yalnız' kalmıştır. Ancak bu zaman aralığında bile düşünceleri ve eylemleri, doğası gereği sosyal bir varlık olmasından dolayı ve herhangi bir topluluk içerisinde olmayı tek bir an bile bırakmadığından, bu kişi sadece görünüşte yalnız olmuştur... Neticede hiçbir şey, mensubu olduğumuz sosyal ortamlardan ödünç alınan ve hafızaya müdahale eden tüm kavram ve

imgelerin bireysel bir hatırayı onu hiç fark etmediğimiz bir durumda bile bir perde gibi kaplamadığını ispat edemez.”

Benzer yaklaşımla Assmann (2015) da ‘Kültürel Bellek’ adlı kitabında Halbwachs (2016)’ın kolektif bellek kuramının sosyal boyutu yaklaşımını benimsemektedir. Kültürel bellek kavramıyla Halbwachs’ın da belirttiği sosyal ve kültürel çerçeveyi anlatan insan belleğinin dış boyutuna değinmektedir. Sosyal ve kültürel çerçevenin de toplumsal ve kültürel birikimle yakından ilişkili olduğunu, toplumun değerleri, inançları, dili, alışkanlıkları gibi faktörlerle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Assman (2015)’a göre geçmiş ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkmaktadır. Geçmiş bellekten geri getirilmeye çalışıldığında, kişi ya da anlam kazanmış semboller geri getirilmektedir. Bireyin ve grubun hafızasını güçlendiren bu semboller, toplumun düşünce sisteminin bir ögesi haline gelmekle beraber hafıza dayanaklarını da artırmaktadır. Buradan hareketle geçmişin hatırlanarak yeniden kurulduğunu savunan Assmann, geçmişin kendiliğinden kurulamayacağını kültürel yapıların ve temsillerin şimdi ile yeniden şekillenerek kurulabileceğini söylemektedir.

Durkheim, toplumun birey üzerindeki etkisini kolektif bilinç ve kolektif temsil kavramları üzerinden açıklamıştır. Durkheim’e göre kolektif yaşam, temsillerden oluşmaktadır. Kolektif temsiller ise bireysel temsillerden farklı bir niteliğe sahip olmakla beraber bireysel temsillerden oluşsa da bunların toplamı gibi düşünülmemelidir. Bireysel bilinçler, bir araya gelerek birbirini karşılıklı etkilemekte ve toplumsal bilinç şeklinde yeni bir gerçeklik meydana gelmektedir (Durkheim, 1973). Bu anlamda belli ortak özelliklere sahip ve bu nedenle de bir grup oluşturan insanların (insanlık, halk, sınıf vd.) tarihsel, siyasal, kültürel ve sınıfsal hafıza gücü olarak adlandırılan kolektif bellek, doğrudan kişilerin belleğini oluşturan/biçimlendiren sosyal bir olgu olduğu söylenebilmektedir.

Kolektif bellek, geçmiş temsiller ile çevrelenen deneyim üzerine oturmakta; birbiriyle rekabet halinde olan ortak ve dolaşımdaki belleklerin birbirine eklemlenmesine, bellekler arasındaki rekabetin durumuna, iktidar ilişkilerine ve var olan geçmişin temsillerine bağlı olarak biçimlenmektedir (Mistral, 2003). Zelizer (1995) ise kolektif belleği, hem kolektif ‘tarafından’ var edilen hem de kolektif ‘için’ var olan hatıralar olarak tanımlamaktadır. Belleği toplumsal sürece bağlı olarak değerlendiren Durkheim (1973), bireysel ile toplumsal durum arasındaki ayrıma da değinmektedir. Durkheim, bireysel olanın nöroloji ve psikoloji disiplininin araştırma konusu, toplumsal olanın ise sosyoloji disiplininin araştırma konusu olduğunu belirtmektedir. Assmann da benzer bir teoriyle bireysel belleği algılama

aşamasında kabul etmekte, belleğin oluşabilmesi için bireylerin sosyal bir çevreye ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Assmann bireysel ve toplumsal bellek ayrımında bireysel olanın anılar değil, algılar olduğunu belirtmektedir. Algıların vücutla sıkı ilişki içerisinde olduğunu, anıların ise içine girilen çeşitli grupların düşüncesinden etkilendiğini ifade etmektedir (Assmann, 2015). Schudson (2007) da benzer bir yaklaşımla: “Bellek öncelikle toplumsaldır çünkü bireysel insan zihinlerinden çok, kurallar, kanunlar, standartlaşmış usuller ve kayıtlar halinde kurumlara yerleşmiş, yerleştirilmiştir” sözleriyle bireysel belleğin sosyal bir oluşum olduğunu vurgulamaktadır.

Kolektif bellek, toplumların geçmişten günümüze biriktirdiği ortak unsurları kavramanın bir aracı işlevindedir. Anderson, belleğin ilk oluşmaya başladığı aile başta olmak üzere çeşitli grupsal bağlantıların yanı sıra toplumsal anlamda bir kültürel birikim, belleği kişisellikten çıkararak bireylere kolektif bir çerçeve çizmektedir. Bu doğrultuda kolektif bellek, paylaşım yoluyla aktarılan ortak kimlik unsurlarının bir sonucudur (Anderson, 1983).

Nesilden nesile aktararak ulaştırılan bellek öğeleri (semboller, değerler, kurallar, imgeler vb.), kolektif kimliği temellendirici öğeler barındırması ile yalnızca belleğin oluşmasında rol almamakta; aynı zamanda kimlik inşasının da vazgeçilmez bir parçası olmaktadır. Bellek, bir yandan kimlik inşasının etkili bir faktörü, öte yandan bu insanın sonucudur (Bilgin, 2013). Bu anlamda kolektif belleğin inşa etkinliğini hem belirleyen hem de bu inşayla belirlenen bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir anlatımla kimlik ve bellek, birbirini etkileyen ve şekillendiren iki kavram olarak belirmektedir. Öyle ki gruplar kim olduklarını, ne yapmaları gerektiğini, birliklerini ve özel olduklarını geçmişleri yardımıyla tanımlamakta ve oluşturmaktadır. Bu nedenle topluluklar birer ‘bellek topluluğu’ olarak tanımlanabilmektedir (Schwartz, 1991; Olick ve Robbins, 1998; Misztal, 2003).

Özetle bireylerin sosyalizasyon sürecinde oluşan bellek, her zaman bir bireye ait olmasına rağmen toplumsal olarak belirlenmekte; toplumlar, üyelerinin belleğini oluşturmaktadır. En kişisel anılar dahi sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşmaktadır. Bireyler geçmişlerini kendilerine temsil etmek istediklerinde, bu temsilleri oluşturmak için ‘diğerlerine’ ihtiyaç duymaktadır; çünkü bu geçmiş daima sosyal olarak oluşturulmuş bir kümeden oluşmaktadır. Bu anlamda hatırlama etkinliği, özel bir sosyal çerçevede yer almakta ve çerçevenin özellikleri hem hatırlama biçimini hem de anıların içeriğini etkilemektedir. Dolayısıyla kolektif bellek, en geniş anlamı ile bir grubun grup üyeleri tarafından ortak olarak paylaşılan, bu grubun kimliğini şekillendiren ve aktif

geçmişini deşifre eden, açıklayan, anlamlandıran bir olgu olarak ifade edilebilmektedir. Gruba ait bireylere kim olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini anlatan öyküler sunan kolektif bellek, bu durumun yanı sıra grup üyeleri arasında yatay, geçmiş kuşaklarla ile dikey bağlantı ve dayanışma sağlamaktadır.

2.2.2. Kolektif Bellek ve Mekân İlişkisi

Halbwachs (2017)' a göre hatırlama etkinliği, özel bir sosyal çerçevede yer almakta ve bu çerçevenin özellikleri hem hatırlama biçimini hem de anıların içeriğini etkilemektedir. Halbwachs'a göre hatırlama eylemini gerçekleştiren ve ona istikrar kazandıran çerçeve, günlük deneyimleri düzenleyen çerçeve ile aynıdır. Bu sosyal çerçevenin dışında toplumda yaşayan insanların hatıralarını sabitleştirecekleri, yeniden bulabilecekleri bir başka bellek yoktur. Halbwachs'ın geliştirdiği 'sosyal çerçeve' kavramı, günlük deneyimlerin sosyal çevre tarafından belirlendiği bir çerçeveye işaret etmektedir. Kolektif belleği sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerine temellendiren bu bakış açısı, etkileşimin sosyal temsiller aracılığıyla gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Sosyal temsiller ise iletişim-etkileşim sırasında üretilen, değişen ve yayılan dinsel inanç, siyasi görüş, yer, zaman, mekân ve görüntülere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kolektif anımsamalar için önemli unsurlar olan bu ortak temsiller, kolektif belleği biçimlendiren ve kolektif belleğin temelini oluşturan sembollerdir (Öner, 2008).

Halbwachs'a göre insan beyni, hatırlama sürecinde toplumsal bağlamdan güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Ona göre bellek, toplumsal olarak inşa edilmiş sosyal bir çerçeve tarafından oluşmakta ve belirli bir zaman ve mekân ilişkisi doğrultusunda sürdürülmektedir (Coser, 1992; Vromen, 1993; Misztal, 2003).

Dış dünyanın olağan imgelerinin bireylerin benliğini oluşturduğunu belirten Halbwachs, bu imgelerin mekânla kurulan ilişki doğrultusunda bireysel olarak deneyimlenen sosyal pratikler aracılığıyla oluştuğunu ifade etmektedir (Halbwachs, 2017). Bergson da imgeleri bellekle doğrudan ilişkili bulmaktadır. Algılanan her imge bellekte depolanmakta ve hatırlama yoluyla zihinlerde öne çıkmaktadır (Bergson, 2015). Pratikler ve sosyal ilişkilerle üretilen bu imgeler, temelinde mekânsal izler taşımaktadır. Shields (1991), mekânsal kavramları tartışırken yer imgelerini ve mitlerini kullanmakta; bir yer söyleminin o yere ve bölgeye ait algılar aracılığıyla oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre bu algılar, gündelik yaşam içinde kurulan pratiklerle/ilişkilerle meydana gelmektedir.

Belleğin kendiliğinden var olamayacağını, bir mekânla olan bağlantısı ile ortaya çıktığını belirten Nora'ya göre bellek, fiziksel mekânların yanı sıra geçmişten bir kesit sunan anmalar, törenler ve ritüeller gibi maddi olmayan pratiklerle doğrudan ilişkilidir. Mekânlara yerleştirilen festivaller, tiyatro oyunları ve sivil seremoniler gibi bedensel pratiklere ve tekrara dayanan eylemler ve buna benzer ritüeller, hafızaya alma ve hafızada koruma pratiği olmakla beraber mekân ve bellek arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır (Nora, 2006). Hoelscher ve Alderman (2004), mekânlarda gerçekleşen pratiklerin farklı grupların mücadelesine dair önemli olguların oluşmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda hafızanın kaynağı olarak gördüğü mekânlar, burada yer alan deneyimler ile anlamlar üretilmesine yardımcı olmakta; tarihsel anlam ve süreklilik, toplumsal ilişkiler gibi kavramların kurulmasında görev almakta ve içinde yer alan metinsel kurgular yardımıyla kolektif belleği beslemektedir.

Aytaç (2013) da mekânsal deneyimlerin bireylerin bütünlüklü sosyal dünyasını yeniden biçimlendirdiğine; bireylere değer yargıları, normlar, ritüeller gibi edinimler verdiğine değinmektedir. Hatta kültürel etkileşim halinde bulunan bireylerin toplumsal kimliklerini kurmalarında mekânların birer araç olduğunu ifade etmektedir. Ona göre mekânlar, toplumun algısal dünyasında ve kültürel zihninde kendisine yer bulmakta; onu yeniden biçimlendirerek hatırlamanın uzamsal elemanları olarak görev almaktadır. Bu nedenle mekânlar, bir anlamda hafıza mekânları olarak görülebilmektedir.

Sayar Avcıoğlu ve Akın (2017) da kolektif belleğin temelini oluşturan, onu besleyen, çağrışımları mümkün kılan sosyal temsillerin bir yer-mekân kavramı ilişkisi ile oluştuğuna değinmektedir. Ortak bir geçmişe referans veren semboller, mekânlarla çarpışarak mekânlar üzerinden belirlemektedir. Yaşanan deneyimler, biriktirilen anılar, olaylar ve kişiler, mekânlarda referanslar haline gelmektedir. Bu anlamda toplum tarafından kabul gören değerlerin ortak izlerini taşıyan ortak mekânlar da kolektif belleğe yönelik hatırlamada önemli düğüm noktaları olmaktadır. Yılmaz da geçmişe ait temsillerin mekânlar aracılığıyla ilişkili olduğunu ve gelişip büyüdüğünü belirtmektedir. Özellikle kentin kamusal alanlarının bu temsillerin ortaya çıktığı sahneler olduğunu eklemektedir (Yılmaz, 2014). Uludağ ve Aycı (2016) da kamusal mekânların bireylere ait mekânsal pratikler ve taşıdığı anlamlar nedeniyle, kolektif bellek için önemli olduğunu belirtmektedir. Kamusal mekânlarda paylaşılan ortak değerler, ortak eylemlere karşılık gelen kentsel kültürün temelini oluşturmaktadır. Bu değerler ise toplumu bir arada tutan, paylaşıldıkça hatırlanan ve yeniden şekillenen, topluma yerleşen, gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal ve kültürel

değerlerin tabanını oluşturmaktadır. Altan Bayraktar (2015)'a göre de şimdi, geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkinin kurulmasında rolü olan kamusal mekânlar, kolektif hafızayı inşa eden bir pozisyon taşımaktadır. Bir toplumda topluluk bilincinin oluşabilmesinde önemli rolü olan, bireylerin karşılaştığı, etkileşim içerisinde bulunduğu ve eşitlik koşullarının paylaşıldığı, deneyimlerin olduğu kamusal mekânları, kolektif belleği oluşturan sosyal çerçevenin üretildiği bir yer olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda kamusal mekânlar üzerinde gelişen her sosyal ilişki ve bireylerin birbirleriyle kurduğu temaslar, bireylere ait mekânsal pratikler ve taşıdığı anlamlar paralelinde kolektif bellekte yerini almaktadır. Kentin tamamı kolektif belleği meydana getirmekte; kamusal mekânlar ise içinde yaşanmışlıkları barındırması, saklaması, duygu ve hatırlama eylemlerinin yeniden üretilmesini sağlaması ile kolektif belleğin bir deposu olarak belirlemektedir.

Mekânlar, kolektif değerlerin üretildiği yerler olmakla beraber anımsama eyleminde anımsamaya yardımcı bir uyaran olarak da rolünün olduğu görülmektedir. Kolektif belleğin mekânsal bir bileşenle ortaya çıktığını savunan Halbwachs (2017), hatırlama sürecinin yaşanmış hatıraların canlanmasını sağlayacak bir yerde, somut bir mimari mekânda kurgulandığını belirtmektedir. Halbwachs'a göre hatırlama eylemi, maddi dünyanın varlığına ve sürekliliğine ihtiyaç duymaktadır. Mekânlar bu bağlamda kolektif belleğe bir süreklilik boyutu katmakta, anımsamaya çalışılan bir hatıradaki hatırayı belirleyici bileşenlerden biri olmaktadır. Halbwachs, grupların bellekteki kendilerini sabit ve sürekli duruma getirebilmelerinin önemli bir yolunun da mekânları kendi karakterleriyle özdeşleştirmelerinden geçtiğini düşünmektedir. Kuramcı, böylelikle maddi formların geçmişi hareketsiz kıldığını ileri sürmektedir. Bu anlamda kolektif bellek, sabit maddelerin pasifliğini taklit ederek kendisine hayat bulmaktadır.

Olick ve Robbins (1998) de hatırlama eylemini, her ne kadar soyut bir eylem gibi görünmüş olsa da fiziksel çevrenin, nesnelerin ve mekânların dahil olduğu, destek alındığı somut bir eylem olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde Bachelard (2017) de anımsamanın ancak mekânla birlikte canlandırılabilirdiğini belirtmektedir. Zamanın tek başına hafızayı sürdüremediğini, mekânın bu noktada her şey olmadığına değinmektedir. Bachelard'a göre hareketsiz olan anılar, mekânsallaştırıldıkları ölçüde sağlamlaşmaktadır. Mekânlar eylemleri çağırarak ve hayalgücü de eylemden önce çalışmaya başlamaktadır.

Assmann da hatırlamanın somut bir olgu olduğunu belirtmektedir. Düşüncenin henüz belleğe yerleşmeden önceki algılama sürecinde kavram ile görüntünün birbirinden ayrılmayacak şekilde bütünleştiğini vurgulamaktadır. Ona göre kavramlarla yaşananalar

arasındaki bu ilişkiden ‘hatırlama figürleri’ ortaya çıkmaktadır. Hatırlama figürlerinin zamana ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulması olarak üç özelliği olduğuna dikkat çekmektedir (Assmann, 2015). Bu anlamda anıların mekânlar ve nesnelerle olan bu bağlantısı, hatırlamanın şeylerin dünyasında gerçekleştiği ve algılamayla doğrudan bağlantısı olduğunu ortaya koymaktadır (Misztal, 2003).

Pierre Nora yaptığı çalışmalarda hafıza mekânları üzerine yoğunlaşmıştır. Hafıza mekânları olgusunu kavramsallaştırmasının temelinde belleğin kendiliğinden var olmadığı, ancak somut olanla ilişkisinin kurulabildiğinde var olabileceği savı yatmaktadır. Nora buradan hareketle belleğin bir mekâna ihtiyaç duyduğunu ve ancak bir mekânla var olarak ortaya çıkabildiğini savunmaktadır (Nora, 2006). Hafıza mekânları, topluluğun geçmişi ile ilgili ya da geçmişi içinde barındıran simgeler, sembollerle dolu olan neredeyse her yeri içine almaktadır.

Sonuç olarak diğer insanların anılarıyla ilgili bildirimleri de dahil olmak üzere anımsama, toplumsal ve kültürel yardımlarla gerçekleşmektedir. Kolektif bellek ve mekân arasındaki ilişkiyi güçlendiren birtakım semboller, temsiller, göstergeler gibi somut izler, mekânın kullanıcısı olan bireylerin zihninde bireysel, sosyal, tarihsel ve kültürel değerlerle birleşerek belleğin oluşumuna yardım etmektedir. Bu anlamda anıların niteliğini karmaşık toplumsal süreçler beslemekte ve sonuç ürün olarak kolektif anılar, bireylerin sinir sistemlerine yerleşmektedir. Kolektif belleğin oluşumu, gündelik yaşamda mekânlardaki pratikler doğrultusunda meydana gelmekte ve toplum tarafından ortak üretilen değer, yargı, tutum, alışkanlıklara bağlı olarak inşa edilmektedir. Bu nedenle anımsama eylemi, geçmişten gelen semboller, değerler, anlamlar yardımıyla gerçekleşmekte ve bugünün eylemleri ile çarpışarak yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla anımsama, mekânsal pratikler ve topluma bağlı olarak oluşan sosyal çerçeveye bağlıdır. Bu durumda bir insan ve bir toplum geçmişi sadece bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde yeniden kurabilecek; bu ilişki çerçevesinin dışında kalan her şeyi de unutacaktır.

Mekânlar bu noktada ortak değerlerin üretilmesinin yanında aynı zamanda anımsamaya yardımcı da bir uyaran olarak da belirlemektedir. Toplumu birbirine bağlayan, ortak unsurları içinde taşıyan bu belleğin sürdürülmesi ise mekân ve topluma bağlı olmanın yanında zamana da bağlıdır. Döneme tanıklık eden birileri kalmadığında kolektif bellek yaşanan olaylara doğrudan erişememekte; bu nedenle de alt kuşaklara aktarılmadığı sürece ortak üretilen değerler kaybolup gitmektedir. Bu bağlamda kolektif belleği besleyen değerlerin gelecek nesillere aktarılması anlamında mekânlar önem arz etmektedir.

Mekânlara yapılacak olan olağan dışı ve plansız müdahalelerin kolektif belleği oluşturan bağın da zedelenmesine neden olacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle kolektif bellek, mekânların sürdürülebilirliğini gerekli kılmakta ve mekânların korunma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

2.2.3. Kolektif Belleğin Tahribi ve Yerin Değişen Anlamı

Toplum ve kolektif bellek için önemli olan değerler, simgeler ya da hatırlama figürleri, kaydedilmek, geleceğe taşınmak, geleceği kurmak ve gerektiğinde yeniden kullanılmak üzere bellekte yer edinmektedir (Keskin, 2014). Nora bu noktada tarihin olaylara nasıl bağlı ise belleğin de mekânlara öyle bağlı olduğunu belirtmektedir (Nora, 2006). Halbwachs (2017)'a göre de hatırlama süreci, somut mimari bir mekânda kurgulanmakta; mekânlar, yaşanmış anıların canlanmasını sağlayacak yerler olmaktadır. Assmann (2015) ise belleğin her anımsamada uyaranlar ve bağlam ekseninde sistemini yeniden tanımladığını ve devam ettiğini belirtmektedir. Bu süre içerisinde bu alışveriş duraksar, çerçevesi değişir ya da ortadan kalkarsa unutma/bellekte yıkımlar ortaya çıkmaktadır (Yalım, 2002).

Sosyal değişme, yani belleğin sosyal çerçevelerinin değişmesi, bireylerin hatıralarını yeniden inşa etmelerindeki yöntemlerini de dönüştürmektedir (Halbwachs, 2017; Barlett 1995). Hatırlama etkinliğinin sosyal çerçevesine yönelik olan bu yaklaşım, aynı zamanda hatırlama ile birlikte unutmayı da açıklamaktadır. Bu durumda bir insan ve bir toplum geçmişi sadece bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde yeniden kurabilecek; bu ilişki çerçevesinin dışında kalan her şeyi de unutacaktır. Başka bir anlatım ile bireysel bellek, bireylerin iletişim sürecine katılımı sayesinde gelişmektedir. Bu durum kişinin aileye katılım süreciyle başlamakta, dini ve ulusal topluluklara kadar çeşitli sosyal gruplara dahil oluşuna kadar uzanmaktadır. İletişim halinde varlığını sürdürebilen bellek bu alışverişin duraksaması veya alışveriş içinde olunan gerçekliğin çerçevesinin değişmesi ya da kaybolması halinde unutma ortaya çıkacaktır. Oysaki bireyin kişisel geçmişine ait olayları hatırlaması, bireyin kendi özünü oluşturan temel bileşenlerinden biri olması nedeniyle vazgeçilmez bir önem taşımaktadır (Neisser,1993). Bu yaklaşıma benzer bir yaklaşımı Locke (2000) da vurgulamaktadır. Locke'a göre insan ancak kendine ait, onu diğerlerinden ayıran geçmişiyle bağlantı kurabildiği ölçüde bireydir.

Hatırlama eyleminde mekânın belki de zamandan bile daha önemli olduğunu düşünen Halbwachs, mekânlarda yaşanacak herhangi bir değişimin kolektif bellekte yaşanacak

değişimi de beraberinde getireceğini savunmaktadır. Halbwachs, artık yaşanması istenilmeyen olayların hatırasını bellekten yok etmek için hatıraların geçtiği mekânların da yok edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda eğer kolektif bir bellek inşa edilmesi ya da kuvvetlendirilmesi isteniyorsa mekânlar ortaya çıkarılmalıdır. Halbwachs, bu duruma örnek olarak Hristiyanların Kudüs’de Hz. İsa’nın yaşamını anlatan mekânlar ürettiklerini, bu mekânları kutsal kabul ettiklerini ve hacılık görevini bu mekânlarda yerine getirdiklerini göstermektedir (Halbwachs, 2017).

Halbwachs (2017) bu duruma Paris ve Roma kentleri üzerinden de örnek göstermektedir. Bu kentlerin savaflara, devrimlere ve krizlere rağmen ömürlerinin sürekliliğini bir an dahi durmadan yüzyılları kat ettiğini anlatmaktadır. Ona göre ayakta kalan duvarlar ve evler, bütün bu galeyana ve yaşadığı karmaşaya rağmen şehrin sakinlerini hiçbir şeyin kaybolmadığına ikna etmektedir. Ulusal, dini ve siyasi olaylara göre bir sokağın, binanın ya da evin yok olmasının insanlar için daha önemli olduğunu da eklemektedir. Basa (2015)’ya göre de kentsel hafızanın korunması, mekânların temsil ettikleri anlamların sürekliliğini sağlamaktadır: “Aslında kentsel hafıza diye nitelendirdiğimiz ilişkilendirme, kentliliğin nüvesi ve onu çok parçalı algılarla ayakta tutan bir soyut bütünlüktür.”

Mekânın kullanıcısı olan bireyler, zihninde bireysel, sosyal, tarihsel ve kültürel değerlerle bir mekânı algılamakta ve deneyimlemektedir. Mekânsal deneyimlerin zihinde yer etmesiyle oluşan bellek, bireylerin mekânlarla kurduğu duygusal ve anlamsal yaşanmışlıklar doğrultusunda kurulmaktadır. Mekânların algılanması esnasında yardımcı olan algısal her türlü uyaran aslında mekânların bellekte bıraktığı izlere denk gelmektedir. Uyaranı ortaya çıkaran tüm sosyal temsiller ve göstergeler, bellekte gerçekleştirilen geri getirme, hatırlama işlemine yardım etmektedir. Bu anlamda bellekte geri getirmeyi sağlayan tüm izler, uyaranı ortaya çıkaran çevreden gelen duyum, imgeler ve belleğin birikimlerinin bir birleşimi olarak açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla kolektif bellekte yer edinmiş bir bilgi geri çağrıldığında anımsamaya yardımcı olan mekânsal öğelerin zarar görmesi ya da yok olması bellekte hasarlara ve kayıplara neden olabilmektedir (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017).

Belleğin oluşmasının mekânsal deneyimlere bağlı olduğunu belirten Halbwachs (2017), mekânsal değişimlerin belleği etkileyeceğini düşünmektedir. Günlük yaşam pratiklerin zaman içerisinde doğal yollarla bireylerin hafızasında yer ettiğini belirten Lefebvre, bu pratiklerin mekânsal pratiklerle çakışarak toplum tarafından yeni anlam ürettikleri üzerinde durmaktadır (Lefebvre, 1974). Mekânın sosyal üretimini tanımlayan bu yaklaşım, zaman içerisinde değişen mekânsal pratiklerle üretilen anlamın yeniden

üretildiğini tanımlamaktadır. Bu süreç içerisinde fiziksel varlığını veya işlevini kaybeden mekânlar, bireylerin hafızasında sosyo-mekânsal geçmişin yitirilmesine neden olmaktadır. Kolektif bellekte olabilecek bu unutma eylemi, kentin tarihi ile bütünleşmiş, güçlü temsillere sahip mekânların ve bu mekânlarda gerçekleşen sosyal pratiklerin de unutulmasını beraberinde getirmektedir (Uludağ ve Aycı, 2016).

Sosyal etkileşim ve eğitim alanları olan kamusal mekânlar hem kentin hem de kentlinin belleğinin sürdürülebileceği yerlerdir. Sosyal pratiklerin mekânsal ortamlarda kendine yer edindiği ve sonrasında toplumun belleğine yerleşen kodlar için kamusal mekânların sürekliliği önem arz etmektedir. Kentin belleğini, kültürünü ve kimliğini taşıyan bu mekânların bozulması ya da değiştirilmesi, toplumsal değerlerin ve anlamların gelecek nesillere aktarılamamasına ve dolayısıyla da kolektif bellekte kesintilerin oluşmasına yol açmaktadır (Uludağ ve Aycı, 2016).

Assmann'a göre geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkmaktadır. Geçmişin hatırlanarak yeniden kurulduğunu savunan Assmann, geçmişin kendiliğinden kurulamayacağını kültürel yapıların ve temsillerin şimdi ile yeniden şekillenerek kurulabileceğini söylemektedir. Assmann'a göre geçmişin şimdiye taşınması ise geçmişe ait imgelerin anımsanmasıyla değil, mekânsal pratik ve uygulamalarla gerçekleşebilmektedir (Assmann, 2015). Boyer de kolektif belleğin, hatırlama ve unutma eyleminin gündelik pratik ve uygulamalarla doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Boyer'e göre günümüzde hatırlama eylemi, her şeyin çok hızlı bir şekilde değiştiği dünyada daha da önemli bir durum hâlini almıştır (Boyer, 1998).

Yılmaz ve İnceköse (2017)'ye göre geçen zaman sadece mekânın fiziksel oluşumunu anlatmamaktadır. Aynı zamanda kademe kademe kentlinin zihninde bir imgenin kuruluşuna da işaret etmektedir. Zaman içinde kentlinin bu yapıyla ilgili deneyimleri dönüştükçe kolektif bellekte yer alan imgesinin de dönüşümü meydana gelebilmektedir. Ayrıca bellek için tekrarlama eylemi önemlidir bu nedenle aksi bir durumda bellekte yer alan olaylar silikleşmekte ve unutulmaktadır. Bu anlamda yere ilişkin imgelerin tekrarı, zaman içinde aktarımı ve yer söylenceleri vasıtasıyla yeniden inşası, o yere ilişkin belleği canlı tutmaktadır. Yazar, bu duruma örnek olarak Alevi geleneğinin bellek aktarımını vermektedir. Alevi geleneğinde bellek aktarımı ve kültürel süreklilik, ocak adı verilen dini yapılar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bireylerin yola, erkana bağlılığı yılda bir kez ocaklarda yapılan görgü/sorgu/yıl cemleri ile denetlenmektedir. Böylelikle aleviler ocak adı

verilen dini yapılarda hatıralarını belleklerinde kayıt altına almakta, cem ritüelleri aracılığıyla belleği korumakta ve nesilden nesile aktarmaktadır (Kılıç, 2017).

Halbwachs'ın kolektif bellek kuramında belirttiği bir diğer önemli nokta da kolektif belleğin zaman ile olan ilişkisidir. Halbwachs'a göre kolektif bellek, zamanla sınırlıdır. Zaman, hatıranın hatırlanmasında önemli bir rol üstlenmekte ve bu yönüyle de bir anlamda hatıranın sınırlarını oluşturmaktadır. Belli bir zamanla sınırlı olan kolektif bellek, zaman olgusuna bağlı olarak unutulup kaybolabilmektedir. Kolektif bellek, bu sınırın ötesinde kalan olaylara ve kişilere doğrudan ulaşamaz; böyle bir bölge tarih disiplininin ilgi alanına girmektedir. Halbwachs'a göre, kolektif bellek, bu belleğe sahip olan ve sürdüren kuşaklar var oldukça yaşamaya devam etmekte, kuşakların yaşatmadığı bir hafıza ise kaybolup gitmeye mahkûm olmaktadır (Halbwachs, 2017).

Assmann (2015) da yaptığı araştırmada Halbwachs gibi belleğin zamanla olan ilişkisine yer vermektedir. Bu ilişkiyi, ortaya koyduğu yaşayan bellek olarak da tanımlanabilecek 'iletişimsel bellek' kavramı üzerinden açıklamaktadır. İletişimsel bellek, en yaşlı kuşak ile en genç kuşak arasındaki kültürel, tarihsel, sosyal bilgi aktarımının gerçekleştiği sözlü tarihe dayandığı bellek türüdür. İletişimsel belleği anlatıma dayalı aktarılan ve kuşağa özgü olarak tanımlayan Assmann, bu bellek türünü yaklaşık olarak 80 yıllık bir süreç içerisine dayandırmıştır. Kuşakta yaşayan bireylerin varlığı ile devam edecek olan bu bellek türü, kuşaktan birileri kalmadığında son bulmaktadır. İletişimsel belleğin oluşması ise törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysi, takı, dövmeler, yollar, resimler ve mekânlar gibi çeşitli simgelere başvurulmasıyla oluşmaktadır.

Connerton, bireylerin modernite ile birlikte emeği tüketmesi ve kendi doğasına yabancılaşması üzerinden unutma eylemini ele almaktadır. Düşünür, her şeyin hızla üretildiği, tüketildiği ve yaşandığı bir zaman olan modern dönemin unutma eylemini de hızlandırdığını düşünmektedir. Connerton'a göre kişileri yerellikten ayırıp küreselleşmeye iten süreçler, toplumsal unutkanlığın başlıca kaynağını oluşturmaktadır. Bu süreçte şehrin yapı taşları olan mahalleler, meydanlar ve sokaklar parçalanmakta, kültürel bellek aşınmakta ve kültürel amnezi (unutma) ortaya çıkmaktadır (Connerton, 2014):

“...İnsanüstü hız, öğrenilemeyecek denli büyük mega kentler, emek süreciyle bağı kopmuş tüketicilik, nasıl ve kimin ürettiğini bilmediğimiz nesneler, kent mimarisinin kısa ömrü, geçici işler, sürekli maruz kalınan görüntü bombardımanı, toplumsal ilişkilerin bulanıklaşması...Söz konusu bellek yitimi değil kişisel anı ve alışkanlık bile edinmemek...”

Auge, unutmayı anıların yitilmesi olarak değil, belleğin bir bileşeni olarak alınabileceğini ve unutma durumuna bu şekilde bakılması takdirinde anlamının değişeceğini vurgulamaktadır. Auge, çocukluk döneminden bugüne kadar bütün imgelerin korunamayacağını, korunmuş olması durumunda ise belleğin çok çabuk doyuma ulaşacağını belirtmektedir. Önemli olanın geriye kalanlar olduğunu ve geriye kalanların da unutma yoluyla meydana gelen erozyonun bir sonucu olduğunu düşünmektedir (Auge, 1999). Huyssen'e göre de anılar, kıyı çizgisinin denizi şekillendirmesi gibi unutma yoluyla şekillendirilmiştir (Huyssen, 1994).

Unutma üzerine çalışan Schacter'e göre ise bireysel belleğin yedi kusuru bulunmaktadır: anıların zamanla eskimesi, detayların kaybedilmesi, belirli yer veya isimlerin tahrip ya da yok olması, anıların zaman ve mekânda hatalı bir şekilde çevrilmesi, anıların dış etkenler altında çarpıtılması, anıların yanlış bir şekilde hatırlanması ve bazı anıların da tüm çabalara rağmen unutulmayıp bellekte yaşamaya devam etmesidir (Schacter, 2001). Schudson'e göre ise zaman içinde anılarla aramızdaki mesafenin artması, bastırma, sansür veya üstünü örtme yoluyla geçmişin kullanılması ya da araçsallaştırılması, öyküleştirerek anlatma, bellek öğelerinin tanıdık veya aşina kılınması, alışkanlıklar yoluyla gelenekselleştirilmesi bellekte bozulmalara neden olmaktadır (Schudson, 2007).

Özet olarak hatırlama etkinliği, özel bir sosyal çerçevede yer almakta ve bu çerçevenin özellikleri hem hatırlama biçimini hem de anıların içeriğini etkilemektedir. Sosyal değişim, yani belleğin sosyal çerçevelerinin değişmesi, bireylerin hatıralarını yeniden inşa etmelerindeki yöntemlerini de dönüştürmektedir.

Kolektif belleğin oluştuğu, yoğun olarak taşındığı yerler olan kamusal mekânlar, unutmanın da gerçekleşmesine yol açan önemli mekânlar arasındadır. Mekânla birlikte/mekânlar aracılığıyla var olan kolektif bellek, devam etmesi gereken gündelik yaşam ve kentsel kültürle devamlılığını sağlamaktadır. Bir toplumda yaşayan bireylerin paylaştığı değerler, deneyimler ve anılar olmadığı sürece kolektif bellek de sürdürülemez.

Mekânlar, içerdiği anılar, yaşanmışlıklar ve kendisine yüklenen anlamlar ile geçmiş ve gelecek arasında bir bağ görevi görmektedir. Kamusal mekânlar da kolektif belleğin, kentin ve kentselliğin sürdürülmesi ile doğrudan ilişkili mekânlardır. Çünkü kolektif belleğin sosyal çerçevesini oluşturan, kentselliği sağlayan semboller burada birlikte gerçekleştirilen deneyimler ile üretilmekte ve devamlılığı sağlanmaktadır. Bu nedenle kamusal mekânların ortadan kaldırılması ya da dönüştürülmesi, kentin tarihini, kimliğini ve toplumun belleğini canlı tutan milli değerlerin ve sembollerin de zarar görmesine yol

açmaktadır. Dolayısıyla kolektif bellek, mekânların devamlılığını gerekli kılmakta ve korunması gerektiği ihtiyacını açığa çıkarmaktadır.

3. BULGULAR VE İRDELEMELER

3.1. Samsun Fuarı'nı ve Dönüşümünü Mekân ve Toplum İlişkisi Üzerinden Değerlendirmek

Tez çalışmasının bu bölümünde Samsun Fuarı'nın başlangıcından kapandığı döneme kadar geçen süreç içerisinde yaşadığı mekânsal değişim ve dönüşüm mekân-toplum ilişkisi üzerinden ele alınmıştır. Mekân- toplum ilişkisi, ülke ve Samsun yerelinde yaşanan toplumsal gelişmelere yönelik yapılan incelemeler ve kentli ile yapılan görüşmeler doğrultusunda irdelenmiş olup; Ekonomik ve Politik Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi, Sosyo-Kültürel Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi, Mekânın Değişim ve Dönüşümünün Samsun Fuarı'na Etkisi (Yapım, Yıkım ve Dönüştürülen işlevler) başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3.1.1. Ekonomik-Politik Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi

Kentsel kamusal mekânların iktidarların politik mücadele alanlarından biri olduğu, bu mekânlar üzerinden iktidarını sağladığı ve koruduğu belirtilmektedir. Böylelikle iktidarın mekânlar üzerinden ekonomik döngüyü düzenlediği ve kapitalizmin bir sonraki güne yeniden hazırlanmasına aracılık ettiği üzerinde durulmaktadır. Bu çift yönlü gözetimin/yönetimin toplumdaki sosyo-ekonomik devinimi şekillendirdiği ve iktidarın devamlılığını koruma bakımından önemli bir etken olduğu ifade edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde belirtilen bağlam çerçevesinde ülke ve Samsun yerelinde yaşanan ekonomik-politik gelişmelere yönelik yapılan incelemeler ve kentli ile yapılan görüşmeler doğrultusunda Samsun Fuarı'nın gelişimi, değişimi ve dönüşümünü etkileyen ekonomik-politik değişkenler ele alınmıştır. Açığa çıkarılan değişkenler, Kentin Tarıma Dayalı Ticari Yapısı, Kentin Ulaşım Yapısı, Planlı Kalkınma Politikaları, İdeolojik Toplumsal Çatışmalar, İhtisas Fuarlarının Ortaya Çıkışı, Neoliberal Politikalar başlıkları altında toplanmış ve irdelenmiştir.

3.1.1.1. Kentin Tarıma Dayalı Ticari Yapısı

Samsun şehri tarihin ilk çağlarından beri çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaparak, zaman zaman duraklama dönemleri yaşasa da önemini korumuş ve sürekli büyüyerek günümüze ulaşmıştır. Tarihsel süreç içinde şehrin kuruluş ve gelişmesinde coğrafi konumu önemli rol oynamış, şehrin sahip olduğu potansiyel; ekonomik, sosyal ve siyasî anlamda kentin gelişmesinde etkili olmuştur (Yılmaz, 2011).

Geçmişten günümüze iktisadi yönden hareketli bir iş ve ticaret merkezi konumunda olan Samsun kenti, sanayileşmeye başladığı 1970’li yıllara kadar iktisadi gücünü tarımsal gelir üzerinden sağlamıştır. Bafra ve Çarşamba Ovası ile iki zengin ova arasında konumlanmış olan kent, 1960-1970 yılları arasındaki tarım, hayvancılık, ormancılık ve endüstri gibi çeşitli geçim kaynakları ile ülke ölçeğinde önemli bir yere sahip olmuştur (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı, 1963; Samsun İl Yıllığı, 1967; Yılmaz ve Zeybek, 2016). Tarla tarımı içerisinde değerlendirilen tütün ise, kentin en büyük gelir kaynağını oluşturmuş (Şekil 2); hayvancılık alanında da Karadeniz Bölgesi’nin en fazla hayvan yetiştiren kentlerinden birisi konumunda yer almıştır (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı, 1963; Samsun İl Yıllığı, 1967). Kentin tarımsal üretim faaliyetleri, bölgenin iktisadi ve mali alanının yanı sıra ülkenin dış ticareti üzerinde de etkili olmuştur (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı, 1963).

Şekil 2. a. Tekel Tütün Fabrikası (URL-2, 2021); b. Tütünün işlenmesi (Samsun İl Yıllığı, 1967)

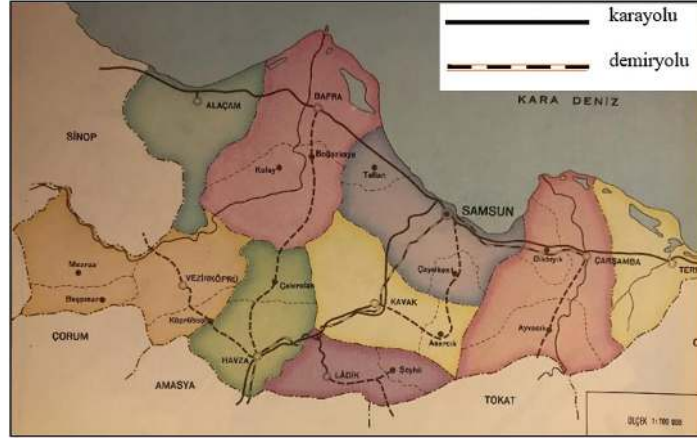
Kente 1927 yılında elektrik enerjisi getirilmiş olmasına rağmen, kent tam anlamıyla elektriğe 1967 yılının sonunda kavuşabilmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967). Bu nedenle de

enerji yetersizliğinin yanında sermaye şirketlerinin kurulamamış olması kentin büyük sanayi tesislerinden yoksun olmasına yol açmıştır. Kentte bulunan sanayi tesisleri ise küçük ölçekli, küçük sanayi niteliği taşıyan tesisler (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı, 1963) olmakla beraber mevcut tesislerden bazıları devlet yatırımları, bazıları da özel sektöre ait tesislerdir (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası İktisadi Rapor, 1970). Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Samsun kenti, tarıma dayalı bir ekonomik yapı içerisinde sanayiden uzak ve sanayisi gelişmemiş olmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla da Samsun, sanayiden yoksun olması ile sermayenin pazarlanabileceği, kapitalist üretim koşullarının sürekliliğini sağlayabileceği ve yüksek kazanç arayışlarının pazar alanı olabileceği 'pazar kenti' potansiyelini taşımıştır. Kapitalizmin sürekli kâr etme isteği, daha az gelişmiş bir alana yönelmenin yanında, kârını artırmak için yeni bir üretim biçimine doğru ilerlemek istemektedir. Bu ilerlemenin ise yapılı çevrenin üretimine neden olduğunu söyleyen Harvey, modern kentlerin büyüme başlangıcının tam da bu noktada başladığını ifade etmektedir. Kapitalizm, sermayesini kente yerleştirerek sabitleştirmekte ve yapılı çevre üretebilecek yeni alanlar ortaya çıkarmaktadır (Harvey, 2012). Benzer şekilde, sanayileşme sürecine 60'lı yıllarda henüz katılamamış olan, ticari yapısının tarımsal üretime dayalı olduğu Samsun kenti, bölgesel ölçekte kapitalizmin kendisine yer bulabileceği önemli bir potansiyel oluşturmuş; Samsun kenti ve kentsel mekânlarını, sanayisi gelişmiş kentlere göre önemli bir pazar kenti konumuna getirmiştir. Dolayısıyla Samsun'da bir fuarın açılması fikri, 'pazar kenti' potansiyeli olan bu kentte kendisine uygun bir zemin bulmuştur. Lefebvre (1974) kentsel mekânları, üretim için birtakım ilişkilerin yeniden üretildiği ve aslında temelinde kapitalizmin sürekliliğini sağlayan gündelik yaşamın planlandığı bir yer olarak görmektedir. Kapitalizmin devamının yeni mekânlar üretilmesine bağlı olduğunu belirten düşünür, kapitalizmin kentsel mekânı işgal ederek ve yeniden üreterek ayakta kaldığına değinmektedir. Harvey (2012) de mekânların, üretimin ve tüketimin devamlılığında rol oynayan bir araç olarak kentsel ölçekte karşılığını bulduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bir kamusal mekân olarak kentsel mekânda yeni bir örgütlenme olan Samsun Fuarı'nın açılması da günlük yaşamda sunacak olduğu yeni olanaklar, yeni eylemler ve temsil biçimleri ile kapitalizmin kârını artırabilecek ve sürekliliğini sağlayabilecek yeni alanlar sağlayacaktı.

3.1.1.2. Kentin Ulaşım Yapısı

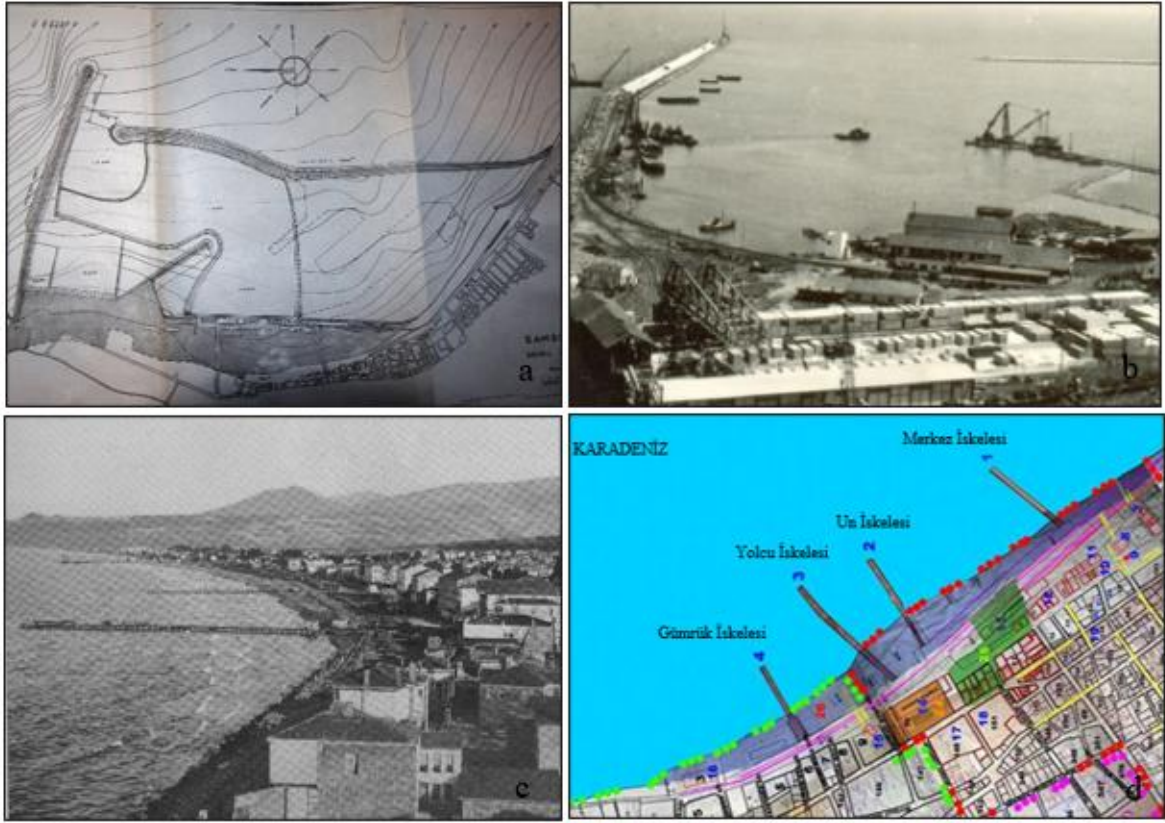
1950’li yıllara kadar ülke ölçeğinde dengeli kalkınma, gelişme adına liberal ekonomi politikaları ve karma ekonomi politikaları olmak üzere farklı birçok girişimde bulunulmuştur. 1950’li yıllara gelindiğinde ise Demokrat Parti (DP) döneminde Cumhuriyet tarihinin ikinci liberal dönemi başlamış; Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Marshall Planı yardımıyla özel sektör özellikle desteklenmiştir. Marshall Planı, ABD’nin II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik sıkıntı içerisinde olan Avrupa’yı dünya ticaretine kazandırmak, kendi sanayi ürünlerine pazar bulabilmek, hegemonyasını küresel ölçeğe taşıyabilmek ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) yaymak istediği komünizm politikasına karşı Avrupa’yı yanına almak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Marshall Planı adı altında yardım alan ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Marshall Planı ile Türkiye 1948-1963 yılları arasında ABD’den yardım almıştır. Bu süreçte ABD, verilen yardımların Avrupa’nın zirai ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmasını istemiş ve Türkiye’yi tarım alanında gelişmesi için yönlendirmiştir (Çınar, 2018).

Marshall Planı’nın Türkiye’deki diğer önemli etkisi ise ulaşım alanında, özellikle karayollarının gelişmesinde olmuştur (Çınar, 2018). Bu dönemde, ülke genelinde olduğu gibi Samsun kentinde de karayolu ulaşımına yatırım yapılmış yol ağları genişlemiştir. Samsun kent merkezine ek olarak kent çevresindeki karayolları da genişlemiş, 1955’te Samsun-Ankara karayolu tamamlanmış; İstanbul ve Sarp’a ulaştıran bağlantılı karayolu yapım çalışmaları hız kazanmıştır (Yılmaz ve Zeybek, 2016). Kentin karayolu yapısı incelendiğinde ana karayol hattı, Samsun-Ankara ve Samsun-Trabzon yolundan olduğu görülmektedir. Samsun-Çarşamba-Ordu, Samsun-Bafra-Sinop, Samsun-Havza-Çorum ve Samsun-Havza-Sivas kentin ilçe ve illerle olan ticaret yollarını oluşturmuştur. Kentin demiryolu yapısına bakıldığında ise Samsun’u Çarşamba, Havza ve Amasya’ya bağlayan hatlar bulunmaktadır (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası İktisadi Rapor, 1967) (Şekil 3).

Şekil 3. Samsun'u İstanbul'a, Karadeniz'e ve İç Anadolu'ya bağlayan ulaşım yapısı (Samsun İl Yıllığı, 1967)

Kentin denizyolu yapısı incelendiğinde kent limanı, Karadeniz kıyılarının en önemli ihracat, ithalat ve transiti için bir dağıtma limanıdır (Samsun İl Yıllığı, 1967). 1950'lere kadar fiziki coğrafya şartlarının etkisi altında olan Samsun Limanı, şehrin önündeki koyda, denizin üzerindeki iskeleler aracılığıyla işlevini sürdürmüştür. 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde Samsun kenti önemli bir ticari merkez konumuna gelmiş; özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Samsun'un modern limana olan ihtiyacı artmıştır. Bunun sonucunda bazı girişimlerde bulunulmuş ancak I. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle sonuç alınamamıştır. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde iskeleler ile hizmetine devam eden liman, 1944'te Devlet Demiryolları ve Limanları İşleme Umum Müdürlüğü (TCDD) bünyesine geçmiştir (Yılmaz, 2008). Demiryolu ile gelen ürünlerin liman geri sahasına ait depo ve antrepolarda tutulabilmesi, limana aktarılabilmesi ve gelen trenlerin manevralarını sağlayabilmesi için triyaj sahası olarak bir geri hizmet alanına ihtiyaç duyulmuştur (Samsun İktisadi Raporu, 1963). Bu doğrultuda 1953 yılında TCDD mülkiyetinde modern bir liman yapımı için kent merkezi sahil şeridini de kapsayan bir alan denizden doldurulmaya başlanmıştır (Samsun İktisadi Raporu, 1963; Yılmaz, 2008) (Şekil 4).

Şekil 4. a.1954 yılı Samsun Limanı vaziyet planı (E. Sancak¹ arşivi); b.1955 yılı- Limanın inşası (Anonim); c. Dolgu yapılmadan önce kent merkezi sahil şeridi (Samsun İlbank arşivi); d. İskeleler (E. Sancak arşivi)

1953 yılında liman yapımı için başlanan denizin doldurulması işi, 1960 yılının sonuna doğru tamamlanmış ve denizden 900.000 m² lik bir alan limana hizmet etmek üzere kente eklenmiştir (Samsun İktisadi Raporu, 1963) (Şekil 5). Devletin hüküm ve tasarrufunda olan deniz dolgu alanlarına bağlı olarak bu dolgu alanının mülkiyeti de Maliye Bakanlığı'na ait olmuştur (S. Atik, sözlü tarih, 12 Temmuz 2020). Böylelikle Amasya, Çorum, Tokat, Sivas, Erzurum ve Yozgat olmak üzere 7 ayrı kenti içine alan Samsun Liman hinterlandı, 120.000 km²'lik bir alanı kapsamış; kentin kalkınmasında önemli rol oynamıştır (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yıllığı, 1963). Bu hinterlandın içerisinde 1250 km² kadar demir yolu, 3000 km² kadar da devlet karayolu bulunmaktadır (Samsun İl Yıllığı, 1967).

¹ Embiya Sancak, yüksek mimar şehir planlamacısı olarak 1975-1984 yılları arasında Samsun Belediyesi'nde imar müdürü olarak görev yapmıştır.

Şekil 5. 1960-1962 yılları arası dolgu alanı (K. Hazneci arşivi)

Samsun, Karadeniz ve İç Anadolu ile bağlantılı demiryolunun yanında, deniz yolu, hava yolu ve özellikle Marshall Planı sonrası kara yolu ulaşımında görülen gelişmeler ile Türkiye genelinde önemli bir coğrafya olmuştur. Alt yapı yatırımları ile ulaşım olarak Karadeniz'in merkezi konumunda olan kent; Anadolu'yu İstanbul'a, İstanbul'u da Anadolu'ya bağlamıştır. Bu durum kenti, hareketli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Anadolu'dan İstanbul'a gidecek ve İstanbul'dan Anadolu'ya gelecek olan malların büyük bir bölümü, önemli bir transit merkezi olan Samsun üzerinden geçmektedir (Yılmaz ve Zeybek, 2016). Bu anlamda kent, ülke coğrafyasındaki konumu itibarıyla ulaşım kısıtlılıklarının daha az olduğu, tüketim faaliyetlerinin daha kolay ulaştırılabileceği bir yer olarak görülmektedir. Kentin ulaşım yapısının, insanların ve sermayenin hareketini mesafe yüzünden oluşabilecek gecikmeleri ortadan kaldıracak bir araç olduğu; zamansal ilişkiler ve konumsal avantajlar anlamında ise yatırımlar için elverişli olduğu görülmektedir.

Lefebvre (1974), mekânsal pratiklerin fiziki bileşenleri arasında olan ulaşım imkânlarını, kentin gündelik yaşamında mekânları birbirine bağlayan güzergâh olarak göstermektedir. Samsun kentinin ulaşım imkanları da gündelik yaşamda kenti diğer kentlerle ve kent mekânlarını da birbirine rahatlıkla bağlaması ile ülke ölçeğinde ticari anlamda öne çıkaran bir avantaj olarak belirlemektedir. Ayrıca, hareketi kolaylaştıran, zamanda üretim, değişim, dağıtım ve tüketim faaliyetlerini destekleyen, sabit altyapıyı oluşturan ulaşım sistemleri coğrafyaların kaderini de belirlemektedir. Çünkü sabit fiziksel altyapıyı oluşturan ulaşım sistemleri, kentsel altyapı haline gelerek sermaye birikiminin temellerini oluşturmaktadır (Harvey, 2015). Dolayısıyla Samsun'un belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip ulaşım imkânları, sermayeyi toplama ve dağıtmada kenti, diğer kentlere göre merkezi konumda kılmıştır. Sahip olduğu bu potansiyelle kent, sermaye birikiminin alınmasını,

dağıtılmasını zorluk yaşamadan rahatça kolaylaştırabilecek ve hareketin, zaman ve maliyetini düşürebilecektir. Kentli ile yapılan görüşmelerde, benzer şekilde kentin döneme ait coğrafya potansiyelleri de açığa çıkmış; konumu ve imkânları ile önemli bir merkez olduğu bellekte yer edinmiştir. Bu anlamda, Samsun'un sahip olduğu ve gelişen ulaşım imkânları, kapitalizmin kendisine yer bulabileceği, kentlinin günlük yaşamını etkileyecek kentsel kamusal mekân üretimine uygun bir zemin oluşturmuştur:

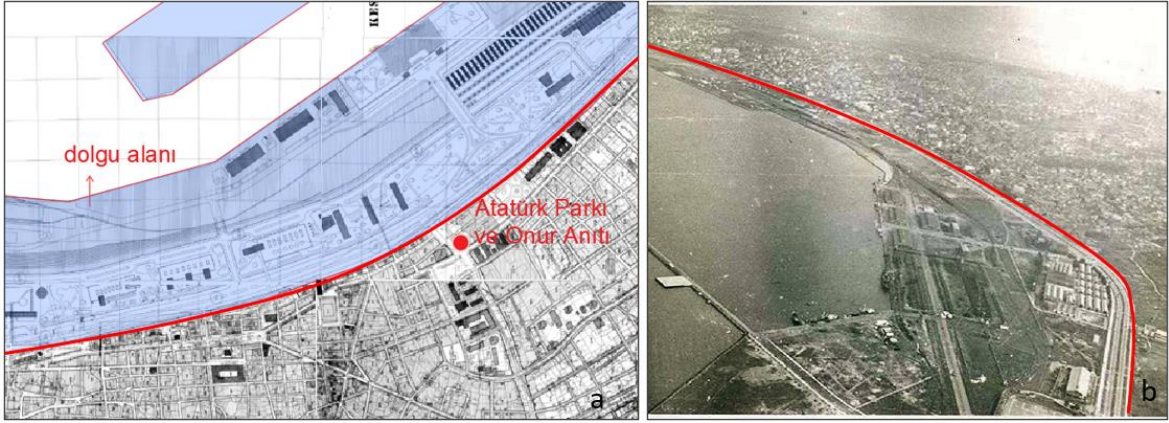
“...Düşünün o temmuz ayında şehirde bir hareket yoktu ya, şehir, bölge hareketlensin diye bir fikir vardı ya, ayakkabı boyacısından otele kadar hepsinde bir hareket geliyor mu? Uçak, tren, gemi, mal gelecek bu yolla gelecek, dolayısıyla umulmadık bir canlanma geliyor” (K10)

“Samsun coğrafi konum olarak Karadeniz'in tam ortasında, sağdan soldan insanlar geliyordu...” (K27)

3.1.1.3. Planlı Kalkınma Politikaları

1957 yılında Türkiye'nin ilk imar yasası olan 6785 sayılı İmar Kanunu'nun gündeme gelmesi ve kentlerin imar planlarının yapılmasının kararlaştırılması (Resmî Gazete, 16 Temmuz 1956) üzerine, 1960 yılında Samsun kentinin de ‘Samsun İmar Planı’ hazırlanmıştır. Bu imar planı, liman inşasının dolgu alanını da içine alan yeni bir planlama kararı getirmiştir. İmar planı doğrultusunda kent merkezi dolgu sahasının durumu incelendiğinde (İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü arşivi) (Şekil 6.a):

- Liman triyaj sahası ve geri hizmet alanı olarak doldurulan dolgu alanı depo, antrepolar yerine kentlinin hizmetinde kullanılmak üzere kamusal rekreasyon alanı olarak planlanmıştır. Planlamada kentsel mekânın yakın çevreyle ilişkisi, giriş çıkışları, diğer mekânlar ve kullanımlarla nasıl ilişkileneceği belirlenmiştir. Alanın kullanımında eğlenme/dinlenme gibi işlevlere yönelik mekânsal düzenlemelere yer verilmiş; park, kulüp, gazino, otel ve ticarethanelerin yapılması öngörülmüştür. Ancak bu planlama çalışmaları hayata geçememiştir.
- Planda 50 m genişliğinde ‘Ordu Devlet Yolu’ (Atatürk Bulvarı) adında bir karayolu önerilmiş ve önerilen bu karayolu 1960-1963 yılları arasında uygulanmıştır (Şekil 6.b).

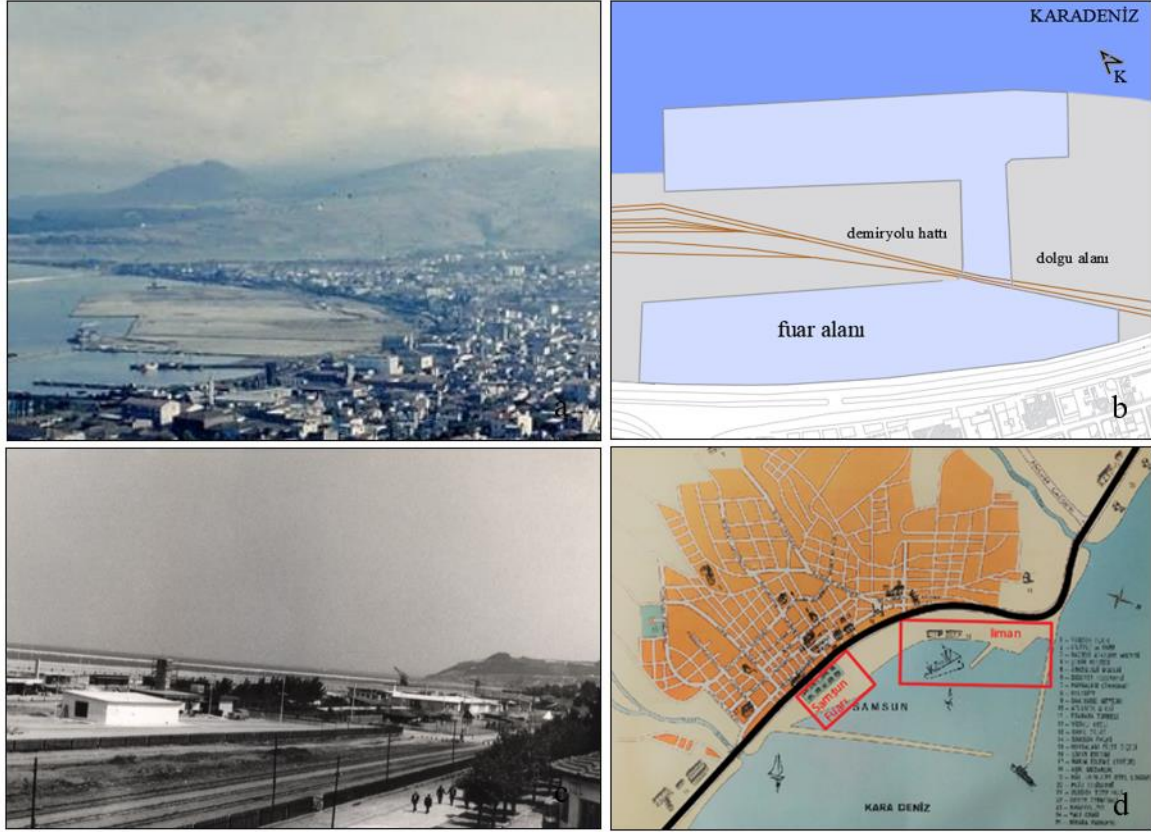

Şekil 6. a. 1960 yılı imar planına göre kent merkezi dolgu alanının durumu (İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü arşivi); b. 1960 imar planı sonrasında uygulanan Ordu Devlet Yolu/Atatürk Bulvarı (1960'lı yıllar) (K. Hazneci arşivi)

13 Ocak 1961 günü Samsun Ticaret ve Sanayi Odası meclisinde yapılan bir toplantıda tüccar Lütfi Bakır², Samsun'da bir fuar ve sergi kurulması fikrini önermiştir. Samsun Sanayi ve Ticaret Odası'nın 13.01.1961 tarih ve 1/6 sayılı toplantısında: "...Şehrimizin iktisadi ve kültürel kalkınmasına yardım etmek üzere bir fuar ve sergi kurulması teşebbüsünün gerçekleşmesini temin bakımından ilgili merciler nezdinde temaslarda bulunmak için Ali Sırrı Günday, İrfan Yankutan ve Lütfi Bakır'dan müteşekkil bir komite teşkili ile bu komitenin vazifelendirilmesi..." şeklinde karar alınmıştır. Gerekli temaslara üzerine 'Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı Kurma ve Yaşatma Derneği' kurularak çalışmalara başlanmıştır (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası arşivi; Samsun İktisadi Raporu, 1980) (EK 3). Kurulmuş olan bu derneğin amacı, o yıllarda ticari, sanayi, kültürel ve sosyal alanlarda belirli bir gelişme seviyesine ulaşmış, coğrafi konum ve ulaşım kolaylıkları bakımından bölge pazarı konumunda, Kuzey Anadolu Bölgesi'nin temsilcisi olan Samsun'un, ekonomik, tarımsal, endüstriyel, sosyal ve kültürel yönden gelişmesini sağlamak, iç turizmi canlandırmak, Samsun ve hinterlandını tanıtmak ve 19 Mayıs'ı layıkıyla kutlamak, Samsun kentinde fuar açmak, panayırılar, festivaller kurmak ve bu amaçla gerekli tesislerle ilgilenmek olmuştur (Samsun İktisadi Raporu, 1963). 1960 yılı imar planı, Samsun Fuarı'nın tesis edileceği yeri sağlayacak olan mikro kararı oluşturmuştur. Başlangıçta liman için doldurulan alan, 1960 yılı imar planında liman ve arka hizmetlerinin yanında rekreasyon alanı olarak planlanmış,

² Lütfi Bakır, 1929 yılı Tokat doğumlu bir iş adamıdır. 1953 yılında İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nu bitirdikten sonra 1958 yılında Amerika'ya giderek 6 ay Life and Casualty Insurance Company'de sigorta ve satıcılık kursu görmüştür. Desoto, Wolksvagen, Doğan Sigorta ve Oliver traktörleri acenteliği, yaptığı ticaret işleri arasındadır (Samsun Ticaret Kataloğu, 1960).

ancak sonrasında rekreasyon alanlarının uygulanamaması ile boş kalan bu alanlar, fuarın tesis edilebileceği uygun bir yer olarak görülmüştür (Şekil 7).

Şekil 7. a. 1960-1963 yılları arası-Samsun Fuarı'nın açılacak olduğu dolgu alanı (K. Hazneci arşivi); b. Fuarın zamanla ulaşacağı maksimum sınır³; c. 1963 yılı-Samsun Fuarı inşaat çalışmaları (Samsun Yerel Tarih ve Kültür Derneği arşivi); d. Ordu Devlet Yolu (Atatürk Bulvarı), Samsun Limanı ve Samsun Fuarı (Samsun İl Yıllığı, 1967)

1946 yılında Türk siyasi tarihinde yeni bir parti olan DP kurulmuş; 1950 yılında yapılan seçimlerde DP seçimleri kazanarak sonraki on yılda da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin tek rakibi olmuştur (Aydın, 2017). 27 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde yönetime askeri müdahale olmuş ve Türkiye siyasi tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır (Karpaz, 2008). Türkiye 1960 sonrasında 1961, 1965 ve 1969 yılları olmak üzere üç genel seçim geçirmiş; genel seçimler sonrası koalisyon hükümetleri kurulmuştur (Karpaz, 2019). Samsun yerinde

³ Kroki plan, Samsun Tapu ve Kadastro 10. Bölge Müdürlüğü ve İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü arşivinden yararlanılarak araştırmacı tarafından çizilmiştir.

ise 1955 yerel seçimlerinden sonra 27 Mayıs askeri müdahalesi nedeni ile demokratik hayat sekteye uğramış ve yerel seçimler zamanında yapılamamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren Samsun yerel yönetimi ise askeri yönetim tarafından atanan kişilerce yürütülmüştür. 1962 yılında Samsun kenti yerel idaresine merkezi yönetim tarafından Hamdi Ömeroğlu atanmış; 1963 yerel seçimlerine kadar Samsun'un yerel yönetimi (vilayet ve belediye) askeri yönetim tarafından atanan Hamdi Ömeroğlu tarafından sürdürülmüştür.

1962 yılında Samsun'a vali olarak atanan ve 1962-1966 yılları arasında görevine devam eden Hamdi Ömeroğlu, 13.01.1961 tarihinde Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi'nde yapılan toplantıda Samsun'da fuar ve sergi kurulmasına yönelik önerilmiş olan fikri benimsemiştir. Bunun üzerine Ömeroğlu, Samsun'da 'MİLLÎ' karakterde bir fuar tesisinin kurulması için çalışmaları başlatmıştır (Sarısakal, 2007). Yapılan girişimler sonrası 1963 yılına gelindiğinde Vali ve Belediye Başkanı olan Hamdi Ömeroğlu tarafından 'Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı' adını taşıyan fuarın 29 Haziran-29 Temmuz tarihleri arasında 40.000 m²'lik dolgu alanı üzerinde ilk açılışı yapılmıştır (Samsun İl Yıllığı, 1967) (EK 4). Açılışı yapılan bu fuar, İzmir Fuarı'ndan sonra Türkiye'nin ikinci fuarı olarak fuarcılık sektöründe yerini almıştır.

Deneme amacıyla ve tamamen yerel imkânlar doğrultusunda 1963 yılında ilk kez açılan fuarın yönetimini ise 'Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı Kurma ve Yaşatma Derneği' oluşturmuştur. Fuarın 'Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı' ismi de bu derneğin amacı doğrultusunda şekillenmiştir. '19 Mayıs', Cumhuriyet temelinin Samsun'da atılmış olduğunu temsil ederken; 'Karadeniz Fuarı', fuarın bölge fuarı niteliğinde olduğunu ifade etmektedir (Büyük Samsun, 2 Temmuz 1971; İ. Bozlar⁴, sözlü tarih, 5 Kasım 2020).

İktidarın hegemonyasını kurmak üzere kentsel mekânları araç olarak kullandığını ve ideolojisini mekânlara eklemlediğini öne süren Lefebvre, mekân planlamasını kapitalizmin koşullarına yardımcı, ekonomik-politik yönü olan bir üretim olarak görmektedir (Lefebvre, 1974). Böylelikle mekân üzerinden ekonomik döngüye egemen olan iktidarın somut piyasayı gözetim ve denetim altında tutarak istikrarını sağladığını ifade etmektedir. Lefebvre'nin mekâna yönelik bu yaklaşımını, Samsun Fuarı'nın kuruluş amacında da görmek mümkündür. Fuar, hem yönetimin ekonomik ideallerini takip edebileceği hem de halkın sosyo-kültürel anlamda gelişmesini sağlayabilecek bir tesis olarak ele alınmıştır. Açılan fuar, bölgenin ve ülkenin ticari, sanayi ve kültürel alanlarındaki imkânlarına yön

⁴ İsmail Bozlar, 1979-1984 yılları arasında Samsun Fuarı'nda fuar müdürü olarak görev yapmıştır.

verecek iş gücünü ortaya çıkarma, ticari girişimlere ait ürünleri sunma ve tanıtmaya, alıcı ve satıcıları bir araya getirerek ürünün sirkülasyonunu sağlama ve bunun yanı sıra halkın park, eğlence ve hareket isteklerine hizmet etme amacı taşımıştır. Fuarın kurulduğu alanın hazine arazisi olması nedeniyle 1964 yılından itibaren geçerli olmak üzere hazine ile 50 yıllık kira sözleşmesi imzalanmıştır (Samsun İktisadi Raporu, 1989). Tamamen yerel kaynakların desteğiyle açılan fuar, gelirlerini ise pavyonlardan toplanan kiralar üzerinden elde etmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967; İ. Bozlar, sözlü tarih, 17 Ocak 2020).

Mekân temsilleri, mekânlara örtük olarak verdiği kodlarla gündelik yaşamı değiştirme ve dönüştürme yetisindedir. Mekânsal pratiklerin her zaman bir politika ve ideoloji ile yüklü olduğunu belirten Lefebvre (1974), bu pratiklerin altında çoğu kez görünmeyen iktidar ilişkilerinin yer aldığına değinmektedir. Samsun Fuarı da kapitalizmin yeniden üretimine imkân tanınması ile bir yandan da politik mücadelenin aracı olmuştur. Kentli ile yapılan görüşmelerde de fuarın alışveriş etkinliğine yönlendirmesi ve ticari akışa olan dinamik etkisi ortaya çıkmaktadır:

“Orada piyasada görmediğimiz, Ankara’dan ayakkabıcılar gelirdi. Amasya, Tokat, Kayseri’den mobilya reklamını getirmişti. Zaten Samsun’dasın her şeyi görüyorsun, il dışından değişik şeyler gelirdi, dışardan gelenleri özlüyorum...Samsun piyasasının dışından gelenleri merak eder alırdık, o tarihlerde Samsun’da olmayan ananas sarısı tişört var, onu aldım, ayakkabılar vardı, onu aldım, yazlık trençkot, keten pantolon bu tür şeyler aldım, genelde giyim.” (K11)

“Teşhir edecek fabrika sahipleri ya da Samsun’daki esnafların orda standları olurdu hem ticaret yaparlardı satarlardı hem de tanıtımlarını yaparlardı. İnşaat firmaları vardı, tekstil firmaları vardı, Türkiye’nin bir takım marka olan şeyleri... Kot pantolan falan yurt dışından gelirdi, Almanya’dan gelenin en büyük hediyesi bir kot pantolan getirmektir. 1975-80’li yıllardan sonra bizde artık kot pantolan imal etmeye başladık...Almanya’dan gelenleri görünce, aaa kot pantolan bakılırdı. Fuarla birlikte bunlar tanıtıldı, sonra da biz bunu üretmeye başladık...O günkü hareketi, o günkü iş potansiyeli, o günkü esnafın yaptığı hasılatı yakalaması mümkün değil, şimdi vakit geçirdiğimizi zannediyoruz... O gün standlarda görmediğimiz, belki tanımadığımız şeyleri tanıma fırsatı buluyorduk, şimdi yok, bunları kaybettik.” (K15)

Fuar, yönetim tarafından ekonomik idealleri takip edilebilecek bir tesis olarak ele alınmıştır. Açılan fuar, bölgenin ve ülkenin ticari, sanayi ve kültürel alanlarındaki imkânlarına yön verecek iş gücünü ortaya çıkarma, ticari girişimlere ait ürünleri sunma ve

tanıtma, alıcı ve satıcıları bir araya getirerek ürünün pazar içerisinde dolaşımını sağlama amacı taşımıştır (Samsun İl Yıllığı, 1967; İ. Bozlar, sözlü tarih, 17 Ocak 2020). Fuar, ilk kurulduğu yıllarda fuar müdürlüğü hizmet binası, pavyonlar, çay bahçeleri, parklar ve bahçelerden oluşmakta olup, eğlence hayatından daha uzak, ticari yönü ağır basan bir işleve sahiptir (Bulutay, 1972). Her yıl aynı tarihlerde (1-31 Temmuz) düzenlenen fuar, kamu ve özel sektöre ait birçok firmayı temsil eden bireysel pavyonlardan oluşmuştur (Samsun İktisadi Raporu, 1979). Tekil halde her bir firmanın ayrı ayrı yer aldığı pavyonlarda, standlarda ve vitrinlerde firmaların ürettikleri ürünlerin sergilenmesi, tanıtımı ve pazarlanması yapılmış; üretici ile tüketici burada karşılaşmıştır (Samsun İktisadi Raporu, 1978). Kentte üretilen mekânları, kolektif tüketim aracılığıyla emeğin yeniden üretimini sağlayan bir tür politika olarak değerlendiren Castells'e göre bu örgütlenmede devlet hayati bir rol oynamaktadır (Castells, 1997). Bu anlamda, yerel yönetim işgücünün yeniden üretimini sağlayacak hem halk hem üretici/satıcı tarafından kollektif tüketim potansiyeli oluşturacak bir hizmetin oluşmasında öncü olmuş, kentin ekonomik refahına katkı sunacak sermayenin de Samsun kentine gelebilmesine olanak sağlamıştır. Castells (1997)'e göre tüketici grubun metalara talepte bulunması nedeni ile emeğin yeniden üretimi sağlanarak üretim maliyeti azalmakta; kentler ve mekânları, meta üretiminin örgütlenebilmesi için en uygun ortamı sağlamaktadır. Dolayısıyla konumuyla fuarın devletin temsilcisi ve gösterim sahnesi olduğu, Castells'in mekân üretimi üzerine olan söyleminde bahsettiği gibi fuarın ideolojik stratejik bir rolü olduğu görülmektedir.

1963 yılındaki ilk uygulamada fuara olan ilgiden tahminlerin üzerinde olumlu sonuç alınması, bölge ve ülke ekonomisi için böyle bir tesise ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bunun üzerine fuar yönetimi anlamında, kuruluştaki yeni bir nitelik kazandırılması ihtiyacı oluşmuştur. Bu amaçla 1964 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunun 133-148⁵. maddeleri uyarınca Samsun İl Özel İdaresi ve Samsun Belediyesi Başkanlığı'nın ortaklığı ile 'Samsun Fuar Birliği' adı altında tüzel kişiliği olan bir kamu kuruluşu kurulmuş; fuar yönetim ve tesisleri dernek yönetiminden Samsun İl Özel İdaresi ve Samsun Belediyesi'ne geçmiştir. Fuar Birliği'nin amacı, Samsun'un ekonomik, sosyal, zirai, kültürel ve endüstriyel açıdan

⁵ 1580 sayılı belediye kanunun 133-148.maddeleri:

133. maddesi: Belde ve köyler, vilayet idarei hususiyeleri kendilerine kanunlarla verilen mecburi veya ihtiyari vazifelerin bir veya birkaçını müşterek tesisat ve idare ile ifa için birlik tesis edebilirler.

148. maddesi: Belediye encümenlerinin salâhiyet ve vezaifi hakkındaki ahkâm birlik nizamnamesile verilen vazife ve hukuk ve salâhiyetleri tecavüz etmemek üzere birlik encümenleri hakkında caridir (Resmi Gazete, 14 Nisan 1930).

gelişmesini sağlamak, iç turizmi teşvik etmek, gereken koşullarda uluslararası alanda ve yurtiçi toplulukların katılımıyla festivaller, gösteriler ve çeşitli etkinlikler düzenlemek, bölgeyi tanıtıcı yayınlar yapmak, gerekli tesisler kurmak ve bu amaçla gerekli faaliyetlerde bulunmak olmuştur (Fuar Birlik Başkanlığı arşivi). Aynı yıl fuar, Ticaret Bakanlığı tarafından ülkenin ilk ‘MİLLÎ’ fuarı olarak kabul ve tescil edilmiştir (Fuar Birlik Başkanlığı arşivi) (Şekil 8).

Şekil 8. Samsun Fuarı’nın Türkiye’nin ilk ‘Milli Fuarı’ olduğunu anlatan bir poster (Samsun Kent Müzesi arşivi)

Vali Ömeroğlu’nun ‘milli karakterde’ bir fuar kurmak istemesi ve Samsun Fuarı’nın ilk ‘MİLLÎ’ fuarı olarak tescil edilmesi, dönem ekonomi politikasının bir yansımasıdır.

Dönemin CHP-Adalet Partisi (AP)’nden oluşan hükümeti, 1950-60’lı yıllar arasında yönetimde bulunan DP’nin yönetim yaklaşımına tepki olarak ‘planlama’ nın bütün sorunlara çözüm olacağını düşünmüştür. Kalkınma sorunlarına çıkış yolu arayan gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı, ‘liberal politikaların tavizi’ olarak da değerlendirilen ‘planlamanın olduğu kalkınma modeli’ne geçilmiştir. Planlı döneme, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından

hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1963'te uygulamaya koyulmasıyla birlikte başlanmıştır. Karma ekonomiye dayalı kalkınma olarak nitelendirebilen bu politikada, bölgeler arası dengenin sağlanmasında kamu ve özel sektör birbirine rakip olarak değil tamamlayıcı olarak görülmüştür (Aydın, 2017). 1963 yılı ile başlayan ve 1980 yılına kadar devam eden kalkınma planlarının en belirgin ortak özelliği, sanayileşmeye öncelik vermiş olmalarıdır. Kalkınma planlarının temel stratejisini ise 'ithal ikameci sanayileşme' stratejisi oluşturmuştur. İthal ikameci sanayileşme yaklaşımı, tüketim mallarının yurt içinde yerli burjuvazi tarafından üretilmesine dayanan bir sanayileşme yaklaşımıdır. Yaklaşımında, hammadde ve sermaye malları ithalat yoluyla ülkeye getirtilmekte, üretim ise yerli burjuva tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sanayi yaklaşımıyla iç pazarın talebi karşılayacağı ve yabancı sanayilerden kaynaklanacak rekabetlerin önüne geçileceği düşünülmüştür (Demir ve Kömürcü, 2014).

Ürünün fiziki anlamda Türkiye'de üretilmesi ve tasarım, mühendis, işçilik olarak Türkler tarafından ortaya çıkarılması yerli olma anlamını taşıırken; ürüne bakıldığında ürün sahibinin Türkiye olması, Türkiye'nin akla gelmesi, ürün fonksiyonunun çalışırılığının Türkiye garantisinde olması, ürünü üretme ya da üretmeme kararının Türklere ait olması milli olma anlamını taşımaktadır. Bu anlamda yerli ve milli olmak, dışarıya bağımlı olmamayı ifade etmektedir. İnsan ve kenti birbirine bağlayan günlük yaşamın mekânlarda aktığına değinen Lefebvre (2002), bu nedenle metalaşmanın mekânlarda yaşandığını ve kapitalist çelişkileri mekânda okumanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu noktadan hareketle dönemin ekonomi politikası olan iç pazarda yerli tüketimi teşvik eden fuara 'MİLLİ' olma unvanı verilerek günlük yaşamda topluma yerli ve milli tüketimin önemi aşılacak istenmiştir. Ömeroğlu'nun milli karakterde bir fuar açması ile dönem politikası olan karma ekonomiye dayalı kalkınmayı sağlamanın yanında yerli üretimin iç pazarda tüketilmesini destekleyici bir adım attığı görülmektedir.

Dönem hükümeti, fuarı ekonomi politikalarının gerçekleşebileceği bir aktör olarak görmesini en iyi anlatan gösterge ise devlet bakanlarının fuar açılış törenlerine katılmaları olmuştur (Şekil 9, 10). Fuarın açılış konuşmaları incelendiğinde devlet yönetimini temsil eden ticaret bakanlarının açılış törenlerindeki varlığı dikkat çekmektedir. Bakanlar, bu oluşumun işlevini ve amacını açılış konuşmalarında net bir şekilde ifade etmiş; dönem iktidarının ekonomi politikasını yansıtan konuşmalara yer vermiştir. Yapılan konuşmalarda 'fuara'ın ticari işlevi vurgulanmış; özel sektöre öncelik veren karma ekonomi modeline bir örnek olduğu belirtilmiş ve bölgeler arası dengenin kurulmasında bölgeye önemli katkı

sağladığı üzerinde durulmuştur. Bu anlamda Sümerbank, Tariş, Makine Kimya ve Endüstri Kurumu gibi devlet kurumlarının yanı sıra diğer özel kurum ve kuruluşların fuara iştirak etmeleri, fuarın dönem dinamiklerini ve devlet politikalarını yansıtmaktadır.

Şekil 9. 1960'lı yıllar-Fuar açılış törenlerinden biri (B. Sarısakal arşivi)

Şekil 10. 1966 yılı- Cevdet Sunay'ın ve bakanların fuar açılışı için ziyareti (Samsun 19 Mayıs Fuarı, 1966)

- Ticaret Bakanı Macit Zeren'in 1965 yılı açılış konuşması: "...Bazı aşırı eğilimliler muvezeneyi bozma gayreti içinde özel teşebbüsü devlet teşebbüsüne, devlet teşebbüsünü özel teşebbüse çarpmaktan fayda ummaktadır. Biz bu iki sistemi, ağırlık özel sektörde kalmak ve devlet işletmeciliğinin sınırları çizilmek kaydıyla yan yana savunuyoruz. Bölgenin, ekonomik, sosyal ve turistik yönlerden büyük ihtiyacını karşılayan Samsun Emarı 1963'te 45, 1964'te 65 pavyonla açılmıştır. Bu yıl fuarda 105 pavyon bulunmaktadır..." (Bafra Sesi, 2 Temmuz 1965).
- Ticaret Bakanı Macit Zeren'in 1966 yılı açılış konuşması: "...Gittikçe daha müteakıl bir hale gelen Samsun Fuarı, gerek iştirakçi firmalar, gerekse ziyaretçiler bakımından yıldan yıla artan bir mazhara tabi olmaktadır. Bu güzel eserin bölgede yarattığı hareket ve canlılık, aynı mahiyetteki teşebbüslerin yurt ölçünde yayılmasına sebebiyet vermiştir. Bugün memleketimizin birçok bölgelerinde müteaddit milli fuarlar kurulmuş veya kurulmak üzere bulunmuştur. Süratle genişleme istidadı gösteren bu teşebbüsler Türkiye'de mübadelelerin ve dolayısıyla istihsalin artmasına yardım edecek, ayrıca turistik bir hareket de yaratacaktır. Hükümet olarak bu voidedi gayretlere müzahir olmaya kararlıyız...
- ... 19 Mayıs Karadeniz Fuarı'nda özel sektörün resmi sektöre nazaran daha geniş çapta temsil edilmesi, karma ekonomi içerisinde özel sektöre öncelik veren anlayışın canlı bir tezahürünü teşkil etmektedir. Memleketimizin ancak böyle bir ekonomik sistem içinde süratle kalkınabileceğine inanan hükümetimiz, hususi teşebbüsün inkişafı için başlıca şart olan istikrarlı bir ortamı kurmaya muvaffak olmuştur. Bunun neticesi olarak özel sektör kalkınma çabamıza gittikçe artan bir alaka göstermeye başlamıştır. Hükümetimiz bu müsbet gelişmeyi mümkün olan her çareye başvurarak desteklemeye devam edecektir..." (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966).
- Ticaret Bakanı Ahmet Türkel 1968 yılı açılış konuşması: "... fuarda özel ve resmi sektörlerin yan yana bir yarışma ve birer tamamlama halinde teşhir ettikleri eserler kalkınan Türkiye'nin ekonomik seviyesinin ve felsefesinin yeniden tezahürüdür ..." (Hürsöz, 2 Temmuz 1968).
- 1966-1968 yılları arasında vali olarak görev yapan Enver Saatçigil'in 1968 yılı açılış konuşması : "Fuarımızı çok cazip hale getirmek için fuar eğlence kısımlarına büyük önem vermiş bulunmaktayız. Büyük fedakarlıklarla getirttiğimiz İtalyan Toni Sirki çok zengin lunapark, gazino, lokal, fuarımızın her köşesini

süslemektedir. Samsun Fuarı bu suretle eğlence bakımından da görülebilecek, aranılabilecek bir hüviyet almış bulunmaktadır... Fuar vesilesiyle Samsun'da ticari yönden en ölü devre olan Haziran ve Temmuz aylarında piyasamız %300 nispetinde bir hareket kazanmıştır..." (Hürsöz, 2 Temmuz 1968; Hürsöz, 3 Temmuz 1968).

Vali Hamdi Ömeroğlu'nun Samsun Fuarı'nı açma girişimleri ile başlayan süreçte ticaret bakanlarının konuşmaları da Samsun Fuarı'nın aslında devlet tarafından sağlanan mevcut sanayinin bir tüketim biçimi olduğunu göstermektedir. Fuarla birlikte iktisadi yönden gelişen kentin fiziksel görünümü hem devletin hem de sermayenin bir ürünü olmuştur. Lefebvre (1974), mekân temsillerinin planladığı mekânların ekonomik-politik bir planlama projesi olduğundan bahsetmektedir. Bu anlamda doğal bir sürecin değil yapay bir sürecin nesnesi olan 'Samsun Fuarı', devlet tarafından inşa edilmiş olarak bulunduğu toplumsal yapının karşılığına denk gelmektedir. Kamusal mekân olarak üretilen 'Samsun Fuarı', sermayenin mekân üzerinden topluma ulaştırılması sürecinin bir ürünü olarak okunabilmektedir. Bu bağlamda kente kazandırılan 'Samsun Fuarı' ile birlikte devlet, işgücünün yeniden üretimini sağlayacak bir mekân ortaya çıkarmış ve ekonomik girdinin etkin olarak devamını bu mekân üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Samsun Fuarı'nın açılması ile birlikte, dönem ekonomi politikası olan karma ekonomi modelinin ve yerli ürünlerin tüketilmesine yönelik izlenen stratejinin yerel ve merkezi yönetimin eliyle kentsel mekânda karşılık bulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda merkezi idarenin taşra teşkilatı olarak atanan yönetim (Vali ve Belediye Başkanı Hamdi Ömeroğlu), iktidar ideolojisini sürdürebileceği, ideolojik fikirlerini sunabileceği bir sahne olarak mekânı (fuarı) araçsallaştırmıştır. Fuar yönetiminde yer alan İsmail Bozlar, fuarın kurulma amacını, planlama aşamasını, arka planında yatan düşünceleri şöyle ifade etmektedir:

"Samsun yapısı itibariyle, bulunduğu hinterland nedeniyle çok fazla gelir getirici... Bölgede ekonomiyi canlandırıcı bir etkisi olmayan bir tarih, temmuz ayında tütün yok, o zamanlar Samsun'un ticari metası yok, tren-uçak bakımından kente girdi yok. O zamanlar şehrin valisi burada, şehirde ileri gelenleri topluyor ve bu tarihlerde Samsun sefil ve Samsun'a hareket kazandırılmalı, sadece ticari açıdan değil sosyo-kültürel anlamda da ne yapabiliriz? Bir fuar oluşturabiliriz..."

...Paraya sahip olan esnaf, tüccar, Ticaret Odası ileri gelenleri, bir liste etrafında toplanıyorlar, bir araya geliyorlar, belirli bir para toplanıyor. O zamanlarda da şehrin o fuarın kurulduğu alanda da dolgu çalışmaları yapılıyor, fuarın olduğu o dolgu alan seçiliyor. Birinci planda 50 bin metrekare bir saha planlanıyor, işte burada biz fuar yapalım, ağaçlandırma

yapalım ve sivil halk görevlendiriliyor, birisi yola koşturuyor, birisi ağaçlandırmaya koşuluyor bu 1963 yılı öncesi.

...İyi ilgi var, bir takım ufak binalar yapılmaya başlanıyor plansız. Bakıyorlar ki bu iyi gidecek bu sefer İzmir’de İzmir Fuarı’nda deneyimli Ferruh Örel bulunuyor, şehre davet ediliyor, planla, yaz, çiz, evini verelim, fuar müdürlüğü verelim sana ve geliyor yerleşiyor buraya. Birçok ufak tefek firmanın ferden katılamayacak, ufak ufak reyonlarla katılmasının muhtemel olduğu iki tane sergi salonu kuruyor, bir tane de açık hava tiyatrosu kuruyor. Fuar kurulurken amaç sadece fuar değil, şehrin kültürpark hizmeti vermesi de planlanıyor ... İsmi fuar koyalım da öbürü de kültürpark niteliğinde yürüsün bu...” (İ. Bozlar, sözlü tarih, 17 Ocak 2020).

Fuar, birincil kurulma amacı kapsamında kenti ekonomik olarak canlandırmış, özellikle 1970’li yıllarda yerel yönetimin beklentisinden daha fazlasını kente kazandırmıştır (Büyük Samsun, 2 Temmuz 1971). Kentin ticari olarak en durgun ayları olan haziran ve temmuz ayları, fuara gösterilen ilgiyle birlikte yılın en hareketli ve en verimli dönemini yaşamıştır. Otel, lokanta, dinlenme yerleri gibi hizmet dallarında %300 (Samsun İl Yıllığı, 1973); giyim eşyaları piyasasında %150 ve sağlık hizmetlerinde ise %50’lik bir iş hacmi artışı görülmüştür (Mücadele, 7 Temmuz, 1976). Bireylerin mekânsal deneyimleri, mekânlarla kurduğu duygusal ve anlamsal yaşanmışlıkları ve belleğe kodlanması üzerinde etkili olmaktadır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017). Bu bağlamda kentli ile yapılan görüşmelerde esnaf olan kent halkı üzerinde fuarın daha çok ticari fonksiyonu ile anlam taşıdığı görülmektedir. Çünkü fuar bir yandan yeni ürünlerin tanıtılmasında, esnafın ve halkın eğitilmesinde etkili olurken bir yandan da kente ve kentliye ticari kazanım sağlamıştır:

“...Ama bana butiğe gelirlerdi ordan biliyorum, Amasya’dan fuara geldim, gelmişken bir buluz bakalım derlerdi. O yüzden biliyorum nüfus olarak ve ticari olarak arttığını, bir eczanesi bir butiği olan biri olarak bana en çok etkisi olan ticari potansiyelimi artırması, canlandırması oluyordu. En güzel işi, senelerce hep temmuz ayında yaptım, eczanenin de en güzel cirosu hep temmuz ayındaydı, eğlence, gezme sonra geliyor benim için.” (K2)

“Ben satış yapmıyordum, tanıtım yapıyordum...O zaman DSİ ne yaptı? Barajları yapıyordu. Gelip bizde kabloları görüyordu, sonrasında barajlara surtel kablolar sattık çok. İnsanları sanayiye, üretime, rekabete teşvik ediyor fuarcılık.” (K7)

“Samsun’un en köşesinde olan oteli bile tamamen doluydu, o zaman Samsun’da olan hareket anlatılmayacak bir şeydi. Ben berberlik yaptığım halde bana günde 2-3 tane yabancı

müşteri gelirdi, biz Samsun Fuarı'nı gezmeye geldik derlerdi, bu kadar istifade ediyorduk. Çay ocaklarından restoranlardan tut da tüm mağazaların hepsi doluydu, o yoğunluk yok şu an orada... Kardeşimin züccaciye pavyonu vardı, gece 1-2'ye kadar ellerinde mikrofonla mallarını teşhir edecek şekilde insanları kuyruğa sokarlardı, alışveriş yapıldı. 5 bin-7 bin hasılat yapıyordu orada, şimdi onu dışarda kazanması mümkün değil.”(K15)

Hızla gelişen ve daha yeşil bir görüntüye kavuşan fuar, bölgenin turizm yönünü de önemli derecede etkilemiş; fuarın açık olduğu temmuz ayında Samsun, yurdun iç turizm yönünden en hareketli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Yapılan anketlerle 1 milyona yaklaşan ziyaretçi sayısının en az 250.000'inin çevre il ve ilçelerden olduğu öğrenilmiş (Samsun İl Yıllığı, 1973); 1976 yılına gelindiğinde ise bu sayının 300.000-400.000 civarına ulaştığı anlaşılmıştır (Mücadele, 7 Temmuz, 1976). 1972 yılı fuar açılış konuşmasında Devlet Bakanı Doğan Kitaplı, fuarın Samsun kentinin yanı sıra ülke ekonomisine de önemli derecede katkı sağladığını ifade etmiştir (Hürsöz, 3 Temmuz 1972). Fuar yönetiminde yer alan İsmail Bozlar da fuarın o dönemlerde kent ve kentliye ticari olanaklar sağladığına değinmektedir:

“Samsun Fuarı'nın Türkiye'nin ikinci fuarı olması, bir de geniş bir bölgeye hitap etmesini düşünürseniz fuar kendisinden çok söz ettirmiştir. Ziyaretçi anlamında çok talibi olmuş, günde 28-30 bin kişi biletli giriş yapmıştır, bunun parasal değerini bir kenara koyun, içindeki en küçük satıcının dahi istifade etmesi fuar sayesinde olmuştur...” (İ. Bozlar, sözlü tarih, 16 Ocak, 2020).

Kırsal kesimden ve çevre illerden de ziyaretçi, yerli turist çekmesi; yurt dışında yaşayan Samsunluların izinlerini özellikle fuar dönemine denk getirmesine bağlı olarak Samsun'da insan yoğunluğu artmıştır. Gelen ziyaretçilerin konaklama, yeme-içme ve alışveriş gibi ihtiyaçları neticesinde kentte hareketlilik, canlılık, kalabalık oluşmuş ve bu yoğunluk da metaya gösterilen arz ve talebi artırması nedeni ile kent ticaretini olumlu yönde etkilemiştir. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcıların birçoğu Samsun Fuarı'nın kente sağladığı ticari ortam üzerinden anlatımlarda bulunmuştur. Bu anlamda kolektif bellek, fuarın kente kazandırdığı ticari mübadele, istihdam durumu ve tanıtım ortamını deşifre etmektedir:

“... Samsun'a renk katıyordu, ticari olarak da renk katıyordu ...” (K1)

“... O bir ayda canlı olarak firmaların malları gelir sergilenirdi. O bir aylık, çok fazlasına taşıdı, insanların gelip dolaştığı, gezdiği bir yaşam alanı oldu ...” (K4)

“Bijuteri yerleri, çamaşır yerleri vardı, havlu yerleri, her türlü stand vardı, her standda da alışveriş olurdu... Sirkler vardı, onlara giderdik, belli günlerde gelirdi, o günlerde rağbet çok olurdu ...” (K12)

“...Ticaret yapılıyordu, ciddi kazanımlar oluyordu orada ...” (K26)

“Birçok insanın toplanma alanıymış, sanırım bir şeyler tanıtılıyormuş orada. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için gidiyorlarmış...” (K34)

“... İlçelerden, marketlerden her yerden bulunamayacak şeyleri alırlarmış, şimdinin alışveriş merkezi gibi içinde her şeyin olduğu bir yapı, her ihtiyaç orada bulunur gibi anlatırlardı.” (K45)

“Çok hareketli, bütün evlerde, otellerde misafirler, dışardan gelenler gündüz tüm gününü fuarda geçirmiyor, çarşısına gidiyor, mağazasına, gıdası alacakları, herkes için kazanç kapısıydı, sadece fuar değil, esnaf için de aynı şey geçerli.” (K5)

“Bir İzmir Fuarı vardı bir de Samsun vardı, Samsun müthiş hareketlenirdi, gurbetçiler o tarihe denk getirmeye çalışırlardı, büyük bir akım olurdu.” (K29)

Ülkede tüketimi perçinlemek üzere benimsenen politikalar, Samsun Fuarı’nı tüketim mallarının sergilendiği, fikirlerin ve teknolojilerin tartışıldığı bir platform kılmıştır. Fuar aynı zamanda yönetimin kendisini görünür kılabilceği araçlardan biri olarak ülke ölçeğinin geldiği noktayı, teknik, teknolojik ve sanayi anlamında halka tanıtmıştır. Devlet kurumlarının fuara aktif katılımı ile devlet, reklam ve satış amaçlarının dışında fuar pavyonları aracılığıyla ideolojisini halka yansıtabilmiştir. Devlete ait pavyonlar, sergilenen silahlar ve devlet kurumlarına ait ürünleri ile devletin propaganda aracı olmuş; devlet, kendi kendine yetebilen bir gücü olduğunu fuar alanı üzerinden halka iletmek istemiştir. Bu anlamda ekonomik alışverişin yanı sıra ülke ölçeğindeki gelişmeleri ve endüstriyel düzeyi tanıtan devlet pavyonları ile fuar, milli bir temsil alanı olmuştur. Fuarda yer alan devlet kurumlarından Devlet Su İşleri (DSİ) ve Makine Kimya Endüstri Kurumu (MKEK) gibi pavyonların bazıları, satış ve reklamdan ziyade kurumun işlerini/ ürettiklerini tanıtmaları ile devlet ideolojilerinin gösterildiği araçsallaşmış kurumlar olmuştur. DSİ Pavyonu’nda yer alan yerleşke maketler ve baraj sistemleri ile su kaynaklarının yönetimi, planlanması ve geliştirilmesi; MKEK Pavyonu’nda yer alan Türk sanayi savunma sistemine ait çeşitli makine, yedek parça ve malzemeleri ile devletin teknik, teknolojik ve sanayi gücü halka gösterilmek istenmiştir. Devlet kurumlarından MKEK Pavyonu, güçlü brütalist biçimiyle fuarda ayrıca ihtişamlı tavrıyla boy göstermiştir. Beton blok şeklinde, yekpare görüntüsü ve malzemenin homojenliği ile bu yapı, heybetli, sağlam ve kale gibi duruşuyla hem temsil

ettiği kurumun hem de devletin gücünü görünür kılmak istemiştir. 1977 ve 1978 yılında fuarda açılan, halkın merakla ve ilgiyle gezdiği CENTO (Bağdat Paketi) Resim Sergisi de (Atılım, 26 Temmuz 1978) fuarın hem ulusal hem de uluslararası siyasi gelişmelere, ideolojik kurguya, devlet politikalarına da ev sahipliği yaptığıının göstergesidir. Sergi, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesini önlemek amacıyla Türkiye'nin İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık ile kurduğu güvenlik ve savunma örgütü olan CENTO'yu halka göstermede, yürütülen ideolojiyi anlatmada bir sahne olmuştur. Bu anlamda CENTO Resim Sergisi, dönemin uluslararası devlet politikasını, jeopolitik mücadelesini, gücünü ve başarısını teşhir edebileceği bir amaç taşıyan araştırmış bir sergi olmuştur.

Mekân temsillerinin bu kamusal mekâna yüklediği tüketim kültürünün yeni gündelik yaşamın üretilmesine yol açtığı görülmektedir. Fuarda alışveriş ürünlerinin çeşitliliği, dönemin kısıtlı şartlarına göre ürünlerin çokluğu, bireylerin şehir içi, şehir dışı ve yurt dışı olmak üzere farklı konumlardan fuara gelerek alışverişler yapılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Lefebvre (1991)'nin de belirttiği gibi kentsel mekânlarda yaşanan deneyimler, yeni değerlerin, yeni toplumsal ilişkilerin ve yeni gündelik yaşamın üretildiği yerlerdir.

Gündelik yaşamın, mekânsal pratiklerle çarpışması ile toplum tarafından anlamlar ve sosyal temsiller üretilmektedir (Lefebvre, 1974). Halbwachs (2017) ise mekânla kurulan bireysel deneyimler sonrası bellekte temsillerin, imgelerin oluştuğuna ve bu temsillerin de kolektif belleğin sosyal çerçevesini oluşturan değerler olduğuna değinmektedir. Öner (2008) de sosyal temsillerin, pratikler esnasında üretilen, siyasi düşünce, dünya görüşü, mekân, zaman, imge, algı ve görüntülere kadar büyük bir ölçeği içerdiğini belirtmektedir. Geçmiş hatırlamak ve anlamlandırmak için önemli olan bu temsiller, aynı zamanda kolektif belleği de şekillendiren ve süreklilik ya da süreksizliğini de yansıtan simgelerdir. Yapılan görüşmeler sonrası kolektif bellekte fuarın daha çok kente kazandırdığı ticari mübadele, istihdam durumu, tanıtım ortamı olarak ekonomik, eğitim işlevleriyle yer edindiği ve kentli için bu kapsamda anlam taşıdığı görülmektedir:

“...Bir arada olması, ticaret, sanatsal şeyleri öğrenmeleri, şehre ticari bir büyük canlılık gelmişti... Trabzon, Karadeniz, Ordu, Giresun, Amasya, Tokat... Hepsi fuarı görmeye bahane şehre gelirlerdi, bence fuarın en büyük amacı oydu...” (K2)

“Samsun'un sembolü gibiydi... Samsun için turizm ve ekonomi açısından çok önemliydi.” (K6)

“Ürettikleri mamulleri teşhir etmek, üreticilerin maharetlerini sergilemek, sanayicilerin ortaya çıkarılması demek. Samsun için, halkı bilinçlendiriyorsun, onlar da gurur duyuyor, bu ülkemizde yapılan imalatları gördükçe milli duyguları kabarıyor.” (K7)

“Her şeyiyle beraber diğer illerden ve ilçelerden gelenler Samsun’u görüyordu, Samsun’u tanıyordu ama fuar bittikten sonra Samsun’un cazibesi kalmadı.” (K15)

“Samsun için bir kere ticaretti, Türkiye’deki ilk milli fuar, bunun bir iş hacmi var, devlet erkanı kısmında ciddi bir öneme sahip alan.” (K26)

“Yaz tatili olsun bir an önce fuara gidelim diye beklerdik. Samsun için ekonomik bir tarafı da vardı, çok akrabam var dışarda, sırf fuara gitmek için Samsun’a gelirlerdi.” (K30)

3.1.1.4. İdeolojik Toplumsal Çatışmalar

27 Mayıs 1960 askeri müdahale sonrasında 1961 yılında yeniden düzenlenen Anayasa, düşünce ve örgütlenme özgürlüğünü getirmiştir. Bu getiri, 1960’lı yılların sonuna doğru o sırada dünyada hâkim olan 68 gençlik hareketlerinin Türkiye’de de etkin olmasına zemin hazırlamıştır. Gençlik hareketleri, özellikle toplumun dinamik ögesini oluşturan üniversite gençliğinin sokağa çıkarak toplumsal ve siyasal hareketlilik oluşturduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de bu hareketlilik ile birlikte öğrenciler ilk başlarda eğitim ile ilgili olan taleplerini dile getirmiştir. Ancak hükümet tarafından talepleri kabul edilmeyince öğrenciler bu kez ülke yönetimi ve siyasal sistemi sorgulamaya başlamış; üniversitelerde boykotlar ve açık hava eylemleri artış göstermiştir. Öğrenciler arasında fikri ayrılıklar oluşmuş, farklı görüşteki öğrenciler de bu harekete müdahale etmek için kendi içlerinde gruplar oluşturmuştur. Bu sırada işçi sendikaları eylemleri de sürekli gündemde yer almış, ülke genelinde şiddet eylemleri görülmeye başlamıştır (Kongar, 2018). Yükselen şiddet ortamının hükümet tarafından bastırılmaması sonucu genelkurmay başkanı, 12 Mart 1971 günü başbakana muhtıra vermiştir. Ülkeyi saran anarşi ve sosyal huzursuzlukların ülkeyi çıkmaza sokması ve Anayasa’nın öngördüğü reformların uygulanamaması, muhtıra müdahalesinin ana sebepleri olarak belirtilmiştir. Yapılan muhtıra, şiddeti durdurabilecek bir hükümet kurulmasını, kurulmazsa yönetime el konulacağını bildirmiştir. Müdahale sonrasında siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayabilmek için işçi sendikaları ile bazı meslek kuruluşları kapatılmıştır. Birçok kişi ve kuruluş, ülkede yaşananlara tepki ve direniş göstermesi ile toplum içinde çeşitli siyasi gruplar meydana gelmiştir (Karpaz, 2019).

1970’li yılların sonuna doğru siyasal cinayetler ve banka soygunları artmış; yaygın terör eylemleri Türkiye’yi güvensiz bir ülke hâline getirmiştir. Hükümet tarafından sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen terör eylemleri önlenememiştir. İç olaylar ve farklı grupların çekişmeleri gittikçe artmış; sokaklarda asayiş ve güven kalmamıştır (Karpaz, 2019). Toplum etkisi altına alan toplumsal sorunlar kentleri sert ve gerilimli dışavurumların görüldüğü mekânlar haline getirmektedir. Bu gerilimli yaşantı biçimi kentlerde hem mekânsal hem de toplumsal depremlere yol açabilmekte; bu derin gerilim hâli, şiddetli bir biçimde örgütlenmelerle ayaklanmalara ve yıkımlara neden olabilmektedir (Giddens, 2000). Tüm bu yaşananlara ev sahipliği yapan kent mekânları ise bu süreçte saldırgan, tekinsiz kalabalıkları barındıran, suç, şiddet ve ahlaki bozulmalara açık ve insana güven vermeyen alanlar olarak görülmektedir. Giddens’ın toplumsal sorunlar ve kent/kent mekânları arasında kurduğu bu ilişkide olduğu gibi Türkiye genelinde sosyal gruplar arasındaki fikir ayrılıkları 1977-1980 yılları arasında tüm Türkiye’yi etkisi altına almış; ülke genelinde suç, şiddet ve terör eylemleri dramatik bir hâle gelmiştir. 1969 yılında anarşi olaylarında ölen kişi sayısı 9 iken 1980 yılına gelindiğinde bu sayı 2206’ya ulaşmıştır (Keleş ve Ünsal, 1982). 12 Eylül 1980 yılına gelindiğinde ise asker yönetime el koyarak hükümeti devirmiştir (Kongar, 2018). Diğer kentlerde olduğu gibi şiddet eylemleri Samsun’da da görülmüş; halkın kendi ifadesiyle kardeş kardeşi vurmuş, durum olağanüstü bir hâl almıştır (Şekil 11):

“...Allah bir daha o zamanları yaşatmasın. Ben o zamanlar çocuktum ve sokağa çıkamıyordum. Sağ ve sol davaları yüzünden sokağa çıkma yasakları ve her gün huzursuzluklar vardı. Herkes birbirine ateş ederdi, insanlar evine girebilmek için bahçelerden, bacalardan atlardı. 12 Eylül askeri darbe olduktan sonra her şey bıçak gibi durdu. Kimliksiz adım atılmazdı. Herkes yüreği ağzında yaşardı. Çok insan öldü, çok insan işkence gördü. Türkiye maddi ve manevi geriye gitti. O günleri Allah kimseye yaşatmasın...” (URL-3, 2019).

Şekil 11. 1980 yılı- Samsun'da yerel gazetede şiddet eylemleri (Orman Gazetesi, 24 Haziran, 1980)

Kentte yaşanan şiddet eylemleri, kentsel mekânın toplumla ve çevreyle olan ilişkisini güvenlik nedeni ile etkilemektedir. Kentsel mekânlar, oluşan güvensiz ortam nedeniyle kişiler üzerinde korku oluşturmakta, kullanımları azalmakta, zamanla boşalmakta, yerini suç eğilimli kişilere bırakma potansiyeli taşıyarak bireylerin günlük yaşamlarını etkilemektedir. Ulaşım hareketliliği, ticari aktivite ve günlük yaşam faaliyetleri kesintiye uğramakta ya da biçim değiştirmek durumunda kalmaktadır (Frevel, 2006). Sonuç olarak, kentlerdeki ticari faaliyetler, bu alanın aktörleri ve kent halkı bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Samsun'da da özellikle şiddetin yaygınlaştığı yerler ve yakın çevreleri, başta kent merkezi olmak üzere ekonomik ve sosyal anlamda süreçten olumsuz etkilenmiştir. Suç ve şiddete açık olan kentsel mekânlar, huzursuzluğun, korkunun, gerilimin ve güvenlik probleminin yaşandığı yerler olmuştur. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcılar, kentte yaşanan şiddet eylemlerine değinmekte; yaşananlar nedeniyle kent halkında oluşan korku ve tedirginliğe yer vermektedir. Dolayısıyla şiddet eylemleri, insanları fuar gibi kamusal mekânlardan uzaklaştırarak kendi kabuğuna doğru çekilmeye zorlamıştır. Bu nedenle, Samsun Fuarı'na söz konusu yıllarda gösterilen ilgi ve talep azalmıştır. 1970'li yıllarda halk, Samsun'un en büyük ve önemli kamusal mekânı olma özelliğini devam ettiren Samsun Fuarı'na gitmeye çekinmiş; fuar, ilk kez durgun geçen yıllarını yaşamaya başlamıştır. Farklı ideolojiye/görüğe sahip olan gruplar arasından bir grubun fuarda varlığını daha fazla hissettirmesi, kıyafet, davranış gibi yaşam alışkanlıklarına müdahale etmesi sebebiyle ayrıca

çekinceye sebep olmuştur. Bu nedenle 1972 yılında 851.915 olan fuarın ziyaretçi sayısı 1979'da 436.356'ya 1980 yılında ise 450.753'e kadar düşmüştür:

“... Fuarda bir ara bu anarşi dönemine denk geldiği için insanlar asayişten kaynaklı tedirgin oldu, ilk başta güvenlik anlamında çekindik, fuarın son zamanlarında ülke çalkantı içinde nasıl gidersiniz oraya? Dolayısıyla ilgimiz kalmadı...” (K1)

“...Askeri darbenin de etkisi olmuştur, küskünlük, kırgınlık oluştu, kabuğuna çekilme oluştu...” (K5)

“O dönemlerde sağ sol çatışmaları çok oldu, kötüydü yani olay çıkacak diye ürküyordunuz, böyle toplu yerlere pek gidersiniz gelmiyordu, daha özenli davranıyorduk, gitme sıklığımız azaldı, 76-77'den sonra...” (K6)

“1977-78'lerde sağ sol çatışmaları başladı, fuarda da sağ sol grupları hâkimdi, o nedenle de azalmalar başladı, tek bir görüşün insanları gitmeye başladı...Ondan sonra fuar öldü... Şiddet baskı, 78'den sonra fuar gerçekten tek bir kesimin elinde kaldı, ondan sonra da fuarın tadı olmadı...” (K11)

“Benim lise çağlarımda 12 Eylül öncesi şanssızlığımız siyasi olayların çok olması, Samsun o zamanlar bölünmüştü, kötüydü, fuar bir siyasi grubun elindeydi, oraya başka siyasi gruptan birileri giremiyordu, 76'dan sonra 12 Eylül'e kadar fuar o şeyini kaybetti, oraya belli grup insan gençlikte gidemez oldu, oraya gidenler kıyafetlerine dikkat ettiler, insanlar fuara gitmeye korkuyordu, sonra da insanlar gitmemeye başladı.” (K13)

3.1.1.5. İhtisas Fuarlarının Ortaya Çıkışı

1970 yılları sonrasına gelindiğinde, 1971-1980 yılları arasının ülkede planlı kalkınmaya bağlı olarak ithalat yerine yerli ürünle sanayileşmeyi içeren ‘ithal ikameci politika’nın izlendiği bir döneme geçilmiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004). Ancak ekonomide ‘ithal ikameci politika’ modeli, beklenenin aksine ödemeler dengesinde kötüleşmeye neden olmuştur. Bu modele göre sanayiye destekleyecek ürünler ithal edilip yerli ürünlerle sanayi gerçekleştirilecekti. Ancak ithal girdiler zaman içerisinde artarken, ithal girdi ile üretilen ürünler, ihracata yönelik değil iç talebi karşılamaya yönelik olarak üretilmiştir. Bu nedenle ‘ithal ikameci politika’ kapsamında elde edilecek döviz üzerinden istenilen ekonomik büyüme ülke çapında sağlanamamıştır (Başkaya, 2004). Bunun yanında 1973 yılında dünyada yaşanan petrol krizi, Türkiye ekonomisinde arz-talep dengesini bozmuş; petrol fiyatlarının artması, ülke içinde döviz ihtiyacını artırmıştır. 1932'den beri uygulanan dışa

kapalı ekonomi modeli, 1977-1980 yılları arasında sebebi döviz darboğazı olan büyük bir ekonomik krize neden olmuştur. 1970’li yıllarda dış kredilerin kesilmesi ve üretim için kullanılan ürünlerin ithal edilememesi, temel mallarda arz-talep ilişkisinde uyumsuzluk ortaya çıkarmıştır. Samsun’un da dahil olduğu Türkiye genelinde kıtlık ortaya çıkmış, karaborsa, kuyruklar oluşmaya başlamış ve 1970’li yılların sonlarına doğru büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013). Dünyada yaşanan petrol krizi Türkiye’de ekonomik dengelerin korunmasını zorlaştırmış, enflasyon artmış ve ekonomi tıkanma noktasına gelmiştir (Ertuna, 2004). Ülkede 1961 yılında enflasyon %1,6 iken; 1979 yılında %56,8’e yükselmiştir. Yüksek enflasyonun yanında, döviz ve enerji darboğazı, ihracatta meydana gelen gerilemeler Türkiye genelinde ekonomiyi tıkanma noktasına getirmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013).

Bu dönemde, kurum ve kuruluşlar, her ne kadar tanıtımın yanında ürünlerini satabilme imkânı bulmuş olsa da bir ay boyunca pavyon açmak birtakım mali zorluklara neden olmuştur. Fuardaki pavyonların kiralama bedelinin yanında il dışından gelen iştirakçi firmaların barınma vb. temel ihtiyaç problemleri bu kriz ortamında sorun oluşturmaya başlamıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcılar arasında fuarda pavyon sahibi olan bir katılımcı fuarda mekân kiralama ve işleyişinde yaşadığı zorlukları anlatmaktadır:

“... Maliyenin insanları rahat ettirmediği, sıkıştırdıkları dönemde oraya yazar kasa koyacaksın, fiş keseceksin, satışında şu olacak, defter açacaksın deyince, burayı resmen bir aylığına bir dükkân olarak gördüler. Zaten kira veriyorsun, işte burada duruyorsan, burada bir şey satıyorsan, bunun karşılığında vergi vereceksin maliye dedi. Defter tutacaksın, fiş keseceksin, bu sefer baktık ki yani biz bir ay için böyle bir şey yapmaya gerek yok, tanıtım için yapıyorduk, sonra fuara iştirak etmemeye başladık.” (K1)

1970’li yılların sonunda yaşanan ekonomik sorunlar, yalnızca firmaları değil, fuar ziyaretçilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcılar, fuarda alışveriş yapmanın, eğlenmenin ve etkinliklere katılmanın belirli bir bütçe gerektirdiğine değinmiştir. Bu anlamda ekonomik darboğaz, fuar ziyaretlerini de olumsuz yönde etkilemiştir:

“...Bu değişimin en önemli sebebi ekonomidir, firmalar arasındaki bir münasebet haline geldi, gezen adam sayısı azaldı...” (K4)

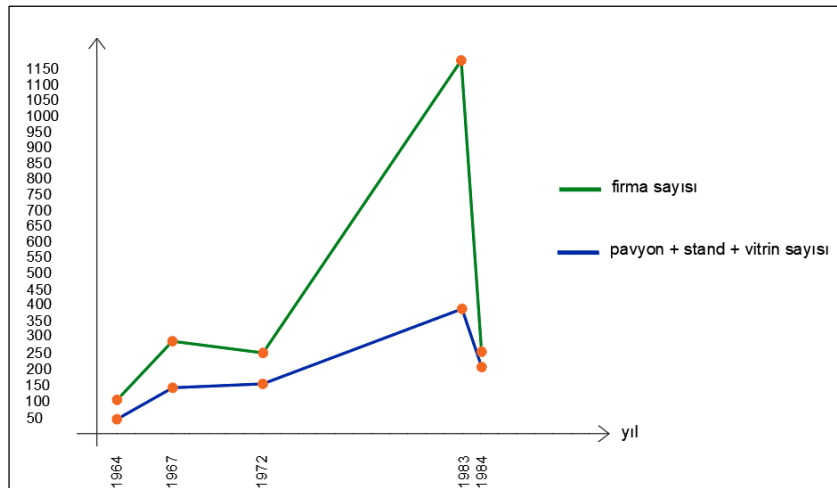
“Yani o tür yerlere gidecek ekonomi de kalmamış olabilir, kent büyüyor, yürüme değil dolmuşla gelse gitse, çocuğuna dondurma alsa, balon alsa falan bütçeye dokunuyor. Eskiden

her akşam gelinebiliniyordu, son yıllara doğru belki de ayda bir gelinir oldu, bu nedenden dolayı...” (K1)

Ekonomik krizler, kapitalist düzeni olumsuz yönde etkileyebilecek aykırılıkları barındırmaktadır ancak sermaye birtakım yöntemler bularak bu tehdidi aşmaktadır (Harvey, 2012). Harvey, bu noktada krizi aşabilmek için kentleşmenin ve kent hayatının yeniden tasarlanmasına kadar her şeyin üzerinde düşünülebileceği bir araştırma çerçevesi sunmaktadır. Buna göre sermayenin aşırı birikim krizi, özellikle ekonomik kriz zamanlarında sermayeyi, sermaye üretim alanları olan kentsel mekânlardan yeniden üretim alanlarına doğru yönlendirmektedir. İçinde farklı potansiyeller barındıran kentsel mekânlar, birikim ve çelişkilerin hem yeri hem de dengeleyicisidir. İnşa edilen yeni coğrafya, sunduğu yeni olanaklarla kapitalist sisteme kâr edebilecek yeni alanlar üretmektedir. Bu bağlamda kapitalizm, ithalatçı, bayi gibi ciddi alıcı niteliği olan hedef kitleye ulaşmak üzere ihtisas fuarlarında kendine yeni alanlar bulmaya başlamıştır.

İhtisas fuarları, genel ticaret fuarlarına göre süre olarak daha kısıtlı olmakla beraber daha az sayıda ziyaretçi çekmektedir. Ancak ihtisas fuarlarının ziyaretçi profili incelendiğinde kapitalizmin istediği gibi akıcı sermaye hareketini daha iyi sağladığı görülmektedir. İhtisas fuarları, sektöre yönelik mal ve hizmet üreten katılımcıların bilgi alışverişinin arttırılmasında, ticari iş birliğine yönelik bilgi değişimi ortamının oluşturulmasında ve ihtiyaç duyulan ürün siparişlerinin verilmesinde genel ticaret fuarlarına göre daha etkin bir ortam sunmaktadır. Yapısı itibariyle genel ticaret fuarı olan Samsun Fuarı, süre itibariyle bir ay boyunca sermaye akışlarını daha kolay tanımaktadır. Ancak fuardaki pavyonların kiralama bedelinin yanında il dışından gelen iştirakçi firmaların barınma vb. temel ihtiyaç problemleri, bu tür genel ticaret fuarlarını ihtisas fuarlarına göre dezavantajlı kılmaktadır. Genel ticaret fuarları, ihtisas fuarlarına göre ticari akışın sağlanması yönünden daha dezavantajlı bir konumda olmuş olsa da halka sunduğu sosyal imkânlar ile toplumsal ilişkiler anlamında kentliye daha iyi hizmet etmektedir. Ancak, firmaların fuara katılmalarındaki birincil hedef, ticari hareketliliktir. İhtisas fuarlarının genel ticaret fuarlarına göre ticari anlamda daha avantajlı olması nedeniyle firmalar açısından ihtisas fuar türleri daha elverişli bir konumdadır. Bu olgular, Samsun Fuarı’na iştirak eden firmaları etkilemiştir. Firmalar zaman sonra fuardan çekilmeye başlamış ve ekonomik girdi sağlayacakları başka bir zemine -ihtisas fuarlarına- doğru kaymıştır. Yeni ihtisas fuarlarıyla birlikte kapitalizm, üretimin, mücadelenin, tüketimin coğrafi ortamında, mekân ilişkileri üzerinden yeniden düzenlenmiş ve biçimlenmiştir. Samsun Fuarı’na iştirak eden pavyon,

vitrin ve stand sayısının süreç içerisindeki durumu incelendiğinde firmaların genel ticaret fuarı olan Samsun Fuarı'ndan çekildiği görülebilmektedir. Fuarda, 1964 yılında 50 adet pavyon, stand ve vitrin ile 115 firma; 1965 yılında 105 adet pavyon, stand ve vitrin ile 215 firma; 1966 yılında 122 adet pavyon, stand ve vitrin ile 260 firma; 1967 yılında ise 146 adet pavyon, stand ve vitrin ile 276 adet firma temsil edilmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967; Sarısakal, 2007). 1968 yılında 300 firma, 103 pavyon, 63 stand açılmış, 4 açık saha ve 11 ışıklı vitrin fuarda hizmet etmiştir (Hürsöz, 3 Temmuz 1968). 1972 senesinde fuarda 20 adet resmi, 180 adet özel olmak üzere 200 sektör temsil edilmiş ve endüstri tarım ve ticaret sektörlerinde çalışan 550'ye yakın ulusal firma fuara iştirak etmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1973). Ancak 1982 yılında The Marmara Oteli'nde yer alan 600 metrekarelik salonun Tüyap tarafından fuar alanı olarak işletilmesi, ülkemizdeki fuar alanı işletmeciliği kültürünün ihtisas fuarcılığına dönüşünün de başlangıcını oluşturmaktadır. (Akçura, 2009; Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü Fuarlık Şefliği, 2016). Dolayısıyla ihtisas fuarcılığının başladığı 80'li yıllar sonrasına bakıldığında fuara iştirak eden pavyon, stand vitrin ve firma sayısında azalma olduğu görülmektedir. 1983 yılında 392 adet pavyon, stand ve vitrin ile 1156 firma temsil edilirken (Hürsöz, 2 Ağustos 1983); 1984 yılında 196 adet pavyon, stand ve vitrin ile 250 firma temsil edilmiş (Hürsöz, 4 Temmuz 1984); fuara iştirak eden firma sayısı da azalmıştır (Şekil 12).

Şekil 12. 1960-1990 yılları arasındaki fuara iştirak eden pavyon-vitrin-stand (p+v+s) ve firma (f) sayısı⁶

⁶ Grafik, yerel gazeteler üzerinden elde edilen sayısal veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

İnsan ürünü yapılı çevre üretimi, kapitalizmin ayakta kalabilmesi için kapitalizme hizmet eden yardımcı bir araçtır (Harvey, 2012). Dünya genelinde fuarcılık sektöründeki nitelik değişimi ile genel ticaret fuarları önemini kaybetmeye ve ihtisas fuarcılığı anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. İhtisas fuarlarının önem kazanması ile bu konu Samsun Fuarı yönetiminde de ele alınmıştır. Her yıl 1-31 Temmuz tarihleri arasında düzenlenen Milli Fuar dönemi dışında yıl içinde giyim fuarı ve gıda fuarı olmak üzere ihtisas fuarları açılmaya başlanmıştır. Mevcut fuar geleneğinin değişmeye başlamasını fuar müdürü İsmail Bozlar şu şekilde ifade etmektedir:

“... İhtisas fuarcılığına başladık biz, nedir bu? Kendi içerisinde tek bir dalda belli haftalarda küçük zamanlarda 1 haftalık, 10 günlük, 15 günlük ihtisas fuarcılığını başlattık. Bu amaçla giyim ve tekstil fuarını açtık, amacımız burada fuar sahasında giyim fuarına gelsin, satış yapsın, insanlar alışveriş yapsın değildi. Oldu onu engellemedik ama birinci amaç yine teşhirciliği teşhir sanatını ticari mübadeleyi bu şekilde kurmaktı, üretici ile onu pazara sunanı bir araya getirmektir amaç. Giyim ve tekstil fuarı açtık, arkasından gıda ve tarım fuarı açtık, arkasından kitap fuarı açtık, arkasından kültür ve turizm fuarı açtık, bir de mobilya fuarı açtık...” (İ. Bozlar, sözlü tarih, 16 Ocak, 2020).

1981 yılında açılan gıda ve giyim fuarlarının açılış amacına ulaşması ve olumlu sonuç vermesi üzerine 1983 yılı itibarıyla Mobilya ve Ev Dekorasyon Fuarı, 19 Mayıs Sanat Kültür Kitap ve Turizm Fuarı, Giyim ve Gıda Fuarı gibi fuarlar açılmaya başlamıştır (Hürsöz, 26 Nisan 1983) (Şekil 13). Bu bağlamda 1980 yılı sonrasında kurulmaya başlanan ihtisas fuarları ile Samsun Fuar alanı, temmuz ayı dışında da pazar mekânı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir yandan sermaye fazlası sorunun çözümüne yönelik ihtisas fuarları ile fuar alanında yeni alanlar oluşturulurken bir yandan da sermayenin geniş kârlar elde edebileceği yeni olanaklar sağlanmıştır. Dolayısıyla firmalar, ekonomik krizi aşmada, sermayenin sürekliliğini sağlayabilmek için ellerindeki birikimi yeni mekânlarda (ihtisas fuarları) sunabilecekleri bir yer edinmiştir.

Şekil 13. Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler (19 Mayıs Halk Gazetesi, 1 Ekim 1985; Hürsöz, 15 Nisan 1983)

Farklı sektörlerle ait firmaların bir araya geldiği genel ticaret fuarlarından belirli bir alan (sektör) üzerine yoğunlaşılana ihtisas fuarcılığına geçiş Samsun Fuarı'nda da olmuş ancak başarı sağlanamamıştır. Samsun Fuarı'nın ihtisas fuarcılığına geçişinde başarı sağlanamamasının baş aktörü olarak dönemin yerel yönetimi gösterilmektedir. 10-15 gün ile organize edilen ihtisas fuarcılığın süresinin giderek uzaması bu fuarlarda başarı sağlanamamasına yol açmıştır. Yaşanan durumu fuar müdürlerinden İsmail Bozlar, aşağıdaki biçimde açıklamaktadır:

“Birinci sebep yönetimdeki aksaklıklar. Büyük firmalar el çekti, 30 gün adamlar katlanamadı, fuarı dönüştüremedik dediğimiz durum o. Biz dönüşümü yapamadık, ihtisaslaşan fuarı biz dönüştüremedik, biz bunu görünce 1 haftalık, 10 günlük, 15 günlük ihtisas fuarcılığını başlattık. Bu da olmadı, çünkü siyaset ihtisas fuarcılığının süresini uzattı, bir de dünyada fuarcılık değişti, eğer kendinizi yenilemezseniz...”

İhtisas fuarlarının başlaması ile kapitalizm, ticari mübadele mekân ilişkileri üzerinden yeniden düzenlenmiş ve biçimlenmiştir. Büyük firmalar fuara iştirak etmemeye başlamış; fuar, ihtişamını kaybetmeye yüz tutmuştur (İlkadım, 1 Ağustos 1986). Harvey (2012)'in de belirttiği gibi ekonomik girdi sağlamak üzere mekân düzenlemelerinin yeniden ele alındığı durumlarda yeni bir mekânsal oluşum için yıkımlar söz konusu olabilmektedir. Bu noktadan hareketle ihtisas fuarcılığının başlaması ile firmaların Samsun Fuarı'na duyduğu gereksinim azalmış ve buna bağlı olarak firmalar için fuar cazibesini kaybetmiştir. Firmalar için Samsun Fuarı'na gereksinimin azalması, fuarın kapanmasına doğru sürükleyen sürecin başlangıcını oluşturmuştur.

1980’li yılların başında kısa süreli olarak da olsa fuara canlılık gelmesine rağmen sonraki yıllarda Milli Fuara talep tekrar azalmıştır. Belediye Başkanı bir röportajında kaliteli ve ucuz malların tanıtımı için fuarın bir araç olduğunu belirtmiş; firmaların, fuarda ödediği kira ve çalıştırdığı personel giderini karşılamak amacıyla ürünlerin dükkânda satıldığı fiyatla aynı fiyatta satış yapmalarını amaç haline getirdiğini eklemiştir (Dalay, 1982). Yıllık kira bedeli artan pavyonlar, fuara beklenen ilginin olmaması ve buna bağlı olarak satışların azalması, firmaları olumsuz etkilemiş; fuardaki alışveriş biçimi işportacılığa dönüşmüştür (Hürsöz, 19 Temmuz 1986; Hürsöz, 23 Temmuz 1987). Yeni ürün tanıtımı yapan firmaların fuara katılmaması, yeni etkinliklerin düzenlenmemesine bağlı olarak fuar, program anlamında tekrara düşmüş ve halk üzerindeki cazibesini kaybetmiştir. Bu değişime ek olarak gazino eğlence fonksiyon içeriğinin olumsuz anlamda değişmesi ile (ünlü sanatçıların gazinolara gelmemeye başlaması) fuar, nitelik anlamında değişim göstermiş; halkın deyimiyle de panayıra benzemeye başlamıştır (İlkadım, 1 Ağustos 1986). Samsunlular “...Mısırcılar, turşucular, dondurmacılar, dönerciler, işportacılar, baloncular fuarda cirit atıyor. Fuar amacına yönelik değil, Türkiye’nin ilk milli fuarına sahip olmakla övünürken, meğer ilk milli panayırına sahipmişiz.” sözleriyle sitemlerini ifade etmiştir (Hürsöz, 29 Temmuz 1986).

1980’ler ile birlikte fuarın toplumla bağ kuran yapısal öğeleri değişim göstermeye başlamış; fuar, kentsel kamusal mekân olma özelliğini kaybetmiştir. Zaman içerisinde günlük yaşamda değişen anlam ve kodlar gündelik yaşamı ve dolayısıyla da mekânsal pratikleri doğrudan etkilemektedir (Lefebvre, 1974). Bu anlamda, kentli ile yapılan görüşmelerde fuarın taşıdığı temsillerin zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. 80’li yıllarda ticaret fonksiyonu anlamında fuarın önemini kaybetmesi, semt pazarına benzetilmesi, 85’li yıllar sonrasında düğün mekânı haline gelmesi ve sadece eğlence nitelikli bir mekân gibi kentlide temsiller taşıması, buradaki mekânsal pratiklerin de değişmesine yol açmıştır. Kentsel gelişmeye bağlı olarak kentte alışveriş ve eğlence mekânlarındaki artışın da fuara olan ilgiyi azalttığı anlaşılmaktadır:

“...Standart git gel her şeyi ezberlemişsin, yani seni cezbedecek yeni bir mekân olmayınca da yerinde sayarsan, bir şeyler yenilikçi olmazsa tabi ki orası da cazibesini yitiriyor...85’ten sonrası ziyaretim azalmıştır, 85’lerden sonra bir düğün furysası başladı, onu hatırlıyorum.” (K23)

“... 90'lara doğru diyebilirim. Çünkü merak ettiğimiz bir şey yoktu, her şey aynıydı, sadece zaman öldürmek için arkadaşımızla takılıyorduk...Fuarın kendini yenileyememesi sebeplerden biri olabilir, başka sebep yok” (K25)

“Zamanla fuarın kalitesi düştü, orası fuar havasından panayır havasına döndü. Oraya plastik satıcıları da işte incik boncuk satanlar da çocuk elbisesi satanlarda geldi, orası artık pazar gibi oldu. Yabancılar Pazarı'nın haline döndü. Bir Tekel orada yok, bir Makine Kimya Endüstri Kurumu orda yok, bir Petrol Ofisi yok...Çiftlik Caddesi gibi bir cadde daha canlandı, insanların ilgi duyduğu bir yer oldu. Çiftlik olmadığı dönemde insanlar gezmek için fuara giderlerdi. İnsanların gidebileceği başka alanlar olunca fuarın cazibesi kalmadı.” (K1)

“Kalitenin düşmesi...Ürünlerin kalitesinin düşmesi, kokunun olması ve diğerlerinin sınıf atlama için İstanbul gibi büyük şehirlere açılmaya, alışveriş yapmaya başladı, burası daha alt sınıfa hitap etmeye başladı.” (K5)

“... Mağazalar çoğaldıkça, sinemalar çoğaldıkça, parklar açıldıkça, fuara olan ilgi azaldı tabi.” (K8)

“...Çiftlik tarafında oralarda gezilirdi, artık alışveriş yerleri çoğaldı kentte, fuardaki bazı şeyler kentte de bulunmaya başlandı, böyle olunca fuardan vazgeçildi...” (K12)

“... Fuar aslında fuar gibi de değildi, panayır gibiydi, sonraki zamanlarda stand sayısı bile azalmıştı, yaşımız gereği daha çok lunapark dönme dolap dikkatimizi çekerdi, reyonlar değil.” (K21)

Sonuç olarak fuarcılık organizasyonunda ihtisas fuarcılık anlayışının ortaya çıkması, firmalar açısından Samsun Fuarı gibi genel ticaret fuarlarına duyulan gereksinimin azalmasına yol açmıştır. Bu gelişme de Samsun Fuarı'nın önemini kaybetmesine ve kapanmasına doğru sürükleyen sürecin başlangıcını oluşturmuştur.

3.1.1.6. Neoliberal Politikalar

1980 yılında ekonomide yaşanan krizden sonra ekonomi politikalarında strateji değişikliğine gidilmiştir. Yeni stratejiye göre serbest piyasa ekonomisi kuralları kapsamında dünya ile bütünleşmeye ve dışa açılmaya çalışılmıştır (Ertuna, 2004). Bu kapsamda ‘24 Ocak Kararları’ devreye sokularak bundan önceki dönemlerde izlenen ithal ikameci modelden vazgeçilmiş, ihracata yönelik olan bir sanayi politikası izlenmiştir (Karluk, 2005). Bu kararlar ile birlikte ekonomik serbestleşmeye öncelik verilmiş, ekonomiye kaynak

oluşturacak gücün artarak daha verimli alanlara dağılması hedeflenmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003). Fiyat istikrarını sağlamak, ödemeler dengesini yeniden kurmak, piyasa ekonomisini harekete geçirmek, ekonominin dışı açılmasını sağlamak, ekonomide kamunun etkinliğini azaltmak ve özelleştirme çabalarına ivme kazandırmak izlenen stratejinin ana reformlarını oluşturmuştur (Bayrak ve Kanca, 2013). Özel sektörün ve girişimciliğin önü açılmaya çalışılarak devletin ekonomideki payının küçültülmesi amaçlanmış, yıllardır süren ‘Devletçilik Politikası’ sınırlandırılmıştır (Öztürk, 2013). Bu kapsamda neoliberal politika izlenerek iktisat politikalarında yapısal değişikliğe gidilmiş ve serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013).

Neoliberalizm, bireylerin refahını artırmak üzere ekonomi politikalarına yönelik girişimcilik özgürlüğünün üst seviyede tutulması gerektiğini savunan ekonomik- politik pratikler teorisidir. Girişimci özgürlüğü özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve ticaretle bağlantılı kurumsal bir çerçeve içerisinde ele alan Harvey, devletin görevinin ise bu pratiklere yönelik kurumsal çerçeveyi oluşturmak ve korumak olduğunu dile getirmektedir. Ancak çeşitli alanlarda özel girişimcilik için piyasa söz konusu olmadığı zamanlarda piyasa devlet tarafından oluşturulmalıdır. Devlet, bu görevlerin dışında ticari girişimlerde bulunmamalı, piyasaya müdahale etmemeli ya da müdahalesi minimumda tutulmalıdır (Harvey, 2007).

Harvey, 1980’lerde kendini gösteren neoliberalizmin az gelişmiş ülkelerde yapısal uyarlama politikaları adı altında yaşama müdahale ettiğini belirtmektedir. Ona göre yapısal uyarlama, az gelişmiş ülkelerin kamu sektörü ağırlıklı yapılarını özel sektör yararına olacak şekilde değiştirmek ve uluslararası piyasaya açma anlamını taşımaktadır. Kamu mallarının metalaştırılması ya da şirketlere devredilmesi neoliberalizmin somut pratikleri arasındadır. Özelleştirme yöntemi ile devlet sadece yaptırma ve denetleme aşaması ile sınırlandırılmış; devlet aracılığıyla ihale edilen ve yaptırılan projeler, sermayeye yeni bir alan daha kazandırmıştır. Harvey, birçok alan üzerinde müdahaleci pratikleri bulunan neoliberalizmin somut eylem alanlarından birisinin de kentler ve mekânları olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda neoliberalizm politikaları, sermayenin dolaşımına yardım etmek için mekânı yeniden keşfetmiş; kent mekânında değişimlere ve dönüşümlere neden olarak mekânı yeniden üretmiştir (Harvey, 2007).

Türkiye’ye bakıldığında neoliberal politikaların başlangıç yılı olarak 1980 sonrası olduğu düşünülebilir. 1980 yılından sonra iktidarda olan yönetim her ne kadar neoliberalizm inşasına başlamış olsa da gerçek anlamdaki atılımları, 1990’lı yıllarda görülmeye

başlanmıştır. Kentsel ölçekteki uygulamalara yönelik çeşitli mevzuat düzenlemeleri de bu yıllarda ele alınmıştır (Mutlu, 2017). Neoliberalizme yerel ölçekte bakıldığında belediyelerde kamu hizmetleri, sağlık işleri ve kamu güvenliği gibi belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi için tasfiye edildiği görülmektedir. Belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi ile rekabetçi bir ortam oluşturulmuş; böylelikle hizmet dağıtımı ve alt yapı için yeni pazarlar meydana getirilmiştir (Brenner ve Theodore, 2002). Bu bağlamda zaman içerisinde niteliği, ziyaretçisi, canlılığı azalan Samsun Fuarı ve alanının işletilmesi konusu ciddi bir tartışma konusu olmuş; alana yönelik çok sayıda talep ve arzu çeşitli kurumlar tarafından dile getirilmeye başlanmıştır (Hürsöz, 1 Ocak 1991) (Şekil 14).

Şekil 14. Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler (Hürsöz, 1 Ocak 1991; Hürsöz, 16 Temmuz 1992)

Fuar alanının işletilmesine çok sayıda iş adamları talip olmuş olsa da fuar alanı, mekân temsilleri tarafından sermayenin faydalanabileceği yeni bir dolaşım için yeniden üretilmiştir. 1991 yılında Rusya'dan Samsun'a gelen Ruslar (URL-4, 2020), bavul ticaretine yönelik bir pazar kurmak istemiş, Cumhuriyet Meydanı gelen Ruslar'ın ilk pazar yeri olmuştur. Sonrasında bu pazar Yabancılar Pazarı adı ile fuar alanının batısına doğru, uzun yol boyunca yerleşmiş ve büyümüştür (Yabancılar Çarşısı Dernek arşivi) (Şekil 15).

Şekil 15. Yabancılar Pazarı'nın ilk sergileri (a. M. Gündüz arşivi; b. H. Kösebay arşivi)

Önceleri bavul ticareti ile başlayan, sonraları yerel halk için otantik ürün satışının yapıldığı bu ticari pazarın yeri, mekân temsilcileri tarafından değiştirilmek istenmiş (Yabancılar Çarşısı Dernek arşivi); ticari pazar, 1993 yılında yarı açık mekân kurgusu ile fuar alanına taşınmıştır. Böylelikle fuar alanına girişi ücretli olacak şekilde 'Yabancılar Pazarı', (bugünkü ismiyle 'Yabancılar Çarşısı') halk arasındaki ismiyle 'Rus Pazarı' eklenmiştir (Fuar Birlik Başkanlığı arşivi; Yabancılar Çarşısı Dernek arşivi). Böylelikle 1993 yılında fuar alanı büyük bir dönüşüm geçirmeye başlamış, fuar alanına ilk olarak Yabancılar Pazarı eklenerek alanda yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bu girişimin temelinde ise kent mekânı üzerinden daha fazla kâr elde etme düşüncesi olan neoliberal politikalar yatmaktadır.

Bir işletme niteliği gibi de değerlendirebilecek fuar alanından elde edilen kârın zamanla çok aza inmesi nedeni ile alanda kamu rolü asgariye indirilmek istenmiştir. Fuar alanında kamu rolünün azaltılması ile özelleştirme üzerinden kâr elde edilebilecek yeni alanlar açılmıştır. Yabancılar Pazarı ile başlayan yeni kâr alanları elde etme süreci, beraberinde fuar alanı dönüşümünü getirmiştir. Dönüşüm ile hizmet üretiminin kamuda olduğu fuar alanından kamu tekeli kaldırılmış; alan, alışveriş ve yeme-içmeye imkân veren çeşitli mekânları ile özel sektöre kiralanmış, hizmet finansmanı ve yönetimi de bu sektöre devredilmiştir. Başka bir anlatımla kiralama yöntemi ile fuar alanı özelleştirilmiş ve kamunun iktisadi faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Temelinde kapitalizme hizmet eden politikaları barındıran neoliberalizm, kamusal mülklerin, arazilerin, kamusal hizmetlerin, kurumların özelleştirilmesini ve metalaştırılmasını içermektedir (Harvey, 2007). Bu

bağlamda yerel yönetim, geliri azalan fuar alanından elde edilen kârı artırmak ve alanı metalaştırmak için fuar alanı dönüşümünü gerekli görmüştür. Berman (2003)'ın da değindiği üzere kapitalist düzen içerisinde inşa edilen her şey zamanın gereklilikleri ve dinamiklerine bağlı olarak ortadan kaldırılarak; günün koşul ve ihtiyaçlarına göre yeniden biçim kazanmaktadır. Kentlerin yeniden biçimlendirilmesinin ise kamusal mekânlar üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Harvey (1997) de kapitalizmin doğası, politikası gereği mekânları bir yandan üretirken bir yandan da yok etme eğilimi içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda ilk etapta Yabancılar Pazarı'nın eklenmesi ile alanda yeni mekânlar üretilmiş; neoliberalizm politikalarının yaratıcı etkileri görülürken bir yandan da Samsun Fuar alanının parçalanarak dağılmaya başlaması ile yıkıcı etkileri görülmeye başlanmıştır. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcılar da bir yandan bu yerin ekonomik olarak kazanım sağlamayan bir yer hâline gelmesinin yanı sıra mekânsal parçalanmalara, dönüşümlere de işaret etmektedir. Kamusallığın gerçekleşmesinin bir aracı olan bu kamusal mekânın politik öğelerle (yerel yönetim) öne çıkması, günlük toplumsal pratiklerin politikayla bağlantısının olduğuna işaret etmektedir:

“E cazibesi kalmadı ...Yani rantabl olmadı, beklenen olmadı...” (K1)

“Fuarın olduğu yerden yol geçti, bulvarlar yapıldı, herhalde onun için kapatıldı. Ne oldu? Neden kapandı? Neden gelişemedi? Onu bilemiyorum, siyasi tercihler de oldu belki, yürümedi...” (K8)

“93 yılında Rus Pazarı geldi oraya, alan parçalandı, alan kalmadı ki, fuarın açılması için alan kalmadı.” (K9)

3.1.2. Sosyo-Kültürel Değişimlerin Samsun Fuarı'na Etkisi

Sosyal ilişkilerin, karşılaşmaların gerçekleştiği yerler olan kentsel kamusal mekânlar, dönemin sosyo-kültürel dinamiklerini yansıtan ve varlığını topluma hissettiren mekânlar olduğu belirtilmektedir. Toplumsal kitle ile temas etmeleri bakımından iktidarların kendini gösterdiği ve varlığını koruduğu bir yer olması ile mekânsal pratiklerle doğrudan bağlantılı yerler olduğu ifade edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde belirtilen bağlam çerçevesinde ülke ve Samsun yerelinde yaşanan sosyo-kültürel gelişmelere yönelik yapılan incelemeler ve kentli ile yapılan görüşmeler doğrultusunda Samsun Fuarı'nın gelişimi, değişimi ve dönüşümünü etkileyen sosyo-kültürel değişkenler elde edilmiştir. Açığa çıkarılan

değişkenler, Nüfus Hareketleri (Göç), Kentlileşen ve Değişen Toplumsal Yapı, İletişim Araçları ve Yazılı Basın başlıkları altında toplanmış ve irdelenmiştir.

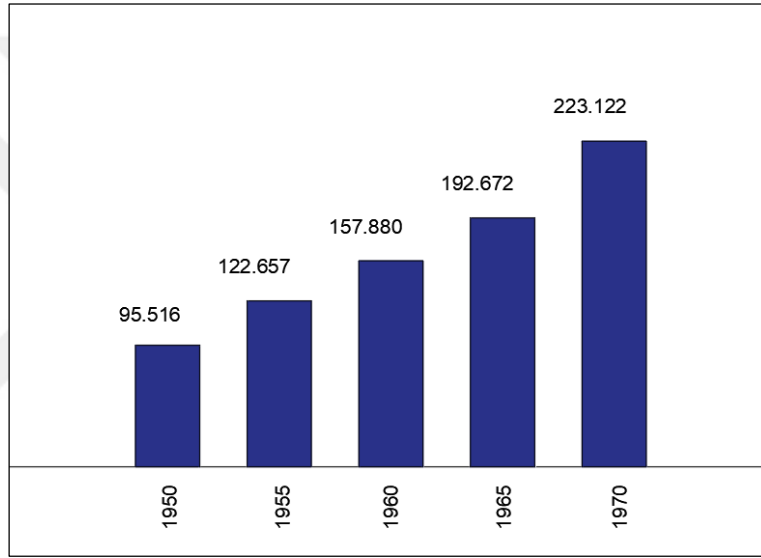
3.1.2.1. Nüfus Hareketleri (Göç)

1950-60 yılları arası, tarımda makineleşmeye bağlı olarak Türkiye genelinde kırsal alandan kent merkezlerine doğru yoğun göç hareketlerinin yaşandığı yıllardır. 1950-60 yılları arasında uygulanan Marshall Planı ise tarımda modernizasyon (makineleşme) dönemine geçişin temelini oluşturmaktadır. Marshall Planı doğrultusunda ABD’den alınan makineler yardımıyla tarımda geleneksel üretim gücüyle ekip biçme yaklaşımından makinelerden destek alınan yönetime geçilmiştir. Tarımda görülen makineleşme kırsal alanlarda ortaya işsiz bir nüfus çıkarmıştır. İşsiz nüfus ise iş bulabilecekleri ilçe ve kent merkezlerine doğru göç etmeye başlamış; yoğun bir şekilde kentleşme sürecinin ilk adımları atılmıştır (Çınar, 2018). Bu durumun yanında ürün fiyatlarının desteklenmesi ve yeni üretim alanlarının açılmasıyla kırsal alan pazara açılmıştır (Kanca, 2012).

Marshall Planı’nın uygulanması ile birlikte ithalatta uygulanan liberasyon sonucunda ülke genelinde olduğu gibi Samsun yerelinde de büyük ölçüde makineleşmeye gidilmiştir. Kırsal alanda tarıma üretim olarak modernizasyonun/makineleşmenin girmesi, verimi daha az olan toprakların da tarıma açılmasına yol açmıştır. Yeni topraklar açılmış ancak toplamda sonuç ürün tarıma açılan toprak miktarına oranla azalmıştır. Bu anlamda tarımda verimin azalması, tarımdan beklenenin alınamaması ve toprakta çalışan işçi sayısına gereksinimin azalması gibi durumlar işsizliği beraberinde getirmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967). Giddens (2004)’ın da belirttiği gibi sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni teknolojik gelişmeler, ticaret ve üretim biçiminde yaşanan değişiklikler, kırsal nüfusun topraktan ayrılmasına, kent merkezlerine doğru göç etmelerine sebep olmaktadır. Bu bağlamda kırsal alandaki işsiz kitle, Samsun kent merkezine ya da daha büyük ve daha gelişmiş sanayi şehirlerine göç etmeye başlamıştır (Samsun İl Yıllığı, 1967).

Fichter, bireylerin bir ülkeden başka bir ülkeye, bir bölgeden diğer bir bölgeye göç etmesinde farklı birçok etkenin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu etkenler arasından ekonomik faktörleri, temel nedenler olarak göstermektedir. Ona göre daha iyi yaşam koşullarına sahip olma isteği de kişileri kentlere doğru çeken diğer nedenler arasındadır. Fichter, modernleşme sürecinde tarımın makineleşmeye başlaması ile tarım işçisine, el emeğine duyulan gereksinimin azaldığını belirtmektedir. Ek olarak artan sanayileşme ile

birlikte kırsal alanda azalan işçi gereksinimi, kişileri iş bulabilmek amacıyla geniş nüfuslu merkezlere, kentlere doğru ittiğinin altını çizmektedir (Fichter, 1994). Samsun kent merkezinde tütün fabrikalarının bulunması, köylerden, kırsal alandan ve diğer kentlerden Samsun'a göçü artırmış; 1950'lerden sonra başlayan göç hareketleri 1960'lı yıllarda da hızla devam etmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1973). Merkez nüfus devamlı artış göstermiş; kent merkezindeki nüfus 1950 yılında 95.516 iken 1955 yılında 122.657'ye, 1960 yılında 157.880'e, 1965 yılında 192.672'ye ve 1970 yılında ise 223.122'ye ulaşmıştır (TÜİK) (Şekil 16).

Şekil 16. Yıllara göre Samsun kent merkezi nüfusu⁷

Kent merkezi, kırsal nüfusa göre artan bir hızla yoğunlaşmış, 1960-1970 yılları aralığında kentleşme hareketi artmaya devam etmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1973). Bunun sonucunda kentin 1956 yılında 16 adet mahallesi bulunurken; 1965 yılına gelindiğinde nüfus artışına ve kent merkezine doğru göçler nedeniyle mahalle sayısı 25'e yükselmiştir (Samsun Kent Müzesi arşivi, 2019). Artan nüfus kitlesi, tüketici konumunda olduğu için mal ve hizmete olan rağbeti artırmakta; nüfus, arz ve talep yönünde üretimi uyarmaktadır. Kılıçbay'a (1999) göre 1960'lı yıllarla birlikte günlük hayat dokusu Batılı değerlerle yeniden inşa edilmiştir. 1960'lı yıllara kadar nasıl yaşanılacağını aile, akraba, cemaat ve yerel

⁷ Grafik, yerel gazeteler üzerinden elde edilen sayısal veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

unsurlar gibi toplumsal kaynaklar belirlerken bu yıllardan sonra iletişim imkânlarının artması, nüfusun tarımdan ayrılmaya başlaması gibi nedenlerle geleneksel yapı değişmeye ve Batılı değerler kendi kendine benimsenmeye başlanmıştır. Bu değerlerden birisi de Kılıçbay’a göre tüketim davranış kalıplarının değişmesi olmuştur: “1950-1960 döneminin başka ve önemli bir özelliği sosyo-ekonomik bir karakter taşır. Bu, belli ölçüde bir davranış değişmesi, tüketim standartlarının yükseltilmesi hırısıdır. Bu olay iktisat sosyolojisi açısından ihtiyaç doğurulması, ihtiyaç geliştirilmesidir. Geleneklerimiz yakın tarihe kadar kanaatkarlığı, azla yetinmeyi bir davranış biçimi olarak yerleştirdiği halde, 1950 sonrasında politika-sosyal bu olgu sonucu olarak kanaatkarlıktan, bir lokma bir hırka felsefesinden ‘tüketimcilik’e yönelme eğilimi baş göstermiştir.” (Kılıçbay, 1999).

Zorlu (2003) da Türkiye’de tüketim kültürünün tarihini araştırdığı çalışmada 1950-1970 yılları arasında tüketimin büyüdüğünü, yayıldığını belirtmiş; tarımda makineleşme ve karayollarının gelişmesi ile bir yandan kırsal nüfusun kentlere doğru göç ettiğini diğer yandan kentleşme ile beraber yaşam pratiklerini yeniden inşa ettiğini ifade etmiştir. Özellikle 1960’larda kente doğru yaşanan göç ile kentleşme hızlanmış, kente gelenler de yeni tüketim kalıplarını benimsemiş ve bu eylem, toplumun alt katmanlarına doğru yayılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Samsun kentinde görülen iç göçle birlikte kent merkezinde artan kitlenin Samsun Fuarı’nı ziyaret edebilme, eğlenebilme, ihtiyaç ve taleplerini Samsun Fuarı üzerinden karşılayabilme potansiyeli açığa çıkmıştır. Her ne kadar fuar gerek kent merkezinden gerekse de kırsal alandan ziyaretçi çekebilmiş olsa da kentli ile yapılan görüşmelerde kentte yaşayan bireyler tarafından fuarın daha sık ziyaret edildiği anlaşılmaktadır. Kırsal alanda yaşayanlar, fuarın açık olduğu yaz döneminde köyde yoğun bir iş temposu olmasına rağmen ziyaret sıklığı az olsa da fuarı kullanmakta istekli olmuş; kent merkezinde yaşayanların ise fuarın konumu ve erişim kolaylıkları nedeniyle ziyaret sıklıklarının daha yoğun olduğu görülmüştür. Nüfus artışı kentlerde çeşitli mekân ve olanaklar için talepte etkili olmakta, bu durum mevcut ürünlere olan talebi de artırarak piyasanın devamlı olarak genişlemesine yol açmaktadır (Telatar ve Terzi, 2010). Göç hareketleri ve beraberinde gelen gelişmelerin toplumsal yapıyı şekillendirdiği 1960’lı yıllarda fuar, kentlinin tüketim çerçevesini genişletmiştir. Bu bağlamda kent merkezinde göç ile daha da yoğunlaşan nüfus kitlesi, potansiyel fuar kullanıcı kümesini genişletmiş ve fuar pazar ortamına gösterilen talepte etkili olmuştur:

“...Samsun’a bir hareket getiriyordu, sırf fuarı görmek için dışardan insanlar geliyordu. Şehirdeki insanlar her akşam gelirdi fuara” (K1)

“...Haftada 3-4 kere giderdik.” (K6)

“84 öncesinde köyde yaşıyordum...Gündüz gelirdik, 1 gece kalırdık, sabah köye dönerdik.” (K10)

“Haftanın 7 gününün 5 günü oradaydık ...” (K14)

“Yazları köyde olurduk, köyde iş güc çok olurdu, fırsat buldukça gelirdik, ayda birkaç kez gelebiliyorduk.” (K25)

“Ayda 7-8 kere, kalabalık olurduk, babam tek maaşlıydı, her gün gidelim olmazdı.” (K29)

3.1.2.2. Kentlileşen ve Değişen Toplumsal Yapı

Tarımda makineleşme ve beraberinde getirdiği kentleşme, bu yıllarda ülke genelinde modernleşmeye gidilen yeni bir süreci de beraberinde getirmiştir. Marshall yardımları sonrasında kente göç eden köylü ile birlikte bir yandan kent değişirken bir yandan da köylü değişmeye, kent yaşamını deneyimlemeye başlamıştır (Güngör, 2017). Göç edenlerin sosyal yapılarında, becerilerinde, kimliklerinde, davranış tarzlarında, konuşmalarında, tüketimlerinde, bilgi seviyelerinde ve kültürlerinde radikal değişimler yaşanmıştır (Bostan, 2017). Bu değişimlerin yaşanmasında, yayılmasında ve yerleşmesinde eğitim alanı önemli bir araç olmuştur (Aritan, 2019). Benzer şekilde Samsun kentinde de bir yandan göç hareketleri söz konusu olurken bir yandan da eğitim oranı hızla artış göstermiştir.

Samsun kent halkı, Türkiye genelinde verilen eğitim ve halk eğitim merkezlerinin desteğiyle sosyal ve kültürel anlamda hızla gelişmiştir. 1963 yılında kent merkezinde 47, köylerde 521 olmak üzere toplamda 568 adet okul bulunurken; 1967 yılına gelindiğinde kent merkezinde okul sayısı 58’e, köylerde 781 olmak üzere toplamda 839 adete yükselmiştir (Gökçe, 2019). Kentte kültür hayatını etkileyen bir diğer faktör de halk eğitim merkezleri olmuştur. Halk eğitim merkezlerinde, edebiyat, tarih, dil, güzel sanatlar, sosyal yardımlaşma ve çeşitli kurslar üzerinden eğitimler verilerek halkın eğitilmesi istenmiştir. Samsun kentinde halk eğitim kursları açılmış; kent halkı, bu merkezlerde verilen eğitimin de desteğiyle, sosyal ve kültürel anlamda hızla gelişmiştir. 1965-1966 öğretim yılı içinde 7 adet merkez ilkokullarda, 41’i köyde olmak üzere 48 halk dershanesi açılmış, 935 kişi bu yıl içerisinde dershanelerde yetiştirilmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967) (Şekil 17). Kent ölçeğinde hızla artan eğitim oranı, kentsel düşünme, kentsel yaşam biçimleri ve kentsel sosyal

ilişkilerin artmasında ve dolayısıyla Samsun Fuarı'nı besleyen sosyal bir nüfusun oluşmasında etkili olmuştur.

Şekil 17. a. Halk dershanelerinden bir ders; b. Halkevi bağlama ekibi (Samsun İl Yıllığı, 1967)

Kentte artan eğitim oranına ek olarak farklı cinsiyetleri bir araya getiren, seküler mekânlar olan sinema salonlarının sayısında da önemli artış olmuştur. 1950'li yıllarda karayolu ulaşımındaki gelişmelerin köy ve kent arasındaki ulaşımı kolaylaştırması ile elektrik alt yapısında yaşanan ilerlemeler, sinemanın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Böylelikle ülke geneli sinema salonlarının sayısında %600 oranında bir artış görülmüştür (Güngör, 2017). Bu kapsamda 1960'lı yıllarla birlikte Samsun merkez ve ilçelerinde sinema salonlarının sayısı artmış, kentte tiyatro salonları kurulmaya başlanmıştır. 1950'lerden itibaren Samsun Halkevi öncülüğünde 6 adet kapalı sinema salonu ve 1 adet açık sinema salonu bulunmaktayken (Samsun Kent Müzesi arşivi); 1966 yılına gelindiğinde 6 adet kapalı ve 6 adet açık hava olmak üzere 12 adet sinema salonu kentliye hizmet etmeye başlamıştır (Şekil 18). Tiyatrolar, 1965 yılında 100 kişilik 'Oda Tiyatrosu' kurularak hizmet vermeye başlamış ve kente yeni bir sosyo-kültürel alan daha kazandırılmıştır. Sinema ve tiyatronun yanında mesire ve plaj mekânlarının sayısında da artış görülmüştür (Samsun İl Yıllığı, 1967). Ancak genel itibariyle 1960'lı yıllarda kent halkının boş vakitlerini değerlendirebilecek olduğu çay bahçeleri, mesire yerleri, tiyatro-sinema etkinlikleri olmak üzere sadece birkaç sosyal mekân ve eylem alanının olduğu görülmektedir:

“O zaman tiyatrolar turneyle buralara gelirlerdi... Şimdi tarih olan Yıldız, Zafer, Konak Sineması'nda ben Kenterler Tiyatrosu'nu, Zeki-Metin ikilisini çok izledim.” (F. Hazneci, sözlü tarih, 12 Ocak 2020).

“İnsanların gidebilecekleri, nefes alacakları bir yer yoktu.” (A. Samangül, sözlü tarih, 20 Ocak 2020).

“... Genelde bu kadar dışarda yemek yoktu o zaman, lokantalar vardı şehirde...Samsun 18.00 matinelere vardı, herkes kürk mantosuyla sinemaya gelirdi...” (E. Danışman, sözlü tarih, 26 Ocak 2020).

Şekil 18. a. 1950'lerin sonu-Samsun kent merkezinde müzikli bir çay bahçesi; b. 1960'lı yıllar-Yazlık Yıldız Sineması (K. Hazneci arşivi)

Boş zaman kavramı, çalışma yaşamıyla doğrudan ilişkili bir kavram olmakla beraber işin zorlayıcılığı ve gerekliliğinden sıyrılma, özgürleşme anlamı taşımaktadır. İşin zorlayıcı etkisinden kaçışı; ferahlamayı, rahatlamayı ve kendini salıvermeyi ifade etmektedir (Aytaç, 2006a). Fuar ile birlikte kent halkı, çay bahçeleri, mesire yerleri ve tiyatro-sinema mekânlarına ek olarak yazları boş vakitlerini geçirebilecekleri bir mekân daha kazanmıştır. Samsun Fuarı boş vaktin önemli bir bölümünü dolduran alışveriş, dinlenme ve eğlenmeyi kapsayan tüketime yönelik aktiviteleri barındırması ile metaların ihtiyaç olarak sunulabileceği bir strateji mekânı olmuştur. Fuar, sinema gösterilerinin yapıldığı, lunaparkta küçük büyük herkesin eğlenebildiği, dönemin ünlü ses sanatçılarının gazinolarda konserler verdiği, cinsiyet ayrımı olmaksızın kadın ve erkeğin aynı mekânda bir arada eğlenebildiği/vakit geçirilebildiği, ailelerin çocukları ile birlikte gazinolara gidebildiği, kadınlara özel matine gösterilerinin olduğu, çay bahçelerinde bir araya gelindiği, folklor ekiplerinin gösteriler yaptığı, açık hava tiyatro ve sinema gösterilerinin olduğu bir yer olmuştur. Ek olarak sesli ve müzikli bir yerin olduğu buna karşılık tercih edenler için fuar sahilinin daha sessiz bir ortam sunduğu, kiralama suretiyle tekne gezintilerinin yapıldığı, deniz kenarında balık ekmeklerin yenildiği, seyyar satıcıların olduğu, yetişkinlerin

dondurma, turşu, mısır, pamuk şekeri, çekirdek gibi yiyecekler, çocukların ise balonlar eşliğinde fuar sokaklarında gezdiği, çekilişler ile hediyelerin kazanıldığı dönemin eğlence yaşamı için çeşitliliğin ve çoğulluğun bulunduğu bir mekân olarak çalışmıştır.

Fuarda yer alan çay bahçeleri ve lokantalar ise fuar ziyaretçilerinin sosyalleşme mekânları arasında en aktif, yoğun olarak kullanılan mekânlar olmuş ve ilk yıllardan itibaren halka hizmet etmiştir. Çay bahçeleri, aile, akaraba, dost ve arkadaşların bir masa etrafında toplanmasını, çeşitli meşrubatlar, müzikler eşliğinde sohbet etmesini, birlikte vakit geçirmesini sağlamıştır. Açık ya da yarı açık mekânlar olarak düzenlenen çay bahçeleri, çok sayıda oturma alanı ile servislerin yapıldığı hizmet birimlerinden oluşmuştur. Lokantalar da benzer şekilde işleyen mekânlar olmakla birlikte yemek yenen yerler olması ile eylem olarak çay bahçelerinden ayrılmıştır. Ziyaretçi sayısı arttıkça fuar içindeki sayıları da artan çay bahçeleri arasında Kısmet Çay Bahçesi, Galaksi Çay Bahçesi, Fuar Aile Çay Bahçesi, Akasyalar Çay Bahçesi ve Galip'in Yeri en bilinenleridir. Çay bahçelerinin bazılarında kukla ve Karagöz oyunları gösterilmiş, ses yarışmaları düzenlenmiştir (Kasap, 2007). Fayço Restoran, Küçük Ev Restoran ve restoran hizmeti de veren Yelken Kulüp ise en bilinen lokantalar arasındadır (Şekil 19). Kentli ile yapılan görüşmelerde, fuar çay bahçelerinin, lokantalarının bir toplanma ve dinlenme alanı olarak talep gördüğü anlaşılmaktadır:

“Fayço diye güzel bir lokanta vardı deniz kenarında, kimileri oraya gidiyor, yemeğini yiyor...” (K2)

“Adam ailesi ile birlikte geliyor, çay bahçesinde çayını içiyor...” (K4)

“Yosun Kafe, Divan Kafe gibi çeşitli eğlence yerleri vardı, canlı balık restoranlar vardı, içkili yerler vardı, öbür tarafta çocuklara hitap edecek lunapark vardı ...” (K11)

“Girişte sağda bir çay bahçesi vardı, orda oturup çay söyledik, hoşumuza giderdi...” (K12)

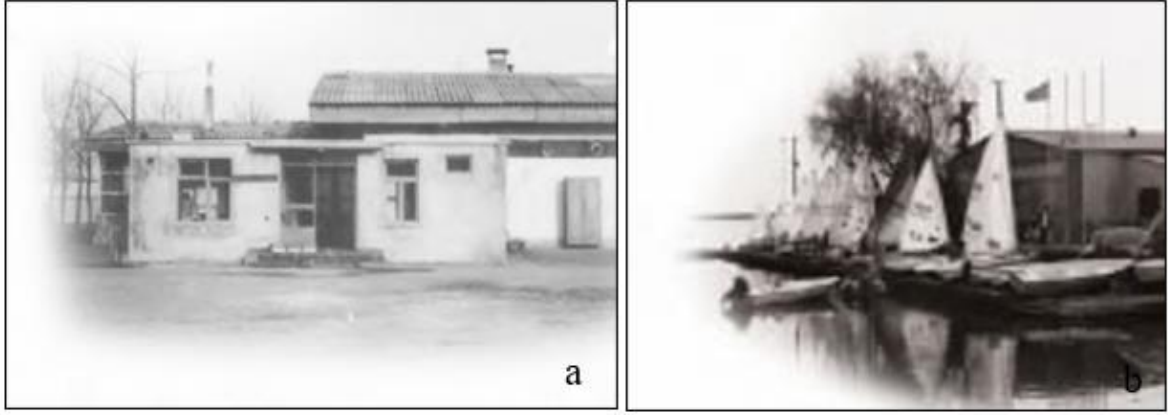
Arendt (2012) kamusal alanı, bireyin, bir topluluğa katılmasının, topluluk içinde var olmasının, bilgilenmesinin ve yurttaş kimliği edinmesinin bir alanı olarak görmektedir. Özbek (2015) de kamusal alanı, kolektif değer yargılarının üretildiği bir alan olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda fuar, kültür ve eğlence mekânlarındaki pratikler ile kamusal alanın yaşandığı temsil mekânı olmuş; kentli bir kimliğin üretilmesinde etkin bir görev almıştır.

Şekil 19. a.1964 yılı-Fuar Aile Çay Bahçesi (F. Hazneci arşivi); b. Akasyalar Çay Bahçesi (F. Sacan arşivi)

Yelken Kulüp, fuar içerisinde spor etkinliği olarak hizmet veren mekânlardan birisi olmuştur. Kulüp her ne kadar spor amaçlı kurulmuş olsa da verdiği restoran hizmeti ile de halk tarafından yoğun talep görmüştür. Kulüp çalışmaları, deniz ve yelkenciliğe ilgili İbrahim Kurdoğlu ve Hilmi Gürler'in sadece İstanbul'da dar bir çevre içinde kalan yelken sporunu Samsun'a taşıma isteğiyle başlamıştır. Kulüp kurulduktan sonra kulübün ilk mekânı, kurucu üye olan Avukat Turgut Assan'ın bürosu olmuştur. Yelken Federasyonunun ilk tekneleri göndermesi sonrasında Belediye Encümen üyesi Cengiz Balkan'ın girişimleriyle fuar alanında yıkıntı bir bina tadilat görmüş ve bu bina 1960'lı yılların ortalarında kulübün ilk binası olarak hizmete açılmıştır (URL-5, 2020) (Şekil 20). Kentliler ile yapılan görüşmelerde kulübün tercih edilen bir mekân olduğu, yeme-içmeye ve eğlenmeye yönelik olan sosyal yönü ile öne çıktığı görülmektedir:

“... Bir ucunda da Yelken Kulüp vardı. Biz oranın üyesiydik, çocuklarım yelken yaptığı için fuarda dolaşarak Yelken Kulübü'ne giderdik ... Bizim Yelken Kulüp dediğimiz kulüp cumartesi pazarları müzikli olurdu, yemekli olurdu, üyeleri tanırdık hep arkadaşlarımız vardı orda da ...Genelde hep oraları tercih ederdik” (K2)

Şekil 20. Yelken Kulüp (a.URL-5, 2020; b.H. Kösebay arşivi)

Samsun Fuarı'nın 1960'lı yıllarının sonundaki en önemli eğlence mekânlarından birisi de lunaparktır. Lunapark, kurucusu ve sahibi olan Orhan Sarı tarafından 3 yıl boyunca Avrupa'da yaptığı incelemeler sonrasında, eğlencenin modernize edilmiş şekli olarak 1966 yılında fuarda hizmete açılmıştır. Lunapark, bir merkezden idare edilen eğlence anlayışı yerine, halkın kendisinin yöneteceği ve idare edebileceği, her yaş grubundan insanın dikkatini çekebileceği bir eğlence mekânı olarak düşünülmüştür. Dönme dolap, çarpışan arabalar, salıncak, atlı karınca, motosiklet gösteri alanı, atış poligonları vb. eğlence yerlerine ev sahipliği yapmıştır (Şekil 21) (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966).

Fuarla ilgili kodlanan, ortak birer temsil oluşturan öğelerin en çok fuarın eğlence fonksiyonuna yönelik lunaparka ait olduğu görülmektedir. Sayar Avcıoğlu ve Akın (2017), pratikler doğrultusunda mekânların zihinlere yerleştiğini belirtirken; Halbwachs (2017), bu pratikler doğrultusunda grupların olayları belirli şekilde kodladığını ve grup halindeki insanların böylelikle geçmişleriyle ilgili ortak birer temsil oluşturduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda özellikle, gösteri alanları, motosiklet gösteri alanı, atış yerleri ve sirklerin içinde bulunduğu, birçok pratiği bir araya getiren lunapark, fuarı deneyimleyen kişiler arasında zihinlere en fazla yerleşen mekân olmuştur. Assmann (2015), bellekten bir öğenin geri getirilmeye çalışılırken anlam kazanmış simgelerin, sembollerin çağrılmaya çalışıldığına değinmektedir. Bu bağlamda kentli ile yapılan görüşmelerde fuarı deneyimleyenlerin düşünce sistemine lunaparkın gerek fiziksel gerekse de sosyal temsilleri ile kodlandığı görülmektedir. Bu nedenledir ki büyük-küçük herkesin kendisine uygun eğlence aracı bulabildiği, ortak bir temsil mekânı olan lunapark, halkın metaforik ifadesiyle 'evin salonu'

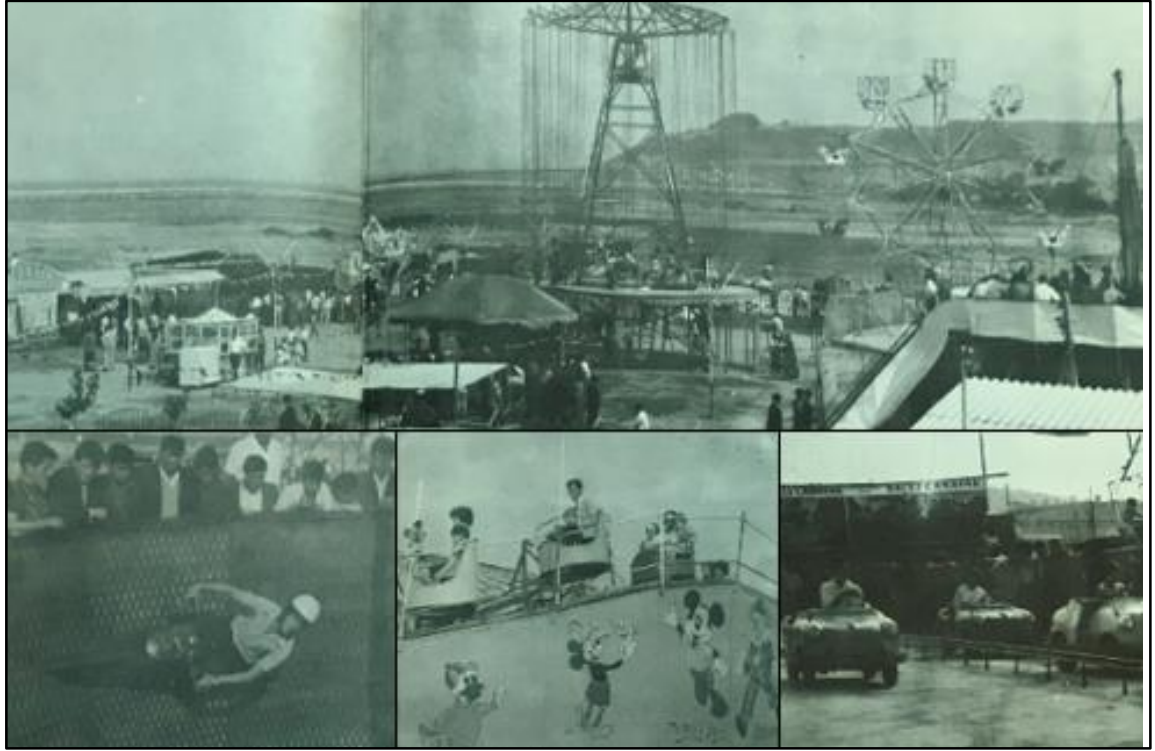
gibi toplayıcı ve yoğun kullanımıyla kentlinin en çok fotoğrafının bulunduğu mekân da burası olmuştur:

“Çocukları lunaparkta çekerdik biz...” (K2)

“Dükkânı kapatırdık, o üst başla fuara koşardık, bütün parayı lunaparkta yerdik, dönme dolaplara, salıncaklara binerdik...” (K8)

“Lunparkı vardı, içinde çeşit çeşit yerler olurdu, korku yerleri vardı, duvarda tırmanan motosiklet vardı, gazinolar vardı.” (K12)

“...Sirk gelirdi, Polonya, Rus, İtalyan sirkleri gelirdi, heyecan vericiydi, motosiklet gösterileri dikkat çekerdi.” (K28)

Şekil 21.1966 yılı-Samsun Fuarı eğlence hayatında lunapark (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966)

Fuarın önemli sosyal mekânlarından bir diğeri de Açık Hava Tiyatrosudur. 1966 yılında 1300 kişilik kapasitede tasarlanan tiyatro, etrafı duvarlarla çevrili bir yapı olarak tasarlanmıştır (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966). Tiyatro yapısı, gösteri öncesi hazırlığa ve teknik hizmetlere yardım eden dikdörtgen formdaki kapalı bir hacimden ve kot farklarının basamaklarla aşıldığı amfi şeklinde düzenlenmiş seyir alanından oluşmaktadır

(Şekil 22, 23). Yıldız Kenter, Müşfik Kenter, Nejat Uygur, Zeki Alasya ve Metin Akpınar gibi ünlüler açık hava tiyatrosunda gösteri yapan ünlüler arasında olmuştur (K. Hazneci, sözlü tarih, 2014). Kentli ile yapılan görüşmelerde, fuarda tiyatro gösterilerinin yapıldığı ve bu gösterilere erişmek için bilet kuyruklarının oluşmasına bağlı olarak ilgi ve talebin olduğu anlaşılmaktadır:

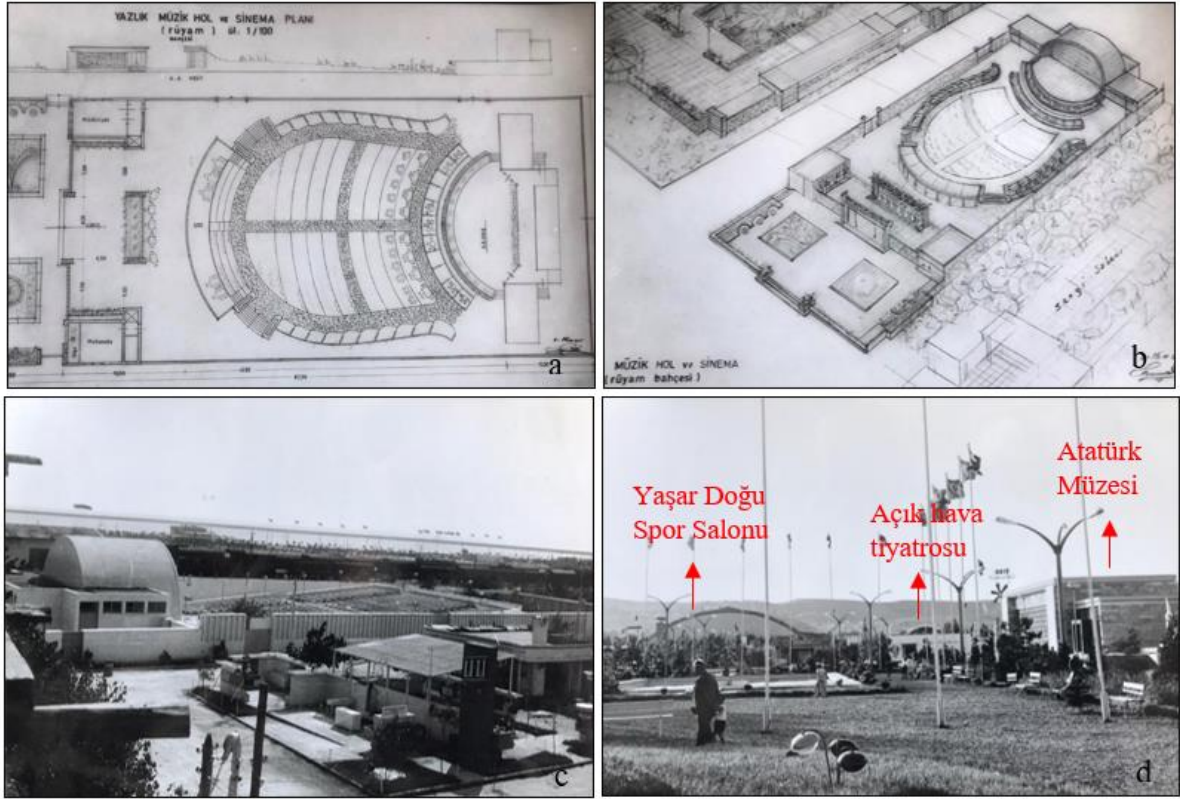
“...Konser ve tiyatro gösterileri kaliteliydi...” (K5)

“...Biz önceden sinema, tiyatro, konser biletlerimizi alırdık, kuyrukta beklemeydik...”

(K8)

“...İnsanlar gelecek, sinema olacak, müzik olacak, kafeterya olacak, tiyatro olacak...”

(K10)

Şekil 22. 1300 kişilik açık hava tiyatrosu (a.,b.,d. F. Örel arşivi; c. Samsun İl Yıllığı,1967)

Şekil 23. Ulusal gazetede açık hava tiyatrosu (Milliyet, 19 Temmuz 1967)

Samsun Fuarı'nın spor etkinliğine hizmet veren bir diğer önemli mekânı ise golf alanı olmuştur. Küçük bir saha içerisinde parkuru olan bu mini golf alanı, kent halkını golf sporu ile buluşturmuş ve fuarın sosyo-kültürel etkinlik alanını zenginleştirmiştir (A. Samangül, sözlü tarih, 18 Haziran, 2020) (Şekil 24).

Şekil 24. 1967 yılı-Fuarda mini golf alanı (Anonim)

Samsun Fuarı kente sunduğu sosyal imkânların yanında birçok filme de ev sahipliği yapmıştır. 1969 yılında yönetmen ve senaristliğini Halit Refiğ'in yaptığı; Öztürk Serengil, Selda Alkor ve Engin Çağlar'ın oynadığı 'Yaşamak Ne Güzel Şey' isimli Türk Film'i'nin bir bölümü Samsun Fuarı'nda çekilmiştir. 19 Mayıs Giriş Kapısı, Samsun Sigara Pavyonu gibi mekânlar filmde çekim yapılan mekânlar arasındadır (Şekil 25).

Şekil 25. 1969 yılı-Fuarda 'Yaşamak Ne Güzel Şey' isimli film (H. Kösebay arşivi)

Mekânlar, yaşanan pratikler doğrultusunda kültürel etkileşim halinde bulunan bireylerin toplumsal kimliklerini kurmalarına aracılık etmekte, bireylerin sosyal dünyasını yeniden biçimlendirmekte ve bireylere değer yargıları, normlar ve ritüeller gibi edinimler kazandırmaktadır (Aytaç, 2013). Mekânsal pratiklerde yer alan eylemler sonrası davranış biçimi, anlam, değer, yargı gibi çeşitli olgular doğal yollarla bedene işlenmekte ve dolayısıyla bu durum öznenin oluşumuyla doğrudan bağlantılı olmaktadır (Lefebvre, 1974). Bu noktadan hareketle kırsal nüfus ve yeni yeni kentleşmeye başlayan nüfus üzerinde kadın-erkeğin birlikte eğlenmesi, cinsiyet eşitliğinin pratiğe dökülmesi gibi eylemlerde fuarın önemli etkisi bulunmuştur. Kentli ile yapılan görüşmelerde sunduğu bireysellik, özgürlük imkânları ve tüketim alışkanlıkları, katılımcılar tarafından vurgulanan fuarın kente getirdiği yenilikler arasındadır. Gece dışarda olmak, kalabalık içerisinde hareket etmek, bireysel eylemde bulunmak, özgürlük imkânları, gazinolardan müzikli çay bahçelerine kadar toplu halde eğlenmek bu pratikler ve mekânlar arasında yer almıştır:

“Kendimizi değişik hissederdik, sanki Samsun’a değil de başka bir yere gidiyor gibiydik, gençlik yıllarımızdı, çay bahçeleri vardı, gruplaşıp orada toplanırdık...” (K11)

“...Müzik sesleri, işte satış yapan dükkanlar vardı sağda solda, çay bahçeleri vardı, deniz kenarında ellerinde çocuklar için baloncuklar pamuk şekeri satanlar, bunlar sürekli

ortada dolaşıyordu, ellerinde mısır yiyenler, çekirdek çitleyenler, sürekli bir dolaşım halinde insanlar.” (K25)

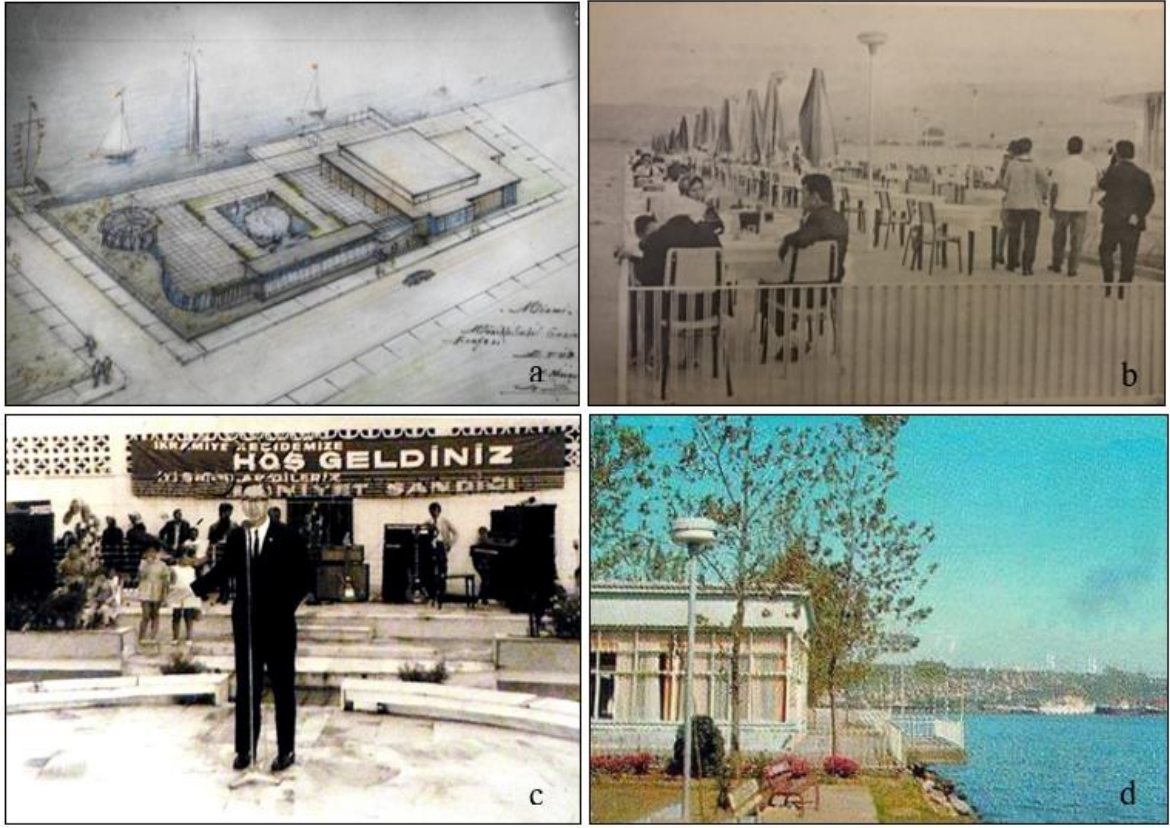
1970’li yıllardan itibaren kentin eğlence hayatının merkezi olan fuar, kentsel günlük yaşamda önem kazanmıştır. Bireylere erişmesi, kitlesel olarak tüketim imkânı tanınması ile fuar bir propaganda aracı olarak öne çıkmaktadır. Bir kitle, kamu oluşturma, bilinçlenme gibi amaçlar taşıyan fuarın kültürel bir öge olarak kentlide konumu güçlenmiştir. Gündelik yaşamda ailelerin alışkanlıkları arasına yeni pratikler eklenmiştir. Fuar içerisindeki gazino kültürü, yeni mekânsal pratiklerin edinildiği bir yer olarak dikkat çekmektedir. 1970’li yıllarda popüleritesi artan 1980’li yıllarda ise yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlayan gazinolarda yerel müzik gruplarının yanında dönemin ünlü ses sanatçıları konserler vermiş, alkollü içki satışları yapılmış ve gece geç saatlere kadar eğlenilmiştir. Bu anlamda kadın ve erkeğin birlikte yemek yiyebildikleri, sohbet ve dans edebildikleri mekânlar olmasıyla gazinolar yeni kültürel normların oluşmasında etkili olmuştur. Gazinolar, batılı gelenek ve davranışların normalleştirilmesinde sağladığı pratiklerle kent halkına ortam sunmuştur. Gazinolarda salon dansları gibi tekrarlanan karma cinsiyetli kullanımlar, cinsiyet ilişkilerinin dönüşümünde etkili olmuştur. Kadın ve erkeğin birlikte eğlendiği, eşli dansların olduğu, ünlü sanatçıların konserler verdiği ailelerin çocuklarıyla eğlendiği gazinolar, yeni davranış kalıplarının verildiği/öğrenildiği mekânlar olmuştur.

Fuar alanına eklenen ilk gazinolar Ferruh Örel tarafından tasarlanan Sedef Restoran ve Sahil Lokantasıdır (İ. Bozlar, sözlü tarih, 5 Kasım 2020 ve M. Örel, sözlü tarih, 12 Kasım 2020). Sedef Restoran işletimdeki aksaklıklar nedeniyle sonraki yıllarda (1970’lerde) Neco Gazinosu olarak el değiştirmiş ve fuarın en çok bilinen gazinosu olarak halka hizmet etmiştir (Kasap, 2007). Fuarın eğlence pratikleri ile ilgili olan anlatımlarda farklı birçok gazino açığa çıkmaktadır. Neco Gazinosu, Yosun Kafe, Kısmet, Sempatı, Villa, Küçük Ev ve Tilla gazino olarak; Fayço Restoran, Küçük Ev Restoran, Divan Kafe, Maksim Kafe, Selin Kafe, Arzum Kafe ve restoran hizmeti de veren Yelken Kulüp ile Avcılar Kulübü, lokanta olarak kent halkının en fazla vakit geçirdiği yerler olmuştur (Şekil 26):

“Samsun’un tanıtımı hem alışverişini yapıyordu hem gazinosuna gidiyordu ...” (K1)

“...Neco Gazinosu, Sedef Restoran, sirkler, sahil lokantası, Fayço (restoran), Küçük Ev (restoran) em çok gittiğimiz yerler arasındaydı...” (K10)

“Villa Kafe, Yosun Kafe, Divan Kafe, Maksim Kafe, Neco Gazinosu, Kısmet Gazinosu ... Akşamları müzik, eğlenme” (K11)

Şekil 26. a. 967 yılı-1500 kişilik müzikli Sedef Restoran (F. Örel arşivi); b. Sedef Restoran'ın yazlık bölümü (Samsun il Yıllığı, 1967); c. Neco Gazinosu iç mekânı (K. Hazneci arşivi arşivi); d. Sahil Lokantası (F. Örel arşivi)

Kentsel kültürün mekânsal unsuru olarak hizmete giren fuar, sosyo-kültürel anlamda eğitici bir rol de üstlenmiştir. Toplumda farklı kesimlerin bir araya geldiği, kamusal alanın somutlaştığı ve kente kamusal nitelik kazandıran bu kamusal mekân, sunduğu mekânsal pratikler ile kentli için önemli bir hâle gelmiştir. Fuar ve kamusal alanın gelişmesi çeşitli pratikler üzerinden kurulmuştur. Lefebvre (1974), mekânla karşılıklı etkileşim halinde olan toplumun mekânsal pratikler ve üretilen anlamlar doğrultusunda bir değişim içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda birtakım mekânsal eylemlerle kent halkına gece dışarda olma, kalabalık içerisinde hareket etme, kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesi gibi yeni gündelik yaşam pratiklerini kazandıran fuar, kentsel sosyal ilişkilerin geliştirildiği ve yeni edinimlerin kazanıldığı mekân olarak bir eğitim alanı gibi çalışmıştır. Özellikle kadınların çocuklarıyla, arkadaşlarıyla ya da bireysel olarak fuarda vakit geçirebilmesi, kadın cinsiyetinin dışa dönük bir yaşam kültürü edinebilmesinde fuarın büyük önemi olduğu görülmektedir:

“...Aslında belki Samsun’da vardı ama tek başıma gitmem sorundu, tek başıma çaybahçesine gitmem, gazinoya gitmem mümkün değildi. Ama fuarda aileyle gezerdin, fuarda gezmek daha rahattı...” (K8)

“Çarşamba günleri kadınlar matinesi vardı, şehirde kadınlar için başka da yoktu. Erkek daha özgürdü, kahvesine giderdi, yani daha rahat vakit geçirebiliyordu, fuara arkadaşlarıyla gelen kızlar da olurdu ama çok değil, genelde eşiyle, çocuğuyla, abisiyle, ailesiyle gelirlerdi.” (K13)

“İnsanların vakit geçirebileceği yer, güvenli bir yerdi, kadınlar o zamanlar bu kadar özgür değildi ama orada güven içinde dolaşabiliyorlardı.” (K15)

Mekân temsillerinin fuara yüklediği tüketim kodlarını, kent halkı mekânsal deneyimle elde etmiştir. Bu bağlamda yeni bilgiler ve davranış kalıpları kazandırması ile fuarın öğretici bir mekân gibi işlediği görülmektedir. Çalak (2012) ve Altan Bayraktar (2015) ise kamusal mekânları, kentsel deneyimin sağlandığı, tanıdık olmayana karşı hoşgörünün geliştirildiği, bilinmeyenlerle karşılaşıldığı ve öğrenildiği yerler olarak değerlendirmektedir. Her yıl gösterişli törenlerle temmuz ayında kapısını açan ‘Milli Fuar’ gerek Samsun yerelinden gerek ülke ölçeğinden farklı birçok firmaların iştirak ettiği bir yer olmuş ve firmalar, sergiledikleri/satışını yaptıkları ürünlerle bilgilenmenin bir aracı olmuştur. Habermas (2014) kamusal alanı, aydınlanmanın bir aracı olarak görmektedir. Bu bağlamda o dönemlerde fuarın gazete ve televizyona benzer bir iletişim aracı görevi görmesi, bilginin, tekniğin, teknolojinin gelişmesine imkân tanınması ve bir eğitim aracı olması, kamusal alanla kurduğu ilişkilerden birisi olarak açığa çıkmaktadır. Kent halkı ile yapılan görüşmelerde yeni teknik, teknolojik, giyim ve gıda gibi farklı sektörlerde yaşanan gelişmelerin bu kamusal mekân üzerinden takip edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu kamusal mekân aynı zamanda kentliyi gerek dünyadan gerekse de ülke içindeki gelişmelerden/yeniliklerden haberdar etmesi ve dolayısıyla bilgilendirmesi ile bir eğitim de sağlaması söz konusudur:

“Makarna reyonu açılmıştı, çocuklarım ilk çubuk makarnayı orada gördü...Domatesli makarna yaparlardı, karton tabaklarda gelirdi...” (K2)

“...Mesela bir Dyo’nun standı vardı, boyayı hangi renk istiyorsanız o renge sokan makine vardı, o zaman yeni çıktıydı o, o zamanlar yoktu. Millet gelip seyrederdi, millet de bilinçlenirdi...Üçüncü reyonumda kıyma makinesini öğretiyorduk, bizde kıyma makinesini seyretmeye gelenlerde kuyruk olurdu, toplumu bilgilendiriyorduk, değişik fikirler ediniyorsunuz.” (K7)

“...Standda satılan şeyleri ilk orada gördüm, çarşıda bijuteri dükkânı olmazdı, onları ilk kez orda gördüm...” (K12)

Kentte görülen yaşam alışkanlıklarının kentleşmeye başlaması, kentsel mekânın ve toplumsal pratiğin de değişmesi ve evrimleşmesi anlamını taşımaktadır (Simmel, 2005). Samsun kentinde de kentleşme ile birlikte sosyal pratiklerin kazanıldığı mekân sayısında artışlar olmuş ve kentte sosyal bir nüfus oluşmuştur. Simmel (2005) ve Giddens (2004), toplumsal değişimlerin ve yapısal farklılaşmaların bireylerin eylemlerinde de değişimlere yol açtığını belirtmektedir. Bu değişimde bireyler, nesnel kültürün hızlı ve aşırı gelişimine karşı zaman içerisinde yenik düşmektedir. Toplum içinde nesnel tin, öznel tine baskın gelerek bireylerin kişiliği üzerinde çoğalan gruplara katılımı yönünde psikolojik olarak etkilere yol açmaktadır. Samsun Fuarı; ticari işlevi yanında bir yandan da tiyatrolar, sinemalar, konserler, uluslararası halk dansları festivalleri, gösteriler ve çeşitli günlük eğlence aktiviteleri ile boş vaktin değerlendirilebilecek olduğu eğlence işlevini de üstlenmiştir. Bu bağlamda halkın sosyo-kültürel anlamda gelişmesini sağlayabilecek gezme, dinlenme, eğlenme, hareketlilik gibi rekreatif ihtiyaçlarına, isteklerine hizmet etme amacı taşıyan fuarın kente özgü yaşam biçimi olanakları ile kentli üzerinde değişime yönelik düşünsel bir baskıya yol açmıştır. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcılar, fuarı ziyaret ederek ve fuarda alışveriş yaparak oraya özgü ürünleri satın almış olmanın kişilere prestij/ sosyal statü kazandırdığını ifade etmektedir. Bu nedenle mekânsal pratiklerin, bireyin davranışsal eylemleri ve dolayısıyla toplumsal pratiklerin üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır:

“O kadar canlıydı ki açılışı ipe çekilirdi. Samsun halkı ve çevre bütün çevre il ve ilçeler buradaydı. Herkes burada... neredeydin? Fuarda...O böyle birilerine sosyal bir statü kazandırır, neredeydin? Fuardaydım bu akşam. Samsun'da o yılların en cazip sosyal eğlence alanı, sosyalleşmeye çok katkısı vardı... Köyler, çevre köyler burada, herkes bir yerde sosyalleşiyordu yani.” (K8)

“...Herkes fuara gittin mi? Şunu gördün mü? Şunu aldın mı? ...” (K23)

Farklı bireylerin bir araya geldiği, demokratik bir biçimde paylaşımın olduğu, herkes tarafından erişilebilir alanlar kamusal alan olarak tanımlanmaktadır (Arendt, 2012). Farklı kültür gruplarının bir araya geldiği, iletişim kurduğu, erişilebilirliğin sağlandığı, bilgilendirilen ve bilgilendirenin görüldüğü bu mekân, kamusal alana ve bu mekân üzerinden kamusal alanın mekânsallaşmasına fırsat tanımaktadır. Fuar, ziyaretçilerin etnik, cinsiyet, kültürel ve sınıfsal ayrımlarından bağımsız olarak her gruptan bireyleri bir araya

toplayabilmesiyle kamusallığın yaşandığı bir alan olmuştur. Bu anlamda fuar ve mekânları, fıkırsel ve mekânsal anlamda insanları bir araya getirmesi, bireylerin görerek farklılıkları öğrenmesinde bir araç olması ve ortaklığın oluşmasını sağlaması ile kamusallığın meydana geldiği mekânsal bir izdüşümdür. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcılar, dönemin sosyal ve ekonomik farklılığa sahip bireylerin fuar çatısı altında bir araya geldiklerine değinmektedir. Bu anlamda fuarda herkesin kendi bütçesine göre çay bahçesi ve lokanta tercihlerinde bulunabilmesi, dünya görüşüne göre de gazino gibi mekânlarda kendilerine uygun bir eğlence yaşamı tercih edebilmesi dönemin farklı yaşam alışkanlıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla her kesimden bireyin eğlence ve alışveriş gereksinimlerini karşılayabilen bu mekân, topladığı ziyaretçi kitlesi ile ticarete devamlılığını sağlayabilecek tüketimci bir grup kazandırmıştır. Bauman (1999), modern dönemle birlikte boş vaktin giderek tüketim üzerine dayalı bir karakter kazandığını ve tüketimci egemenliğe teslim olduğunu belirtmektedir. Baudrillard ise boş vaktin kapitalizm pazarı için bir meta değerine sahip olduğunu ve değiş tokuş alanı içerisinde (tüketim alanı) gizlendiğini vurgulamaktadır. Baudrillard ayrıca kapitalizm öncesinde kamusal ilişkinin kendiliğinden gelişen bir olgu iken kapitalizm sonrasında bu kamusal ilişki biçiminin değiştiğine değinmektedir. Düşünür, üretilmiş olan her şeyin tüketime adandığı ortam doğrultusunda kamusallığın kurulmaya başlandığını belirtmektedir (Baudrillard, 1997). Rojek de kapitalizmin hemen hemen her alanda tüketimci kimliğini hayata geçirebileceği bir pazar aradığını ve özellikle boş vakit alanlarının tüketime yönlendirmesi ile kapitalizm için önemli yerler olduğunu ifade etmektedir (Rojek, 1995). Dolayısıyla denetimli/kontrollü ve cüzi de olsa ücretli bir şekilde içeriye giriş yapılan fuar, tüketime yönelik barındırdığı potansiyel ile kapitalizme sermayenin kârını artıran, sürekliliğini sağlayan bir alan sunmuştur. Baudrillard, üretici erkin yönetiminde, bireylerin ihtiyaç, istek ve haz üreten tüketimin olduğu araçların gücü karşısında boş vakitlerini değerlendirebilecekleri mekânlara doğru yöneldiğini belirtmektedir (Baudrillard, 1997). Öyle ki fuar da farklı ekonomik seviyedeki bireylerin kendi imkânları ölçüsünde çay bahçelerinden gaziinlara kadar vakit geçirebilecekleri tüketim mekânlarında çeşitlilik sağlamıştır. Kentli ile yapılan görüşmelerde katılımcılar, fuarda alışveriş yapmanın, eğlenmenin, fuarı deneyimlemiş olmanın kendi zevk algısına ulaşmasına yardımcı olduğunu, haz ve mutluluk duygumunu uyandırdığını ifade etmektedir:

“Çeşitli yaşamlar vardı, orda herkes kendine göre bir şey buluyordu, kimi çay bahçesinde oturuyor, yanında bir poğaça alıyor yiyor... Çeşit çeşit insanlar, kendi bütçesine göre kendi dünya görüşüne göre kendini orada oyalayacak bir şey bulurdu.” (K2)

“... Zevkine ve bütçesine göre eğlenme ve yemek yeme imkânı, çay içme, pavyonları gezip dolaşıp aktif şeyleri kullanma, yararlananlar olurdu, fiyatları ucuzdu.” (K4)

“...O standıma gidip oturmam bile bana haz verirdi, etraf cıvıl cıvıl, aileler, çocuklar, o çocukların koşmaları, anne babaların etrafta gezmeleri, bilgi almaları...” (K7)

“... Gazinolara gitmezdik, kültürümüzde yoktu, alkollü bir yerdi, kapısının önünde adamlar vardı, içerisi karanlık loş ışıktı ...” (K12)

“... Çekirdeğini alıp çitliyordu, Yosun Kafe vardı, bir çayını içiyordu, Avcılar Kulübü vardı, dönerini yiyordu orada, iki tane birasını içiyordu, yani hem eğleniyordun hem serin hava alıyordun...” (K13)

“İnsanlar en güzel kıyafetlerini giyerdi, düğüne baloya gider gibi hazırlanırdı. İnsanlar akın akın fuara inerlerdi, fuar özeldi, özelliği vardı, açık alanda defile gibi, herkes birbirine bakardı kim ne giymiş? Köylüler bile en güzel kıyafetlerini giyer gelirdi.” (K14)

“...Fuarın kendi ama o fuarın hazzını, o tadını başka bir yerde bulamazsınız, fuarın o heyecanı, kapıdan girişinizdeki o haz...Açık hava sinema sesleri vardı, lunaparkın şaşalı gürültüsü, deniz tarafına indiğinizde oranın sessizliği, alışveriş yapacaksan onun heyecanı... Eğer eğlenmeye gittiyse insan, o zamanın gazinosunda çocukla gidip orda kadınlar matinesi, halka açık konserler, çay içmek isteyen çay bahçelerine...” (K17)

“...Ordaki heyecan, ordaki canlılık, kalabalık, samimi ve cıvıl cıvıl ortam olmasını, panayır havasında olması.” (K21)

“...Genelde de pikniğe giderdik, gazinoların karşılarında, yanlarındaki ağaçlı alanlarda pikniklerini sererlerdi, pikniklerde kola değil alkol alırlardı babamlar, amcamlar, dayımlar. Kimse kimseye bakmazdı, kavga olmazdı, herkes gazinolara gitmek isterdi ama gazinolar pahalıydı, yılda 1-2 kere şarkıcılar geldiği zaman Serpil Benay vardı, onlara ayırırlardı bütçelerini...” (K27)

“...Aile görüşümüz buydu, gazinolar mesela bir kere gidebildik, alkollü olduğu için götürmezlerdi, abimler giderdi ama ben kız çocuğu olarak bir kere gidebildim... Kadın erkeğin toplu halde gidebildiği bir fuarı bir de sinemaları hatırlıyorum...” (K29)

Yaz aylarında boş vakitlerini fuarda değerlendiren kent halkı, fuar giriş kapılarından başlamak üzere pavyonlarda, yeme-içme yerlerinde ve eğlence mekânlarında olmak üzere çeşitli yerlerde yoğunluk oluşturmuştur. Kentli ile yapılan görüşmelerde alışveriş mekânlarına göre sosyal mekânlarda daha fazla sıraların olduğu görülmektedir. Beklenen sıralar/yoğunluğun olduğu yerler, halkın talebini anlamak adına önem taşımaktadır. Bu bağlamda fuarın talep görmedeki birincil amacının eğlence olduğu anlaşılmaktadır. Jarsey

sığır ve boğa, deney fareleri, yılan gibi farklı cins hayvan türlerinin sergilendiği Tarım İl Müdürlüğü Pavyonu, yeni ürünlerin tanıtıldığı ya da indirimin yapıldığı diğer küçük pavyonlar, tiyatro bileti alabilmek için açık hava tiyatrosu önü, atış poligonları önü, gösteri yerleri, gazino önleri, kayık kiralama alanları gibi yerlerde kalabalıkların olduğu ve bu anlamda en çok tercih edilen yerlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında çekirdek, mısır, turşu, dondurma ve gazoz gibi atıştırmalıklar alabilmek için de sıralarda beklenilmiştir. Lunaparka girebilmek için lunapark giriş kapıları, lunapark içindeki eğlence alanları ve gazino önleri en fazla yoğunluğun olduğu yerler olmuştur:

“Kızılay’ın önünde kuyruk olurdu, bir çark var, döndürüyorsunuz numaraya göre ne çıkarsa hediye kazanıyorsunuz... Lunaparkın içinde curcuna oluyordu...” (K1)

“Tabi tiyatro ve konserlerde kuyruk olurdu. Sigara pavyonunun önünde kuyruk olurdu, çok rağbet olurdu, çekirdek kuyrukları, dondurma, gazoz kuyrukları olurdu...” (K5)

“Çocuklarımızı lunaparta oynatabilmek için, onun yeri ayrıydı fuarda, ordada kuyruğa girdik. 1 lira ana giriş kapısı iken 25 kuruştur lunaparka giriş, içerde tabi kullandığın şeylere ayrı ödeme yapılırdı, kupon alırdık biletli değildi, orda bir kuyruk vardı.” (K15)

“Kızılay çekilişinde kuyruk olurdu, lunparkta çarpışan otolarda çok olurdu, konser olduğu zaman, Müslüm Gürses falan geldiği zaman, baya bilet kuyruğu olurdu...” (K23)

“Lunparktan örnek vereceğim, dönmedolabın önünde ve çarpışan otolarda çok kuyruk olurdu, yuvarlak halkanın içinde motor cambazları vardı, onları izlemek için kuyruk olurdu. Satış reyonlarının bazılarında, indirim yapanlarda oluyordu... Çekiliş yerleri vardı, orada da kuyruk olurdu...” (K25)

Kentli ile yapılan görüşmelerde fuarın karma kullanımlara açık, kamusal kullanımın ön planda bir yer olduğu ve merakla gezilen yerlerin farklı cinsiyet ve yaş gruplarına göre değişim gösterdiği görülmektedir. O dönemlerde çocuk olan yaş grubu diğer kullanıcılara göre fuarın eğlence mekânlarına daha fazla ilgi duymuştur. Pavyonlarda sergilenen ürünlerden kozmetik ve parfümeri gibi bazı ürünler kadınların ilgisini çekerken; makine, teknik ve teknoloji gibi bazı ürünler de erkeklerin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle fuar pavyonları, farklı cinsiyet gruplarının ilgi ve meraklarında da çeşitliliğe yol açmıştır. Fuarın hem yaş hem de cinsiyete yönelik eğlenceden alışverişe halka sunduğu mekân çeşitliliği, fuara gösterilen ilgi ve talebi artırmıştır:

“DSİ Pavyonu, Makine Kimya Endüstri Kurumu’nun Pavyonu vardı, araba parçaları, teknik olan şeyler erkeklere cazip gelirdi, bayanlar ise Rize bezlerine daha çok giderdi. Fuarda da ışıklılandırılmış minik köyler vardı, DSİ Pavyonu içinde barajlarla ilgili bir

anlatımdı. Televizyon akşam 7’de açılıyor gece 11’de kapanıyor, 80’lerin başları, internet yok, sosyal aktivite yok, o nedenle fuardaki en ufak değişik teknoloji size teknolojik gelirdi, o gördüğünüz minik köy bile size çok cazip geliyordu, hangi malzemeyle yapmışlar, bunun elektriğini nasıl vermişler gibi... Bunları düşünüyorsunuz.” (K2)

“Çay bahçeleri, dondurma yerleri, konserler, korku evlerine benzeyen raylar üzerinde giden şeylere 2-3 kişi binerdik, karanlık odalarda değişik resimler gösterilirdi büyütülmüş şekilde, onlara girerdik, onlar çok heyecanlı olurdu, her tarafı kapatılmış, lunaparkın dışındaydı bu...” (K15)

“İlk önce lunapark sonra motosiklet cambazlarına bakardım, çarkıfelek vardı bir de amaç oydu zaten, çocuğun gidebileceği yer neresi olur, alışveriş olmaz. Yanımda on tane de büyük olsa senin gideceğin ilk yer orası olurdu, kalabalık olarak gitsek bile annemler, teyzemler... Biz lunaparka koşardık...” (K20)

“Çocuk olarak lunapark, o köprüyü unutamam, köprünün altında turşucular, Tarım İl Müdürlüğü’nde hayvanlar vardı, çok iri cüsseli hayvanlar, onu izlerdim, şehirde öyle hayvanları görmek mümkün değildi, özel cins hayvanlar getirilirdi, çekiliş yerleri...” (K23)

Kentin en büyük kamusal mekânı olan fuar, tüm kent halkına ev sahipliği yapabilmesi ile kentli için çeşitli imgeler taşımaktadır. Kentli deneyimi içerisinde ‘Samsunlu olmak’, ‘birliktelik’, ‘Samsun’un simgesi’, ‘özel bir ay’ şeklinde öne çıkan temsiller, kent iktisadını sahiplenmelerini, birlikteliklerini ve kendilerini Samsunlu bir grup içine aldıklarını göstermektedir. Kent için yeni bir yapılanma olan ve kamusallığın mekânsallaşmasına fırsat tanıyan fuar, kentlileşen topluma siyasal yönüyle bir arada olma, aidiyet ve gurur duyma gibi ortak duyguların oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda fuar, grup kimliğinin oluşmasında kolektif belleği besleyen temellendirici öğelerin oluşmasına da olanak tanımıştır.

“...Hep birlikte paylaştık aynı şeyleri, aile paylaşımı, birlikte olmanın güzelliği...” (K5)

“...Şehrin misafir odası gibi bir yerdi, zaten valiler şehre kim gelirse gelsin ilk alıp geldikleri yer fuar olurdu, çünkü fuar şehrin misafir odasıydı.” (K10)

“Küçük olduğum için çocukluğumla özdeşleştirdiğim için, akşam hep beraber ailecek dışarı çıkmayı, hatta akrabalarla toplanıp çıkılıyordu, onu, bir de o hareket, o canlılığı, akşamları...” (K22)

“O canlılığı özlüyorum, herkes birdi sanki, herkes aynı amaç için oradaydı” (K29)

3.1.2.3. İletişim Araçları ve Yazılı Basın

Bilgi, davranış ve düşüncelerin aktarılma süreci olan iletişim kavramı, gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon, çeşitli reklam ürünleri, telefon, telgraf gibi kitle iletişim araçları ile karşılanmaktadır. 1960'lı yıllar, ülke genelinde kitle iletişim araçlarında önemli gelişmelerin yaşandığı; bireylerin yavaş yavaş bilgi edinme yollarının artmaya/çeşitlenmeye başladığı yıllardır. Yeni teknolojilerle tanışmanın yanında 1968 yılında siyah beyaz televizyonun yayına girmesi, hayatı kolaylaştırmaya yardımcı olmuş; toplumun dünyaya, kültürel, sanatsal ve siyasi olaylara bakış açısı değişmeye başlamıştır (Erkal, 2016). 1960'lı yıllarda Samsun kent halkına televizyon henüz ulaşamamış ancak halkın haberleşme/iletişim ağında büyük etkisi olan radyo yaygınlaşmıştır. Bu yıllarda, Samsun kent merkezinde ve merkez köylerde kayıtlı radyo sayısı 27.240'tır. Eğitimde ve iletişimde bir diğer önemli araç olan gazete sayılarında da artış görülmüştür. Kent merkezinde 6 adet günlük gazete yayınlanırken, merkez ve bazı ilçelerde ise haftalık olarak gazete yayınlanmaya başlamıştır (Samsun İl Yıllığı, 1967).

Samsun kenti yerelinde görülen iletişim araçlarından ulusal gazeteler, yerel gazeteler ve radyo teknolojisi halkın coğrafi parçalar arasındaki mekânsal akışkanlığını hızlandırmıştır. Mekân ve zamanın kontrolü hızın araya girmesi üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Samsun Fuarı'na yönelik fuarın tanıtımını yapan radyo, televizyon, gazete, reklam araçları gibi iletişim aygıtları hızı üretmiş ve mekân temsillerinin topluma ulaşma süresi kısalmıştır. Althusser'e göre iktidarı elinde bulunduran egemen grup, düşüncelerini, isteklerini örtük olarak topluma verebilmek için birtakım araçlardan yararlanmaktadır. Althusser bu araçları 'Devletin İdeolojik Aygıtları' olarak tanımlamaktadır. Ona göre devletin başlıca ideolojik aygıtları, dini, öğretimsel (değişik, özel ve devlet okulları sistemi), aile, hukuki, siyasal (değişik partileri içeren sistem), sendikal, haberleşme (basın, yayın, radyo, televizyon vb.) ve kültürel (güzel sanatlar, edebiyat, spor, mimari vb.)'dir (Althusser, 2006). Althusser'in kavramsallaştırdığı bu modelde iktidarın toplumu yönlendirmedeki maddi araçlardan biri de haberleşmenin sağlandığı basın, yayın, radyo, televizyon gibi iletişim kanallarıdır.

Virilio'ya göre modern toplumlar, temelinde siyasi, askeri, mekânsal ve teknolojik değişimlerin olduğu yeni bir hız mantığı uyarınca kurulmaktadır. Ekonomik, politik, askeri, toplumsal ve kentsel alanlar hız tarafından kuşatılmaktadır. Ona göre teknolojik altyapı ile gerçekleştirilen bilimsel gelişmelerdeki hızlanma, insan-doğa ilişkilerinde yeni bir boyut

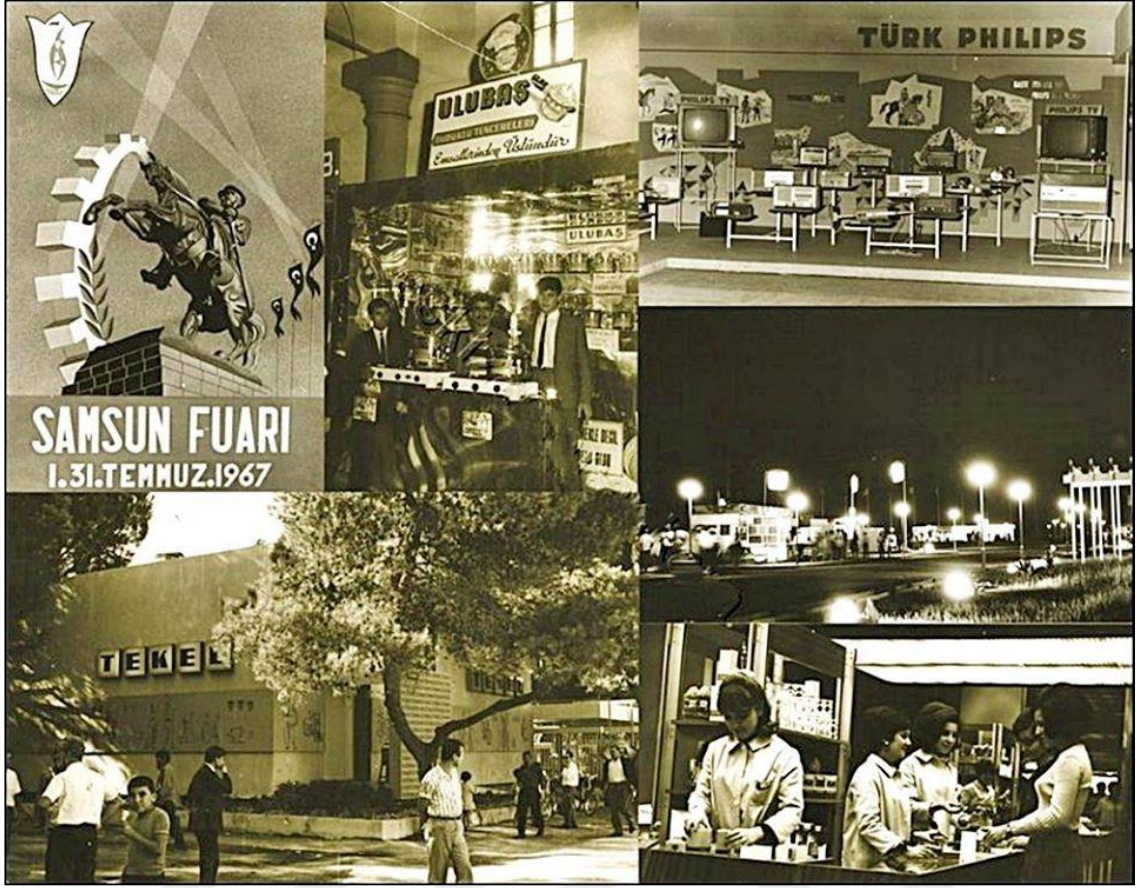
ortaya çıkarmakta ve iktidarın kontrol aracı olarak önem kazanmaktadır. Toplumların siyasi iktidarlara, iletişim kanalları üzerinden belirledikleri amaçları topluma aktarmaktadır. (Virilio, 1998). Bu bağlamda Samsun kentinde iletişim olanaklarının artması, mekân temsillerinin kitlelere kolaylıkla ulaşabilmesini sağlamıştır. Gazeteler aracılığıyla fuarın açılış tarihinden, açılış konuşmalarına ve fuardaki yeni mekânsal düzenlemelerden fuar eğlence programlarına kadar fuarın kapsamı, içeriği topluma ulaştırılmak istenmiştir. Gazetelerde fuarı daha cazip ve çekici kılmak için iktidar temsilcilerinin fuar yatırımlarını açıkladıkları açılış konuşmalarına kadar yer verilmiştir. Dolayısıyla iktidarın iletişim olanakları yardımıyla fuara iştirak eden firma sayısını ve fuar ziyaretçi sayısını artırmak istediği görülmektedir. Benzer şekilde basılan dergilerde fuardaki pavyonlar, kurumlar ve fuardaki eğlence hayatı anlatılmış; il dışından Samsun’a gelen ziyaretçiler için konaklama ve ulaşım bilgilerinin yanında Samsun’un diğer turistik yerleri de tanıtılmıştır. Bunun yanında kentli ile yapılan görüşmelerde fuardan hatıra ya da hediyelik olarak alınan eşyaların olduğu anlaşılmaktadır. Üzerinde fuarı sembolize eden görsel ve yazıların olduğu çay, sigara, kibrit kutusu, bardak, kartpostal vb. gibi hediyelik nesnelerle de toplum yaşamında fuarın iz bırakması istenmiştir. Bu nesneler aracılığıyla fuarın varlığı, birçok kurum, kuruluş ve kişiye ulaşarak Samsun coğrafyasını aşarak toplum üzerinde merak uyandırmıştır. Bu anlamda Samsun Fuarı’nın reklam ve tanıtımını yapan gazeteler, dergiler (Şekil 27), tanıtım afişleri (Şekil 28) ve hediyelik eşya (Şekil 29) gibi araçlar, fuar hedef kitlesinin Samsun yerelinden bölge ölçeğine ve hatta ülke ölçeğine taşınmasını sağlamıştır. İktidar tarafından kullanılan bu araçlar sermaye, ilgi ve talebi artan fuar üzerinden böylelikle birikimini, sürekliliğini, pazar arayışını, kârını artırma ve büyüme zorunluluğunu sağlama imkânı bulabilmiştir:

“Tekel Samsun sigarasını almak için kuyruk oluyordu, Çaykur’un çay paketlerini almak için kuyruk oluyordu, insanlar onu hatıra diye alıp götürüyorlardı...” (K1)

“...Örneğin Gönül Yazar gelicek ya da bir tiyatro gösterisi, özellikle o zamanlar o haftalarda gelirlerdi...” (K5)

Şekil 27. Gazetelerde fuar açılış duyuruları (Milliyet, 27 Haziran 1964; Hürsöz, 2 Temmuz 1968); Fuar tanıtım dergileri (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966; Turizm Dergisi, 1972)

Şekil 28. 1967 yılı fuar tanıtım afişi (K. Hazneci arşivi)

Şekil 29. Fuarın tanıtılmasında hediyelik eşyalar- a. Bardak (S. Subaşı arşivi); b. Sigara paketi (R. Yılmaz arşivi); c. Kartpostal; d. Çay paketi; e. Kibrit kutusu (URL-6, 2018)

İletişim olanakları ve çeşitli nesneler yardımı ile fuarın reklam ve tanıtımı iyi yapılmıştır. Bu araçlar yardımı ile böylelikle fuar, çevre illerden çok fazla ziyaretçi çekmiş ve birçok Samsunlu'nun da gelen misafirlere ev sahipliği yapmasına yol açmıştır. Yapılan görüşmelerde gelen misafirlerin eğlence ve alışveriş yaşamına karıştığı görülmektedir. Dolayısıyla iletişim olanakları, Samsun Fuarı'nın yalnızca kentin değil bölgenin fuarı olma özelliğini perçinlemiş ve sürekliliğini sağlamıştır:

“Tabi tabi misafirlerimiz gelirdi... Her yere götüremezdik, kalite kaliteydi...” (K5)

“Hatta bazı akrabaların bile birbirlerini görmesine vesile olurdu hem ziyaret hem ticaret. Fuar canlılık kaynağıydı güzeldi, bazı şeyler satın alırdık, İstanbul'dan değişik şeyler gelirdi, mutfak eşyaları, onlar bizim için ilginçti.” (K8)

“Merzifon'dan olurdu, otobüslerle gelirlerdi, çay bahçesine giderdik veya bahsettiğim konserlerin reklamı yapıldı onu duyarlardı, bize telefon açarlardı, biz 5 kişi geleceğiz bize bilet al derlerdi.” (K15)

“Genelde toplu oturulacak alanlara, çay bahçelerine, sokak yemeği yenecek yerlere, alışveriş yapmaya gelirlerdi.” (K18)

“Rize'den bütün sülale gelirdi, bizde 10 gün boyunca kalırlardı, alışverişini onlar yapardı, biz çok yapmazdık, portakal sıkacağı, ufak tefek ev aletleri, ayakkabı, genelde ev gereçleri, çatal, bıçak, tabak gibi.” (K28)

1980'li yıllarda Samsun'da haberleşme ve iletişim ağına yönelik önemli yatırımlar yapılmıştır. Dış şebeke yatırımları, manuel santral yatırımları, grup elektrojen yatırımları, radyo-link yatırımları bunlar arasındadır (Samsun İktisadi Raporu, 1988). Kentin iletişim ağına bakıldığında 1973 yılında kent merkezine kayıtlı radyo sayısı 26.941 iken kayıtlı televizyon sayısı 79'dur (Samsun il Yıllığı, 1973). Kentin 1980'li yıllarına bakıldığında ise 1984 yılında kent merkez ve ilçelerindeki televizyon sayısının 139.346'ya ulaştığı görülmektedir (Samsun İktisadi Raporu, 1988). Castells'e göre bilgi ve kitle iletişim araçlarında görülen gelişim ve değişim, toplumları dönüştürmekte, onları biçimlendirmekte ve yeni toplumsal yapıların oluşmasına yol açmaktadır. İletişim teknolojisi, zaman ve mekân kavramlarına farklı bir boyut katmaktadır. Zaman kavramı, zaman dışı genişlerken mekân ise coğrafi sınırları aşarak, teknolojik imkânların getirisiyle engel olmaktan çıkmaktadır. Castells'e göre yaşanan bu gelişmeler, kamusal mekânlara duyulan ihtiyacı azaltmakta; bireyleri fiziksel etkileşime dayalı yaşam biçiminden uzaklaştırmaktadır. Bu sırada bireylerin kamusal mekânlarda geçirdikleri süreler değişmekte, sosyal ara yüz olarak yeni iletişim araçları kamusal mekânların yerini almaktadır (Castells, 1996). Dolayısıyla 1980'li

yıllarda iletişim araçlarında görülen talep, bireyler ve toplumlar arası iletişim imkânını arttırmış ancak fiziksel etkileşimi azaltmıştır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlık gösterdiği, birçok eve girmeye başladığı bu yıllarda bireylerin daha az bir araya gelmesi ile birlikte deneyim kazanma da azalmaya başlamış; bir araya gelerek değil, kitle iletişim araçları üzerinden kamusal bir gövde oluşturmaya başlamıştır.

Görüntülü iletişim teknolojisi olan televizyonun yaygınlaşması, ürünlerin pazarlanmasında önemli olan tanıtım/reklam uygulamalarına yeni bir boyut getirmiştir. Firmalar pazarlama stratejisi gereği, rakiplerinden önde olabilmek amacıyla ürünlerini tanıtmak ve güçlü bir marka olduğunu göstermek istemektedir. Bu nedenle reklam yapma, tüketicilerin markaya olan farkındalıklarının artırılması ve pazarlama, iletişimi için büyük bir öneme sahiptir. Televizyonlar, yürütülen tanıtım/reklam uygulamaları ile ürün ismini, logosunu ve işlevini hem işitsel hem de görsel olarak aktarmada etkili birer araçtır (Can, 2015). Ayrıca televizyonlar, teknoloji, sanayi vb. güncel gelişmelerin senkronize olarak halka iletildiği önemli bir kanaldır. Reklam alanındaki etkileşim aracının teknolojiye indirgenebilmesi, hedef kitleyi yüz yüze etkileşimden ekranlar aracılığıyla etkileşime yönlterek hem firmalara hem de halka kolaylık sağlamıştır. Televizyonlar ile birlikte firmaların tanıtımını yaptığı ürünlerin halkla buluşması ekranlar aracılığıyla gerçekleşebilmiştir. Bu bağlamda bilinmeyenlerin halka gösterilmesinde, tanıtılmasında ve pazarlanmasında dönemin kitle iletişim aracı gibi çalışan Samsun Fuarı'na duyulan gereksinim azalmıştır. Geniş bir kitleye erişim imkanıyla öne çıkan fuarın yerine geçen kitle iletişim araçları fuara gitme etkinliğini yani önemini azaltmıştır. Bir araya gelmeden özel alana kadar erişen olanaklar, geleneksel kentsel kamusal mekân kullanımının işlevinin azalmasına yol açmıştır. Bu nedenle eğlence sektörü, teknolojinin getirdiği imkanlar ile işitsel ve görsel endüstrinin içine sığabilen bir hale gelmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar, yenilikleri halka ulaştıran, bir anlamda iletişim aracı görevi gören fuarın bu görevini televizyonlara devrettiğini bu nedenle de eski önemini yitirmeye başladığını belirtmektedir:

“Tanıtım adına televizyonlarda her şey görüyor, bulacaklarını bulabiliyor...O nedenle fuarın cazibesi kalmadı...” (K1)

“...Televizyonda olunca bizim gözümüz de açılmaya başladı, diğer insanların da bizim de daha bir ufkumuz açıldı.” (K5)

“Televizyonlar da en büyük etkilerden birisidir, orada daha farklı şeyler görünce belki buranın çok basit olduğunu düşünmeye başladık, yani o zaman belli aralıklarla yayın yapılıyordu, o bile bizim için yeterliydi.” (K23)

Televizyonların evlere girmesiyle birlikte toplumun eğlence hayatında değişimlerin başladığı görülmektedir. Televizyonlar, başta sinemalar olmak üzere tiyatro ve gazino kültürünü de etkilemiş; toplumun sinema, tiyatro ve gazino eğlencesi televizyonlar üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. 1980 sonrası renkli tv gibi kitle iletişim araçları ile eğlence, boş vakit değerlendirme, bireyleri kamusal alandan özel alana çekmiştir. Kamusal alanda meydana gelmesi beklenen olgular, televizyonlar üzerinden özel alanda gerçekleşmeye başlamıştır. 80’li yıllarda televizyonun yaygınlaşmasıyla sinema, eski görkemli günlerini kaybetmiş; yüzlerce kişinin beyazperde önünde bulunduğu büyük salonlar, ülke ölçeğinde olduğu gibi Samsun yerelinde de kapanmaya başlamıştır (Samsun Kent Müzesi arşivi). Sinema, eğlence ve tiyatro gösterileri gibi yaya bir şekilde gerçekleştirilen etkinlikler televizyonlara bağımlı hâle gelmiştir. Herhangi bir ücret ödemedi sanatçı gösterilerinin televizyonlar üzerinden izlenebilmesi gazino kültürünün önemini kaybetmesine neden olmuştur. Fuar yapıları arasında yer alan gazinolar, görüş alışverişi, toplanma gibi kamusalığa imkân tanıyan mekânları, 1980 sonrası televizyonların yaygınlık göstermesi ile organizasyonlarında değişimler görülmeye başlamıştır. Ünlü ses sanatçılarının ağırlandığı, sanatçıların halkla bulunduğu ve konserlerin verildiği gazinolar da bu durumdan etkilenmiştir. Halkın yoğun ilgi gösterdiği programlara ünlü ses sanatçılarının katılımları azalmış; programlar, tanınmayan sanatçılarla sürdürülmeye çalışılmıştır (İlkadım, 1 Ağustos 1986). Gazinoların önemini kaybetmesi, bedensel katılım ile eğlenme yerini televizyonlara bırakmıştır. Böylelikle 1980 sonrası fuarda eğlence mekânları üzerinden kamusal alandaki işlevi sınırlanmıştır. Yapılan görüşmelerde 1980’lerden itibaren fuardaki eğlence yapılarının önem olarak kentli için değer taşımadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla televizyonun toplum hayatına girmiş olması ve sonrasında gazino kültürünün cazibesini kaybetmeye başlaması, fuara gösterilen ilgiyi azaltmıştır. Ayrıca kamusalılığın oluşmasına imkân tanıyan, kamusal yaşamın bir unsuru haline gelen fuar ise bu niteliğini kaybetmiştir:

“Fuarın bana hitap edecek bir şeyi kalmadı. Mesela bir sanatçı gelmiyor... Gazino kültürü bitti, televizyonu açıyorsun her türlü sanatçıyı seyrediyorsun, maliyetli gelmemiş olabilir, sanatçılar çok paraya geliyordu. Tanıtım adına televizyonda her şey görüyor,

bulacaklarını bulabiliyor, bir de bilinmeyen kalmadı, o zaman Samsun'da bulamadığımız şeyler oluyordu belki..." (K1)

"...Hele televizyondan sonra artık sanatçıları orada gördükçe televizyon çok etkili oldu, artık Büent Ersoy'u görmek için 50 tl verip gider miyim? 50 tl içime oturmuştu, iyi paraydı." (K8)

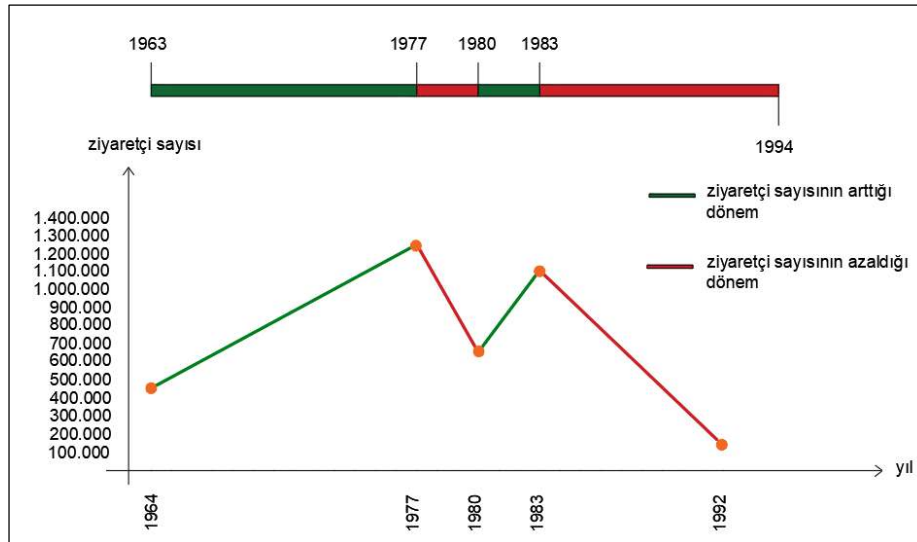
"...O zamanlar televizyonlar yoktu bu kadar, sayılıydı...Fuara gidilirdi" (K11)

"... Eğlence olarak televizyonlar çıktı, televizyona dönüldü, onu seyretmek..." (K12)

Görüntü, ses ve metin gibi farklı iletişim biçimlerini tek bir şebekede bütünleştiren kitle iletişim araçları gibi çeşitli bilişim teknolojileri, toplumun yeniden dönüşümüne yol açarak yeni bir başlangıcın temelini oluşturmaktadır (Castells, 1996). Toplumsal yaşamı ve kamusal mekân ihtiyaç ve kullanımını değiştiren bu durum, bireyleri fiziksel etkileşimden uzaklaştırmıştır. Fuarda vakit geçirmiş olmanın belirli bir ekonomik bütçe gerektirmesi ancak bu dönemde ülke ölçeğinde ekonomik sorunların yaşanması, televizyonun yaygınlaşması ile bir araya gelince fiziksel deneyim ikincil önemde kalmıştır. Tüm duyuların uyarıldığı deneyim biçimi, yerini mekân ve zamandan bağımsız olarak yaşanan görme ve işitmeye dayalı bir deneyim hazzına bırakmış; yeni bir tüketim biçimi ortaya çıkmıştır. Yeninin cazibesıyla bireylerin somut olarak bir arada ve kamusal mekânlarda geçirdikleri süreler azalmış, sosyalleşmenin farklı biçimlerini oluşturan yeni iletişim araçları ve ortamları kamusal mekânların yerini almış ve deneyime dayalı paylaşımlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun hızla yaygınlaşması ile mekâna olan bağlılık ortadan kalkmaya; kamusal mekânlarda mekânsal deneyimin ve fiziksel etkileşimin azalmaya başladığı söylenebilmektedir. 1980 sonrası kitle iletişim araçlarından televizyonların yaygınlaşması, boş vakti değerlendirme ve eğlenmeye yönelik pratikleri de değiştirmiş; kamusal alandan mahreme/özel alana çekilmenin öncüsü olmuştur. Kamusal alanda oluşması beklenen eylemler, kamusal alan için yeni bir yönelim olan televizyonlar yoluyla gerçekleşmeye başlamıştır. Bireylerin televizyona kayması ile kamusal alanın küçülmesi ve kamusal mekânın değişmeye başlaması aynı döneme denk gelmektedir. Ortaklığın, yurttaşlık bilincinin oluştuğu, bir araya gelindiği, düşünce özgürlüğü, fikir alışverişi, tartışma, yurttaşlık bilinci gibi kamusal alanı tanımlayan nitelikler yer değiştirmiştir.

Aytaç (2006b), iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin toplumsal etkinliklerin üzerinde etkili olduğuna değinmekte ve bu süreçte mekânların yere bağlı olmaktan çıkarak uzaktan gerçekleşmeye başladığına değinmektedir. Bu bağlamda Samsun'da da

yaygınlaşmaya başlayan bu araçlar, kamusallığın ve kamusal mekân kullanımının yeni ve farklı anlamlar almasına yol açmıştır. 80’li yıllarda Samsun kentinde bireylerin eğlenebilecek olduğu alternatif herhangi bir kamusal mekân olmadığı halde kentin en önemli kamusal mekânı olan Samsun Fuarı’na duyulan ihtiyaç azalmaya başlamıştır. Fuarda yer alan tiyatro ve sinema gösterilerinin yanında gazirolara gösterilerine de ilgi azalmış; insanlar fuardan yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır. Açılışından 1980’li yıllara kadar (1977-1980 yılları arası hariç) ziyaretçi sayısı bakımından yükselen bir grafik izleyen fuar, 1980’li yılların ortaları ile birlikte ziyaretçi sayısı bakımından düşüşe geçmiştir. Fuarın 1964 yılında 432.000 (Samsun İl Yıllığı, 1967), 1977 yılında ise 1.200.000 ziyaretçisi olmuş (Hürsöz, 3 Temmuz 1978); bu yıllar arasında ziyaretçi sayısı hızla artmıştır. 1977 yılından sonra 1981 yılına kadar fuarın ziyaretçi sayısında büyük bir azalma görülmüş, 1980 yılındaki ziyaretçi sayısı 450.753’e (Hürsöz, 18 Temmuz 1980) kadar düşmüştür. 1981 yılında 850.000 (Hürsöz, 2 Ağustos 1982) ziyaretçi ile tekrar önem kazanan fuar, 1983 yılına gelindiğinde 1.100.000 (Hürsöz, 3 Eylül 1983) ziyaretçiye hizmet vermiştir. Bu yıldan sonra fuarın ziyaretçi sayısının tekrar azalmaya başladığı ve 1992 yılında 140.000 (Hürsöz, 13 Temmuz 1992) dolaylarına kadar düştüğü belirlenmiştir. Bu anlamda televizyonların yaygınlaşması, kentin önemli kamusal mekânı olan ve kitle iletişim aracı görevi gören Samsun Fuarı’na duyulan bilgilenme, öğrenme, eğlenme gereksinimini olumsuz yönde etkilemiştir (Şekil 30):

Şekil 30. Samsun Fuarı'nın yıllara göre ziyaretçi sayısı⁸

⁸ Grafik, yerel gazeteler üzerinden elde edilen sayısal veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

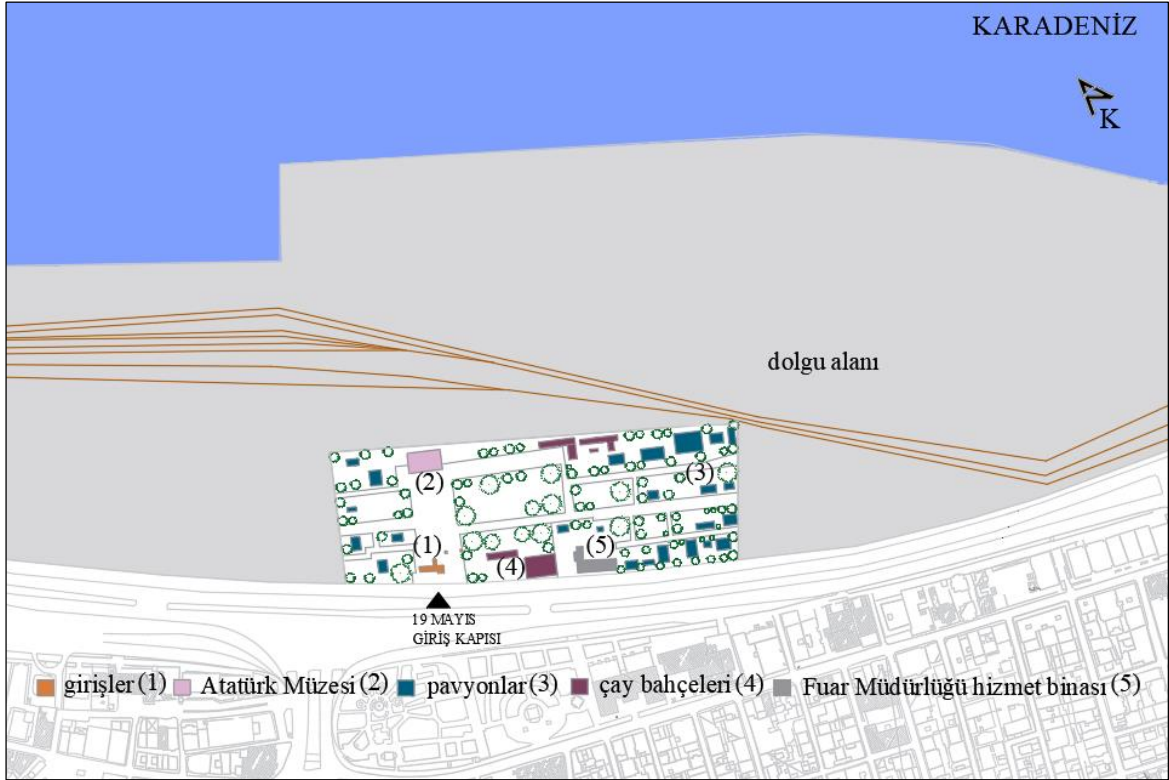
3.1.3. Mekânın Değişim ve Dönüşümünün Samsun Fuarı'na Etkisi (Yapım, Yıkım ve Dönüştürülen İşlevler)

Çalışmanın bu bölümü Samsun Fuarı'nın inşasından kapatılma sürecine kadar uzanan mekânsal gelişimi, değişimi ve dönüşümü ele almaktadır. Fuarı yönelik toplanan hâlihazır haritalar, imar planları, ortofoto ve yandex haritalar, belgeler, fotoğraflar ve kentli ile yapılan görüşmeler yardımıyla fuardaki yapım, yıkım ve dönüştürülen işlevler ortaya koyulmuştur. Fuarın mekânsal serüveni Samsun Fuarı'nın İnşası, Mekânsal Sınırların Genişlemesi, Mekânsal Küçülme ve Fiziksel Yıkımlar, Kolektif Belleğin Tahribi ve Yerin Değişen Anlamı başlıkları altında toplanmış ve irdelenmiştir.

3.1.3.1. Samsun Fuarı'nın İnşası

Kent merkezine yakın bir yerde konumlanan ve kentsel ölçekte açık bir alan üzerine organize edilen fuarı batı yönünde Yaşar Doğu Spor Salonu (yapım yılı 1966), güney yönünde Ordu Devlet Yolu (Atatürk Bulvarı), kuzey yönünde ise deniz sınırlamaktadır. Kentten fuara geçişi sağlamak üzere giriş kapıları düzenlenmiş ve bu kapılar, fuarın kentle olan bağlantısındaki ilk sınırlar olarak tanımlanmıştır. Böylelikle Samsun'un günlük yaşamına farklı bir kamusal alan imgesi eklenmiştir. Fuarın güney yönünden/Atatürk Bulvarı'ndan fuara girişi sağlayan '19 Mayıs Kapısı', fuarın ana giriş kapısı olarak belirlenmiştir (Samsun Tapu ve Kadastro 10. Bölge Müdürlüğü arşivi; Harita Genel Müdürlüğü Ulusal arşivi ve İ. Bozlar, sözlü tarih, 5 Kasım 2020) (Şekil 31, 32). Fuarı giriş, kapılardan bilet alınması suretiyle olmuştur⁹. Ana giriş kapısının tam karşısında açılış törenlerinin sahne alacağı bir toplanma alanı ve hemen önünde de Atatürk Müzesi inşa edilmiştir.

⁹ Bilet ücretleri, Samsun Fuarı'nı ziyaret eden kişilerin anlatımıyla cüzi miktarda (bugünün karşılığı olarak 2-3 TL) olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 31. 1963 yılı-Samsun Fuarı'nın kroki planı¹⁰

Şekil 32. a. 1963 yılı-Samsun Fuarı (Samsun Yerel Tarih ve Kültür Derneği arşivi); b. 1960'lı yıllar- Kent içinden fuara bakış (K. Hazneci arşivi)

Açık kamusal mekân olan fuar, belirli akslar doğrultusunda bölümlenmiş; insanların kolayca gezebileceği boşluklar oluşturulmuş ve akslar üzerine pavyonlar yerleştirilerek gezinti yolları tanımlanmıştır. Yapılan görüşmelerde fuarın algısal olarak kent halkında mekânsal büyüklüğü ile yer edindiği dikkat çekmektedir. Kent merkezi ile deniz arasında bir

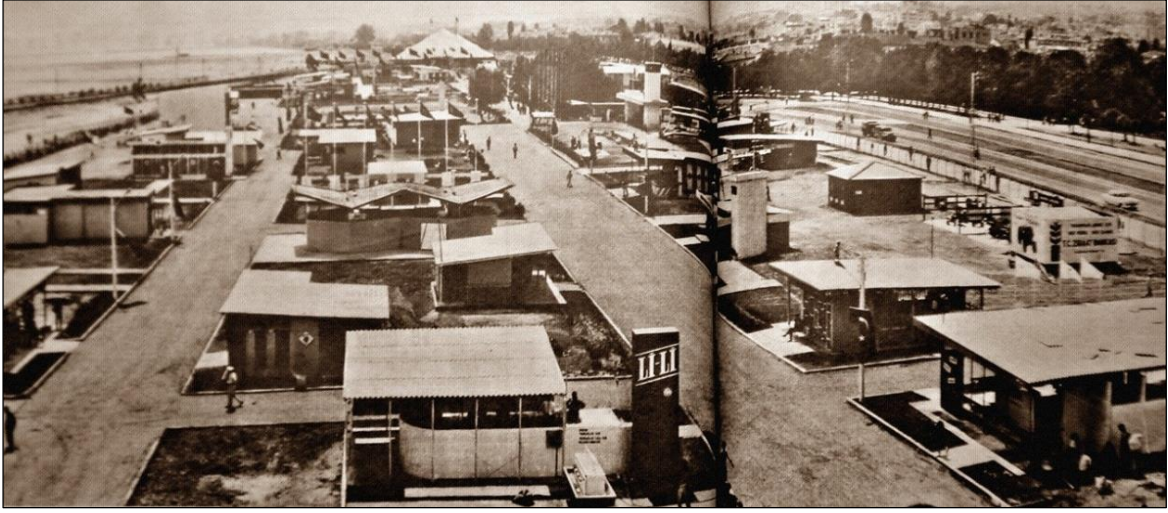
¹⁰ Kroki plan, Samsun Tapu ve Kadastro 10. Bölge Müdürlüğü ve Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu arşivinden yararlanarak araştırmacı tarafından çizilmiştir.

eşik mekân olan fuar, fiziksel biçimlenişi ile yakın çevre ölçeğinde egemen bir karaktere sahip olmuştur. Mekânsal olarak geniş ve eğimsiz bir alana kurulu olan bu mekân, geniş ve dar olmak üzere farklı yürüyüş yollarına sahip ve küçük pavyonlardan oluşan bir yerdir (Şekil 33, 34):

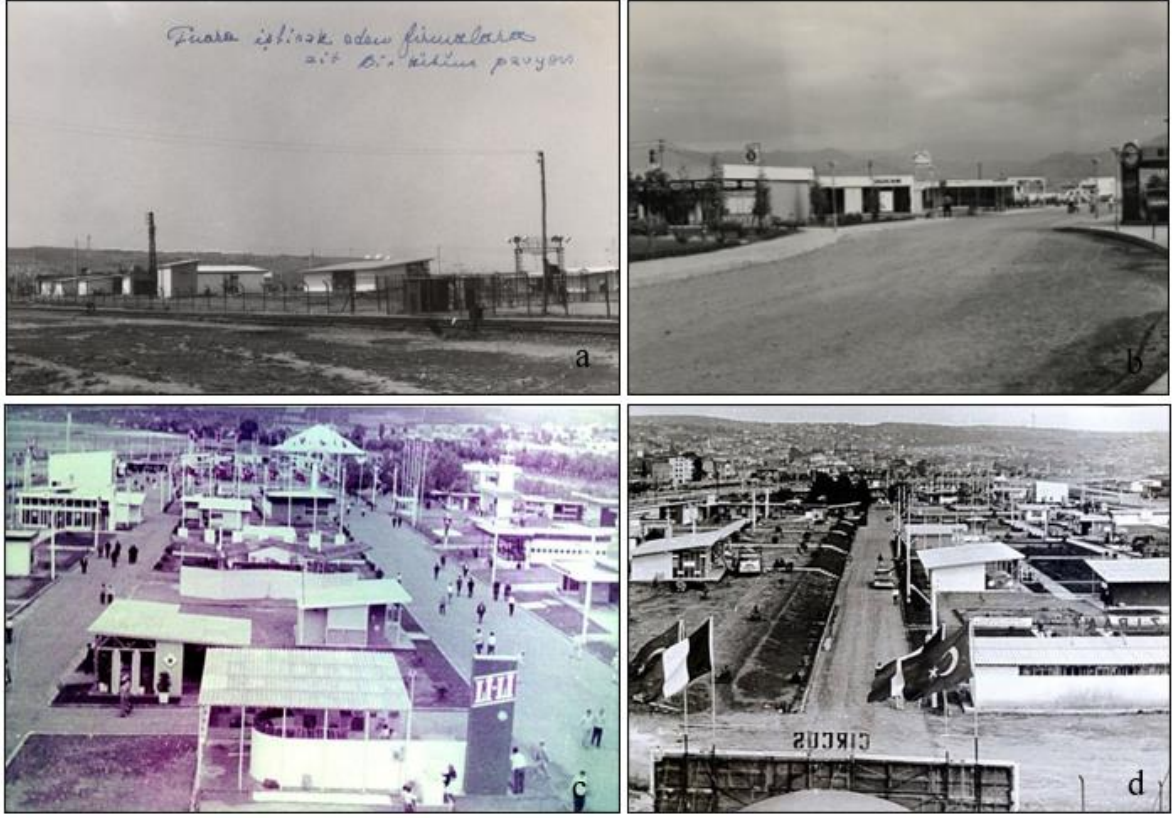
“Fuar, şehrin o zamanki konumunda elde edilecek en iyi alanlardan birisidir, bir defa denizden doğru şehri göğüsler gibi durur, bayraklarıyla şehre doğru olan görünümüyle heybetli bir görünümü vardır.” (K10)

“Giriş kapıları vardı, biletle girerdik ...” (K23)

“Çok büyüktü, büyük bir yerd, devasa...” (K29)

Şekil 33. 1964 yılı-Samsun Fuarı’nda pavyonlar (Hayat Dergisi, 1964)

Şekil 34. Fuar'ın ilk yıllarında pavyonlar (a. Yerel Tarih ve Kültür Derneği arşivi; b. L. Etyemez arşivi; c.,d.K. Hazneci arşivi)

1960'lı yılların sonuna doğru '19 Mayıs Kapısı' ile yine aynı aksta, lunaparka yakın bir konumdan girişi sağlayan 'Hamdi Ömeroğlu' isimli ikinci bir giriş kapısı daha fuara eklenmiştir (Samsun Tapu ve Kadastro 10. Bölge Müdürlüğü arşivi; Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu arşivi ve İ. Bozlar, sözlü tarih, 5 Kasım 2020). 1967 yılına gelindiğinde ana giriş kapısı olan 19 Mayıs Kapısı, yüksek mimar Ferruh Örel¹¹ tarafından tasarım olarak yeniden ele alınmış ve inşa edilmiştir (M. Örel, sözlü tarih, 12 Kasım 2020). Fuarın ana girişini belirleyen bu kapı, tasarımındaki yalın geometri ile modern mimarlık yaklaşımının izini taşımıştır (Şekil 35, 36).

¹¹ Yüksek mimar Ferruh Örel, 1935 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı olarak da işlev gören Kültürparkı'nı projelendirmiş ve 1935-1960 yılları arasında fuar müdürü olarak görev yapmıştır (URL-7, 2018). Örel, 1966 yılında Samsun Valisi Enver Saatçigil tarafından Samsun Fuarı'nı projelendirmek üzere kente davet edilmiş (URL-8, 2018) ve 1966-1972 yılları arasında da Samsun Fuarı'nın müdürlük görevini üstlenmiştir (M. Örel, sözlü tarih, 12 Kasım 2020).

Şekil 35. a. '19 Mayıs Kapısı' nın ilk tasarımı; b. '19 Mayıs Kapısı' nın sonraki tasarımı (F. Örel arşivi)

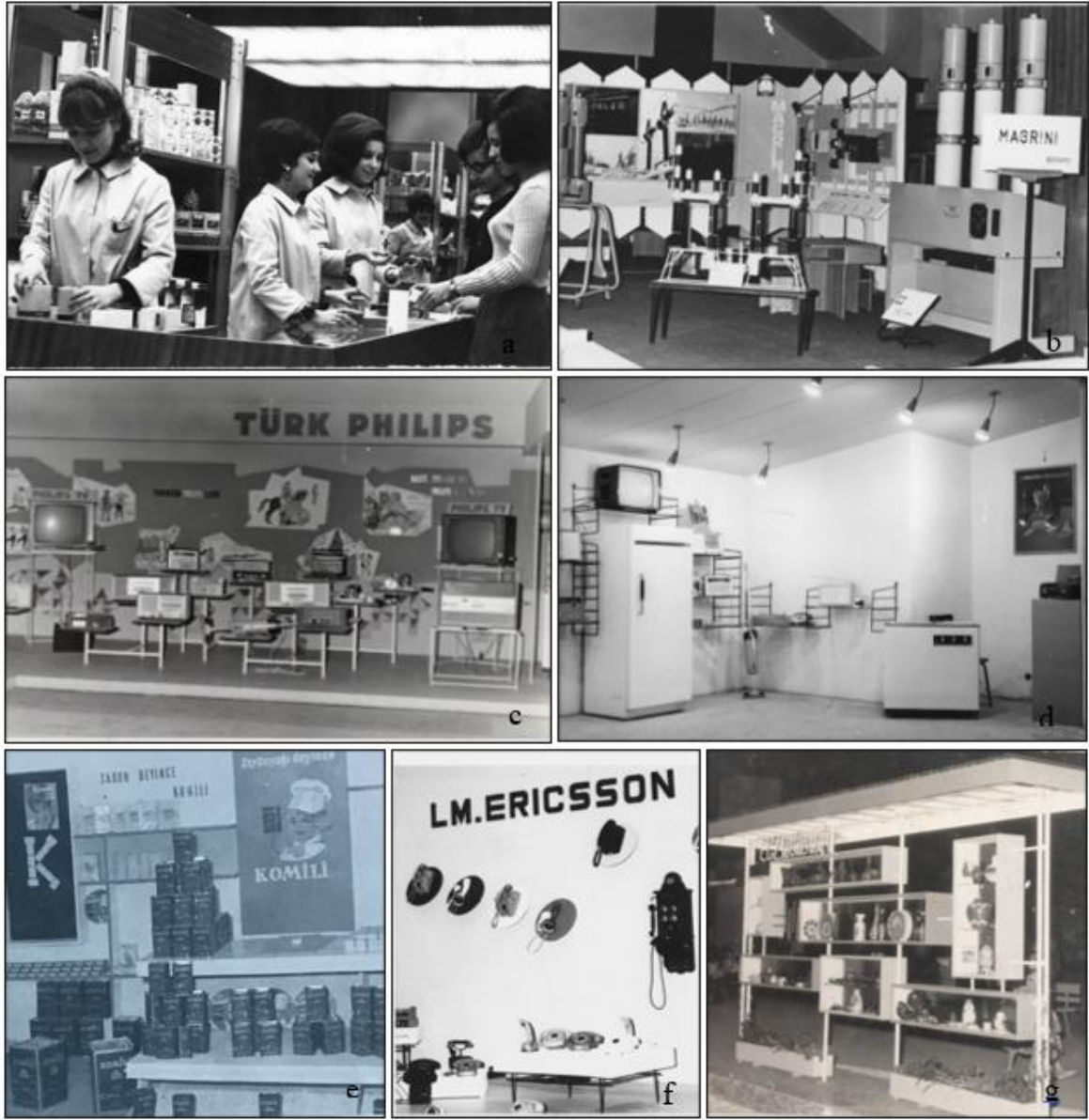
Şekil 36. a. 1980'ler-Hamdi Ömeroğlu kapısı (A. Boz arşivi); b. Hamdi Ömeroğlu kapısı ile deniz arasında yer alan aks ve anıt (ışıklı kule¹²) (SBBKSİDB arşivi)

Fuar giriş kapılarının yanında içeride yer alan pavyon yapıları ile fuar, döneme ait mimarlık anlayışının mimariye yansımasını belgeleyen, şu an sadece fotoğraflarda yaşayan bir mimarlık laboratuvarına benzemektedir. Fuarda yer alan pavyonlarda serbest/çoğulculuk anlayışının izleri görülmektedir. 1960-80 yılları, Türk mimarlarının gelişim sürecinde olduğu, kendi düşünce ve değerlerini kullanarak daha zengin bir mimarlık ortamı oluşturduğu yıllardır. Batı'daki gelişmelerin daha iyi anlaşıldığı ve uygulandığı, mimarlık pratiklerinin daha canlı, hareketli ve olumlu olarak değerlendirildiği bir dönemdir (Elmalı

¹² Işıklı kule, 1980 yılı, askeri darbe dönemi sonrasında merkez yönetim tarafından fuar alanı için gönderilmiştir. Küreden aşağı doğru inen her bir çizgi, 16 Türk Devleti'ni temsil etmektedir (K. Bayraktar, sözlü tarih, 3 Ağustos 2020).

vd., 2014). Bu anlamda değişik biçim ve tasarım eğilimlerinin görüldüğü bu dönemde, Türkiye genelinde olduğı gibi Samsun Fuarı'nda da çoğulluk ve çeşitlilik görülmüştür. Farklı birçok sayıda pavyonun bir araya gelmesiyle organize edilen fuar, bünyesinde çeşitli mimari tasarım yaklaşımlarını barındırmıştır. Fuara iştirak eden kuruluşlar, farklı pavyon yapılarında ürünlerini teşhir etme nedeni ile birbirinden bağımsız birçok pavyon fuarda yer almıştır. Fuar yönetimi tarafından kiralanmak üzere inşa edilen pavyon yapılarının yanında firmaların kendilerinin de inşa ettirdiğı pavyonlar yer almıştır. Bazı firmalar, bulunduğu yerin kira bedelini ödeme koşulu ile kendi pavyonunu kendi tasarlayıp uygulayarak; bazıları da fuar yönetiminin fuar alanına eklenen pavyoların kira bedelini ödeyerek fuara iştirak etmiştir. Bir sonraki yıl firmalar, kira bedelini ödeme koşulu ile aynı pavyonu kullanabildikleri gibi farklı konumlarda, başka pavyon tercihinde de bulunabilmişlerdir. Pavyon kiralari ise tamamen yerel imkanların desteğıyle açılan fuarın, gelir kaynağını oluşturmuştur (Samsun İl Yıllığı, 1967; İ. Bozlar, sözlü tarih, 17 Ocak 2020).

Pavyonlar, sergilemenin fonksiyonel gereklerine yardım edebilecek şekilde, serbest düzenlemelere fırsat tanıyan iç mekân organizasyonuna sahiptir. İç mekânda, zemin, duvar ve standlar üzerinde teşhir bölümleri oluşturulmuş ve ürünler bu teşhir bölümlerinde sergilenmiştir. Firmaların bazıları üretilen ürünlerin sadece tanıtımını yaparken bazıları satışa da yer vermiş ve iç mekânda satış noktaları oluşturulmuştur. Fuarda tanıtım yapılan ürünler genellikle inşaat, tarım, kimya, gıda, giyim olmakla beraber metaller arasında radyo, televizyon ve beyaz eşya gibi teknolojik ürünler yer almış; bu anlamda fuar, halkın teknolojik ürünleri tanıyıp takip edebileceğı bir yer olmuştur (Şekil 37). Yerel gazetelerdeki fuar haberlerine bakıldığında, fuarın teknik/bilim/teknoloji anlamındaki gelişmelere ev sahipliğı yaptığı, heyecanla beklendiğı, yoğun talep gördüğü ve giderek büyüdüğü vurgusu görülmektedir (Hürsöz, 4 Temmuz 1969).

Şekil 37. a. Fuarda bir parfüm standı; b. Magrini Pavyonu iç mekânı; c.,d. Philips Pavyonu iç mekândan fotoğraflar (Osmanlı Bankası Müzesi Koleksiyonu); e.1966 yılı-Komili Pavyonu (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966); f.1967 yılı-Ericson Pavyonu (M. Binali arşivi); g.1960'lı yıllar-Eczacıbaşı standı (T. Çelik arşivi)

Samsun artık fuarı ile anılan/tanınan bir kent olmuş; kamuya yönelik bu mekânsal yansıma ile yaz aylarında kentin çehresi değişmiştir. Kente eklenen, bireyin topluma katılımını, bilgilenmesini dolayısıyla yurttaş kimliğini kazanması yani siyasal gelişmeler ile nitelenen kamusal alan, kentin çok yönlü gelişmesinin anahtarı olmuştur. Ülkenin endüstriyel, sanat ve zanaat ürünlerini teşhir etmek üzere resmi ve özel kuruluşlar fuarda yer almıştır. Bu nedenle Samsun'un yanı sıra diğer bölgelerden de firmalar fuara katılım

göstermiştir. Ürünlerin teşhir edildiği yapılar, teşhir eyleminin gerçekleştiği birer vitrin gibi değerlendirilebilir. Bu yapılar, aynı zamanda günün yapı teknolojisini de yansıtmaları bakımından inşa edildikleri kente de yeni inşa tekniklerini taşımışlardır. İştirakçi firmalar, pavyonlar, standlar ve vitrinler olmak üzere ürünlerini çeşitli yapı ölçeğindeki mekânlarda sergilemişlerdir. Pavyonlar, standlar ve vitrinler sergilenen ürünlerin niteliğine bağlı olarak farklı büyüklük, tasarım ve biçimlerle fuarda yer almıştır. Fuarda her ne kadar büyük, gösterişli, tasarımları ile diğerlerinden ayrılan birkaç katlı büyük pavyonlar yer almış olsa da fuar genel olarak küçük pavyonlardan oluşmuştur. Pavyonlar genelde tek katlı, prefabrik, kullanıcıya geçici bir yapı izlenimi veren yapılardır. Yalın geometri, az süs elemanının kullanıldığı bu pavyon yapılarının üçüncü boyutunda ise hareketlenmeler bulunmaktadır. Beton ve alüminyum malzeme kullanımının öne çıktığı bu pavyon yapıların cephelerinde ürün ya da firmanın izlerini taşıyan simgelere ve renklere yer verilmiştir (bkz. Şekil 38-41). Yapılan görüşmelerde katılımcılar anlatımlarında fuarın fiziksel özelliklerine yönelik biçim, renk, doku ve yüzey gibi betimlemelere sıkça yer vermiştir. Dolayısıyla algılama sonrasında çevreden gelen uyaranların seçilerek kodlandığı aşamada, algılananların belleğe alınmasında ve saklanmasında mekânın fiziksel özelliklerinin önemli olduğu; bireylerin çevreden aldıkları uyaranlar ile duyum aşaması arasında sarmal bir yapının olduğu görülmektedir:

“İlk başta çok modern olarak düşünmeyin, küçük küçük pavyonlar o pavyonlara da insanlar geliyordu, değişik eşyalar satılıyordu...” (K1)

“...Binalar tek katlı prefabrik yapılardı...” (K7)

“Çok modern yapıda değildi, o günün imkânlarına göre iyiydi ancak bugünkü imkânları düşündüğünüzde temizlik vs. biraz daha karışık vaziyetteydi, o günün şartlarına göre çok iyiydi...” (K26)

“...Dar dar sokaklar, böyle birbirlerine çok yakın çadırsal reyonları hatırlıyorum...” (K19)

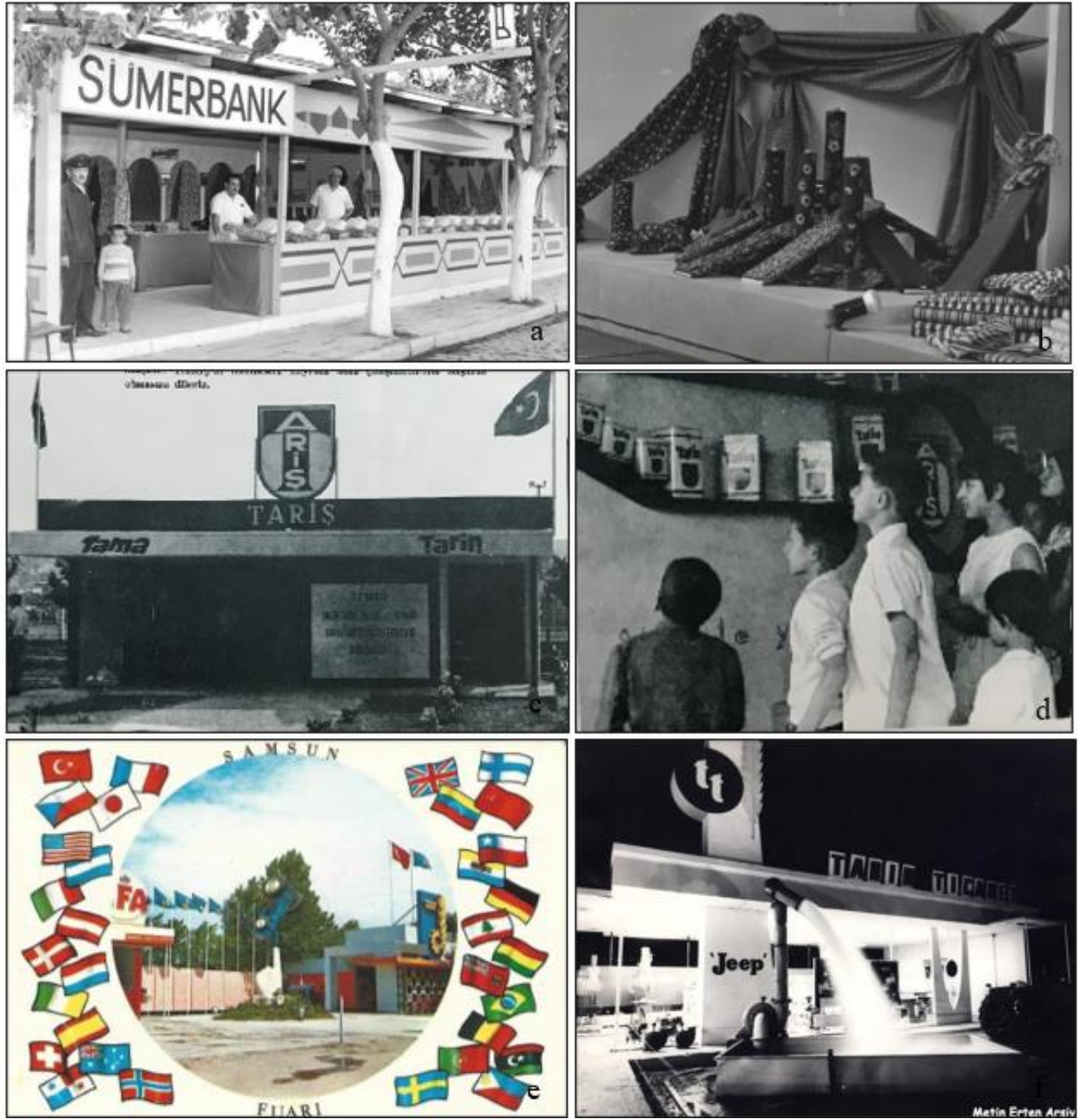
Farklı pavyon yapıları arasında yapısal ve estetik tercihlerin değişkenlik gösterdiği fuarda, özellikle 1963-1970 yılları arasında inşa edilen resmi ve özel kurumlara ait bazı pavyonlar, mimari karakterleriyle özel bir grup oluşturmaktadır. Türk sanayisinin önemli kurumlarından olan Sümerbank Pavyonu (Şekil 38.a.b); İzmir’in üzüm, incir, pamuk ve zeytinyağı, tarım satış kooperatiflerinin öncüsü olan Tarış Pavyonu (Şekil 38.c.d); tarımdaki ilerlemeleri gösteren ve teşvik eden zirai araç ve gereçler ile tarımsal pratiklere yönelik teşhirlere, zirai ürünlere destek olan Zirai Donatım Kurumu Pavyonu (Şekil 38.e); Tarım Ticaret Pavyonu (Şekil 38.f.), Kızılay Pavyonu (Şekil 39.a), Türkiye Şeker Fabrikaları

Pavyonu (Şekil 39.b), Seka Pavyonu (Şekil 39.c), Azot Sanayii Pavyonu (Şekil 39.d), Giresun Pavyonu (Şekil 39.e), Petrol Ofisi Pavyonu (Şekil 39.f), salgın hayvan hastalıkları ile mücadele eden, hastalıkların erken teşhisini koyan, biyolojik mücadeleyi sağlamak gibi amaçları olan Veteriner Bakteriyoloji ve Araştırma Enstitüsü Pavyonu (Şekil 40.a), yağ ve sabun üretiminde önemli firmalardan biri olan Turyağ Pavyonu (Şekil 40.b), dikiş, nakış, manto, çamaşır, moda, çiçek ve resim branşlarında öğrenci yetiştirmekte olan Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü Pavyonu (Şekil 40.c.), Birlik Ticaret Pavyonu (Şekil 40.d), Karabük Pavyonu (Şekil 40.e.f) ve farklı firmaların ortak çatı altında ürünlerini sergiledikleri sergi evi (Şekil 41) fuarda yer alan pavyonlar arasındadır. Kentli ile yapılan görüşmelerde yaşamış oldukları deneyimler doğrultusunda fuar pavyonlarının zihinlerde yer ettiği, çeşitli mekânsal öğeleri açığa çıkarttığı görülmektedir:

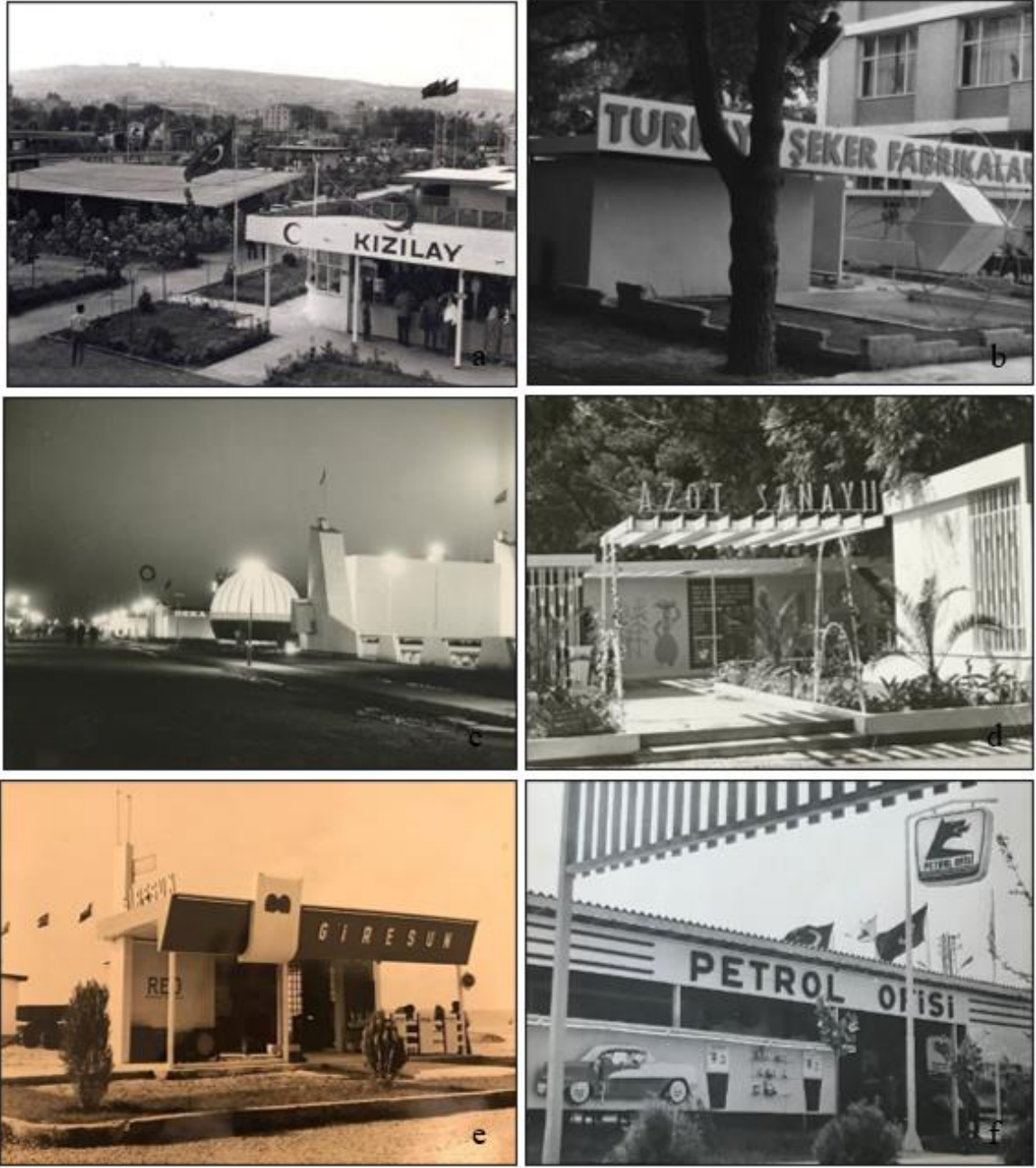
“...Paşabahçe, değişik camlar süs eşyaları satardı...” (K1)

“Tekel Pavyonu’nun sigara şeklinde yapılmış olması farklıydı...” (K7)

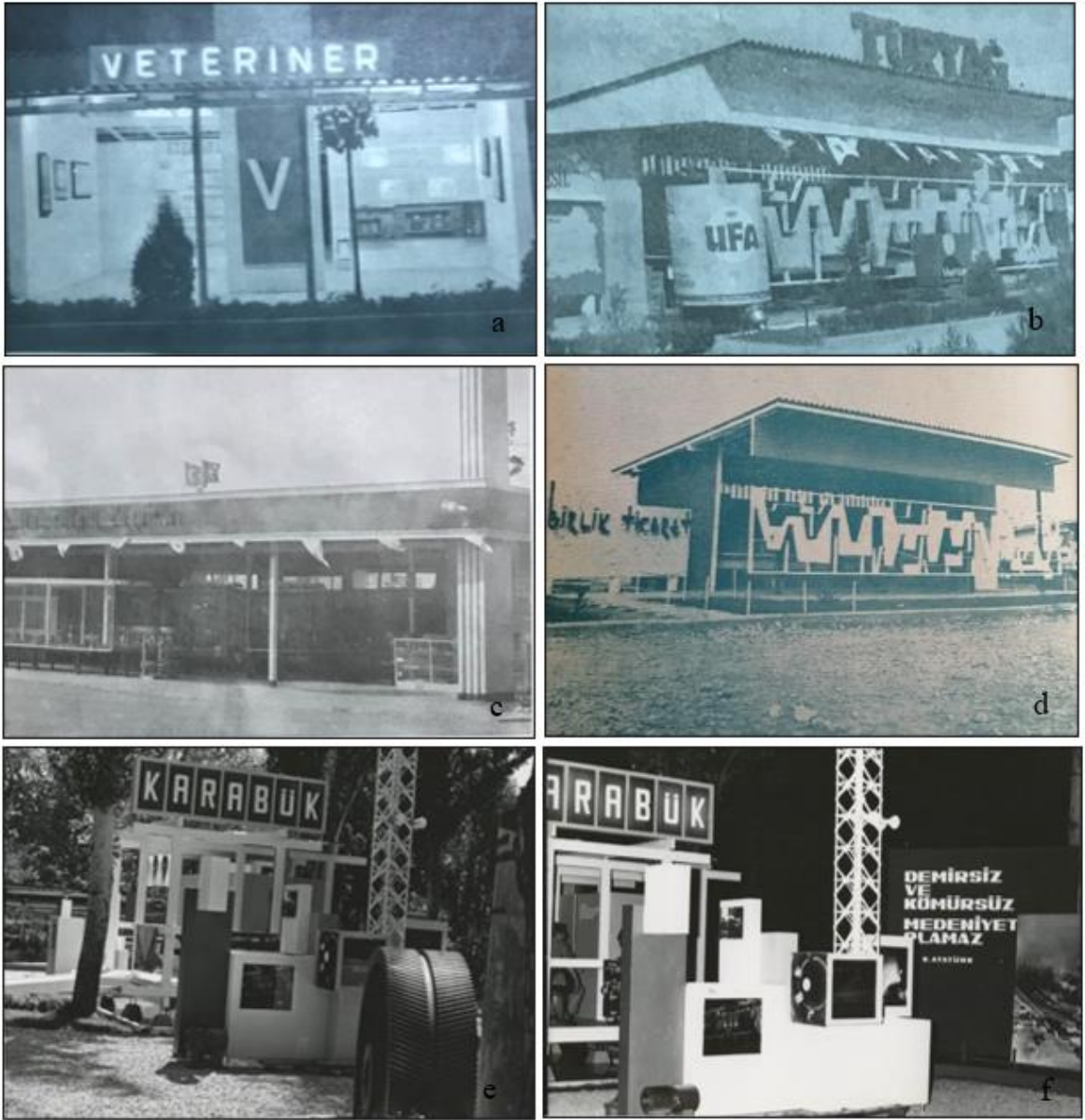
“Kızılây vardı, hemen köprünün ayağında iplerle insanlar çekiişl çekilirdi orada...”
(K14)

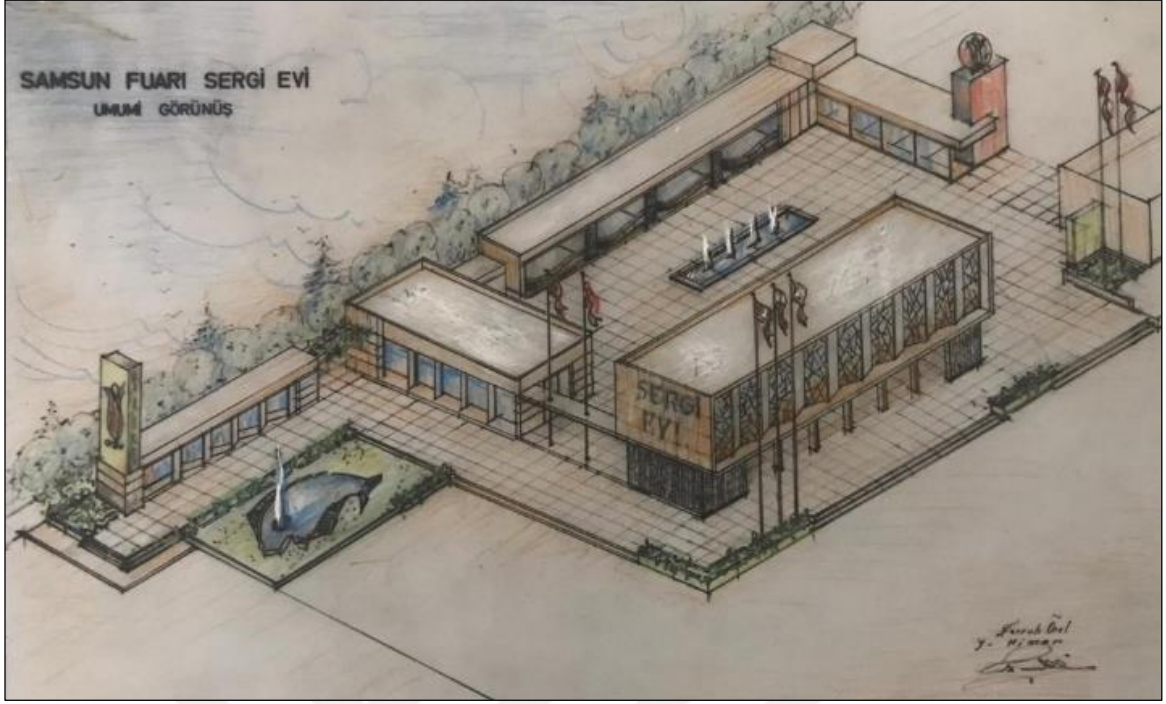
Şekil 38. a. Sümerbank Pavyonu (S. Ay arşivi); b. Sümerbank Pavyonu iç mekânı (Osmanlı Bankası Müzesi Koleksiyonu); c. Tarih Pavyonu; d. Tarih Pavyonu iç mekânı (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966); e. Türkiye Ziraat Kurumu Pavyonu (H. Kösebay arşivi); f. Tarım Ticaret Pavyonu (M. Erten arşivi)

Şekil 39. a. Kızılay Pavyonu (H. Kösebay arşivi); b. 1967 yılı-Türkiye Şeker Fabrikaları Pavyonu (M. Binali arşivi); c. 1967 yılı-Seka Pavyonu (H. Kösebay arşivi); d. 1967 yılı-Azot Sanayii Pavyonu (M. Binali arşivi); e. 1965 yılı-Giresun Pavyonu (H. Kösebay arşivi); f. 1966 yılı-Petrol Ofisi Pavyonu (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi)

Şekil 40. a. 1966 yılı-Veteriner Teşkilatı Pavyonu; b. Turyağ Pavyonu; c. Kız Olgunlaşma Enstitüsü Pavyonu (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi); d. Birlik Ticaret Pavyonu (TSO 1963 İl Yıllığı); e.f. 1967 yılı- Karabük Pavyonu (M. Binali arşivi)

Şekil 41. 1967 yılı-Ferruh Örel'in çizimiyle fuarda sergi evi (F. Örel arşivi)

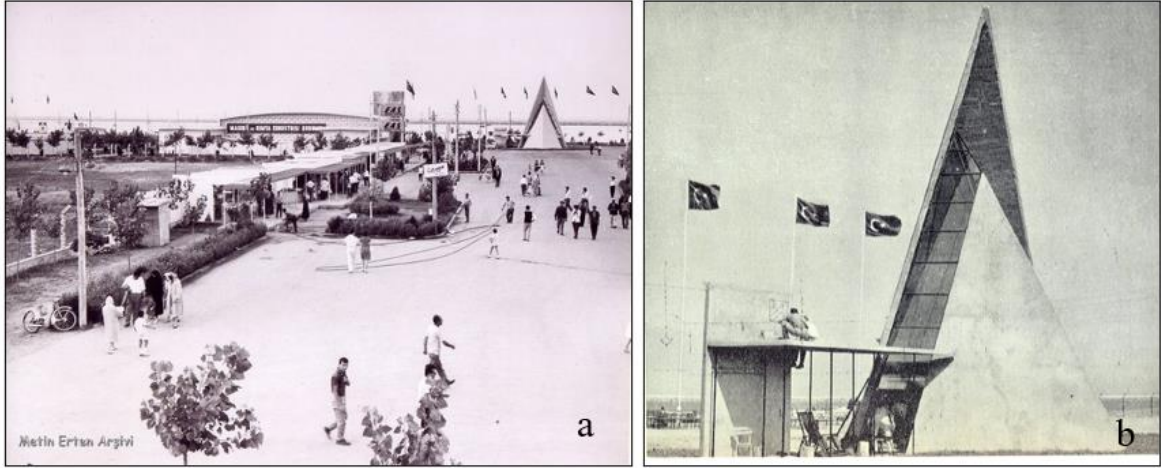
Makine ve Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu (MKEK) Samsun Fuarı'nda yurtiçi endüstri kuruluşlarını destekleyen makine, yedek parça, malzeme, yan ürünlerini sergilemek ve tanıtabilmek amacıyla inşa edilmiştir (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966). Betonarme yapı sistemini ile inşa edilen yapı, yalın dikdörtgen bir biçime sahiptir. Alanda yatay olarak uzanan bu yalın betonarme yapı, aksi yönünde düşeyde uzanan ikinci bir kitle ile kesişmektedir. Ana kitle ile düşeyde yükselen ve kurumun amblemini taşıyan bu kitle, masif duvar yüzeylerden oluşarak brütalist mimarinin etkilerini yansıtmaktadır. Yapının en geniş cephesi olan ve üzerinde kurumun adını taşıyan ön cepheye metal ikinci bir katman giydirilerek, yapıya saydamlık etkisi kazandırılmıştır (Şekil 42).

Şekil 42. a. 1966 yılı-Makine Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966); b. 1960'ların sonu-Makine Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu; c. Kent içinden fuarın görünümü (K. Hazneci arşivi)

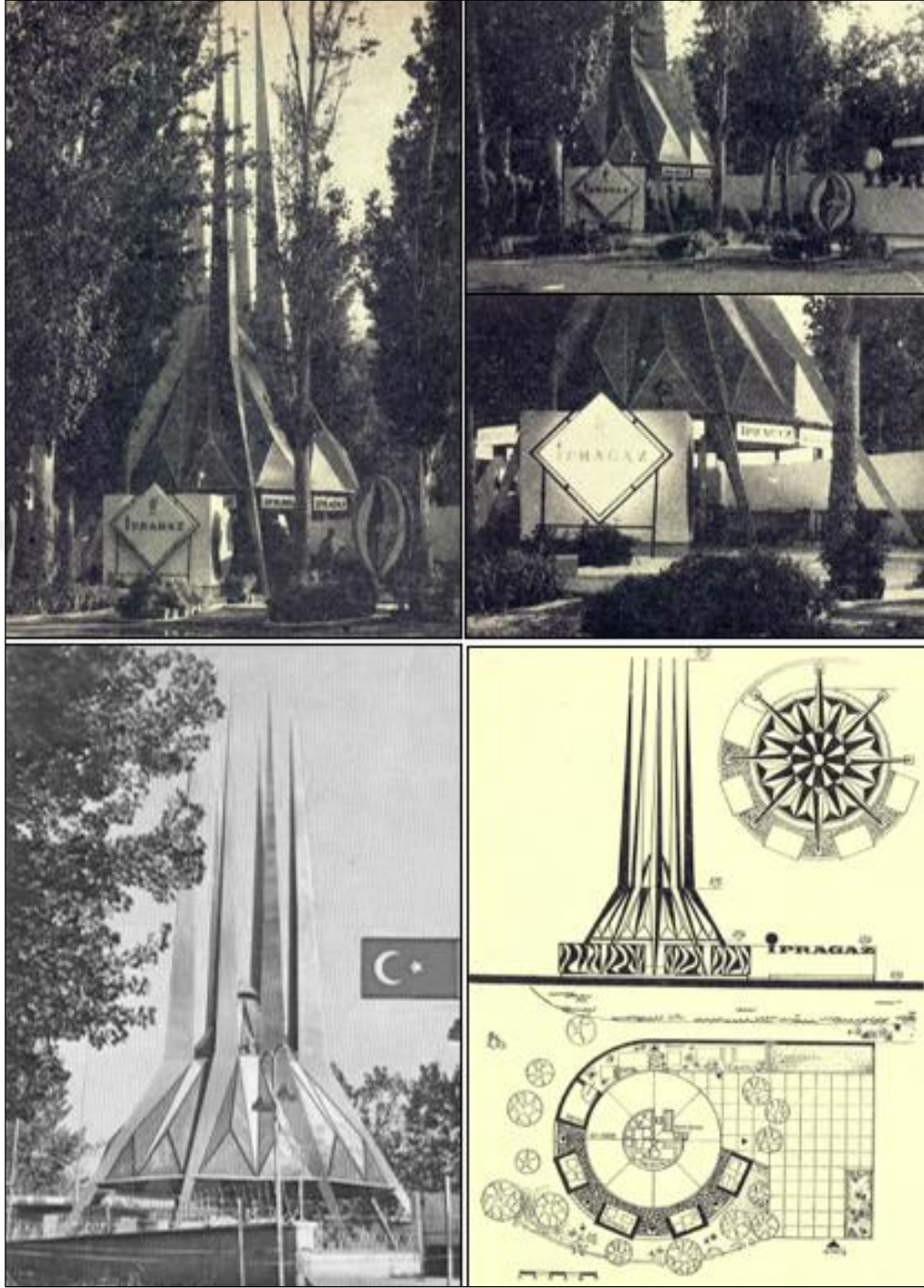
Halk arasındaki ismiyle Paşabahçe Pavyonu olarak bilinen Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu, ürünlerini yurtiçi fiyat istikrarını sağlamak ve cam eşya kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla inşa edilmiştir (Samsun 19 Mayıs Fuarı Dergisi, 1966). Fuar yönetimi, pavyon inşası için firmaya fuarın girişine uzak ve daha sakin bir alanda yer ayırmıştır. Bu nedenle mimar Onur Ayangil, yapıya ziyaretçi çekebilmek amacıyla etkileyici bir form tasarlamak istemiştir. Teşhir bölümü 50 m² olan yapının planı bir paralel kenardan oluşmuştur. Bu paralel kenarın karşılıklı iki açısını oluşturan kenarlar, çifter çifter üçgen plaklar şeklinde yükselmiş ve çıplak betonarme olarak bırakılmıştır (Mimarlık Dergisi, 1966). Betonarme inşaat tekniğinin kullanıldığı bu yapı, mimari dili ile 1960'ların mimari yaklaşımı olan farklı tasarım ve tekniklerin denendiği dönemin başarılı örnekleri arasındadır. Giriş cephesi üzerinde açılan üçgen yırtıklar, yapı bütününde piramit ile kontrast oluşturarak

cepheye dinamizm kazandırmıştır. Piramit kitle üzerinde yapı biçimini destekleyen şerit şeklindeki yırtıklar, kitleyi daha saydam kılarken iç mekâna doğal ışık alınmasını sağlamıştır (Şekil 43). Pavyon, ana girişe çok uzak olmasına rağmen ziyaretçileri kendisine çekebilmiş ve tasarım anlamında fuar pavyonları arasında derece alarak ödül kazanmıştır (Mimarlık Dergisi, 1966).

Şekil 43. Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu (a. M. Erten arşivi; b. Mimarlık Dergisi, 1966)

İpragaz Pavyonu, İpragaz A.Ş ürünlerinin satışını artırmak ve daha fazla kitleye ulaşabilmek amacıyla inşa edilmiş olup, mimarı Güngör Kabakçıoğlu'dur. Pavyon yapısının formu, üçgen parçalardan ve bu parçaların bir araya gelmesine dayalı fraktal bir kurgudan oluşmuştur. Bu örüntü, parçaların oransal kırılma özelliğinden elde edilerek tekrarlanmış, yinelenerek yapı kabuğunu meydana getirmiştir. 8 çelik ayak üzerine oturan pavyon, 18m yüksekliğinde ve 12m çapındadır. Çatı, çelik konstrüksiyon olarak inşa edilmiş, konstrüksiyon aralarına turuncu pleksiglaslar ve bazı yerlere de saç levhalar monte edilmiştir (Kabakçıoğlu, 1970) (Şekil 44). İpragaz Pavyonu da modern teknolojik arayışları ile fuarda dikkat çeken pavyonlar arasında yer almıştır.

Şekil 44. İpragaz Pavyonu vaziyet planı, plan ve kesiti (Mimarlık Dergisi, 1970; N. Uslu arşivi)

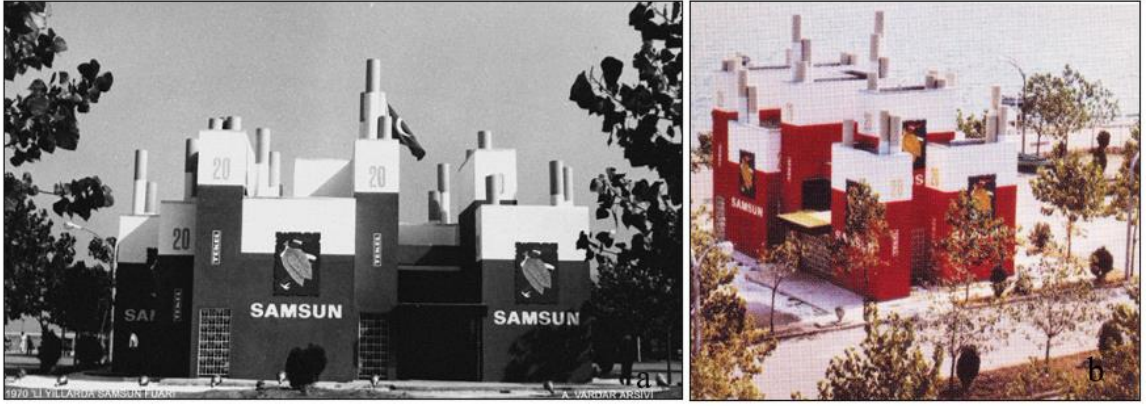
Samsun Tekel Pavyonu, tütün, tütün ürünleri ve alkol ürünlerinin sergilenmesi amacıyla inşa edilmiştir. Yalın, kübik bir formdan oluşan yapının masif duvar cephe yüzeyleri dikkat çekmektedir. Bu cephe yüzeylerinde sergilenen ürünlerin tarım

aşamasından ürün haline gelme aşamasına kadar olan sürecin ifade edildiği grafik anlatımlar yer almış ve grafik anlatımlar, ‘TEKEL’ ismi ile öne çıkarılmıştır (Şekil 45).

Şekil 45. 1967 yılı-Tekel Pavyonu (Osmanlı Bankası Müzesi Koleksiyonu)

Tekel Firması, Samsun Tekel Tütün Fabrikası’nın üretmiş olduğu sigaranın tanıtımını yapabilmek için 1969 yılında, yeni bir pavyon inşa ettirerek fuara iştirak etmiştir (Onursal, 1969). Yapının tasarımcısı ise uzun yıllar Tekel Genel Müdürlüğü’nde ressam ve dekoratör olarak görev yapan Atıf Tuna’dır. Atıf Tuna, mimar olmamasına rağmen yurt içi/yurt dışı olmak üzere fuarlardaki Tekel pavyonlarını tasarlamış ya da dekore etmiştir (Çam, 2014; URL-9, 2020). Pavyon tasarımında, kent için önemli bir simge haline gelen ‘Samsun Sigara’ paketinin biçiminden yararlanılmıştır. Bu haliyle yapı, mimarlık, endüstri ürünleri ve grafik tasarımı ara kesitinde bir yapı olarak belirmektedir. Pavyon yapısı, yaklaşık olarak 100 kat büyütülmüş sigara paketlerinin bir araya getirilmesiyle analogik bir kompozisyonndan oluşmuştur. Yan yana ve birbirine dik olacak şekilde geometrik bir düzen ile bir araya getirilen paketler, bütünde dinamik bir yapı formu meydana getirmiştir. Sigara paketleri içinden iki ya da üç filtreli sigara dalları, farklı yüksekliklerde çıkartılarak yapı üçüncü boyutta daha da hareketlendirilmiştir. Sigara paketi biçimindeki kütlelerden dört tanesi, zeminden 2.5m kadar yükseltilerek bir yandan yatayda hareket sağlanırken bir yandan da boşluk açılarak cephe yüzeyleri oluşturulmuştur. Bu cephe yüzeyleri, giriş veya iç mekâna doğal ışık almak üzere değerlendirilmiştir. Betonarme konstrüksiyon ile inşa edilen bu yapının iç mekânı ise sigara paketleri biçiminin okunamadığı bütüncül bir kurguya sahiptir (Keskin, 2021) (Şekil 46).

Şekil 46. a. Tekel Pavyonu (SBBKSİDB arşivi); b. Tekel Pavyonu maketi (Akçura, 2009)

Bazı kurumlara ait pavyonlar daha gösterişli ve dikkat çekici olmuş, kullanılan yapı malzemesi, yapı formları ve yapı teknolojileri ile fuar için simge niteliği kazanmıştır. Makine Kimya Endüstri Kurumu’nun elips ve Paşabahçe’nin üçgen, Menteşoğulları Pavyonu’nun salyangoz ve Tekel Pavyonu’nun Samsun sigara paketleri şeklindeki formu ile Ziraî Donatım Kurumu önünde parmak ucunda duran traktör dikkat çeken bina ve mimari öğeler olmuştur. Yapılan görüşmelerde diğer pavyonlar isim olarak anımsanmazken dikkat çeken görüntüleri olan pavyonlar kolektif bellekte canlılığını hem isim olarak hem de biçimsel olarak sürdürmekte ve hatta iç mekân detaylarına kadar hatırlanabilmektedir. Bu pavyonlardan biri olan Tekel Pavyonu, kentli arasında en çok anımsanan öğe olmuştur. Bu pavyon analogik tasarımıyla halkın dikkatini çekmiş; ismi yerine biçimsel formu (sigara paketleri) ile kullanıcıların zihinlerinde yer edinmiştir:

“... Paşabahçe’nin üçgen şeklinde cam kristali gibi o çok değişik gelirdi bize, mesela sigara paketleri düşünün üzerinde Samsun yazıyordu böyle sigara paketlerinden oluşmuş bir pavyon, bir kapıdan giriyordunuz diğerinden çıkıyordunuz, Makine Kimya Endüstri Kurumu’nun üzerinde Makine Kimya Endüstri Kurumu yazıyordu.” (K1)

“Pavyonlar her sene değişirdi, birkaç tane çok özelliği olan binalar dışında diğerleri değişirdi... Paşabahçe, Ziraî Donatım ve Tekel binası aklımda o yüzden sadece, Makine Kimya Endüstri Kurumu binası bir de. O zaman o beton binalar bizim alışkın olduğumuz ev tipinden çok farklı olduğu için dikkat ederdik, mesela Makine Kimya’nın hafif oval olan binası çok dikkatimizi çekmişti, Paşabahçe’nin üçgen binası çok dikkatimi çekmişti, çünkü bu binalar Samsun için aykırı binalardı...” (K2)

“... Petrol Ofisi (PO) vardı, yani olmadık resmi dairelerin vardı, Domag makine ürünlerini satardı, pancar motorları, su motorları vardı, bunların binaları daha büyüktü, içinde alacağı hacmine göre biraz daha büyüktü, diğerleri eşit reyonlardaydı. Adını unuttum bayanlara hitap ettiği için, bayan losyonları, parfümleri olurdu, iç giyim çamaşırları olurdu, o tarihlerde Bafra’da imal edilirdi, Yıldız diye bir markaydı. Ankara’dan gelirlerdi, ayakkabı reyonları vardı, iç giyimden yiyeceğine, giyimine, içkisine kadar her türlü reyonlar olurdu...” (K11)

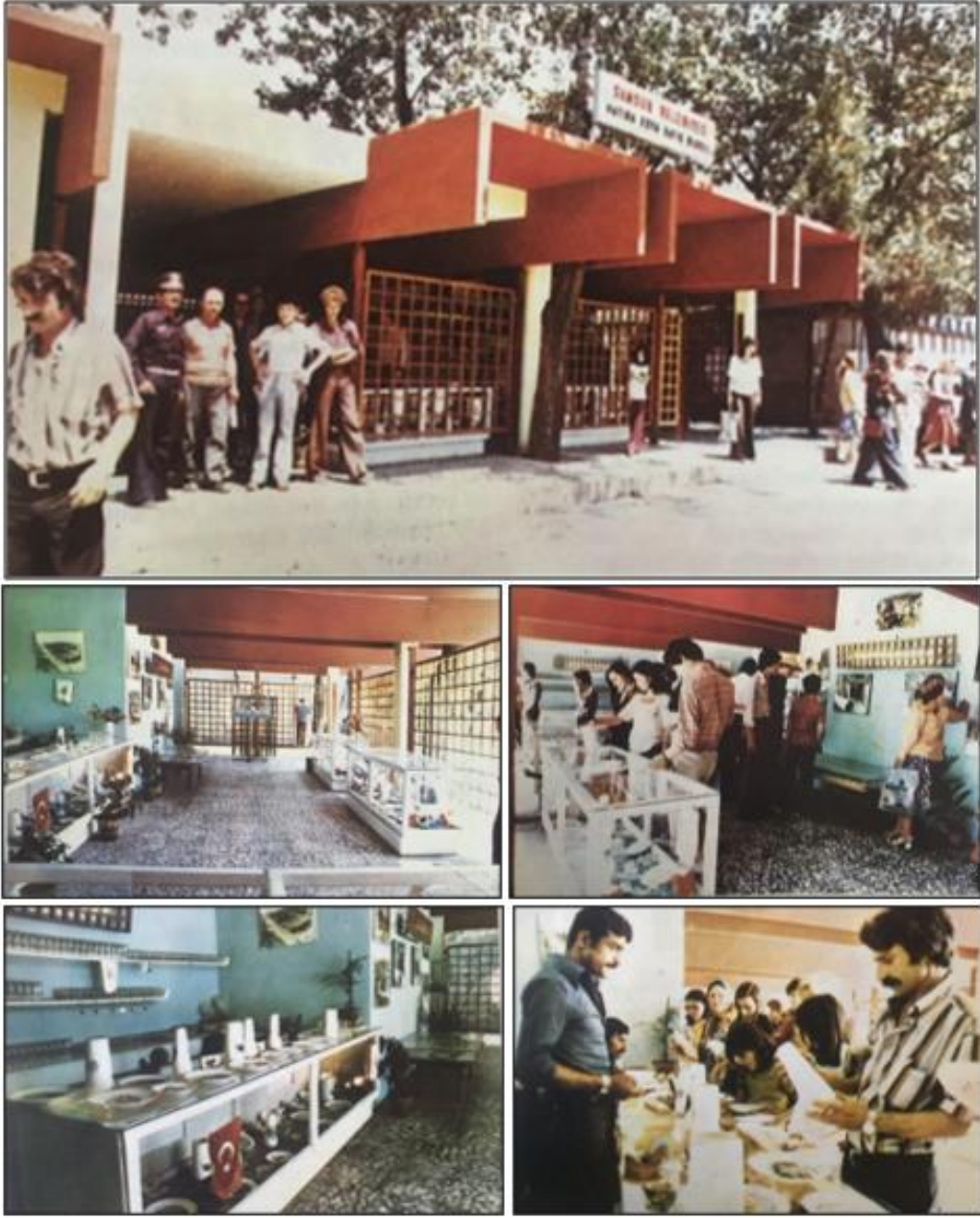
“Pavyonlar tek katlıydı, bir mağaza düşünün dükkânın önüne stand koyarlar ya yapma mankenleri koyarlar, eşyalarını sergilemek için. Onun gibiydi, daha ışıklıydı, daha renkliydi, ışıklar çoktu, Fiskobirlik’in reyonu vardı, fıstık ezmesi satıyorlardı.” (K13)

“Türkiye’nin her yerinden standlar vardı, o zamanlar onlara pavyon deniyordu, fabrikalar kendi mallarını teşhir ederdi, daha aşağıya indiğimizde kardeşimin züccaciye pavyonu ile Paşabahçe Pavyonu vardı ... Beyaz eşya o zamanlarda yaygın değildi, su tesisatı boru ve musluklar tanıtılırdı, giyim markaları gelirlerdi, Samsunspor’a ait pavyon vardı, Samsunspor’a ait formalar, ürünler satılırdı, Fiskobirlik vardı, yurt dışından izine gelenler o zamanlar fındık, fındık ezmesi ve fındık yağı ihtiyaçlarını oradan karşılarlardı...” (K15)

“Standlar genelde ufaktı ama Samsun sigara binası paket halindeydi, Rize’nin Çaykur’u gelirdi. Menteşoğlu’nun salyangoz şeklinde bir pavyonu vardı, Makine Kimya Endüstri Kurumu’nun Pavyonu vardı, bir de traktör heykeli vardı. İnsanlara çok değişik geliyordu, teknolojinin olmadığı çağda onları en fazla kartpostallarda görme şansınız vardı, onları orda görme şansınız oldu...” (K17)

“...Samsun sigara binası tamamen sigara paketi şeklindeydi, onun iç mekânına giriyorsun satış yapılan yerler vardı, bir boşluk alan var, orda ürün tanıtımı var, ordan başka bir alana geçiyorsunuz, içerisi labirent gibiydi.” (K26)

Fuarda insanların hediyelik eşya almaları için belediye tarafından işletilen hatıra eşya satış pavyonu da yer almıştır. Pavyonun ana cephesinde üç adet kırmızı renge boyanmış beton kitlenin boşluklu olarak yan yana dizilmesi dikkat çekmektedir. Beton kitlelerin ahşap ile kurgulanmış olan ana cephesine ait bu birliktelik iç mekânda da devam ettirilerek tasarımda bir bütünlük elde edilmiştir (Şekil 47).

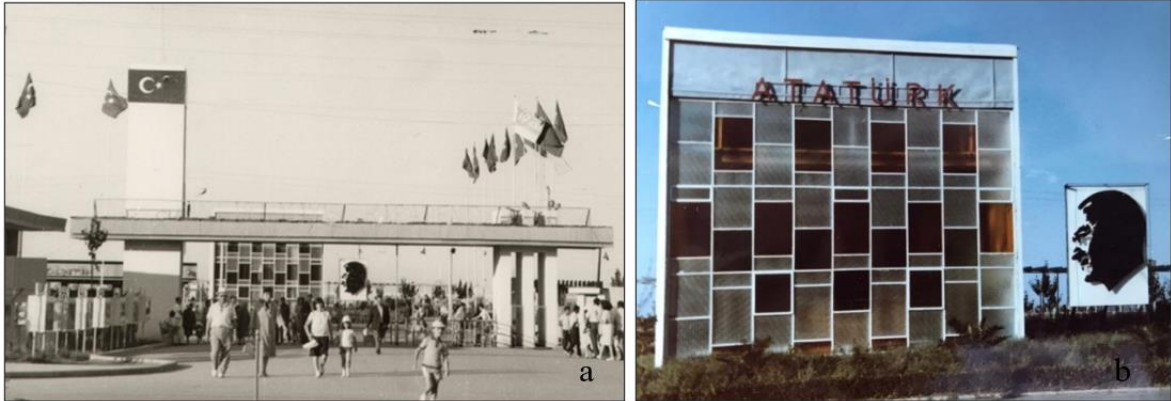

Şekil 47. Samsun Belediyesi hatıra eşya satış bürosu iç mekânı (Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi, 1977)

Fuar, ekonomik, tarımsal ve endüstriyel girdilerin yanında kentliye ve yakın çevresine sosyal ve kültürel bir ortam sunmayı da amaçlamıştır. Ancak Samsun Fuarı, kurulduğu ilk yıllarda ticari yönde daha çok gelişim göstermiş; eğlenme ve dinlenme yerleri olarak belirli sayıda ve yetersiz bir durumda olmuştur (Samsun İl Yıllığı, 1967). İlerleyen yıllarda 1970'lere doğru fuarın daha cazip hale getirilmesi için fuarın eğlence hayatına önem verilmiştir. Fuar, müze gibi programlarla kültürel; tiyatro, sinema, çay bahçeleri, lokantalar,

gazinolar, lunapark, konserler, sandal gezintileri ve spor etkinlikleri (yelken ve golf) gibi aktivitelerle sosyal anlamda kentli için çok işlevli bir kamusal mekân olmuştur.

Kamusal alanlar, etnik köken, cinsiyet, sınıf gibi ayrımların bulunmadığı, bilgilenmenin, erişilebilirliğin katılımın olduğu, değer, olgu, inanç, kültür, insana özgü olguların aktarıldığı, paylaşıldığı ve hayat bulduğu yerlerdir (Arendt, 2012; Habermas, 2014; Yavuzçehre ve Çezik, 2015). Kamusal alanın yansımalarını görebileceğimiz en net ara yüz yerler ise kamusal mekânlardır. Dolayısıyla halkın boş vakitlerini değerlendirdiği, bireylerin bir araya geldiği ve sosyalleştiği bu mekân, kültürler arası aktarımın oluşmasına imkân tanımıştır (Hürsöz, 3 Temmuz 1968). Bu anlamda çeşitli kültürel etkinliklerin yer aldığı fuar, halkın eğitildiği, kentlinin yeni kültürel kalıpları öğrendiği bir eğitim ortamı olarak da çalışmıştır. Bu mekânlardan birisi de Atatürk Müzesi olmuştur. Atatürk'e duyulan minnet ve sevgi borcunu göstermek ve toplumun kültürel değerlerini halka aktarmak amacıyla 1967 yılında fuarda yeni bir Atatürk Müzesi inşa edilmiştir. Yapının tasarımcısı fuar müdürü olan yüksek mimar Ferruh Örel'dir. Ferruh Örel, fuarın ilk yılında tasarlanan Atatürk Müzesi'nin (Şekil 48) Atatürk'ün şanına uygun olmadığını düşünmüş; bunun üzerine müzenin yıkılmasına ve yerine yeni bir müzenin inşa edilmesine karar verilmiştir (M. Örel, sözlü tarih, 12 Kasım 2020).

Şekil 48. a. 1960'lı yıllar-Samsun Fuarı'nın '19 Mayıs Kapısı' (ana giriş kapısı) (SBBKSİDB arşivi); b. Giriş kapısı karşısında yıkılan Atatürk Müzesi (F. Örel arşivi)

Yeni müze yapısının giriş cephesinde yer alan 20m uzunluğunda ve 1,40m yüksekliğindeki alana friz halinde rölyef figürler işlenmiştir. İşlenen bu rölyef figürler, Atatürk'ün Samsun'a çıkışını ve Kurtuluş Savaşı'nı betimlemiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967).

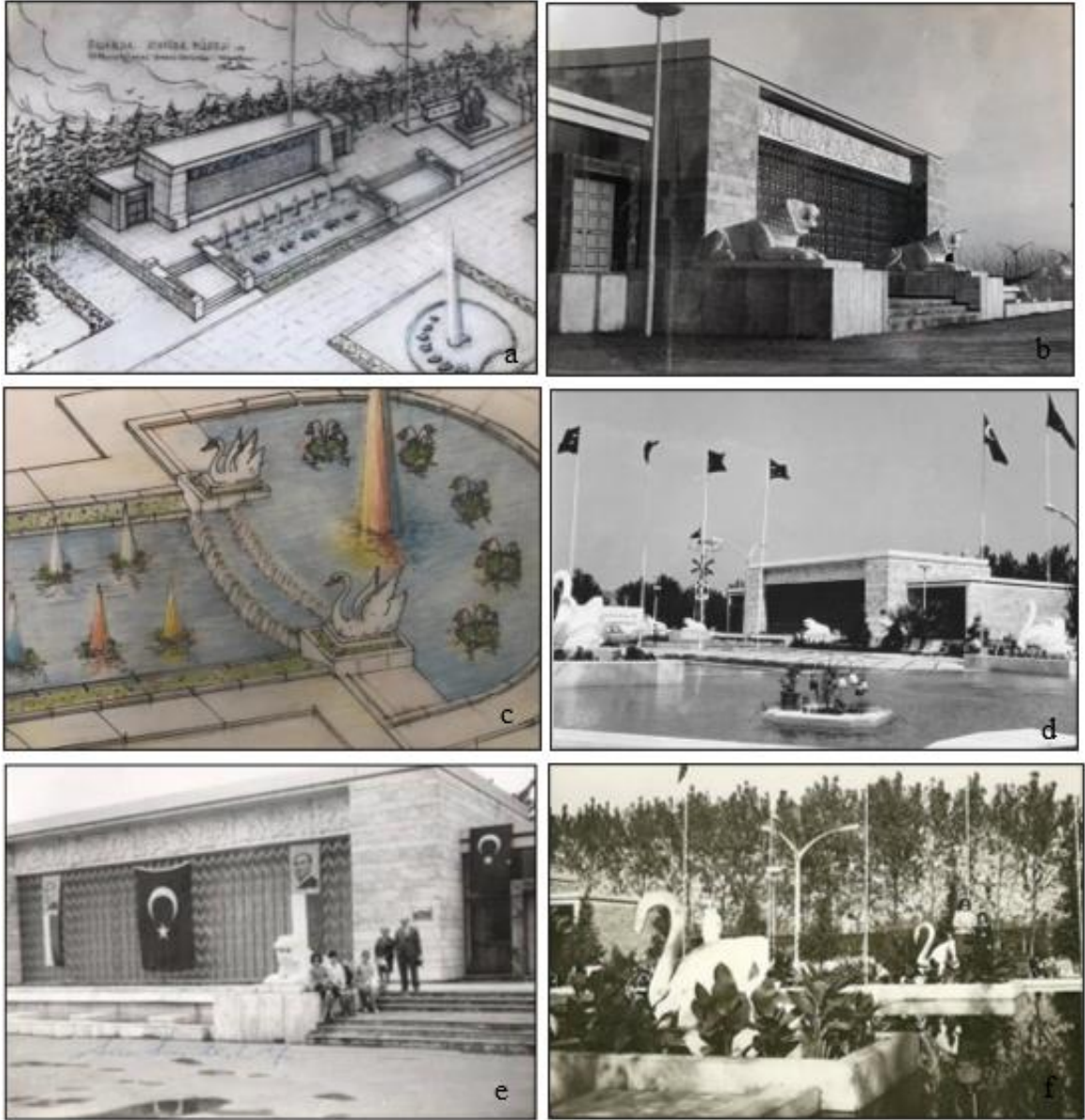
Yalın bir biçimde tasarlanan yapı, taş ve renkli mermerle kaplanmış anıtsal bir etkiye sahip olmuştur. Betonarme bir sistemle inşa edilen ve lineer dikdörtgen bir form içerisinde kurgulanan yapı, turkuaz renkli metal cephe detayları ile dikkat çekmiştir (Şekil 49.a.b). Müzenin iç mekânında Atatürk için yazılmış yerli ve yabancı eserlerin yer aldığı bir kitaplık bölümü ve 19 Mayıs Galerisi yer almıştır. Fuar süresince açık kalmak üzere kişisel sergilere ev sahipliği yapan 19 Mayıs Galerisi'nden çıkış holüne geçilmiştir. Hol üzerinde ise gelen misafirlerin ağırlandığı bir şeref salonu ve şeref defteri bulunmuştur (Samsun İl Yıllığı, 1967).

Ferruh Örel, Atatürk Müzesi önüne müze ile birlikte (1967 yılı) kaskatlı havuz tasarlamıştır. Havuzun birinci kademesinde sütunlar şeklinde yükselen sular, Atatürk'ün devrimlerini ve enerjisini temsil etmiştir. Suların döküldüğü havuzun ikinci kademesi ile aynı kotta yer alan mermer çiçek adalarındaki kırmızı ve beyaz karanfiller ise ulusal olma anlamını taşımıştır (Samsun İl Yıllığı, 1967) (Şekil 49.a). Kaskatlı havuzun yanı sıra Örel, müze yakınına kuğulu bir havuz da tasarlamıştır (Şekil 49.c.d.). Bu nedenledir ki yapılan görüşmelerde müze ve havuzun kentli için fuarda önemli ve değerli bir durak noktası olarak çokça fotoğrafa ev sahipliği yaptığı ve fuarın simge mekânlarından biri olarak kentli belleğinde önemli bir yer edindiği görülmektedir (Şekil 49.e.f.):

“Atatürk Müzesi dışında öyle aman aman çok fazla dikkat çekici bir şey olduğunu söyleyemem... Havuz başında aslan ve birkaç kuğu vardı, onun başında çekilmiştik, belki de Yosun'da olabilir, ilerleyen yaşlarımda.” (K3)

“Müzenin önünde vardı, havuzun önünde, lunaparkta vardı.” (K17)

“Sadece havuz başında bir fotoğrafımız kardeşimizle vardı.” (K30)

Şekil 49. Atatürk Müzesi, Kaskatlı Havuz ve Kuğulu Havuz (a.b.c. F. Örel arşivi; d. K. Hazneci arşivi; e.f. H. Kösebay arşivi)

1976 yılında yapımına başlanan ve 1981 yılında kullanıma giren Arkeoloji ve Etnografya Müzesi fuar alanına eklenen diğer önemli bir yapıdır (Son Posta, 29 Temmuz 1981). Atatürk Müzesi'nin batısında Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde Samsun ve çevresinden toplanan arkeoloji ve etnoğrafik eserler sergilenmektedir. Betonarme strüktürle inşa edilen ve taş kaplama giydirilen müze, orta salondan simetrik olarak ayrılmış iki yan salondan oluşmuştur. Müzede Kültür Bakanlığı tarafından Samsun ve çevre kentlerden getirilen Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Er Hitit Çağı, Helenistik, Roma ve Osmanlı Dönemlerine ait eserler sergilenmiştir. Günümüzde halen Arkeoloji ve Etnografya Müzesi

olarak kullanılmaya devam eden müzenin bahçesi de arkeolojik eserler sergilenmek üzere kurgulanmış; Klasik, Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri'ne ait eserler bahçede ziyarete açılmıştır (Şekil 50).

Şekil 50. Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (a. H. Kantar arşivi; b. Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi arşivi)

3.1.3.2. Mekânsal Sınırların Genişlemesi

Fuar, zamanla kentli tarafından artan yoğunlukla kullanılmıştır. Gösterilen ilgi ve yoğunluk arttıkça da her geçen yıl bünyesine çeşitli etkinlikler katılarak hem mekân çeşitliliği hem de fiziksel sınır olarak büyümüştür. 1964 yılında 432.000 ziyaretçisi bulunan fuarın 1967 yılında ziyaretçi sayısı 860.000'e ulaşmış (Samsun İl Yıllığı, 1967) bu nedenle de ilk etapta kendine çizilen sınırlarını bir üst geçit ile genişletmiştir. Fuar alanının kuzey cephe sınırından geçen demiryolu üzerine 1965 yılında bir üst geçit (halk arasındaki ismiyle köprü) yapılarak fuar, deniz tarafındaki dolgu alanına doğru büyütülmüştür (Samsun Sesi, 8 Temmuz 1965) (Şekil 51). Yapılan görüşmelerde raylı sistem hattı ile iki yapı adasına bölünen fuarı birbirine bağlayan üst geçit konum itibarıyla insanları yönlendirici etkiye sahip olan nirengi noktaları olduğu açığa çıkmaktadır:

“Çocukluk olan yıllarımı söylüyorum, fuarın üzerinde tahtadan bir köprü var, o köprü'nün üzerinden geçip aşağıya inmek...” (K17)

“Sinop'taki bir tekstil firmasının standı aklımda kaldı, bir köprüden geçip onun içine giriyordunuz, etrafında su kanalı gibi bir yer vardı, içerde inişli çıkışlı yerler vardı, ilginç gelen şeylerdi, diğer standlar hep düz ayaktı ...” (K26)

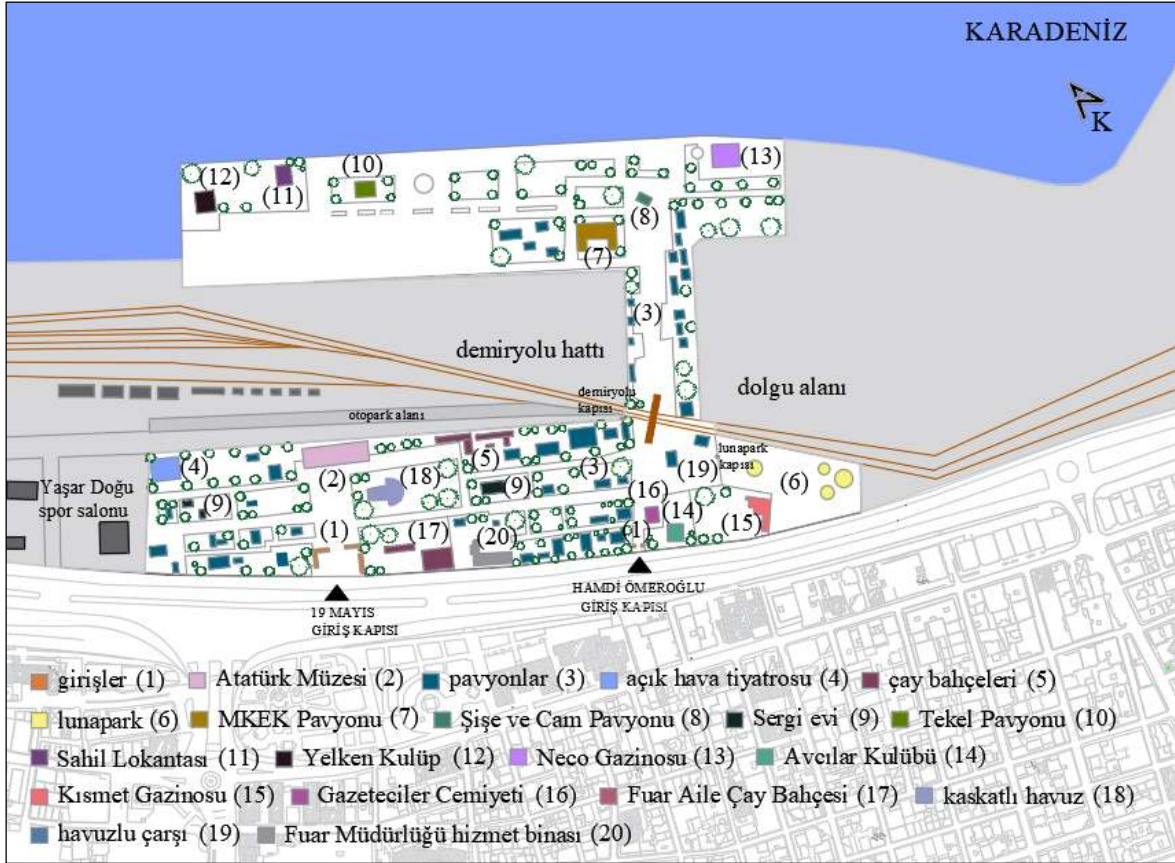
“Lunaparka doğru gezerken önünüze köprü çıkıyor, köprüye çıkmadan bir yere gidemezsiniz, mecbur onu kullanırdık...” (K28)

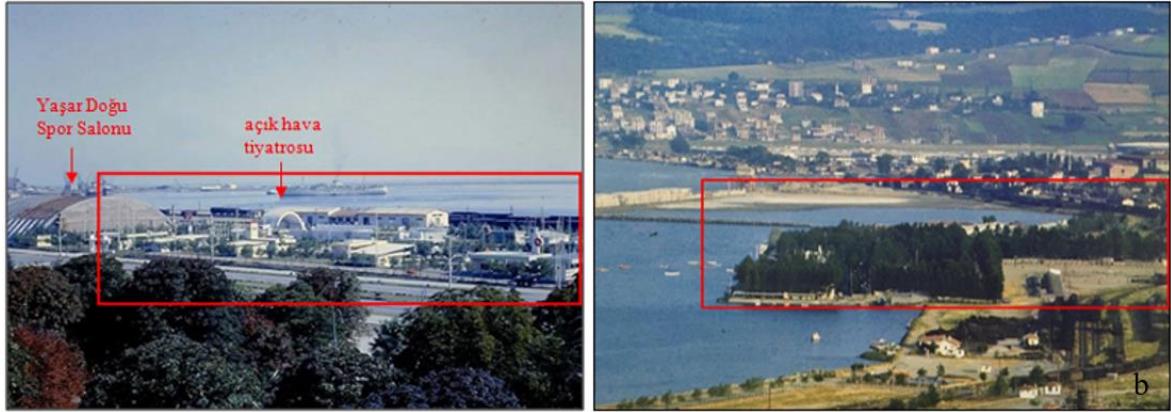
Şekil 51. a. Eklenen üst geçit ile fuara kazandırılan alan; b. Üst geçitten fuarın görünümü (M. Yerlikaya arşivi)

1960’lı yıllarda mekânsal büyüme, beraberinde 19 Mayıs Giriş Kapısı ve Hamdi Ömeroğlu Giriş kapılarına ek olarak dışarıdan içeriye geçişi sağlayan iki ayrı giriş kapısı ve gişe yerlerini de gerektirmiştir. Bunlardan birincisi fuar dışında kalan otopark alanından fuara geçişi sağlayan demiryolu girişidir. Bir diğeri ise fuardan bağımsız olarak dışarıdan da girişi olan lunparktan fuara geçişi sağlayan lunapark kapısıdır (Şekil 52).

Fuara gösterilen talebin artması ve fuarın mekânsal olarak büyümeye başlaması ile 1960’lı yılların sonunda bu mekânın peyzaj düzenlemesine de büyük önem verilmiştir. Fuar, özenle ışıklandırılmış, alana yeşil bir karakter kazandırılmak üzere 1964 yılında 4000 adet fidan dikilmiş ve fuar içerisinde birçok park ve bahçe planlanmıştır (Yeni Alaçam, 15 Mayıs 1964) (Şekil 53, 54).

Şekil 52. 1960'lı yıllarından sonunda Samsun Fuarı¹³

Şekil 53. a. 1970'li yıllar-Kent içinden fuara bakış (M. Akyürek arşivi); b. 1975 yılı-Samsun Fuarı (SBBKSİDB arşivi)

¹³ Kroki plan, Samsun Tapu ve Kadastro 10. Bölge Müdürlüğü, Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu ve İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü arşivinden ve kentli ile yapılan görüşmelerden yararlanarak araştırmacı tarafından çizilmiştir.

Şekil 54. 1970’li yıllar-Fuarın peyzaj düzenlemesi yapıldıktan sonraki durumu (SBBKSİDB arşivi)

Fuarın ilk yıllarında yeterli imkân bulunmaması nedeniyle ağaç elektrik direkleri, hava hattı ışıklandırma sisteminde kullanılırken, sonraki yıllarda fuara yer altı kabloları döşenmiş ve 220 adet beton direk dikilerek fuarda modern bir ışıklandırmaya geçilmiştir (Samsun İl Yıllığı, 1967). Fuar aydınlatması nedeniyle kentte elektrik yetersizliği ve kesintileri yaşanmasına rağmen aydınlatma, önemini ve sürekliliğini korumaya devam etmiştir (Hürsöz, 4 Temmuz 1968). Çeşitli yayınlarda ve tanıtım afişlerinde özellikle pavyon yapılarının aydınlatılmış cephe fotoğraflarına da yer verilmiştir. Aydınlatmalar, fuarın ve içinde yer alan pavyonların dışarıdan algılanabilir olmasına yardımcı olmuş; eğlence ve tüketim yönüyle fuarın gece geç saatlere kadar işlevini devam ettirme gerekliliğine destek olmuş ve kentlinin zihninde önemli bir yer edinmiştir. Yapılan görüşmelerde kentsel ölçekte büyük bir alana yayılmış ve yoğun bir şekilde aydınlatılmış olan fuarın aydınlatmanın meydana getirdiği haz duygusu ile algısal tema olarak hatırlama görüntüleri arasında yerini aldığı tespit edilmiştir. Özenle düzenlenen fuar aydınlatması, mekân algılanabilirliğini artırmış ve kolektif bellekte iz bırakmıştır (Şekil 55):

“Yemyeşil bir yerd, çok yeşildi, çok güzeldi, çok ışıklı bir yerd, belki de o yıllarda Samsun’da böylesi aydınlatılmış bir yer olmadığı için çok cazip gelirdi bize...” (K3)

“Düz alandı, bir taraf deniz kenarı, sandallar vardı, ısıt ısıldı... Herkes cıvıl cıvıldı, çocukların ellerinde balonlar, keyifli bir ortamdı...” (K6)

“Yukarılara çıktığın vakit Samsun köylerinden mesela, o ışıkların yansıması çok güzeldi.” (K14)

“Çok renkli, çok ışıklı, çok kalabalık, çok cafcıflı, çok büyük bir mekân. Bence çok hareketliydi, sabaha kadar hareketli diye biliyorum, özellikle geceleri çok yoğun ilgi vardı, çok renkli hatırlıyorum...” (K21)

Şekil 55. Akşam ışıkları içinde fuar ve açık hava tiyatrosu (F. Örel arşivi; SALT Galata arşivi)

1963 yılında ilk olarak 40.000 m²'lik alana kurulan fuar, 1964 yılında 60.000 m², 1965 yılında 100.000 m², 1966 yılında 120.000 m², 1967 yılında ise 130.000 m²'lik bir alana yayılmıştır. 1964 yılında 432.000 ziyaretçisi olan fuarın, 1965 yılında 637.000, 1966 yılında 750.000 ve 1967 yılında ise 860.000 ziyaretçisi olmuştur (Samsun İl Yıllığı, 1967). Samsun Fuarı kurulduğu ilk yıllarda bölge fuarı niteliğinde iken zamanla gördüğü talep üzerine bölge sınırlarını aşmış ve ulus sınırına -Türkiye- ulaşması nedeniyle isminin değiştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Fuarın yurdun her bir yanından ziyaretçi çekmesine bağlı olarak bölge niteliğini taşıyan ‘Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı’ ismi değiştirilerek 1971 yılında ‘Samsun Fuarı’ olarak yenilenmiştir (İ. Bozlar, sözlü tarih, 5 Kasım 2020). 1963 yılında fuarın kurulmasında büyük rolü olan o dönemin Samsun Valisi Hamdi Ömeroğlu, 1971 yılında fuarın açılışını yapmak üzere İçişleri Bakanı olarak Samsun’a gelmiştir. Bakan, konuşmasında fuarın kente ekonomik ve sosyo-kültürel kazanımlarına değinmiş ve fuarın ‘Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı’ olan isminin ‘Samsun Fuarı’ olarak değiştirilmesine duyduğu sitemi dile getirmiştir:

“... 1963 yılının ilkbaharında Samsun’un ekonomik sosyal, kültürel ve turistik durumunu ve gücünü göz önünde tutarak bir bölge fuarı kurulması zorunluluğu hissedilmiş ve iki ay gibi kısa süre içinde sizlerin de yardımıyla 19 Mayıs Karadeniz Fuarı hizmete açılmıştır...

... Ancak, 9. yılını kutladığımız Samsun 19 Mayıs Karadeniz Fuarı’nın isminin değiştirildiğini üzüntü ile huzurunuzda ifade etmeyi bir borç bilirim. 19 Mayıs isminin verilmesi nedeni hepinizce bilindiği gibi Cumhuriyet’in ilk temel harının Samsun’da atılmış olduğunu canlandırmak ve tarihin Cumhuriyet Tarihi’nde önemini belirtmek ve korumak amacına yönelmiştir. Ayrıca Karadeniz isminin de eklenmiş olması fuarın yalnız Samsun’un değil, Karadeniz’in bölge fuarı olduğunu belirtmek içindir. Aynı ismin tekrar canlandırılmasını büyük Atatürk’e bir saygı borcu olarak belirtmek isterim.

İzlenimim o dur ki fuar, kendisinden bekleneni fazlasıyla vermiştir. Bölgenin ekonomik yönden en durgun bir dönemine rastlayan temmuz ayı içinde Samsun ve yöresine bir canlılık getirdiğini tüm Samsunluların izlediğini söyleyebilirim ...” (Büyük Samsun, 2 Temmuz 1971).

1970’li yıllar, fuarın mekânsal olarak genişlediği, alana yayıldığı/alanın tamamının kullanıldığı yıllar olmuştur. Her geçen yıl ziyaretçi sayısının arttığı fuarda, kullanımı rahatlatmak ve talebi karşılamak amacıyla 2 adet olan fuar giriş kapıları sayısı 3’e çıkarılmıştır. 19 Mayıs ana giriş kapısının (Şekil 56.a) batısına Ferruh Örel’in tasarımıyla 1971 yılında yalın geometrik biçimiyle dikkat çeken ‘Gençlik Kapısı’ açılmıştır (Işık, 1 Temmuz 1970; M. Örel, sözlü tarih, 12 Kasım 2020) (Şekil 56.b).

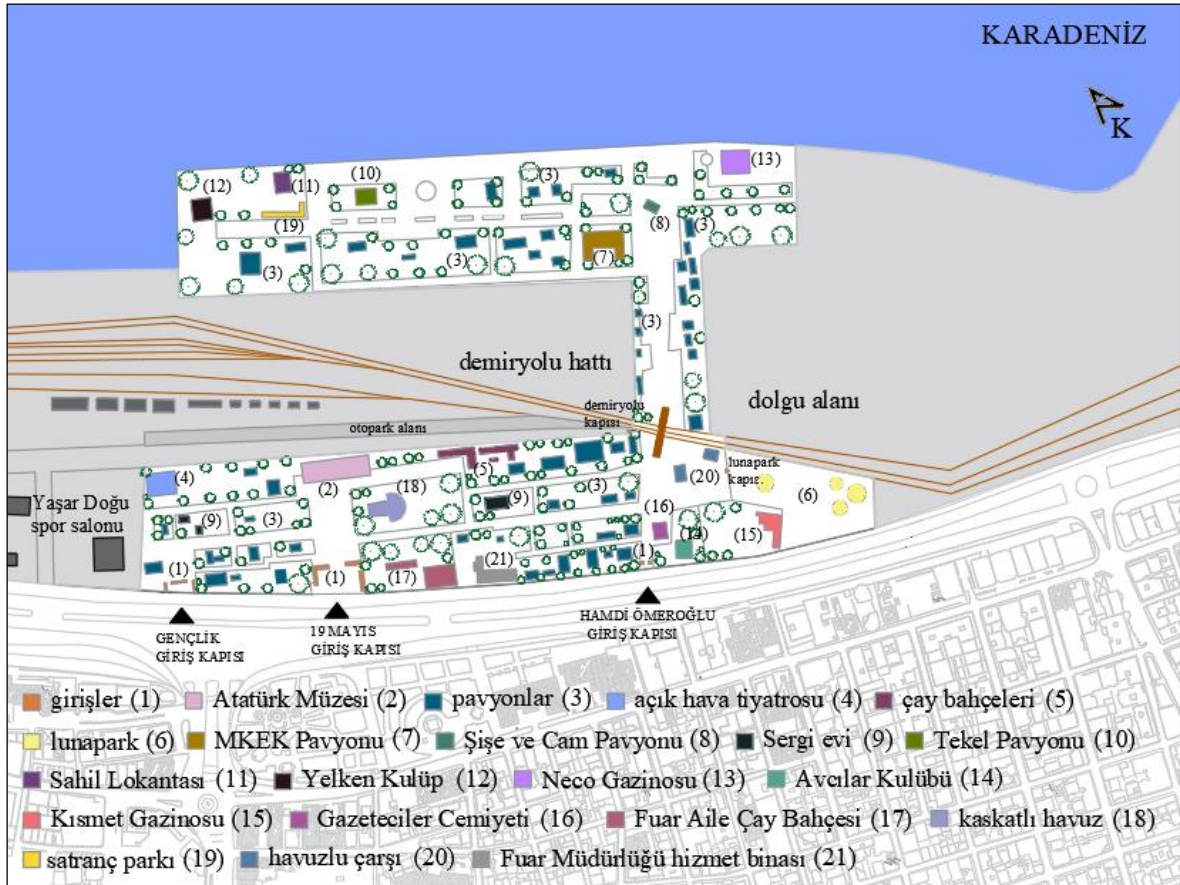

Şekil 56. a. 1975 yılı- ‘19 Mayıs Giriş Kapısı’ (SBBKSİDB arşivi); b.1971 yılı-‘Fuar Gençlik Kapısı’ (S. Usta arşivi)

Kentli ile yapılan görüşmelerde fuar giriş kapılarından başlamak üzere fuarın sonlanmış olduğu Yelken Kulüp'e kadar fuarın mekânsal organizasyonuna yönelik birçok iz açığa çıkmaktadır. Fuara 19 Mayıs Kapısı'ndan giriş yaptıktan sonra girişin doğusundaki aksta, çay bahçeleri, fuar müdürlüğüne ait bina, küçük reyonlar, Yosun Kafe, Evin Kafe gibi canlı müzik yapılan yeme-içme ve eğlence mekânları bulunmaktadır. Bu aksın devamında lunapark ve lunapark önünde büyük boş bir alan yer almıştır. Raylı sistem hattının ikiye böldüğü fuarda, bu büyük boş alandan üst geçit ile geçilerek fuar alanının deniz kıyısındaki diğer parçasına ulaşılmıştır. Ulaşılan yeni aks üzerinde birçok pavyon yer almış, aksın sonu Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu ile sonlanmıştır. Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu'ndan batıya doğru yine birçok pavyonun yer aldığı yeni bir aksa geçilmiş ve aks, Yelken Kulüp ile sonlanmıştır (Şekil 57, 58):

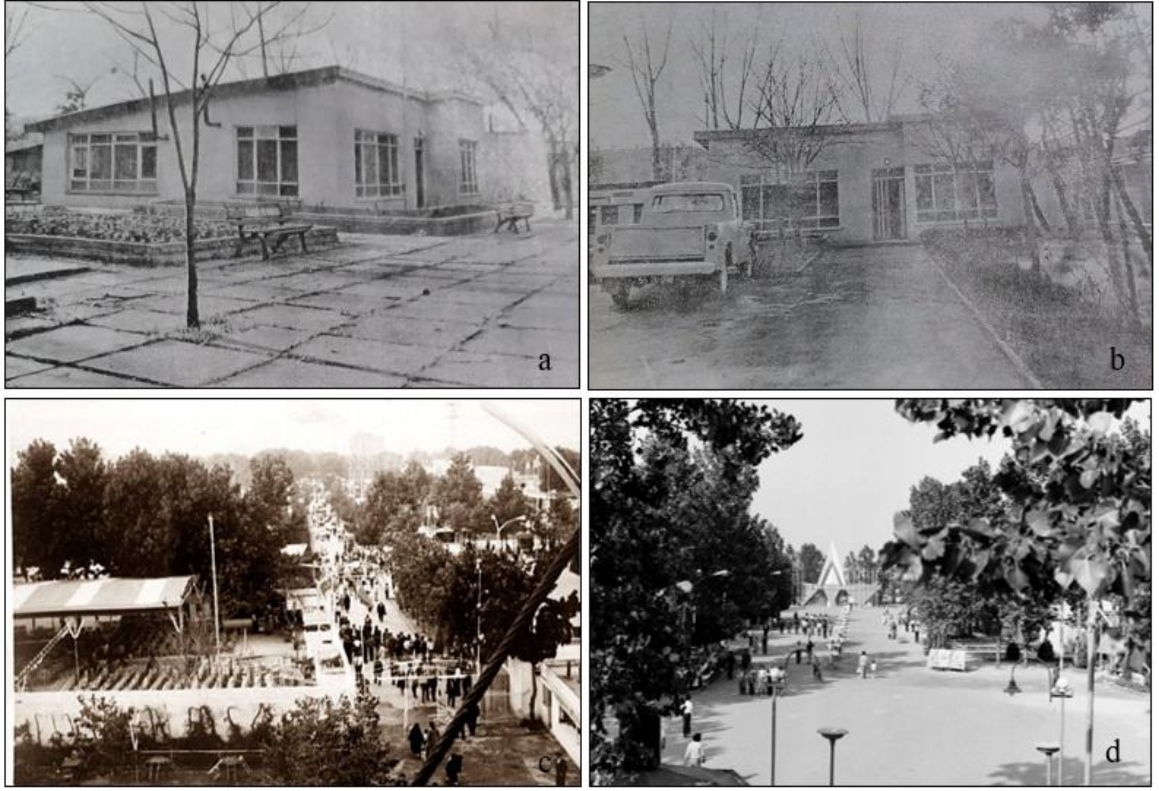
“Büyükçe bir havuz vardı, karşısında küçük küçük pavyonlar, Yosun Kafe ve Evin Kafe karışıklı müzik yapıyorlar, geliyorsunuz karşınızda lunapark... Tren yolunu köprü ile karşıya geçiyorsunuz, karşıda da Paşabahçe'nin Pavyonu sizi karşılıyor, sigara şeklinde pavyon var, ordan sola dönüyorsunuz en sonda Yelken Kulüp vardı, Yelken Kulübe kadar o yol devam ediyordu...” (K1)

“Fuarın giriş kapısı, gişe, karşıda Atatürk Müzesi, onun önünde havuz ve havuzun fiskiyeleri, sağ tafara dönüşte büyük bir çay bahçesi, yan tarafı fuar, onun bir arka kısmı standların olduğu daha çok böyle daha entel mağazaların olduğu... Öbür taraflar daha ayak altıydı, oranın reyonları daha güzeldi. Dediğim gibi diğer taraflar çekilişti, şuydu buydu... Sol tarafta yine bir Yosun Kafe...Alçak tenekeden yükseltmişler ordan müziğinizi dinliyorsunuz, dışardan da dinleyebiliyorsunuz, tenteler vardı, dışardan da izlenebiliyordu, öyle lüks bir mekân değildi, ister çayını iç, ister biranı iç... Lunapark'ın orda da bir Kısmet Gazinosu, sahilde de bir Neco, bir taraf konser salonu, bir taraf restoran, ilerleyince Yelken Kulüp vardı oraya doğru gidildiğinde yine standlar, restoranlar...” (K6)

Şekil 57. 1976 yılı-Samsun Fuarı kroki planı¹⁴

¹⁴ Kroki plan, İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü ve Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu arşivinden, fotoğraf ve video arşivlerinden ve kentli ile yapılan görüşmelerden yararlanarak araştırmacı tarafından çizilmiştir.

Şekil 58. a.b. Fuar Müdürlüğü hizmet binası (Bütün Yönleriyle Samsun, 2. Bölüm, 1977);
c.1971 yılı- Dönme dolaptan fuarın batı yönüne doğru bakış (K. Hazneci arşivi);
d. 1975 yılı- Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu (SBBKSİDB arşivi)

Fuar müdürü İsmail Bozlar, fuarın mekânsal olarak nasıl büyüdüğünü ve 1970’li yıllarda alan olarak maksimum sınıra nasıl ulaşıldığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Terme, Merzifon, Çorum gibi illerden belirli saatlerde otobüs gelir ve giderdi. Trabzon, Rize, Sinop, Boyabat o bölge buraya akar, geri gitmeyenler otellerde konaklardı. Fuarlara iştirak eden firmaların elemanları otellerde konaklar, külliye Samsun’da bir kalkınma olurdu. Samsun kendinden çok söz ettirmeye başlar, yurt dışına kadar. Fuar, 50 bin metrekareden 150 bin metrekareye çıktı, 150 bin metrekare alanın tamamını kullanır hale geldik” (İ. Bozlar, sözlü tarih, 16 Ocak, 2020).

Hızla sanayileşen Türkiye’de Samsun sanayi şehri olmadığı hâlde özellikle sanayi kesiminin fuara katılması, Samsun Fuarı’nın pazarlama mekânı olarak değerini artırmaya devam ettirmiştir (Hürsöz, 2 Temmuz 1973). Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Çaykur, Fiskobirlik, Sagra, Gübre Fabrikası, Süt Endüstri Kurumu, Etibank, Tekel, Tarım İl Müdürlüğü, Pirelli gibi büyük firmaların yanında Arı Dekorasyon, Taşan, Canik Kauçuk gibi farklı ölçeklerde birçok iştirakçi, pavyon, stand ya da vitrinlerle fuarda yer almıştır

(Şekil 59, 60). Fuarda sergilenen ürünler incelendiğinde ürünlerin birçoğunun teknoloji, inşaat, tarım, kimya, gıda, giyim, eğlence gibi tüketime yönelik ürünler olduğu görülmektedir (Kara, 1973).

Şekil 59. a. Arı Reklam Dekorasyon Pavyonu; b.1970'li yıllar-Taşan (zirai aletler) Pavyonu (T. Çelik arşivi); c. 1973 yılı-Canik Lastik Fabrikası vitrini (M. Akyürek arşivi); d. 1970'li yıllar-Tekel Pavyonu (T. Çelik arşivi); e.f.1970'li yıllar-Pirelli Pavyonu (M. Gündüz arşivi)

Şekil 60. 1975 yılı-Standlar (SBBKSİDB arşivi)

1980’li yıllar ile birlikte fuarın kentli ile kurduğu ilişkide yaşanan sarsıntı ziyaretçi sayısı üzerinden görünür bir hâl almaya başlamıştır. Fuar, 1980’lerden kapanana kadar geçen süreç içerisinde ticaret, turizm ve popüler eğlence kültürünün yoğun kullanımından bu kullanımın çöküşe geçmesine olan yaşadığı gel-gitlere ve mekânsal müdahalelere tanık olmuştur. Azalan talep zamanla fuardaki iştirakçi firmaları etkilemiştir (Dalay, 1982). Giriş ücretleri ve kiralar ile elde edilen fuar gelirleri de düşünce fuar maddi bakımdan sıkıntılı bir süreç yaşamaya başlamıştır (19 Mayıs Gazetesi, 22 Mayıs 1984). Gösterilen talebi artırmak ve bu sıkıntılı süreçten kurtulmak için halka açık ücretsiz folklor ve müzik gösterileri düzenlenmiş, fuara eğlence yerleri eklenmiş ve fuar geliş-gidişleri için servis hatları organize edilmiştir (Hürsöz, 2 Ağustos 1982). Hatta fuardaki uluslararası halk dansları festivaline katılan dansçılar, mahalle aralarına kadar girerek gösteriler yapmış ve kent halkının ilgisini fuara çekmeye çalışmıştır (Hürsöz, 13 Ağustos 1983) (Şekil 61).

Şekil 61. Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler (Hürsöz, 1 Ağustos 1983; Hürsöz, 13 Ağustos 1983)

Gösterilen çabalar sonucunda 1980'li yılların başlarında fuarda istenilen canlılık geri kazanılmıştır. 1980 yılında 450.753 olan ziyaretçi sayısı (Hürsöz, 18 Temmuz 1980), 1981 yılında 850.000 kişiye ulaşmış (Hürsöz, 2 Ağustos 1982); 1983 yılında ise 1,1 milyon kişi ile fuarın ziyaretçi sayısı rekoru kırılmıştır (Hürsöz, 3 Eylül 1983) (Şekil 62).

Şekil 62. Yerel gazetede fuara ilişkin bir haber (Hürsöz, 3 Eylül 1983)

Yapılan görüşmelerde 1980'li yılların ortalarından itibaren fuarın işletme yönetiminde de aksaklıkların görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Fuar yeteri kadar temiz tutulmamış, çöplerin birikmesi nedeniyle pavyonlar ürünlerini sergilemekte güçlük çekmeye başlamıştır. Ayrıca kanalizasyonun denize döküldüğü limandan ve biriken çöplerden gelen kötü koku ziyaretçileri rahatsız etmiştir:

“Kalitenin düşmesi, kanalizasyon ve kokunun etkisi de oldu. Koku ve farelerin de tesiri vardı...” (K5)

“O zaman daha geleneksel bir görüntü, ağır bir koku (son yıllara atfen) ...” (K19)

1980’li yılların ortalarından itibaren yaşanan değişimler nedeniyle fuar, eski hareketliliğini ve talebini yakalayamamıştır (Hürsöz, 8 Temmuz 1988). 1984 yılında fuar müdürü ile yapılan bir röportajda fuar müdürü fuarın zamanın ihtiyaçlarının gerisinde kaldığını ifade etmiş; röportajında dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve sanatsal gelişmesine uyum sağlayabilmek için bir yarışma düzenleneceğini de eklemiştir (19 Mayıs, 22 Mayıs 1984). Yerel yönetim (belediye) de aynı soruna işaret etmiş, canlılığı geri getirebilmek için kalıcı önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. İl Özel İdare ile ortaklığı bulunan belediye, fuarın kendilerine devredilmesi ile panayıra dönen fuar niteliğinin değişeceğini ifade etmiştir (Hürsöz, 2 Ağustos 1989) (Şekil 63).

Şekil 63. Yerel gazetede fuara ilişkin bir haber (Hürsöz, 2 Ağustos 1989)

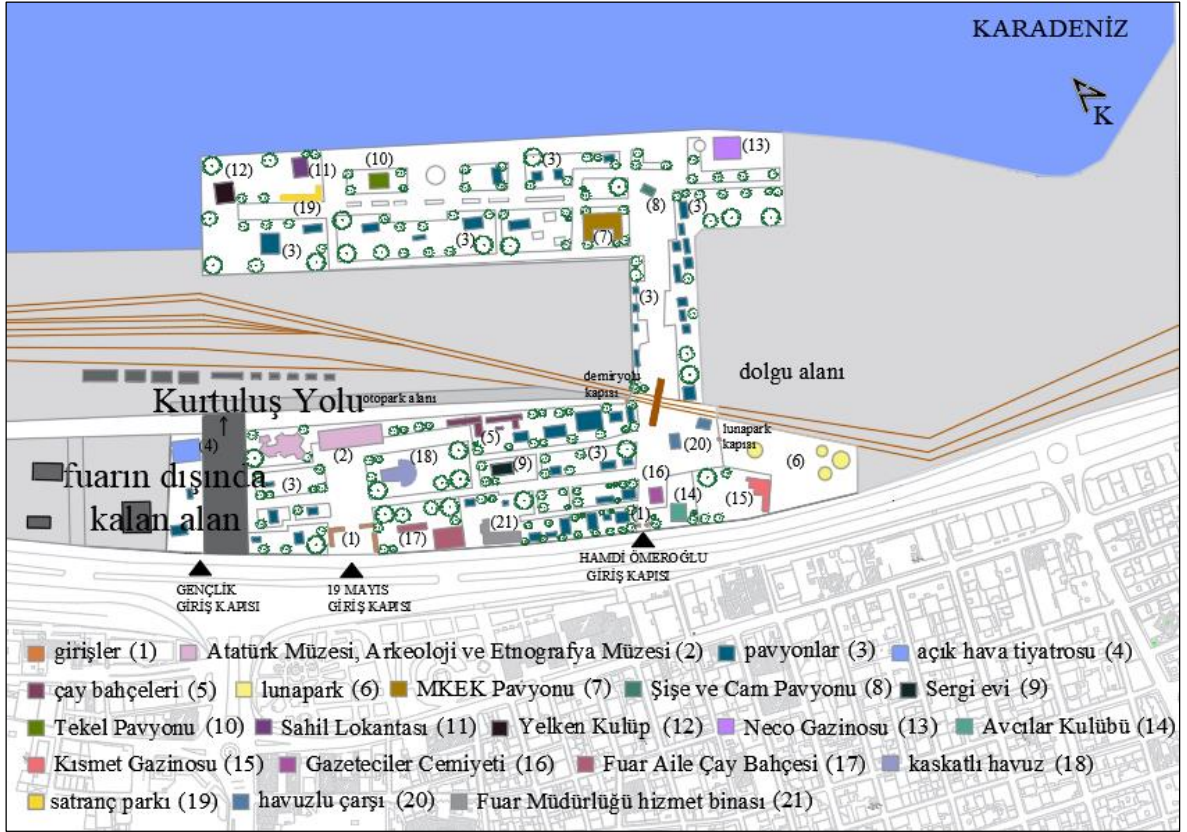
3.1.3.3. Mekânsal Yıkımlar ve Fiziksel Küçülme

1970’li yılların sonunda ülke ölçeğinde görülen şiddet eylemleri, ekonomik sorunlar, ihtisas fuarcılık organizasyonunun benimsenmeye başlaması ve kitle iletişim araçları olarak televizyonların yaygınlaşması gibi toplumsal dinamikler, fuara gösterilen ilgiyi azaltmış ve fuarın mekânsal müdahalelerine zemin hazırlamıştır. 1980’li yılların başında hazırlanan imar planı doğrultusunda fuar, 1986 yılı sonrası mekânsal olarak küçülmüş ve arazi olarak bölünmeye başlamıştır. 1986 yılında ‘Gençlik Kapısı’nın bulunduğu yerde Atatürk’ün

Kurtuluş Hareketi’ni başlatmak üzere Bandırma Vapuru ile denizden Samsun kıyısına yaklaştığı ve bu noktadan karaya çıkarak kent merkezine doğru yürüdüğü yolu tanımlamak üzere ‘Kurtuluş Yolu’ adında bir taşıt yolu açılmış ve açılan yol ile Gençlik Kapısı yıkılmıştır. Kurtuluş Yolu’nun açılması ile fuar fiziki müdahaleye maruz kalarak ilk kez bölünmüş ve fuara ait açık hava tiyatrosu fuar alanının dışında kalmıştır (Şekil 64, 65). Bu gelişmeler sonucunda fuardaki mekânsal küçülme, ziyaretçi kitlesinin de parçalanması anlamına gelmektedir. Bu süreç bir anlamda kamusal alanın sınırlarının da daraldığını göstermektedir ve aynı zamanda fuarın mekânsal olarak parçalanmasıyla da eş zamanlı olmuştur.

Şekil 64. 1987 yılı-Kurtuluş Yolu ve fuar dışında kalan alan (H. Kösebay arşivi)

Şekil 65. 1986 yılı-Fuar alanına eklenen Kurtuluş Yolu¹⁵

1970'li yıllarda 150.000 m²' lik alana yayılan fuar (Son Posta, 29 Temmuz 1981; İ. Bozlar, sözlü tarih, 12 Ağustos 2019), 1986 yılında Kurtuluş Yolu'nun açılması ile 125.000 m²'ye düşmüştür (Hürsöz, 5 Temmuz 1986). 1981 yılında 850.000 ziyaretçi sayısına ulaşan fuar (Hürsöz, 2 Ağustos 1982), ücretsiz düzenlenen gösteriler ve servis hatları gibi halkı fuara çekebilecek çeşitli düzenlemeler aracılığıyla 1983 yılında 1.100.000 ziyaretçi sayısı ile en üst seviyeye ulaşmış (Hürsöz, 3 Eylül 1983), 1985 yılına gelindiğinde 600.000'e düşmüştür (Hürsöz, 19 Temmuz 1985).

1990'lı yıllar ise fuar ve kent halkı için güvenlik problemlerinin yaşandığı yıllar olmuş, özellikle gece saatlerinde yaşanan asayiş problemleri ziyaretçi ve esnafı rahatsız etmiştir

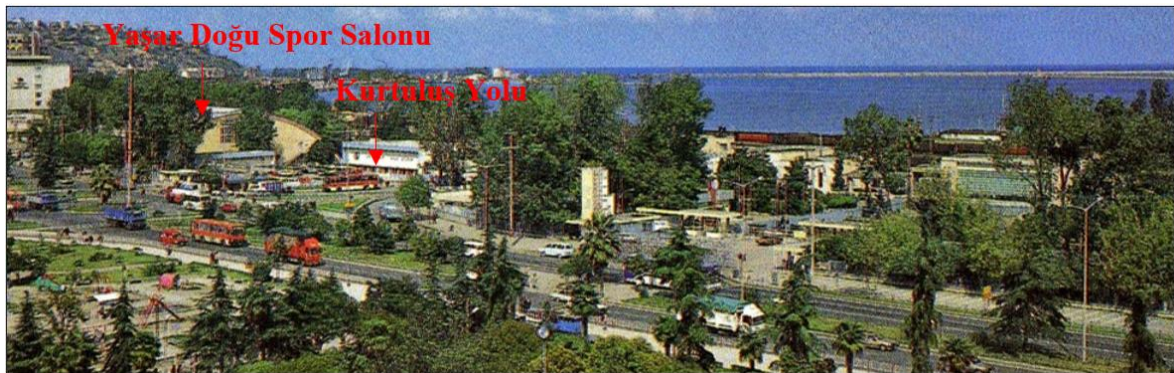
¹⁵ Kroki plan, İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü, Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu ve Samsun Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü arşivinden ve kentli ile yapılan görüşmelerden yararlanarak araştırmacı tarafından çizilmiştir.

(Hürsöz, 24 Temmuz 1990). Yaşanan bu olaylar halkın fuardan çekilmesinin bir başka nedeni olmuştur (Şekil 66).

Şekil 66. Yerel gazetelerde fuara ilişkin haberler (Hürsöz, 24 Temmuz 1990; Hürsöz, 13 Temmuz 1992)

1990 yılında Samsun Valisi M. Erdoğan CEBECİ tarafından alan olarak günün ihtiyaçlarını karşılayamayan Hükümet Konağı (bugünkü Samsun Bölge İdare Mahkemesi binası) için yeni bina yapılması gerektiği düşünülmüştür. Bunun üzerine fuar alanı, yeni Hükümet Konağı binası yapımı için uygun bir yer olarak görülmüş ve çalışmalar başlatılmıştır. Kurtuluş Yolu'ndan sonra fuar alanına bir kez daha fiziki bir müdahale olmuş; mevcut alan daha da küçülmüştür. Özellikle Hükümet Konağı çalışmaları sonrasında fuar alanı bölünmeye başlamıştır. Hükümet Konağı binası, Devlet Demiryolları çalışmaları nedeniyle fuar alanı şantiye alanına dönmüş ve alan 149 dönümden 91 dönüme kadar düşmüştür (Hürsöz, 13 Temmuz 1992) (Şekil 67).

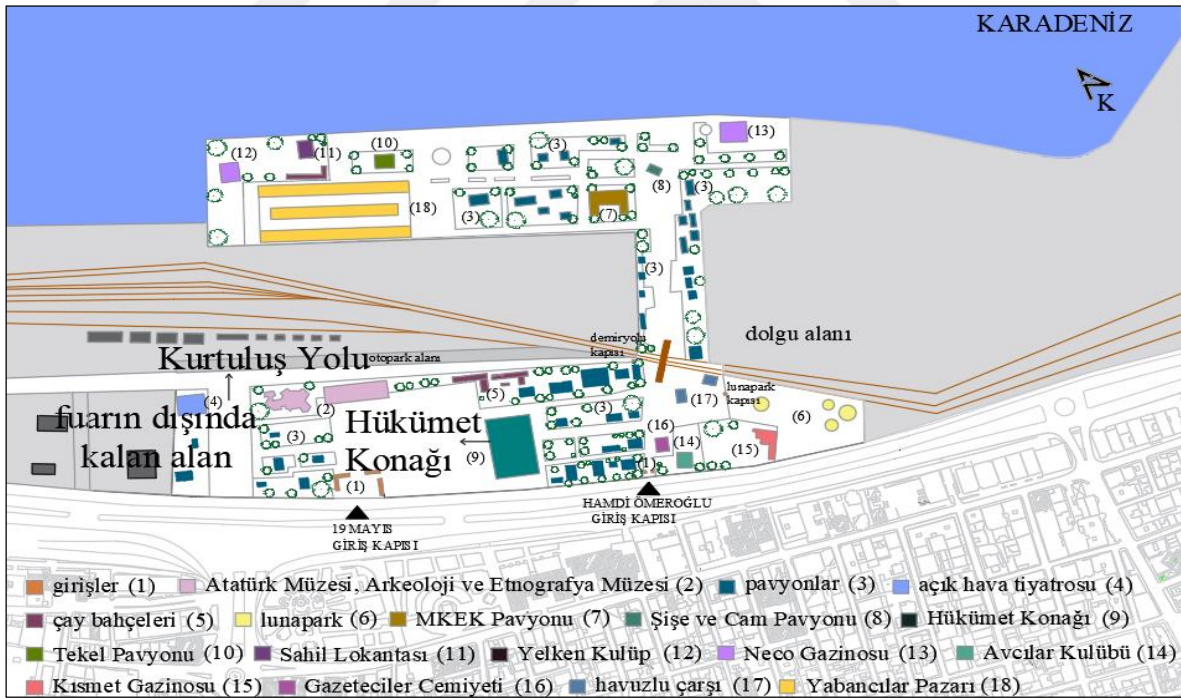

Şekil 67. 1990'lı yılların başı-Samsun Fuarı (URL-10, 2018)

Valilik ve Devlet Demiryolları çalışmalarına ek olarak Yabancılar Pazarı'nın fuar alanına eklenmesi (Şekil 68, 69) sonrası Samsun Fuarı bir daha açılmamak üzere kapanmıştır. Bu nedenle aslında 1992 yılında açılmış olan fuar, Samsun Fuarı'nın son açılışı olmuştur (Fuar Birlik Başkanlığı arşivi, 1993; A. Kaya¹⁶, sözlü tarih, 12 Şubat 2020).

Şekil 68. 1990'lı yıllar-Fuar alanında Yabancılar Pazarı (a.b.Yabancılar Çarşısı Derneği arşivi)

Şekil 69. Fuar alanına eklenen Hükümet Konağı (valilik) ve Yabancılar Pazarı ¹⁷

¹⁶ Ahmet Kaya, 2004-2006 yılları arasında Fuar Birlik Başkanlığı'nda fuar müdürü olarak görev yapmıştır.

¹⁷ Kroki plan, İlbank Samsun Bölge Müdürlüğü, Harita Genel Müdürlüğü Ulusal Haritacılık Kurumu, Samsun Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü arşivinden ve yandex haritalardan yararlanarak araştırmacı tarafından çizilmiştir.

1993 yılında ‘Yabancılar Pazarı’nın fuar alanına eklenmesi sonrasında fuarın kalan diğer pavyonları da kademeli olarak alandan kaldırılmıştır. Fuar pavyonları arasında Makine Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu, Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu, Tekel Pavyonu, İpragaz Pavyonu ve Zirai Donatım Kurumu Pavyonu biçimsel olarak tasarımlarıyla fuarda dikkat çeken yapılar arasında olmuştur. Bu binalardan Zirai Donatım Kurumu Pavyonu 1980 yılı öncesinde, İpragaz Pavyonu ise 1980-1981 yılları arasında yıkılmış; Makine Kimya Endüstri Kurumu Pavyonu ve Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Pavyonu 1990’lı yıllara kadar varlığını sürdürmüş, 1990’lı yılların başında bu yapılar da yıkılmıştır. Tekel Pavyonu bugün Avcılar Kulübü olarak, Gazeteciler Cemiyeti binası ise Gazi Polis Merkezi olarak bina biçimlerinde ve işlevlerinde değişiklik yapılarak fuardan günümüze ulaşan yapılar arasında olmuştur (İ. Bozlar, sözlü tarih, 16 Ocak 2020; A. Kaya, sözlü tarih, 12 Şubat 2020) (Şekil 70). Lunapark, gazino, kafe, restoran, düğün salonu gibi bazı yapılar hizmet vermeye devam etmiş ancak alanın büyük bir bölümü âtıl bir durumda boş kalmış ve kullanılamamıştır (A. Kaya, sözlü tarih, 7 Kasım 2020).

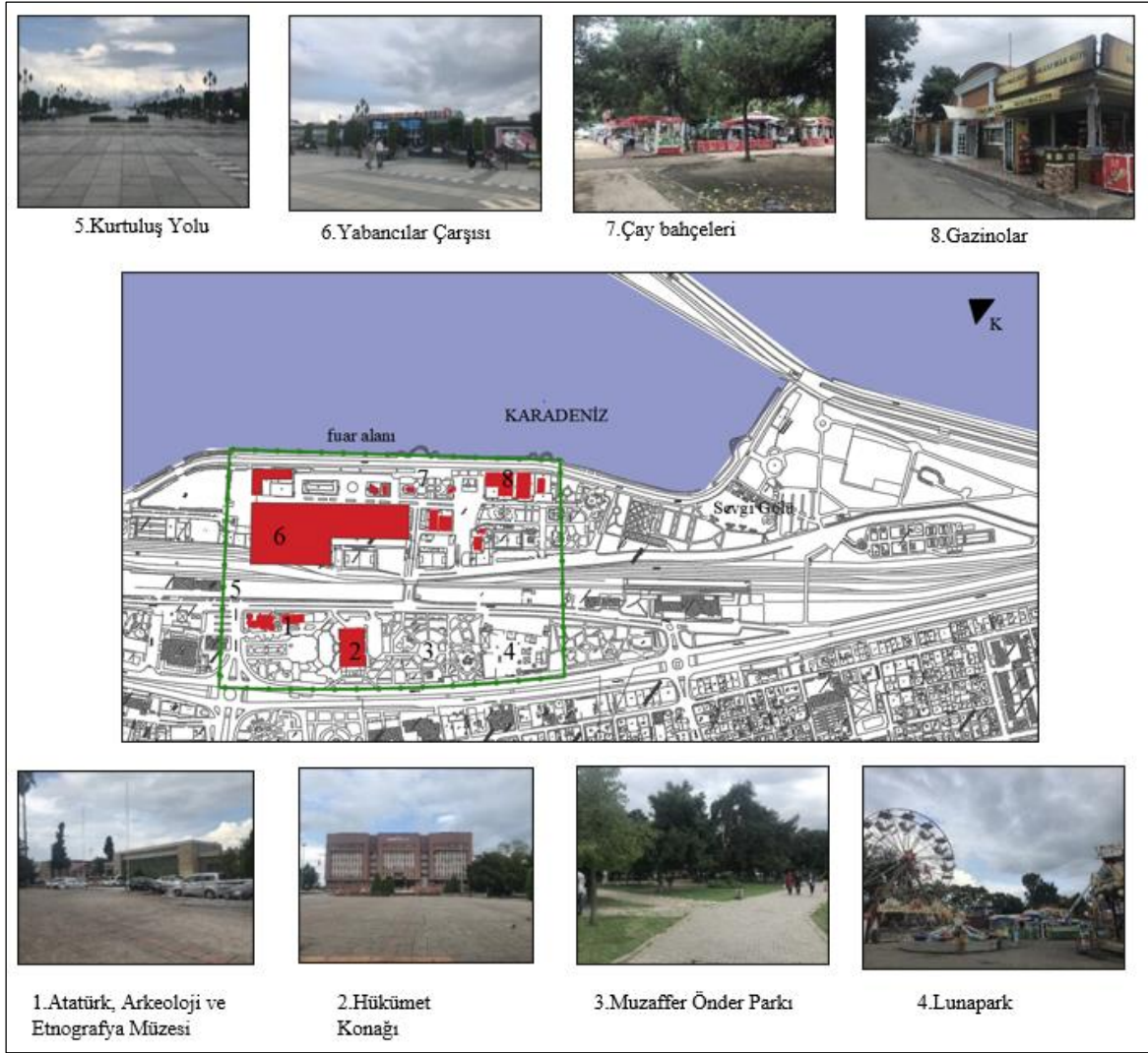
Şekil 70. a. Gazi Polis Merkezi; b. Avcılar Kulübü (K. Keskin arşivi, 2021)

1996 yılına gelindiğinde fuar alanına Samsun İli İmar Uygulama Planı kapsamında (1988 yılında hazırlanan) mevcutta yer alan demiryoluna paralel olacak şekilde ‘Fuar Caddesi’ adında bir karayolu açılmıştır (Fuar Birlik Başkanlığı arşivi; İlkadım Belediyesi arşivi). Fuar alanının kullanım ve işletim hakkı ise 2006 yılına kadar Fuar Birlik Başkanlığı’nda kalmış; fuardan geriye kalan lunapark, gazino, kafe, restoran vb. yapıların ve ‘Yabancılar Pazarı’nın kira bedellerini bu yıla kadar Fuar Birlik Başkanlığı almaya devam etmiştir (A. Kaya, sözlü tarih, 7 Kasım 2020). Zamanla mevcut yönetimi ve ekonomik

imkânları ile fuar fonksiyonlarını yerine getirememesi üzerine 06.12.2005 yılında, 6153 karar sayısı paralelinde Fuar Birliği'nin fesh edilmesi ve işlevselliğini yitiren fuar alanının belediyeye devrinin sağlanması kararı alınmıştır. Bu kapsamda İl Genel Meclisi kararı ile Fuar Birliği'nin kapatılmasına ve İl Özel İdare'nin ortaklıktan çekilmesine karar verilmiştir (Samsun Valiliği arşivi). Gelişmeler doğrultusunda 2006 yılında Fuar Birlik Başkanlığı kapatılmış ve alanın kullanım ve işletim hakkı Samsun Büyükşehir Belediyesi'ne geçmiştir (Samsun Valiliği arşivi; A. Kaya, sözlü tarih, 7 Kasım 2020) (EK 5).

1993-2006 yılları arasında 'Yabancılar Pazarı'nın esnaf yapısı, Ruslardan ziyade Türklerin ağırlık gösterdiği bir evre geçirmiştir. 2006 yılına gelindiğinde Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile 'Yabancılar Pazarı' için bu pazarın bulunduğu yerde yeni bir bina yapılmış ve yeni pazara 'Yabancılar Çarşısı' ismi verilmiştir. Bölgenin en büyük Yabancılar Pazarı unvanını alan bu çarşı, günümüzde işlevini sürdürmeye devam etmektedir (Yabancılar Çarşısı Dernek arşivi).

Başlangıcına boş bir levha olarak başlayan, sonraları 1960'lı yıllarda Samsun Fuarı ile kente kazandırılan fuar alanı, zaman içerisinde değişime ve dönüşüme uğramıştır. Yalım (2002) belleğin her anımsamada uyaranlar ve bağlam ekseninde sistemini yeniden tanımladığını ve devam ettirdiğini belirtmektedir. Bu süre içerisinde bu alışveriş duraksar, çerçevesi değişir ya da ortadan kalkarsa olaylar silikleşmekte ve unutmalar ortaya çıkmaktadır. Kent halkı için önemli olan fuarın yıkım kararı, fuarın anımsattığı mekânları da ortadan kaldırmıştır. Şimdilerde fuar alanı, dinlenme, eğlenme, alışverişe imkân tanıyan sosyo-kültürel yapıların yanı sıra müze ve Hükümet Konağı binası gibi kamusal yapıları da barındıran, fuardan günümüze ulaşan birkaç yapı ile katmanlı bir doku hâlinde çok işlevli bir kamusal mekân olarak varlığını sürdürmektedir (Şekil 71). Samsun'da fuarcılık organizasyonu ise Samsun Ticaret ve Sanayi Odası'nın Tekkeköy'de inşa ettirdiği yapıda 2014 yılından itibaren ihtisas fuarları şeklinde devam etmektedir (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası arşivi; Tüyap Samsun arşivi).

Şekil 71. Fuar alanı günümüz kullanımı (Keskin ve Midilli Sarı, 2018)

3.1.3.4. Kolektif Belleğin Tahribi ve Yerin Değişen Anlamı

Samsun Fuarı, bellekte kent ekonomisi ve turizminin canlanmasına yönelik içerdiği kente yönelik anlam örüntüleriyle kent için imgesel bir iz taşımakta, kentin hatırlama mekânı ve hafıza mekânı olarak belirlemektedir. Bergson (2015)'a göre pratiklerle, sosyal ilişkilerle üretilen, temelinde mekânsal izler taşıyan imgeler, zamanla kent belleğinin parçası haline almakta ve kenti algılamada hatırlama biçimine etki etmektedir. Yılmaz (2014) da geçmişe ait temsillerin mekânlar aracılığıyla ilişkili olduğunu ve gelişip büyüdüğünü vurgulamakta, özellikle kentin kamusal alanlarının bu temsillerin ortaya çıktığı sahneler olduğunu söylemektedir. Yapılan görüşmelerde kent ve kentli için fuarın bir değer, marka temsilleriyle kolektif bellekte kodlandığı görülmektedir. Ancak kente statü sağlayan bu mekân

kapatılmasıyla birlikte yalnızca kolektif belleği besleyen ögelere zarar vermemiş; aynı zamanda kentin prestij mekânı da yok olmuştur. Samsun'un eğlence ve iktisadi olarak temsili olan bu kamusal mekân yok olmakla kalmamış; kentlide bu kapsamda boşluk da oluşturmuştur:

“...Ama Samsun'un tanıtımı adına kayıp. Samsun denince Samsun Fuarı bir markaydı.” (K16)

“Bir kere şehir olarak etkiledi, bir ay boyunca burası ekonomik ve turizm açısından etkilendi, o zaman mağazacılık yoktu, oraya gelen ürünler satılıyordu.” (K6)

“Samsun'da gezilecek alan kalmadı, çok büyük şey kaybettirdi, hiçbir şey kazandırmadı.” (K11)

“E tabi üzüldük, Samsun'un bir fuarı vardı o da kapandı, Samsun'un bir şeyi yok, Samsun'un adı fuardı, Samsun'u Samsun yapan fuardı.” (K12)

“Samsun'un hep önde gelen şehirlerden birisi olsun isterim, o zamanlar Samsun Türkiye'nin 7. büyük kentiymiş biraz araştırma yapmıştım da. Samsun'un ön planda olmasını severim, o nedenle üzül müştüm bu duruma, il bizim ilimiz, o açıdan ince bir burukluk var içimde.” (K16)

“Tabi ki üzüldük, çocukluk anılarımızı kaybettik, yaşım gereği çok özel geliyordu orası.” (K21)

“...Halkın yaşamında bir tarih aralığı yok olmuştur.” (K10)

Yapılan görüşmelerde katılımcıların büyük bir çoğunluğu fuara yönelik dış görünüş, iç mekân organizasyonu gibi çeşitli mekânsal öğelerle ilgili paylaşımlarda bulunurken katılımcıların bazılarında belleğin bir bileşeni olarak unutmalar meydana gelmiş; fuardaki bazı binalar, mimari öğeler anımsanamamıştır. Oysaki bellek, toplumsal olarak inşa edilmiş, sosyal bir çerçeve tarafından oluşmakta; belirli bir mekân ve zamanla ilişkisi doğrultusunda sürdürülmektedir. Mekânlarda yaşanan herhangi bir değişim kolektif bellekte yaşanacak bir değişimi de beraberinde getirmektedir (Halbwachs, 2017). Neisser (1993) de belleğin uyaranlar ve bağlam ekseninde kurulduğunu; bu alışverişin duraksaması ya da çerçevesinin değişmesi halinde bellekte yıkımları meydana getirdiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla fuarın kapatılmasıyla tekrarlanamayan eylemler, belleği çalıştıran uyaran-bağlam ilişkisinde silinmelere neden olmuş ve bu silinmeler de bazı katılımcıların belleğinde unutmalara yol açmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların büyük bir çoğunluğu pavyonlar, gazonlar, iç mekân organizasyonu gibi mimari öğelerle ilgili paylaşımlarda bulunurken katılımcıların

bazılarında belleğin bir bileşeni olarak unutmalar meydana gelmiş; fuardaki bazı binalar, mimari öğeler anımsanamamıştır:

“... Pavilyonların dış görünüşlerini hatırlamıyorum, silinmiş oralar.” (K14)

“Oralar hiç yok bende, hiç hatırlayamıyorum... Bina var mıydı? Onu bile hatırlayamıyorum.” (K24)

Fuarda yaşanan deneyimler ile fuar, bireylerin benliklerinde ve kimliklerinde yer edinmiştir. Bilgin (2013), benlik ya da kimlik kavramının dışarıdan bilgi alınması ve işlenmesi ile doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle de bellek, kimliğe doğrudan eklenmektedir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde yaşanmışlıkları ve kişisel geçmişleri içinde barındırmasıyla fuarın bireylerin özünde yer edindiği ancak kapatılması ile bireylerin özüyle, geçmiş yaşamıyla olan bağlantılarında kayıplara neden olduğu ortaya çıkmaktadır:

“Samsun halkını tabi ki etkiledi, o güzelim anılarını kaybetti.” (K7)

“Özlem duyuyorum. Samsun yerlisinin birçok anılarını da yok etmiş oldular.” (K18)

“Arkaya dönüp baktığımızda mesela benim çocukluğum var, içerisinde genç kızlığım var, çok farklı duygularım var, her köşesinde bir hatıram var, eşimle ilk tanışıp oturduğumuz bank var mesela, oradan geçerken tebessüm ediyoruz, şu bankta oturduk diye.” (K21)

Mevcut alan, kentsel gelişim kapsamında doğu-batı ekseninde genişlemesine ve yapı yoğunluğu bulundurmasına rağmen insanların yaşamadığı ve yaşatmadığı bir mekân haline gelmiştir. Halbwachs, bir toplumda yaşayan bireylerin paylaştığı değerler, deneyimler ve anılar olmadığı sürece mekânların kolektif bellekte sürdürülemeyeceğini belirtmektedir (Halbwachs, 2017). Ancak kent halkı hayatında yer edinen fuar, kolektif bellekte kent imgesi olarak varlığını hâlâ devam ettirmektedir. Samsun Fuarı’nın kolektif bellekte hâlâ varlığını koruyor olması, fuarın kent halkı tarafından sevilen bir kent hazinesi olduğunu göstermektedir.

Bireyler, hatırlama eylemini tekrar ettikleri etkinlikler/pratikler aracılığıyla, toplumlar ise mekânsal anlamda kentsel simgeler yardımıyla gerçekleştirmektedir (Uludağ ve Aycı, 2016). Mekânlardan alınan bilgilerin kodlanması, saklanması ve sonrasında geriye çağırılması (hatırlama), mekânı algılama ve deneyimleme sürecine bağlıdır (Sayar Avcıoğlu ve Akın, 2017). Bu kapsamda Samsun Fuarı’nın 1992 yılında kapatılması, fuarı deneyimleyemeyen alt yaş grubunun (9-28 yaş) belleğinde Samsun Fuarı’ne yönelik bir imgenin oluşamamasına ve hatta bu gruptan birçok kişinin Samsun Fuarı’nı hiç duymamış olmasına yol açtığı tespit edilmiştir:

“Yok, hayır, bilmiyorum.” (K31)

“Yok, bilmiyorum.” (K34)

“Fuarı duymadım, bilmiyorum.” (K42)

“... Sadece öyle bir fuar vardı, gidiyorduk, eğleniyorduk, geliyorduk şeklinde söylediler, bu kadar anlattılar” (K43)

Alt yaş grubunun birçoğunun belleğinde Samsun Fuarı’nın olmaması, yerel politikada kente yönelik tanıtımlar/programlar düzenlenirken kent imgesi olarak Samsun Fuarı tanıtımının yeteri kadar yapılamadığını, nesilden nesile aktarımların da olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda kentin bir değeri olarak fuarın kültürel ve tarihi kaynaklarda oldukça az yer alması, bu kamusal mekânın varlığına tanık olmayan alt kuşaklara fuarla ilgili bellek aktarımının çok az olması, üst kuşaklardan birilerinin yaşatmadığı, alt kuşaklara aktarmadığı sürece belli bir zamanla sınırlı olan kolektif bellekten de silineceğinin bir göstergesi olarak okunabilmektedir.

Kamusal alanın oluşmasını sağlayan önemli niteliklerden biri de bilgiye erişilebilirliktir. Bir bireyin topluma katılımını, bilgilenmesini dolayısıyla yurttaş kimliğini (siyasallaşmasını) sağlayan yerler kamusal alan adına önem kazanmaktadır. Basın-yayın olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçları bilgiye erişilebilirliği sağlayabildiği gibi mekânlar da benzer bir işlevi yerine getirebilmektedir. Fuarda görülen mekânsal dönüşüm taşıdığı kamusal etkinliklerin yok olmasına yol açmış; bunun sonucunda bu kamusal mekânın sağladığı erişilebilirlik imkânı da azalmıştır. Yapılan görüşmelerde dönüşüm geçirdikten sonra kullanılmayan fuar alanı geçmiş anıların nostaljik bir şekilde anımsanmasına yol açtığı görülmektedir:

“O zaman her şey bakımlıydı, parklar, bahçeler, yeşillik, restaurantlar bakımlıydı, başkaydı... Çok güzel bir alandı, herkes faaliyettediydi...” (K6)

“Orada çiçekler, güller, yeşil alanlar vardı şimdi daha beton bir alan oldu ... Gezebileceğin alan kalmadı.” (K9)

“O zamanki yaşam daha kıymetli daha eğlenceliydi, şimdi daha büyük ama gitmiyoruz oraya. O günkü yaşam bugüne göre daha eğlenceliydi.” (K24)

Bir yerin anlamı, günlük hayattaki pratiklere bağlı olarak sürekli yeniden inşa edilmektedir (Lefebvre, 1974). Alana yüklenen nostaljik anlam, günümüzdeki eleştirel bakışı da biçimlendirmektedir. Alanın günümüz kullanımı ise zihinlerde değersizleşmekte; ölü, sade, ruhsuz, birliktelik sağlamayan, eğlencesiz alan, yeşil karakteri kaybolmuş ve betonlaşmış bir alan gibi çeşitli olumsuz imajlarla anılmaktadır:

“Genelde orada hiçbir şeyi olumlu bulmuyorum tadı kaçtı.” (K2)

“Orada bir eser olarak bir şey yok, mütevazı insanlar belki gidip düğünlerini yapıyorlardır o kadar... Bugün oralar mezbelelik oldu. Çok farklı, kıyaslanması mümkün değil, gündüz bile çok standlar kapalı olmasına rağmen millet oralara iner, deniz kenarlarında gezerdi. Şimdi hiç rastlıyor musunuz? Oraya giden adam ya Rus Pazarı’na gidiyor ya da düğünü olursa gidiyor, bir de Sevgi Gölü’ne giden oluyorsa oluyor.” (K7)

Kent halkından üst ve orta yaş kişilerin büyük çoğunluğu, dönüşüm sonrası fuar alanını kullanmamaktadır. Gidenler arasında ise orta yaş grubu oranını daha fazla olup; kullanım sıklığı ise ayda ya da yılda bir kezdir. Alt yaş grubu katılımcıların büyük çoğunluğu ise yılda birkaç kez alanı kullanmaktadır.

Fuar alanının ilk önce Samsun Fuarı’na sonrasında ise karma kullanımlı yeni işlevine ev sahipliği yapması ile alan, yıkma ve yapma ikiliğine düşmüştür. Connerton (2014), iletişim çağının getirdiği hız ve tüketim anlayışı doğrultusunda sürekli yapma ve yıkma eylemi ile toplumsal ilişkilerin bulanıklaştığını belirtmektedir. Yaşananları, bellek yitiminden daha fazlası olarak değerlendiren Connerton, bireyleri, anı ve alışkanlık dahi edinilemeyecek duruma getirdiğini eklemektedir. Bilsel (2006), kolektif bellekte oluşan unutma eyleminin kentin tarihinin, belleği besleyen milli değerlerinin, sembollerin zarar görmesine yol açtığına değinmektedir. Benzer şekilde fuar alanındaki dönüşüm sonrası değişen mekânsal pratikler, kent sakinlerini yeni anı ve alışkanlık edinemediği bir konuma sürüklemiştir. Zaman geçirilemeyen, birlikte deneyim kazanılamayan bu alan, kentli zihninde yeni anlamların üretilmediği ve mevcut değerlerin korunamadığı bir konuma getirmiştir:

“Vakit geçirmeyi sevmiyorum, nerde vakit geçireceksiniz ki? Sadece Vilayet’te işim varsa gidiyorum, ya da yakının düğünü varsa, onda da gitmek istemiyorum, park sorunu yaşıyorum.” (K1)

“Yabancılar Pazarı’nda alışveriş, lunaparkta eğlence, düğün amaçlı oraya gidiyoruz.” (K16)

“Gidersem o küçük çay bahçelerine giderim, oturma yeme-içme, yürüyüş yok bile.” (K18)

“Oradan minübüse biniyorum, Tekkeköy’e gidiyorum, minübüse binmek için kullanıyorum, sahil yürüyüşü yaparsam giderim, ama içeriye girmem.” (K28)

“Lunaparka gidiyorum, çok sık olmasa da. Düğün salonlarına gideriz, çay bahçelerine gideriz, Yabancılar Pazarı’na gideriz, alışveriş çok yapmayız ama ufak tefek ihtiyaçlar olursa gideriz.” (K37)

“Bandırma Vapuru’nun olduğu alan vardı, oraya gideriz, orada çimenlikler var, piknik alanı tarzda, oralarda vakit geçiririz.”(K41)

Coğrafi bir parça olarak fuarın bulunduğu ‘yer’, yaşadığı dönüşüm sonrasında çeşitli nedenler ile kent halkı tarafından kullanılmamaktadır. Fiziksel olarak, alanın bakımsız olması, nikâh salonlarının çok sayıda ve dağınık bir şekilde yer alması, Yabancılar Pazarı’nın iç mekânının sıkışık olması, Hükümet Konağı binasının alana resmi bir imaj katması, çay bahçelerinin temiz olmayan görüntüsü; işlevsel olarak, gazino gibi mekânların eski ve çok sayıda olması, farklı yaş gruplarına ve sosyo-ekonomik sınıflara yönelik işlevsel çeşitliliğinin olmaması, yetersiz işleve sahip olması nedenleri ile tercih edilmemektedir. İşletme olarak, alanın kullanılmıyor ve tercih edilmiyor olması, trafiğin olması, kafe ve restoranların hizmet kalitesine güvenilememesi, otopark sıkıntısı, faytonların alanı kullanım, koku, görüntü olarak rahatsız etmesi, lunaparkın eski olması; anlamsal olarak, alanın eski halinin korunamaması ve güvensiz olması nedeni ile fuar alanını kullanılmamaktadır. Punter (1991), bireylerin mekâna yükledikleri anlamlar paralelinde mekânın yere dönüştüğünü belirtmektedir. Ancak coğrafi bir parça olarak fuarın bulunduğu ‘yer’, yaşadığı dönüşüm sonrasında barındırdığı aktiviteler ile tercih edilmemektedir. Kullanılmayan bu mekân, bireylerin ‘yer’e ait hissettikleri aidiyet duygularının da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Ayrıca taşıdığı mekânsal pratiklerle toplumla bağ kuran bu mekânın yaşadığı dönüşüm, toplumsal bir kamusal mekân olma niteliğinin de ortadan kalkmasına yol açmıştır. Farklı grupların birbirini görme ve görünürlüğüne yer alması ile kamusallığın yaşandığı bu mekân, bu niteliğini de kaybetmiştir.

“Güvensiz bir ortam oldu, insanların rahatlıkla gidebileceği bir ortam değil orası, bilhassa akşamları...” (K4)

“Çok terk edilmiş yerler var, canlansa oralar güzel olur.” (K12)

“Orada zaten ne yapılabilir ki?...Birkaç oyun makinesi var orada...Orayı güvenli bulmuyorum.” (K14)

“Yabancılar Pazarı kötü mekân. O Valilik vs. diğer her şey birbirine çok uzak, mekân çok büyük ama içi boş, o kadar düzensiz yapılmış ki...Düğün salonları, halı sahalar serpiştirilmiş gibi duruyor, düzeni çok kötü.” (K31)

“Faytonlar kötü, yani kötü bir koku yayıyor etrafa, temizlik açısından iyi değil, atlar var diye insanlar rahat yürüyemiyor trafiğe kapalı olsa da. Çay bahçeleri kesinlikle yetersiz, ama yeterli bir yer olsa herkes gidebilir, yaş kitlesi olarak geniş bir kitleye hitap etmiyor yani gençlerin kullanabileceği bir alan yok orada.” (K32)

“Özellikle düğün salonlarının olduğu çevrede güvenlik sorunu var, çok güvenli hissetmiyorum orada, giriş çıkışların çok net olmamasından kaynaklı, belki de o yüzden tercih etmiyorum o tarafı, güven vermiyor.” (K45)

Her ne kadar çeşitli nedenlerden dolayı fuar alanı kullanılmıyor olsa da fuar alanına yönelik kentlinin olumlu düşünceleri de yer almaktadır. Fiziksel olarak alanın peyzaj ile ağaçlandırılmış olması; işlevsel olarak, çay bahçeleri, kafeler ile yeme-içmeye, Yabancılar Pazarı ile alışverişe, lunapark ile eğlenceye, sahil ile gezme ve dolaşmaya imkân tanınması; anlamsal olarak Kurtuluş Yolu ve Bandırma gemi maketi ile simgesel anlam taşıması ve işletme olarak, trafiğe kapalı olması alanın öne çıkan özellikleridir. Bu yere ait olumlu düşünceler ifade edilmişse de bu ifadelerin yeri anlamlandıran/değer katan yargıların olmadığı da görülmektedir:

“...Yeşillik içerisinde insanların da nefes alacağı bir yer, yani oturabileceği banklarda, kendi termosunu alıp, yiyip içebileceği bir yer.” (K4)

“Balık tutma yerleri, yürüyüş alanı, burada yaşayanlar için sabah sporlarını yapılabileceği güzel bir alan.” (K6)

“Kurtuluş Yolu’nun yapılması başarılı, içeriye doğru küçük çay bahçeleri yapıldı, onlar iyi, sahil yolu iyi, denizin kenarında oturamazdık en azından lağım kokusu gitti.” (K12)

“O sahil yolunun yapılması, insanlara yürüyüş imkânı tanınması güzel oldu, eskiden orası sadece kokan bir bölümdü, kimse yanaşamıyordu.” (K21)

“Sahilde gidip oturabileceğin yerler var, oralar güzel, onun haricinde çok bilgi sahibi değilim, gitmedim bilemiyorum.” (K29)

“İlk girdiğimizde Kurtuluş Yolu’ndan devam ettiğimizde Bandırma gemi maketi ile karşılaşmak güzel, sahil yolu güzel, çok fazla araba geçmiyor ve insanların yürüyüşü için uygun bir alan.” (K36)

“Yürüyüş alanları, oturma alanları, park alanı, hepsi dizilmiş, karışık değil, her biri aynı yerde olmadığı için bu gayet güzel bir şey, balık tutmak için güzel bir yer, ben ara sıra gidiyorum balık tutmaya...” (K42)

“Eskiden biraz kaldırımı, yürüme yolu sorunluydu, oralar düzenlendi, bir meydan havası verildi oraya, o güzel.” (K45)

Fuar, kişisel ve kentsel kimlik olarak toplumda çeşitli anlamlar taşıması ile ‘mekân’dan ‘yer’e dönüşmüş; kentteki tek eğlence alanı olması ile toplum için derin bir anlamsallık taşımıştır. Kamusal mekânların ortadan kaldırılması ya da dönüştürülmesi, kentin tarihini, kimliğini ve toplumun belleğini canlı tutan değerlerin ve sembollerin zarar görmesine neden olmaktadır. Oysaki kamusal mekânlar, kolektif belleğin, kentin ve kentselliğin sürdürülmesi ile doğrudan ilişkili mekânlardır (Bilsel, 2006). Yapılan görüşmelerde dönüşüm geçiren fuar alanının günümüz mekânsal pratikleri ile kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da kentlide değerler olarak anlamsal kayıplar yaşayan bu mekân, yer olmaktan çıkarak salt geometrik bir mekâna dönüşmüştür. Bu bağlamda aslında yeri yer yapanın tasarım, görünüş gibi olguların olmadığı; mekândaki yaşanmışlıkların ve ona yüklenen anlamların olduğu ortaya çıkmaktadır:

“O zaman kendine özel kendine münhasır bir projeydi, sınırları tespit edilmiş alandı, ama şimdi amacından tamamen kopartılmış bir alan...” (K10)

“...Şu anki yerleşim olarak daha güzel olabilir ama o zamanki ruh yok.” (K21)

“O zaman daha derme çatmaydı, şimdi daha düzgün ama o hava var mı? Yok.” (K29)

Mekânlarda yaşanan deneyimler ile üretilen anlam ve değerler, kolektif belleği oluşturan sosyal çerçevenin oluşmasında ve dolayısıyla toplumsal ilişkilerin kurulmasında, kuşaklar arası bağlantının sağlanmasında önem taşımaktadır. Ancak yapılan görüşmelerde kolektif bellekte yere yönelik farklı mekânsal deneyim/pratiklerden kaynaklı kuşaklar arasında sosyal temsillerde farklılıkların olduğu görülmektedir. Fuarı deneyimlemiş olan kentli, mevcut kullanımı hem kendileri hem de Samsun için önemsiz ve değersiz bulmaktadır. Fuarı hiç görmeyen alt yaş grubu kentli ise Kurtuluş Yolu’nun simgesel bir değere sahip olması ile tarihsel olarak alanı değerli bulmaktadır. Bu yere yüklenen anlam ve değerler kuşaklar arasında farklılık göstermesi, Samsun Fuarı’nı deneyimlemiş olmaktan kaynaklanmaktadır.

“Yok hiç yok, Samsun için de aynı geçerlidir. Samsun halkının ne gibi istifadesi vardır, bir tek düğün salonları vardır.” (K7)

“Eski anılar olarak var bende, halk için de zannetmiyorum.” (K10)

“Hiçbir önemi yok, Samsun için de kesinlikle yoktur.” (K15)

“Atatürk’ün Kurtuluş başlangı adımını atması diyebilirim. Samsun için önemi vardır, çünkü İlkadım ilçesine adını veren de hani Atatürk’ün Samsun’a ilk çıktığındaki yerdir ya, o nokta önemlidir bence.” (K36)

“Tek önemi Kurtuluş Yolu benim için, Rus Pazarı çok eski bir tarihe dayanıyor, o anlamda Samsunlular için anlam taşıyordur, genç nesil için önem taşıyor.” (K45)

Rossi (2006), mekânların süreç içerisinde değişikliğe maruz kalsalar dahi sahip oldukları ‘öz’ü kaybetmeyen bir ruha ‘genious loci’ (yerin ruhu) sahip olduğunu belirtmektedir. Fuar, 1992 yılında kapatılmış olsa da yapılan görüşmelerde fuarın bulunduğu alanın toplumda hâlâ ‘fuar/fuar alanı/fuar içi’ olarak tariflendiği ortaya çıkmıştır. Halk tarafından bu tarifleme, fuarın bellekteki derin izini göstermektedir. Bu bağlamda süreç içerisinde değişikliğe maruz kalan, değişen ve dönüşen fuar alanı, barındırmış olduklarıyla, biriktirdikleriyle bir belleğe ve ‘öz’ünü kaybetmeyen bir ruha sahiptir:

“Hiç gitmiyorum, bir arkadaş düğüne davet ettiğinde gideriz, gittiğimizde de park yeri bulamayız, oraya hala fuar içi deniyor.” (K15)

“Genelde dolmuşlar soruyor, fuarda inecek var mı diye, küçükken anneme sormuştum neden buraya fuar deniyor diye...” (K34)

Halbwachs, bir toplumda yaşayan bireylerin paylaştığı değerler, deneyimler ve anılar olmadığı sürece mekânların kolektif bellekte sürdürülemeyeceğini belirtmektedir (Halbwachs, 2017). Fuarın kapanmasının üzerinden 28 yıl geçmiş olmasına rağmen kolektif bellekte fuarın varlığı devam etmektedir. Ancak devam ediyor olsa da anımsananlar kadar unutulanların da olduğu görülmektedir.

Samsun Fuarı’nı fuarı deneyimleyen kişilerde kentsel imge olarak sıkça paylaşılması, kentin hafıza mekânları arasında fuarın varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Fuar alanı sahip olduğu ruhu sürdürüyor olsa da alanda yaşanan değişimler, kentin hafıza mekânlarından birini yok etmekle kalmamış, kolektif belleğin sürdürülebilirliğinde de kırılmaya yol açmıştır. Alt yaş grubu katılımcılarda Samsun Fuarı, her ne kadar kent imgeleri arasında yer almış olsa da birçok katılımcının fuarı bilmiyor oluşu, kolektif bellekte kesintilerin olduğunu göstermektedir.

Değişen ve dönüşen bu alan için mekânın gündelik kullanımının değişmesi ile birlikte mekâna yüklenen anlamların da dönüşmesi, yeni anlamların ortaya çıkması ve kolektif bellekte yeni bir hafıza katmanının oluşması gerekmektedir. Ancak fuarın anımsattıklarına ve bunların aktarılma biçimlerine bakıldığında benzerlikler görülürken, günümüze dair anlatımlarda farklılıklar oluşmuş; buna bağlı olarak yeni anlamlar üretilmemiş, kolektif bellekte yeni bir bellek katmanı oluşamamıştır. Tüm bu yaşananlar gerek mekânsal gerekse de bellek kayıpları ile çevreye karşı hissedilen aitlik duygusunun da ortadan kalkmasına yol açmıştır.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

‘Bellek-Mekân Etkileşimi Bağlamında Samsun Fuarı’nı Anlamak” başlıklı tez çalışması, mekânlara fiziksel bakışın ötesinde arkasındaki toplumsal gerçekliği de içine alan bütüncül bir bakış açısı ile birlikte bakılması gerçekliği üzerine kurgulanmıştır. Homojen ve bütüncül olarak görülen mekânı, mercek altına alarak mekânın gerek işlevsel gerekse de fiziksel değişim olarak kırılış noktalarına inmekte, bu kırılış noktaları arkasında yer alan ancak görünmeyen karanlık ve belirsizlikleri açığa çıkarmaktadır. Geçmişteki toplumsal çatışmaların ve parçalanmaların mekân üzerinde yol açtığı çatlakları ortaya sermekte ve bunu kentlinin belleğine/kolektif belleğe inerek tamamlamaktadır.

Samsun Fuarı, sınırları belirli bir arazi parçası olduğu kadar orada yaşananlara, hakkında söylenenlere, içinde yapılan müdahalelere ve toplumsal gelişmelere ait izler taşımaktadır. Bu nedenle Samsun Fuarı’nı yalnızca fiziksel bir isim olarak düşünmemek, toplumsal ilişkilerle bağlantılı bir ürün olarak görmek gerekmektedir. Fuarın mekânsal olarak üretilmesi ve dönüşümü irdelendiğinde yerel, ulusal dinamiklere göre tasnifi, politik-ekonomik ve sosyo-kültürel dinamiklerle kamusal mekânın biçimlendirilmesindeki etkiler gün yüzüne çıkmaktadır. Samsun Fuarı aktif olduğu dönem boyunca dönem ekonomi politikalarını temsil eden mekânlar ve burada yer alan mekânsal pratikler ile aslında kent halkında yeni bir bellek katmanı inşa etmiştir. Bu nedenle araştırma, tarihte kendine yer edinmiş bir kamusal mekânın bellekten silinmesi riskini ortaya koymakla kalmamakta; bir döneme ışık tutup o dönem ile toplumsal dinamiklerinin çözümlemesini yapmakta, bu alanda daha önce var olmuş ve unutulmuş olan başka olguların da yeniden gündeme getirilmesini, hatırlanmasını ve gündelik hayata katılmasını sağlamaktadır.

Bir kamusal mekândaki yaşananlara eleştirel yaklaşım, egemen söylemlerin ve pratiklerin üzerini örttüğü bellek örüntülerini incelemekle mümkün olabilmektedir. Herhangi bir alana ilişkin bellek parçalarını ortaya çıkarma, unutulmuş olanları da gün yüzüne çıkarmakla gerçekleşmektedir. Bu nedenle tez çalışması, günümüz fuar alanının hâlâ ne şekilde değerlendirileceği ile ilgili soru işaretlerinin devam ettiği zaman diliminde ortaya çıkması ile önem taşımaktadır. Ancak belirtilmelidir ki bu çalışma, mevcut alanın kullanım olarak geleceğine ve tekrar nasıl değerlendirilebileceğine ilişkin somut/fiziksel öneriler sunmamakta; alana nasıl yaklaşılması gerektiğine dair bir çözümleme yaklaşımı içermemektedir.

Şu an fuar alanının karma kullanımlı, çok işlevli bir kamusal mekân olmasına rağmen kentli tarafından kullanılmaması, 2016 yılında Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin alanı kentsel nitelikli bir yarışma projesine açarak iyileştirme çabalarına girmiş olması, bu çabanın kentsel ve kolektif bellek anlamında Samsunlularda nasıl bir etkisinin olacağı gibi sorunlar üzerinde durulması ve tartışılması gereken önemli bir nokta olarak düşünülmüştür. Bu nedenle mekânın üretimi ve dönüşümünün anlaşılmasında, kentli üzerindeki etkilerinin açığa çıkarılmasında kolektif belleğin sorgulanması kritik bir öneme sahip olmuştur.

Bellek, dil aracılığı ile bilince gelen, yeniden inşa edilebilen bir alandır. Unutmak, anlamlandırma olgusundan düşmek, dilde artık yer bulamayanın açtığı boşluk demektir. Herhangi bir durum, dile geldiği, temsil edildiği ve yazıldığı sürece unutulmamaktadır. Bu anlamda araştırmanın kendisinin bellek oluşturmada kayda değer bir yeri olduğu düşünülmektedir. Tez çalışmasının bir kamusal mekânın unutulma potansiyeli karşısında bir direniş, bir karşı duruş ve kolektif bellekteki durumunu dile getiren bir temsiliyet aracı olduğu kabul edilmektedir.

Samsun Limanı'na alan kazandırma düşüncesi ile oluşturulan dolgu alanı fuar kimliği ile kurumsal yeni bir tarih üretmiştir. Samsun Fuarı'nın kurulduğu ilk yıllardan kapandığı güne kadar geçen tarihsel süreç, dinamik bir biçimde değişim gösteren bir kamusal mekânı tanımlamaktadır. Bu sürecin ve bellek-mekân etkileşimi bağlamında arka planda kalan ilişkilerin okunmasında ise mekânsal örüntüler, mekânın zaman içerisindeki değişimi ve fuarın zamanla 'ticari işlevinin' arka planda kalması çalışmaya yol gösterici olmuştur. Yaşanan değişikliklerin dönem karmaşası/değişiminin etkisiyle oluştuğu düşünülmüş ve böylelikle fuarın mekânsal sürecini etkileyen dinamikler açığa çıkarılmıştır.

Samsun Fuarı, 1960'ların dönem ekonomi politikasını temsil eden bir kamusal mekân olarak ortaya çıkmıştır. Fuarın devlet ve özel olmak üzere farklı sektörden kurumlara ev sahipliği yapması, dönemin karma ekonomi politikasını yansıtan bir mekân olduğunun en büyük göstergesidir. Bulunduğu kentin gerek coğrafi konumu ve gerekse de ulaşım alt yapısı yeni bir pazar oluşturma potansiyelini taşıması ile fuar, ticari işleyişini kolaylıkla sürdürebilmiş; dolayısıyla kapitalizmin kârını artırabileceği bir girişim olmuştur.

Tüketici eylemlerini bünyesinde barındıran fuar, eğlenceden alışverişe kadar sunduğu çeşitlilik ortamı ile bir yandan halkın boş vakitlerini değerlendirmesine imkân tanırken bir yandan da ticari akışa hizmet etmiştir. Fuarda yer alan firmaların faaliyetleri ise kent halkına 'tüketim öğretisi'ni benimsetmede birer araç olmuştur. Dolayısıyla Samsun Fuarı, Samsunluların günlük yaşam davranışlarına bir müdahale olarak da yorumlanabilir. Burada

çeşitli sergileme biçimi ve mekânları ile alışveriş; gazino, lunapark, tiyatro, çay bahçeleri, lokantalar gibi mekânları ile eğlenme ve yeme-içmeye imkân tanıyan eylemleri tüketim alışkanlığının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca fuar, sunduğu bu alışveriş ve eğlence çeşitlilik ortamıyla farklı bölgelerden ve çevre kentlerden de ziyaretçi çekebilmiş; böylelikle yalnızca kentin değil bölgenin de fuarı konumunda olmuştur. Kentte insan popülasyonunun artmasını sağlayan fuar etkinlikleri, açık kaldığı süre boyunca fuar içi esnafın yanında kent esnafının da ticareti hareketlilik yaşamasına yardım etmiş, kent ekonomisine katkı sağlamıştır.

1960'lı yıllarda yerli ürünlerin teşvik edildiği günlerde, dönem ekonomi idealleri kapsamında fuarın Anadolu'nun ilk 'MİLLÎ' fuarı unvanı olarak tescillenmesi, fuarın yalnızca bir sergileme mekânı olmadığına; aynı zamanda dönem ekonomi politikalarını iletmesi bağlamında bir propaganda aracı olduğuna da işaret etmektedir. Devlet kurumlarının fuarda yer almasıyla milli bir temsil alanına dönüşen fuar, kurumların MKEK gibi ihtisamlı yapıları, devletin kendi kendine yeten bir gücü olduğunu göstermede araçsallaşmış yapılar olmuştur. İktidar mücadelesi ve kapitalist üretim modellerine sahne olan bu kamusal mekân, biçimlenişinde kentsel yaşam ve kentsel olma arasındaki ilişkilerin tam ortasında olması ile açıklanabilmektedir. Ek olarak fuar sadece ekonomik ideallerin yapıtı olarak var olmamış, açılan 'CENTO' gibi birtakım uluslararası strateji haber içerikli sergilerle, ülke ideolojik kurgularının da halka anlatıldığı/aktarıldığı bir yer olmuştur.

Fuar, ziyaretçilerin etnik, cinsiyet, kültürel ve sınıfsal ayrımlarından bağımsız olarak kolektif bir kimlik olma şeklini barındırmış; bu nedenle de her gruptan bireyleri bir araya toplayabilmesiyle demokratik bir kamusal mekân olmuştur. Toplumda farklı kesimlerin bir araya geldiği, kamusal alanın somutlaştığı ve kente kamusal nitelik kazandıran Samsun Fuarı, sunduğu mekânsal pratikler ile kentli yaşantısında önemli bir rol üstlenmiştir. Dönemin ekonomi politikası çerçevesinde oluşturulan bu mekân, sunduğu ekonomik değer ve eğlenme mekânlarının ilerisinde aslında kültürel pratiklerin de mekânıdır. Farklı kesimlerin bir araya geldiği, iletişim kurduğu, erişilebilirliğin sağlandığı, diyalektik bilgilenme eylemlerinin görüldüğü bir eğitim alanı olarak çalışan bu mekân, kamusalığa ve bu mekân üzerinden kamusal alanın mekânsallaşmasına fırsat tanımıştır. Dolayısıyla sergileme, gezme/dinlenme, eğlenme, yeme-içme ve alışveriş yapma gibi çeşitli aktivitelere olanak sağlayan fuar, kentli için çok işlevli kamusallığın yaşandığı bir mekân olmuştur. Fuar ve kamusal alanın gelişmesi çeşitli pratikler üzerinden kurulmuştur. Teşhir mekânları, tiyatrolar, sinemalar ve gazino gibi mekânlarla kentliyi gerek dünyadan gerekse de ülke içindeki gelişmelerden/yeniliklerden haberdar etmesi ve bilgilendirmesi ile bir eğitim de

sağlaması söz konusu olmuştur. Fuar, günün yaşam biçimlerinin halka ulaştırıldığı, yeniliklerin halkla buluşturulduğu, birtakım mekânsal eylemlerle kent halkına rutin gündelik yaşamın dışında yeni gündelik yaşam pratiklerinin kazandırıldığı bir yer olmuştur. Farklı kültür gruplarını bir araya getirmesi ile bireylerin birbirlerinden görerek farklılıkların öğrenildiği, kentsel sosyal ilişkilerin geliştirildiği ve yeni edinimlerin kazanıldığı bir mekân olarak eğitim alanı gibi çalışmıştır. Bu manada fuar, sunduğu pratiklerle kentli birey yetiştirebilecek bir halk üniversitesi olmuştur. Dolayısıyla fuarın inşası, yalnızca ekonomik anlamda değil, aynı zamanda kentin/kentlinin sosyo-kültürel anlamda da gelişmesi projesidir.

Gündelik yaşamda ailelerin alışkanlıkları arasına fuar ile yeni pratikler eklenmiştir. Halkın birlikte sosyalleşebilmesi, gece geç saatlere kadar eğlenme imkânı, farklı cinsiyetlerin bir arada vakit geçirmesi ve kadınların bireysel olarak da kent yaşamına katılabilmesi gibi deneyimler, kent halkı için yeni pratikler olmuştur. Bu anlamda fuar, kentli yaşam tarzı, eğlence kültürü ve toplumsal cinsiyet rollerinin esnemesi ile geleneksel yaşamın ötesinde bir kültür tanımı yapılmasında araç olmuştur. Özellikle gazino kültürü, yeni sosyo-kültürel normların ve pratiklerin verildiği bir yer olmanın ötesinde, yeni kültürel biçimlerin devşirildiği, dönüştürülerek içselleştirildiği bir mekân olarak işlemiştir. Yeni sosyo-kültürel kimliklerin doğmasına neden olan bu kamusal mekân bir mekânın cinsiyet ve kültürel pratiklerini biçimlendiren, yürüten ve dönüştüren bir yapı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Samsun Fuarı'nın biçimlenişinde ekonomi-politik etkilerin dışında sosyo-kültürel etkiler de büyük önem taşımaktadır. 1960'larda kent merkezine doğru göç sonrasında merkezde artan nüfus kitlesi, kentleşme sürecinde olan halk, kent merkezinde kısıtlı sayıda olan sosyalleşme mekânları, artan iletişim olanaklarına bağlı olarak fuarın kent, bölge ve ülke ölçeğine kadar tanıtılması fuara talebi artıran 1960'lar sosyo-kültürel paradigmalarıdır. Kent için yeni olan bu mekân, yoğun ilgi görmesi üzerine ilk etapta kendisine çizilen sınırları aşmış; her geçen yıl bünyesine farklı etkinlikler katılarak hem mekân çeşitliliği hem de fiziksel sınır olarak büyümüştür.

Samsun Fuarı, tarihsel süreç içerisinde mekân-bellek etkileşimiyle okunduğunda geçmişteki çatlakları, çatışmaları ve parçalanmaları da ortaya sermektedir. Ülke ve yerel ölçeği, 1970'li yılların sonunda şiddet eylemleri nedeni ile fuar da çatışma ortamında durgun geçiren yıllarını yaşamak durumunda kalmış; bu durum kolektif bellekte de önemli bir yer

tutmuştur. Ek olarak değişen fuarcılık anlayışının da Samsun Fuarı üzerinden okunabilmesi mümkündür.

1980'lerden itibaren ihtisas fuarcılığı anlamında değişen fuarcılık anlayışı, büyük kurum ve kuruluşların fuara katılmamasına bu nedenle de fuarın 'sergileme' karakterinin geri planda kalmasına yol açmıştır. Ülkede görülen ekonomik sıkıntıların ziyaretçi ekonomisini etkilemesi ve ziyaretçilerin fuar ziyaretine bütçe ayıramaması, fuara iştirak eden firmaların büyük kurum ve kuruluşlar olmaması ile fuar kalite niteliğinin azalması, fuarın yenilikler içermemesi ile tekrara düşmesi ve kentte alışveriş amacına yönelik olarak kent imkânlarının artması gibi gelişmeler fuar ve kentli arasındaki sarsıntıyı ve kopukluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu gelişmelerin yanı sıra 1980'lerde kitle iletişim araçlarından televizyonların yaygınlaşması fuarın, gazino kültürü ve tanıtım/reklam aracı olması yönündeki önemini ve çekiciliğini kaybetmesine yol açmıştır.

Televizyonların yaygınlaşması, boş vakit değerlendirme ve eğlenmeye yönelik mekânsal pratikleri de değiştirmiştir. Fuarın kamusal alandaki işlevi sınırlanmış; fuardaki sergileme mekânları, sinema, eğlence, tiyatro gösterileri yaya akslarından televizyonlara bağımlı hâle gelmiştir. Fuarın küçülmesi, sergileme mekânları ve gazino, tiyatro gibi yapıların önemini kaybetmesi, eylemlerin deneyim ile gerçekleşmesi pratiğini televizyonlara bırakmıştır. Böylelikle fuarda sergileme fonksiyonunun geri planda kalması, popüler eğlence kültürünün ağırlığı ele geçirmesi, fuarın ruhunda tüketici bir etki meydana getirmiş; fuarda gözle görülür bir nitelik değişimi yaşanmıştır. Böylelikle 1980'ler ile birlikte fuarın toplumla bağ kuran yapısal öğeleri de değişim göstermeye başlamış; kamusal oluşmasına imkân tanıyan, kamusal yaşamın bir unsuru haline gelen fuar, bu özelliğini yitirmiştir. Çalışmadan elde edilen verilerin işaret ettiği üzere fuarın kamusal gövde oluşturmaması ve bu niteliğini kaybetmesi kamusal mekânın dönüşümü ile örtüşmektedir. Bir araya gelmeden özel alana kadar erişen olanaklar, geleneksel kentsel kamusal mekân kullanımının işlevinin azalmasına yol açmıştır.

Samsun'da kentte alışveriş olanaklarının artması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına bağlı olarak değişen günlük yaşam, bu kamusal mekânın da dönüşmesine yol açmıştır. Değişen değerler kümesi ile yeni anlamların üretilmesi, burada yeni mekânsal pratiklerin oluşmasına neden olmuş; fuarın kent belleğinde oluşan atmosfer, Hükümet Konağı'nın eklenmesi ile alanın resmiyet kazanması gibi imar planı müdahaleleri ile sonraki yıllar çöküntüye uğramıştır. İlgi ve talebi azalan fuarın değişmeye başlayan çehresi sonrasında fuar, özgün karakterini zedeleyen mekânsal müdahalelere maruz kalmıştır. Fuar

alanı, gündelik yaşamın döngüsel ritmi içerisinde yeni bir yol açılmasından (Kurtuluş Yolu), Yabancılar Pazarı açılmasına kadar farklı ölçeklerde müdahalelere uğramış; şimdiki parçalı haline dönüşmüştür. Bu gelişmeler sonucunda fuardaki mekânsal küçülme, ziyaretçi kitlesinin de parçalanması anlamına gelmektedir. Bu süreç bir anlamda kamusal alanın sınırlarının da daraldığını göstermektedir ve aynı zamanda fuarın mekânsal olarak parçalanmasıyla da eş zamanlıdır.

Fuarı yıkma yoluyla yeni bir kamusal alanın inşası, ranta yönelik girişimlerin bir sonucu olarak okunmaktadır. Yılların birikimi olan fuar, korunamamış; kalan birkaç yapıyla izleri devam ediyor olsa da yerin, fuar alanı olduğu izlenimi kaybolup gitmiştir. Bu anlamda fuar, açılışından kapanana kadar farklı karakteristikler içeren değişimleri yaşamış; ilk yıllardan kapanana ve günümüze kadar ki değişen kimlik serüveni ile bulunduğu yer şu an katmanlı bir doku halini almıştır.

Tarihsel çözümleme ile fuarın her bir dönemde kendi dinamikleri, çelişkileri ve iktidar ilişkileriyle biçimlendiği görülmekte ve buna bağlı olarak 1960’lardan 1990’lara kadar fuarı belirli dönemlere ayıran çizgisel bir söylem kurulabilmektedir. Böyle bir süreç anlatımında fuarın kırılma noktalarına odaklanıldığında Samsun Fuarı, 1960’lı yıllardan 1970’lere uzanan süreçte fuarın birincil kurulma idealinden ‘sosyo-ekonomik’ gelişmeye uygun olarak gelişim gösterdiği görülmektedir. 1970’lerde fuarın ‘popüler eğlence kültürü’ ile ön plana çıktığı; 1980’lerde fuarın temel karakteristiği olan sergileme yoluyla ticari işlevinin artık görünmez olduğu, semt pazarlarına, panayırlarına benzemesi ile nitelik değişimine uğradığı ve 1990’lara doğru ise fuarın kapanmasına ve fuar alanının dönüşümüne doğru ilerleyen performansı okunabilmektedir. Bu performans arkasında metaların, markaların, teknik gelişmelerin ve ideolojilerin günümüz kapitalizm-mekân arasındaki ilişkisinin işleyişi olduğu söylenebilmektedir.

Zaman içerisindeki ekonomik, politik, sosyo-kültürel değişimler, gündelik yaşamı buna bağlı olarak da mekânsal pratikleri kendi dinamiklerine bağlı olarak dönüştürmektedir. Üretiminden tüketimine kadar ekonomik, politik ve sosyo-kültürel gelişmeler çerçevesinde gelişmeler yaşaması, en bütüncül görüldüğü anlarda dahi dönemin gelişmelerine ait izler taşıması, toplumsal güçler ile fuar arasında sıkı bir bağ olması, içinde kentsel yaşamı barındırması ve sosyal ilişkilerin geçtiği yerler olması ile Samsun Fuarı, toplumsal yaşama dair işaretler, toplumla ilgili veriler ve semboller sunmaktadır. Bu manada kamusal mekânların peyzaj elemanları, kentsel donatıları ve binaları ile fiziksel bir üretim nesnesinden daha fazlası olarak karmaşık bir dizi toplumsal gelişmeleri yaşadığı, toplumsal

süreçlerin üzerinde geçtiği ve bu süreçlerin değişimine paralel olarak yaşananlardan etkilendiği ve bunu yansıttığı görülmektedir.

Bir kitle, kamu oluşturma, bilinçlenme gibi amaçlar taşıyan fuarın, kentlideki konumu ise kültürel bir öge olarak başlangıcından itibaren zamanla güçlenmiş ve deneyimlerin yaşandığı, kolektif belleğin oluştuğu bir kamusal mekân olmuştur. Bu nedenle kimlik, grup ve kent aidiyeti için önemli olan kolektif bellekte Samsun Fuarı'nın yadsınamayacak büyüklüğü söz konusudur. Samsunluları ortak bir paydada buluşturan fuar, bir mekân aracılığıyla ortak olma, karşılaşma, etkileşim ve iletişimde olma, aynı değerleri paylaşma, bir gruba/topluluğa, kente ait olma duygusunun kazanıldığı yer olarak kolektif bellekte simgesel bir anlam taşımaktadır.

Bireysel ya da grup deneyimlerine bağlı olarak paylaşılan, kolektif bellekte de önemli bir yeri olan anıların fuardaki yapılarla doğrudan bağlantılı olduğu görülmüştür. Anımsamanın uyarıcı nesnelerin varlığı ile meydana geldiği düşünüldüğünde bazen mekânların direkt olarak kendisinin bazen de anımsamayı uyaran nesnelere düzlem sağlaması ile belleğin oluşum sürecinde mekânların etkili olduğu bu çalışmada da görülmüştür. Hatta mekânın algılanmasında çeşitli duyu organları önemli olmuş; duyumsama yoluyla elde edilen hisler, fuarın anımsanmasında sıkça yer almıştır. Buna bağlı olarak duyumların da bir mekânın hatırlanmasında önemli bir girdi sağladığı anlaşılmaktadır.

Bir yerin anlamı, günlük hayattaki pratiklere bağlı olarak sürekli yeniden inşa edilmektedir. Bu bağlamda Samsun Fuarı'nın kolektif bellekteki sürekliliği ve yıkım etkinliğinin bellek sürecini nasıl etkilediği ayrıca sorgulanmıştır. Farklı kuşakların tanıklık ettiği bu kamusal mekânın, kolektif belleğin başlıca taşıyıcılarından biri ve kentin önemli hafıza mekânı olarak kolektif bellekte varlığını, canlılığını özellikle fuarı deneyimleyen kentli zihninde sürdürdüğü görülmüştür. Bu anlamda fuar, bireylerin geçmişlerini bugüne bağlamaktadır. Samsun Fuarı'nın kolektif bellekte hâlâ varlığını koruyor olması ise fuarın kent halkı tarafından sevilen bir kent hazinesi olduğunu göstermektedir.

Samsun Fuarı kolektif bellekte her ne kadar canlılığını sürdürüyor olsa da 1990'larda ve sonrasında gerçekleştirilen mekânsal yıkımlar, unutmalara neden olmuştur. Kent halkı için önemli olan fuarın kapatılma kararı ve süreç içinde yaşanan yıkımlar, fuarın anımsattığı mekânları da ortadan kaldırmış; fuar alanının imajı değişmiş, özgün yapıları kaldırılmış ve dolayısıyla kolektif bellekte geçmiş anımsatacak izler yok olmuştur.

Fuarla ilgili olarak bellekte hatırlananlar kadar unutilanlar da olduğu ortaya çıkmıştır. Yıkılan binalar üzerinden anılar paylaşılmış ancak binaların yıkılmasıyla hafıza kaynaklarının da yok olduğu kentli tarafından belirtilmiştir. Bu nedenle geçmişten gelen, kolektif belleği besleyen pratikler ve ürettiği anlamlar zarar görmüştür. Dolayısıyla Samsun Fuarı yok olurken kolektif belleği oluşturan sosyal ve mekânsal değerler de unutulmaya yüz tutmuştur. Ancak mekânların yok oluşunun her zaman bellekten silineceği anlamı taşımadığı ve fakat uzun vadede unutmaların olabileceği düşünülmektedir.

Fuarı deneyimlememiş Samsunluların belleğinde Samsun Fuarı'nın olmaması, yerel politikada kent imgesi olarak Samsun Fuarı tanıtımının yeteri kadar yapılamadığına işaret etmektedir. Bunun yanında kuşaklar arası sözlü anlatıma dayanan iletişimsel bellekten üst kuşaklardan birilerinin yaşatmadığı, alt kuşaklara aktarmadığı sürece zamanla sınırlı olan kolektif bellekten de silineceği öngörülmektedir. Bu noktadan hareketle bellekte yeri olan bu mekânın kentten kopuşu, kentlide yer edinmiş ortak değerlerin ve anlamların gelecek kuşaklara aktarılamamasına yol açacağı düşünülmektedir.

Fuarın kapanmasıyla fuar yaşamı geçmişte kalmış olsa dahi kentlide değeri azalmamıştır. Ancak bu haliyle kentin bir değeri olarak fuarın kültürel ve tarihi kaynaklarda oldukça az yer alması ve bu kamusal mekânın varlığına tanık olmayan alt kuşaklara fuarla ilgili bellek aktarımının çok az olması nedeni ile kolektif belleğin geleceğinde fuarın yerinin olup olmayacağı endişesi bulunmaktadır. Kent ve kentli belleğini olumlu anlamda besleyen bir kamusal mekân ve değerlerinin gelecekte var olmayacağı endişesi, günümüzde ortak değer paylaşma anlamında kısıtlılığın olduğu bu dönem için önemli bir soruna işaret etmektedir.

Anımsanan ya da unutulmuş olan birçok bireysel ve toplumsal anlatımın, ideolojik kurguların temsillerine ve mekânsal deneyimlerine sahne olmuş olan bu kamusal mekânın belleği, bugün kentli için okunması imkânsız kentsel bir topoğrafya niteliğindedir. Hatta araştırmacı, katılımcılara alanın güncel kullanımı ile ilgili soru sorarken alanın bir isminin ve tanımlı sınırlarının olmaması nedeni ile çalışma alanını tariflemeye zorlanmış; çalışma alanı sınırlarını belirgin noktalar vererek birkaç kere tekrarlamak durumunda kalmıştır.

Dönüşüm geçiren fuar alanı bugünkü kullanımıyla bir mekân olarak kamusal olma niteliğini kaybetmiştir. Bireylerin anımsanan ya da unutilan birçok anlatısına, temsillerine, mekânsal oluşumuna ve toplumsal dinamiklere sahne olan fuar alanı, günümüzde kentli için çözümlenmesi zor bir mekân durumuna gelmiş ve birleştirici/toplayıcı, kente değer katan bir kamusal mekân olma özelliği yok olmuştur. Fuar alanının dönüşüme uğraması ile alanın

kullanım biçimleri ve kullanım sıklığı da değişmiş; alan, kentli tarafından kullanılmayan, boş, atıl bir mekâna dönüşmüştür. Gerçekleşen plansız müdahale ile fuar alanı, kentli için önemini ve değerini kaybetmiştir. Kentli için aidiyet hissettiren bir kamusal mekândan kentlinin ifadesiyle ‘ölü alan’, ‘ruhsuz alan’, ‘güvensiz’, ‘eski döneme benzemeyen bir alan’ ve ‘kalitesiz görüntü’ gibi çeşitli olumsuz imajlarla anılan ve kullanılmayan bir mekân haline gelmiştir.

Samsunlular, fuar alanının geçirdiği dönüşüm sonrasında fiziksel, işlevsel, işletme ve anlamsal olarak birçok yönden sorunlarının olduğunu belirtmiştir. Kentlinin mekânsal ve yaşamsal tüketim taleplerine karşılık bulamamaları, alandaki yapılaşma ve kullanımla ilgili karmaşadan rahatsız olmaları ve güvenlik sorunları gibi nedenler alanın kullanılmamasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak fuarı deneyimleyen kentliler kendi geçmişleriyle, yaşanmışlıklarıyla bütünleştirdikleri bu alandaki olumsuz değişimi kabul edemediklerini ifade etmiştir. Bu anlamda bireylerin geçmişleriyle ilişkisinin kesildiği, psiko-sosyal ve güvenlik gereksinimlerine cevap veremeyen mekânların, kullanım olarak tercih edilmediği, toplum tarafından benimsenmediği ve aidiyet oluşturamadığı anlaşılmaktadır.

Yere ait bellekte, fuarı deneyimleyen katılımcıların anlatımlarında duygusal ifadeler sıkça yer almış; bugüne ait paylaşımlarda dahi bugün olmayanlar üzerinden betimlemeler yapılmış ve fuara özlem duyulduğu belirtilmiştir. Paylaşılanlar ve kendisine yüklenen anlamlar doğrultusunda ‘yer’e dönüşen fuar alanı, toplum tarafından benimsenmeyen günümüzde kentli için yaşat(a)madıkları ve hissettir(e)medikleri ile yer olma özelliğini yitirmiştir.

Fuarı deneyimleyen grup için mevcut alanın önemi, anlamı ve değerinin olmadığı; yapılan olumlu değerlendirmelerin ise aslında kendileri için değil de Samsun/Samsunlular için yapılan az sayıda olumlu değerlendirmeler olduğu görülmüştür. Fuarı deneyimlememiş grup ise ‘Kurtuluş Yolu’ ve ‘Bandırma gemi maketi’ gibi sonradan eklenen sembolik/simgesel eklerle mevcut alanı tarihsel değerler olarak anlamlı bulmuştur. Fuarı gören üst ve orta yaş grubu ile fuarı hiç görmeyen alt yaş grubu arasında ortaya çıkan, mevcut alana atfedilen bu anlamsal farklılık, deneyimin ve yaşayarak üretilen anlamların mekân üzerinde ortaya çıkardığı sonuçları gözler önüne sermektedir.

Bir yerin anlamı, günlük hayattaki eylemler ile sürekli yeniden inşa edilmektedir. Bu anlamda kamusal mekânlardaki ortak deneyimler, birliktelikler ve tanıklıklar yoluyla elde edilen kolektif belleğin, yerin bu durumundan bağımsız inşa edilemeyeceğini göstermiştir. Bu düşünce nedeni ile araştırmada fuar alanının güncel kullanımındaki aktivitelerin bellek

inşasındaki ve sürekliliğindeki önemi de sorgulanmıştır. Bu mekânın yaşadığı kimlik kaybının ve önemini kaybetmesinin yanında dönüşüm sonrasında değişen mekânsal pratikler, kent sakinlerini yeni anı, alışkanlık edinemediği ve yeni anlamlar üretilmediği bir konuma getirdiği ortaya çıkmıştır. Kente aidiyet hissettiren önemli bir mekânın yok edilmesi, kent halkının benliğinde boşluk oluşmasına yol açmış; yeni işlevler ise bu boşluğu dolduramamıştır. Kent halkı, topluluk ruhunu, birlikte eylemde ve müştereklerde bulunma hâlini özlemektedir. Fuarın kapanmasının üzerinden 28 yıl geçmiş olmasına rağmen kentliye göre kente ait prestij değer kaybı ve eğlence boşluğu hâlâ devam etmektedir. Fuarın ortadan kaldırılması sonrasında kamusal mekâna ait bellekte oluşan kesinti ve sonrasında meydana gelen boşluk, şu an bir sorun olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırma, kent için önemli bir kamusal mekânın kapanması ile kentte ve kentlide oluşan boşluğa işaret etmekte, kamusal mekân belleğinin saklanmaya ve unutulmaya mahkûm edilmiş öğelerini görünür kılmaktadır. Bu alanda yaşanan gerek mekânsal gerekse de işlevsel yıkıcı köklü değişiklikler, güncel kamusal mekânın kent belleğindeki yerini önemsizleştirmekle kalmamış, kolektif belleğin sürdürülebilirliğinde de sapmalara yol açmıştır.

Değişen ve dönüşen bu alan için mekânın gündelik kullanımının değişmesi ile birlikte mekâna yüklenen anlamların da dönüşmesi, yeni anlamların, kodların ortaya çıkması ve kolektif bellekte yeni bir hafıza katmanının oluşması gerekmektedir. Ancak fuarın anımsattıklarında ve bunların aktarılma biçimlerinde benzerlikler bulunmakta iken; günümüze ait, gündelik yaşamla ilgili, önem ve anlamına ilişkin anlatımlarda ortaklıkların olmadığı, ortak bir imge beliremediği görülmüştür. Öyle ki katılımcılardan alanda vakit geçirdikleri yerle ilgili anılarını paylaşımları istendiğinde katılımcılar paylaşacak bir anı dahi bulamamıştır. Bu duruma bağlı olarak dönüşüm geçiren yer için olmayan anılar doğrultusunda yeni imgeler de üretilmemiş ve zaman içerisinde bu yer için değişen, farklılaşan, çeşitlenen anlamların, değerlerin oluşamadığı ve buna bağlı olarak yeni bir bellek katmanının inşa edilemediği görülmüştür. Nedeni ise, bu kamusal mekânın yaşadığı hızlı ve plansız mekânsal dönüşümle ve belleğin sürdürülebilirliğindeki kırılma ile açıklanabilmektedir. Bu kırılma hâli, kolektif değerlerin alt kuşaklara iletilmediği durumlarda kolektif belleğin yitimine işaret etmektedir. Kentsel simge değeri taşıyan bu mekânın bellekten de yitimi, bir kent değerinin silinip gitmesine neden olacağını göstermektedir.

Güncelliği ve tartışması ile kentli gündeminde hâlâ sıcak olan fuarın kapanması, alanın etkin kullanılamaması, güncel kullanıma yönelik yarışma projeleri gibi arayışların devam

ediyor oluşu, mevcut alanın nasıl değerlendirileceğinin hâlâ bilinmemesi nedeni ile fuarın anımsattıklarının ve kolektif bellekte gerçekleşen kırılmaya neden olan faktörlerin göz önüne alınması, alanın bundan sonraki kullanımlarına kapsayıcı bir yön vereceği düşünülmektedir. Kolektif belleğin yönlendirici özelliğinin güncel kullanıma ilişkin işletim ve kullanım kararlarına veri sağlaması ümit edilmektedir. Kamusal mekân ve kolektif bellek ilişkisinde ortaya çıkan sonuçlar, kamusal mekâna müdahale yaklaşımlarına fayda sağlayacağı ve yönlendireceği öngörülmektedir. Bu kapsamda mekâna sadece fiziksel bir eleman ya da ekonomik kazanç aracı olarak bakılmaması, kente ve kentliye aidiyet, kimlik, birliktelik gibi ruhu besleyen, soyut değerleri kazandıran bir öge olarak değerlendirilmesi, işlevselliğini yitirmiş olsa dahi yıkmak yerine koruyarak yeniden değerlendirilmesi gerekli ve zorunlu görülmektedir.

Binalar, parklar, sokaklar ve kentler sürekli değişecektir. Bu değişim de her zaman olduğu gibi toplumsal gelişme ve mimari müdahale kararları ile biçimlenmeye devam edecektir. Mimarlar, kentsel tasarım ve şehir bölge plancıları, kentin değişiminde etkili olan diğer aktörler, karar vericiler ve kullanıcılar değişimin ve dönüşümün belirleyicileridir. Kent için çok önemli olan, kamu yararını gözetken kararlar bile bazen öngörülmemiş sonuçlara yol açabilmektedir. Bireysel belleğin devamlılığı, katmanlaşıp ve eklenerek kolektif belleği oluşturabilmesi için mimari ve planlama ölçeğindeki müdahaleler dikkatli ve planlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Çünkü kolektif bellek yalnızca mekânla birlikte değil, pratikler ile sürdürülen bir olgudur. Bu süreklilik de ancak kolektif belleğin sosyal değerlerinin oluştuğu ve sürekliliğinin sağlandığı kamusal mekânlarda mümkün olmaktadır. Bu tür mekânların bağlamlarını korumaları, taşıdığı değerlerin ve anlamların gelecek nesillere aktarılması, kentin tarihi, kültürel mirası ve kolektif belleğin devamlılığı için önem taşımaktadır. Kolektif belleğin zarar görmesi, toplumu bir arada tutan değerlerin de zarar görmesi, bir gruba olan ortaklığın ve aidiyetin de azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kentin hafıza mekânlarına yıkıcı değil yapıcı bir unsur olarak bakılması gerekmektedir.

Günlük yaşamın geçtiği yerlerin bizleri biz yapan olgulardan biri olduğunu kavramak ve yaşadığımız çevreye/kente ait olmayı hissetmenin yaşamı sahiplenmede önemli olduğunun bilincinde olmak, karar verici mekanizma ve aktörlerin göz önüne alması gereken önemli bir durumdur.

Kentin karşılaşma alanı olan kamusal mekânları yıkmak ve sonrasında yapılandırmak kolektif bellek anlamında yeni sorunlara yol açmaktadır. Kamusal mekânlar başta olmak üzere kentlerin dramatik dönüşümünde toplumdaki bireyleri ve nesilleri birbirine bağlayan

kolektif bellek konusu gün geçtikçe sorgulanması, irdelenmesi ve başvurulması gereken kritik bir öneme sahiptir.

Değişimlerin ve dönüşümlerin hızla boy attığı bugünün yaşamında kamusal mekânların geleceğine ilişkin senaryolarda bellek konusunun da önemli olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu müdahale yaklaşımları ise kullanıcı düşünceleri ile birlikte ele alınması gerekmektedir. Karar üretme sürecinde kentlilere de yer verilmeli ve katılımı sağlanmalıdır. Kamusal mekânlar, sadece görünen fiziksel doku, yeşil alanlar, binalar gibi somut mekânsal bileşenlerle değil; geçmişini temsil eden görünmeyen anılar, kültürel değerler, gündelik yaşam ve kolektif belleğin kurulduğu yerler gibi soyut değerlerle değerlendirmeye alınmalıdır. Bu kapsamda da toplumu kuran ve grupların karşılaşmasına izin veren bu mekânları korumanın ve sürekliliğini sağlamanın ne denli önemli olduğu, sebepleriyle birlikte koruma bilinci konusu olarak eğitim sistemine eklenmelidir.

Güncel kullanımı ile hem kent halkı hem de yerel yöneticiler tarafından ciddi tartışmaların konusu olmaya devam eden bu yerin geleceğine ilişkin yaklaşımlar, hafıza unsurlarının iyileştirilerek korunduğu ve yeni anlamların, değerlerin, bellek katmanının oluşabileceği kullanıcıya alana çekebilecek işlevlerin yüklendiği bir proje geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu nedenle fuar alanının geleceği için Samsun Fuarı'ndan kalan kültürel mirasların taşındığı ve değerlendirildiği, yeniden tasarlama yerine iyileştirme ve sağlıklılaştırma ilkesi çerçevesince geliştirildiği bir proje ele alınmalıdır. Fuardan geriye kalan Atatürk Müzesi, Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Gazeteciler Cemiyeti, Tekel Pavyonu ve lunapark gibi fuar anımsatacak son birkaç değerın kültürel miras olarak korunması ve farklı bir işlevle de olsa sürdürülmesi sağlanmalıdır. Çünkü mekânlar aracılığıyla deneyimlerin hatırlanması, sözlü olarak açığa çıkmasını ve yeniden inşa edilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla yaşanan yeni pratikler, mevcut belleğin üzerine eklenerek bellek devamlılığına destek olmaktadır. Ayrıca geçmişe yönelik mekânsal katmanların korunması, kent ve kolektif belleğe yönelik izlerin toplanmasında da yardımcı olacaktır.

Alanın güncel kullanımı, yeme-içme ve eğlence mekânlarının hizmet kalitesinin yanında yapısal ve estetik durumu da kentli tarafından farklı yönlerden eleştiri konusu olmuştur. Bu nedenle eleştiri konularına ilişkin nitelik artırıcı düzenlemelere yer verilmelidir. İşlev karmaşasının yaşandığı bu alanın boş ve âtıl kalmayacak şekilde ele alınması, işlevlendirilmesi, farklı yaş gruplarının kullanımına hizmet edebilen sosyal ve kültürel kullanıma yönelik mekân ve işlev çeşitliliğın artırılması, sosyo-ekonomik olarak

mekân çeşitliliğinin sağlanması, güvenlik problemlerinin çözülmesi ve kalitesinin artırılarak kente kazandırılması zorunlu görülmektedir. Kentlinin alana yönelik beklenti ve önerilerinde yeniden fuar kurulması sıkça paylaşılmıştır. Günümüz değişen fuarcılık organizasyonlarına bağlı olarak bu beklenti ve öneri her ne kadar ekonomik olarak sürdürülebilir olmasa da fuarların alt organizasyonu olarak kabul edilen panayırların modern bir anlayışla ele alınarak kentlinin gerek yerle gerekse de geçmişiyile kesintiye uğrayan bağlantısı tekrar sağlanabilir. Tüm bunlara ek olarak anılarda yaşamaya devam eden fuara, yerel politikada da yer verilmelidir. Kent tanıtım programlarında fuarın mekânsal ve işlevsel yolculuğunun yanı sıra kentli deneyimlerinin de dinlenebileceği sunular ele alınarak kentli belleğinin sürekliliği kurulmaya çalışılmalıdır.

Sonuç olarak ortak bir fiziki mekânı/kamusal mekânı paylaşmadan yaşanan iletişim/etkileşim yeni bir mekânsal kopuşu göstermektedir. Mekân deneyiminde yaşanan bu dönüşüm ile kamusal mekânlar, artık belirli bir kullanım için değil, yalnızca gelip geçilmek için kullanılan deneyimlerin olmadığı bir hareket çeşidi haline gelmiştir. Toplumsal dinamiklerin yansıdığı ilk yerler olan kamusal mekânların dönüşümü kamusal alanın dönüşümüne de yansıtmaktadır. Antik dönemlerden beri var olan kamusal alan ve kamusal mekân olgusu sosyal, ekonomik ve siyasal etkiler sonucunda süreç içerisinde anlamsal ve fiziksel olarak değişime ve dönüşüme uğramıştır.

Geleneksel kentsel kamusal mekân kullanımının geride kaldığı, zorunlu olmadıkça gidilmediği, insanların uğramadığı boşluklara dönüştüğü görülmektedir. Kent içinde kalabalığın birbirinden bağımsız bir şekilde yaşamını sürdürdüğü günümüzde, ortak yaşam kentsel mekân üzerinden sorgulanabilmektedir. Kentsel kamusal mekânlar, bir yandan ortak dünyanın kayboluşuna işaret ederken bir yandan da kentlerin kayboluşuna tanıklık etmektedir. Oysaki gruplar anımsama eylemini bireysel olarak tekrar eden eylemler ve mekânsal olarak taşınan sembollerle birlikte gerçekleştirmektedir. Bu anlamda kamusal mekânlar, toplum ve mekânla bağlantılı bir oluşum olan, ortak değerlerin oluştuğu ve taşındığı kolektif belleğin devinim kazandığı yerler olması adına önem taşımaktadır. Bir kamusal mekân olan Samsun Fuarı üzerinden izlenen bu dönüşüm, yeni değerlerin üretilmediği ve paylaşılmadığı bir kentsel günlük yaşamı açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda özellikle birlikte eylem gerçekleştirmelerin azaldığı günümüzde bir grubu bir araya getiren, onlara aidiyet hissettiren, ortak bir çerçeve etrafında toplanmalarına imkân veren kolektif belleğin temeli ve taşıyıcısı olan kamusal mekânlara müdahale yaklaşımları yeniden gözden geçirilmelidir. Mekânsal gelişim stratejileri izlenirken yönlendirici nitelikteki kolektif

belleğin tanımlayıcı kavramsallığı ile birlikte hareket edilmelidir. Günümüz yaşamında işlev olarak sürdürülebilirliği olmayan fuar gibi yerleri yıkmak yerine mekânsal değerleri koruyarak, halkın genelinin kullanabileceği merak duygusu, öğrenme arzusu uyandıran, yeni deneyimler yaşayabileceği nitelikte işlevler yükleyerek yeniden kullanmalı; böylelikle mekân ve toplum arasındaki bağın kuvvetlenmesine, kolektif belleğin beslenmesine ve sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- Akarsu, B., 1998. Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 27.
- Akçura, G., 2009. Türkiye’de Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi, Graphis Matbaa, İstanbul, 27-222.
- Aksakal, E., 2021. Kentleşme ve Modernite, ed: M. Alptekin, Şehir Sosyolojisi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 131-149.
- Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö., 2004. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9, 1, 43-62.
- Alptekin, M., Y., 2021. Küresel Kentler, ed: M. Alptekin, Şehir Sosyolojisi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 243-267.
- Altan Bayraktar, Ü., 2015. Fractions in Urban and Collective Memory and Transformation of Public Space: The Harbor Example in the Kyrenia Town, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11, 44, 291-317.
- Althusser, L., 2006. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (çev. A. Tümerterkin), İthaki Yayınları, İstanbul, 32-38.
- Anderson, J., R. 1983. A spreading activation theory of memory. Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior, 22,3, 261–295.
- Arendt, H., 2012. İnsanlık Durumu. (çev. B. S. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 92-104.
- Arıtan, Ö., 2019. Cumhuriyet Modernleşmesi ve Kırsal İletişim/ Kalkınma Eksenleri Bağlamında Mekânsal Bir Model Olarak Eskişehir Çifteler Harası, Tasarım Kuram, 15, 28, 79-198.
- Aristoteles, 2008. Physics, (çev. R. Waterfield) OUP Oxford Press. 51-121s.
- Arslan, A., 2016. Karadeniz’in En Önemli Metropollerinden Samsun’un Merkez İlçesi Canik’in Demografik Yapısının Sosyolojik Tahlili, Karadeniz Araştırmaları, Güz, Sayı 51, 317-335.
- Assmann, J., 2015. Kültürel Bellek (çev. A. Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 43-62.
- Auge, M., 1999. Unutma Biçimleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 47-57.
- Augustinus, 2007. İtiraf, (çev. Dominik Pamir), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 291-359.

- Aydın, S., 2017. Hükümet Programları Üzerinden Türkiye'nin Mekânsal Stratejilerinin İzini Sürmek, Fiscaoeconomia, 1, 2, 1-37.
- Aytaç, Ö., 2006a. Tüketimcilik ve Metalaşma Kıskaçında Boş Zaman. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1,11, 27-53.
- Aytaç, Ö., 2006b. Moderniteden Postmoderniteye Değişen Mekân Anlayışları. Sosyoloji ve Coğrafya, Türk Sosyolojisi Araştırmaları Sosyoloji Yıllığı, Kitap 15, (ed. E. Eğribel ve U. Özcan), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 897-914.
- Aytaç, Ö., 2013. Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu, İdeal Kent, Sayı 9, 138-169.
- Bachelard, G., 2017. Mekânın Poetikası, (çev. A. Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 39-42.
- Bal, H., 2006. Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitapevi Yayınları, Isparta.
- Barlett, F., C., 1995. Remembering, Cambridge University Press, Cambridge, 186-197.
- Basa, İ., 2015. Kentsel Hafızanın Sürdürülebilirliği: Bir Tasarım Stüdyosu Deneyimi, Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Haziran, 29-33.
- Başkaya, F., 2004. Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, Maki Basın Yayın, Ankara, 124-130.
- Baudrillard, J., 1997. Tüketim Toplumu, (çev. H. Deliçaylı, F. Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 51-78.
- Bauman, Z., 1999. Çalışma, Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar, (çev. Ü. Öktem), Sarmal Yayınları, İstanbul, 39-67.
- Bayrak, M. ve Kanca, O., C., 2013. Türkiye'de 1970- 2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve siyasi Gelişmelerin Seyri, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 35, Mart-Nisan, 1-20.
- Bergson, H., 2013. Metafiziğe Giriş, (çev. A. Altınörs), Paradigma Yayınları, İstanbul, 46.
- Bergson, H., 2015. Madde ve Bellek. Ankara, Dost Yayınevi, 165-182.
- Berman, M., 2003. Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul. 23-24.
- Bilgin, N., 2013. Tarih ve Kolektif Bellek, bağlam Yayınları, Ankara, 41-44.
- Bilsel, C., 2006. Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan, Mimarlık Dergisi, Ocak-Şubat, 327.
- Bogdan, R., C. ve Biklen, S. K. 1998. Qualitative Research for Education: An introduction to Theory and Methods, Allyn and Bacon, Boston, 103.

- Bolay, H., S., 2004. Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 61.
- Bookchin, M., 1999. Kentsiz Kentleşme, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 65-260.
- Bostan, H., 2017. Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Coğrafya Dergisi – Journal of Geography, 35, 1-16.
- Boyer, C., 1998. The City of Collective Memory, MIT Press, Cambridge, 129-203.
- Braudel, F., 2020. Kapitalizmin Kısa Tarihi, Say Yayınları, İstanbul. 22- 32.
- Brenner, N. ve Theodore N., 2002. Cities and The Geographies of Actually Existing Neoliberalism, *Antipode*, 34, 3, 349-379.
- Budak, S., 2016. Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 121.
- Bulutay, N., 1972. Fuar Açılırken, Hürsöz, 1 Temmuz 1972.
- Burgin, V., 1996. In/different Spaces: Place and Memory in Visual Culture, University of California Press.
- Can, P., 2015. Televizyon Reklamlarına İlişkin Algının Marka Hassasiyeti Üzerine Etkisi, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 4, 105-124.
- Carr, S., Francis, M., Rivling, L. G., ve Stone, A. M., 1992. Public Spaces, Cambridge University Press, Cambridge, 230-240.
- Castells, M., 1996. Enformasyon Çağı, Ekonomi, Toplum ve Kültür, Cilt 1, Ağ Toplumunun Yükselişi, (çev. E. Kılıç), Bilgi Yayıncılık, İstanbul, 35-88.
- Castells, M., 1997. Kent, Sınıf, İktidar, (çev. A. Erendil), Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 255-265.
- Cevizci, A., 2004. Felsefe Ansiklopedisi, İstanbul, Etik Yayınları, 257.
- Ching, F., D., K., 1996. Mimarlık, Biçim, Mekân ve Düzen, Yem Yayınları, İstanbul, 96.
- Connerton, P., 2014. Modernite Nasıl Unutturur, (çev. K. Kelebekoğlu), Sel Yayıncılık, İstanbul, 13-120.
- Corbin, J. ve Strauss, A., 2008. Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory, Thousand Oaks: Sage, 97.
- Coser, L., A., 1992. The revival of the Sociology of Culture: The Case of Collective Memory. Sociological Forum, 7, 2, 365-373.

- Çabuklu, Y., 2004. Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset, Kanat Yayınları, İstanbul, 3-14.
- Çalak, I., E., 2012. Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekânlar: ULAP Platz Örneği, Almanya, Tasarım+Kuram, 13, 34-47.
- Çam, A.T., 2014. 11: Türk Grafik Tasarım Tarihi Cilt 1, Analiz Yayıncılık, İstanbul.
- Çınar, Y., 2018. Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16, 2, 325-350.
- Çubuk, M., 1991. Kamu Mekânları ve Kentsel Tasarım, Kamu Mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu, M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 15-19.
- Dalay, N., 1982. 20. Samsun Fuarı Açılırken, Hürsöz, 2 Ağustos, 1982.
- Demir, G. ve Kömürcü, D., 2014. 1960’larda Sermayenin Yeni Düzen Arayışı: Ekonomik ve Sosal Etüdler Konferans Heyeti, Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 2, 32-58.
- Denzin, N., K. ve Lincoln, Y., S., 1998. The lanscape of qualitative research: Theories and issues. Thousand Oaks: Sage. 1-3.
- Donat, O. ve Yavuzçehre, P., S., 2016a. Sakin Kent (Cittaslow) Üyeliğinin Kamusal Mekânlara Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 35, 115-126.
- Donat, O. ve Yavuzçehre, P., S., 2016b. Batı’da ve Osmanlı’da Kamusal Mekânın Tarihsel Süreçteki Değişimi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4, 26, 505-519.
- Downs, R., M., ve Stea, D., 1973. Image and environment: Cognitive mapping and spatial behavior. Chicago: Aldine Pub. Co, 338-340.
- Durkheim, E., 1973. On Morality and Society (Selected Writings), (ed. R. Bellah), The University of Chicago, Chicago, 212-213.
- Einstein, A., 1997. Özel ve Genel Görelilik Kuramı Üzerine. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea. 62.
- Elden, S., 2009. Space I, International Encyclopedia of Human Geography, Vol. 10, 262-267, Elsevier: Amsterdam.
- Elmalı Şen, D., Midilli Sarı, R., Sağsöz A. ve Al, S., 2014. 1960-80 Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Turkish Studies, Ankara, 9/10, Fall, 541-556.
- Engels, F., 1997. İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, (çev. Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, 89-93.
- Erkal, M. E., 2016. 1938-1980 Dönemi Türkiye’de Sosyal Yapı ve Dinamikleri, Sosyoloji Konferansları, 53, 1, 157-185.

- Ertuna, Ö., 2004. 1923'ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023'e Doğru Hedefler, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği Muhasebe ve Finans Dergisi, 21, 6-17.
- Felman, S., ve Laub, D., 1992. Testimony: Crise of Witnessing in literature, psychoanalysis and History. New York: Routledge
- Fichter, J., 1994. Sosyoloji Nedir?, Attila Kitabevi, 2. Baskı, Çeviren:Nilgün Çelebi, Ankara, 155-156.
- Forty, A., 2000. Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture, Thames & Hudson Ltd, London.159-160.
- Foucault, M., 2006. Hapishanenin Doğuşu, (çev. M.A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 213-231.
- Frevel, B., 2006. Urban Safety, German Policy Studies, 3,1,1-18.
- Giddens, A., 2000. Sosyoloji, Yayına Haz. H. Özel ve C. Güzel, Ankara: Ayraç Yayınları, 548-988.
- Giddens, A., 2004. Modernliğin Sonuçları, (çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 9-53.
- Giddens, A., 2010. Marx, Weber ve Sınıf, Sosyoloji Başlangıç Okumaları, (çev. G. Altaylar), Say Yayınları, İstanbul, 295-302.
- Gideon, S. (1967) Space, Time and Architecture, Harvard University Press, Cambridge, IV-IVI.
- Gökberk, M., 1993. Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 293-310.
- Gökçe, S., 2019. Türk Modernleşmesinde Halkevlerinin Yeri, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 14, 20, 2327-2351.
- Gökgür, P. 2008. Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri, İstanbul, Bağlam Yayınevi.
- Güngör, E., 2017. 1950'ler Türkiye'sinde Modernleşme ve Gündelik Hayat Değişimlerine Sinema Üzerinden Bakmak: İstanbul Geceleri Filmi, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), 2, 3, 94-112.
- Habermas, J., 2014. Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü (çev. Bora T, Sancar M.), İstanbul, İletişim Yayınları, 57-224.
- Halbwachs, M., 2016. Hafızanın Toplumsal Çerçevesi (çev. B. Uçar), Heretik Yayınları, Ankara, 128-134.
- Halbwachs, M., 2017. Kolektif Hafıza, (çev. B. Barış), Heretik Yayınları, Ankara, 10-170.

- Hall, T., 2001. Urban geography. 2nd edition. Routledge.82.
- Hançerlioğlu, O., 2003. Ruhbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 44.
- Harvey, D., 1997. Postmodernliğin Durumu, (çev. S. Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 84-121.
- Harvey, D., 2001. Spaces of Capital: Towards a Critical Geography, Routledge, New York, 27-38.
- Harvey, D.,2003. Sosyal Adalet ve Şehir (çev. M. Moralı), Metis Yayınları, İstanbul, 32-40.
- Harvey, D., 2007. Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm, (çev: E. Çamuroğlu Çığ, Ü. Çığ), Atılım Sosyal Bilimler Dergisi 2012, 2, 2, 67-88.
- Harvey, D., 2012. Sermaye Muamması, Sel Yayıncılık, İstanbul, 127-147.
- Harvey, D., 2013. Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime (çev. A.D. Temiz), Metis Yayınları, İstanbul, 171-217.
- Harvey, D., 2015. Umut Mekânları, Metis Yayıncılık, İstanbul, 74-97.
- Hoelscher, S. ve Alderman D., H., 2004. Memory and Place: Geographies of a Critical Relationship, Social&Cultural Geography, 5, 3, 347-355.
- Hume, D., 1986. İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma, (çev. S. Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 20-31.
- Huyssen, A., 1994. Twilight memories: Marking Time in a Culture of Amnesia, Routledge, New York, 16-181.
- İnceoğlu, M., 2007. Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısında Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım, İstanbul Meydanlarının İncelenmesi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2.
- İzgi, U., 1999. Mimarlıkta Süreç, Kavramlar-İlişkiler, YEM Yayınları, İstanbul, 86.
- Kabakçioğlu, G., 1970. İpragaz Pavyonu, Mimarlık Dergisi, sayı:10, 50.
- Kanca, O., C., 2012. 1950-1960 Arası Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sos.Bil.Ens.Der., Hatay, 9, 19, 47-63.
- Kara, N.,1973. Fuarın Düşündürdükleri, Hürsöz, 3 Temmuz 1972.
- Karasar, N., 1984. Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler, Taş Kitapçılık, Ankara, 166.

- Karluk, S., R., 2005. Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 418-420.
- Karpat, H., K., 2008. Türk Demokrasi Tarihi, İmge Yayınları, Ankara, 131.
- Karpat, H., K., 2019. Kısa Türkiye Tarihi, (1800-2012), Timaş Yayınları, İstanbul, 187-203.
- Kasap, İ., 2007. 80'li yıllarda Bir Seyirlik Gezi Mekânı Olarak Samsun Fuarı, Geceleri ve Aşkları, Kent Kültürü, 5, 42-43.
- Kaya, E., 2015. Kentleşme ve Kentlileşme, İşaret Yayınları, İstanbul. 50.
- Kedik, A., S., 2011. Kamusal Alan, Kent ve Heykel İlişkisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11, 1, 229-240.
- Keleş, R. ve Ünsal, A., 1982. Kent ve Siyasal Şiddet, S.B.F. Yayınları, Ankara, 507.
- Keskin, M., Ç., 2021. Mimarlık, Endüstri Ürünleri ve Grafik Tasarım Ara Kesitinde Bir Yayı: Samsun Fuarı TEKEl Pavyonu, Mimarlık Dergisi, Mart-Nisan, 418, 61-72.
- Keskin, N., 2014. Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri, folklor/edebiyat, 20, 79, 3.
- Keskin, K. ve Midilli Sarı, R., 2018. Bir Kamusal Mekânın Kolektif Bellekteki Yeri: Samsun Batıpark, 2. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi, 11-12 Ekim, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 1103-1115.
- Kılıç, S., K., 2017. Bellek Aktarımı ve Kültürel Süreklilik, Bir Varmış Bir Yokmuş: Tolumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar, (ed: T. Erman, S. Özaloğlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 187.
- Kılıçbay, A., 1999. Türk Ekonomisi, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 113-152.
- Kongar, E., 2018. 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 170-188.
- Kümbetoğlu, B., 2008. Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 71-75.
- Labuschagne, A., 2003. Qualitative research: Airy fairy or fundamental? The Qualitative Report, 8, 1, 100-103.
- Lefebvre, H., 1974. Mekânın Üretimi, (çev. I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul, 95-187s.,109-110, 355-359.
- Lefebvre, H., 1991. Critique of Everyday Life Volume 1, Translated by John Moore, London: Verso, 130-138.

- Lefebvre, H., 2002. Critique of Everyday Life Volume 2, Translated by Michel Trebitsch, London: Verso, 216-356.
- Leibniz, G., W., 2011. Monadoloji, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Pinhan Yayınları. 58-60.
- Locke, J., 2000. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme I-II. kitap (çev.M. Delikara Topçu), Öteki Yayınevi, Ankara, 209-220.
- Madanipour, A., 2010. Whose Public Space: International Case Studies in Urban Design and Development, Routledge, Oxford, 237-243.
- Misztal, B., 2003. Theories of Social Remembering, Open University Press, England, 50-74.
- Misztal, B., 2016. Durkheim on Collective Memory, Journal of Classical Sociology, 3, 2, 123-143.
- Morley, D. ve Robins, K., 1997. Kimlik Mekânları (Çev: Emrehan Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Mumford, L., 2007. Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, çev. G. Koca ve T. Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 14-15.
- Mutlu, A., 2017. Neoliberalizm ve Kentleşme: Dün, Bugün ve Gelecek, Uluslararası Kentsel Politikalar Konferansı, 17-20 Eylül, KKTC, 42-60.
- Neal, Z., P., 2010. Locating Public Space, Common Ground? Readings and Reflections on Public Space, Routledge, New York, 1-20.
- Neisser, U., 1993. The Self Perceived, The perceived self: egological and interpersonal sources of self-knowledge, (ed. U. Neisser), NY Cambridge University Press, New York, 3-21.
- Neyzi, L., 2011. Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1-13.
- Nora, P., 2006. Hafıza mekânları, (çev. M.E. Özcan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 31-38.
- Norberg Schulz, C. (1972). Existence, Space and Architecture. London: Studio Vista. 27.
- Olgun, İ., 2009. Kentsel Değişim Sürecinde Kentsel Okuma ve Bellek İlişkisi, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 64-75.
- Olick, J. ve Robbins, J., 1998. Social Memory Studies: From ‘Collective Memory’ to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. Annual review of Sociology, 24, 105-140.

- Onursal, İ., 1969. Fuardaki Gezintiden İlham, 19 Mayıs Gazetesi, 7 Temmuz 1969.
- Öktem, B., 2006. Neoliberal küreselleşmenin kentlerde inşası: Akp'nin küresel kent söylemi ve İstanbul'un kentsel dönüşüm projeleri. Planlama Dergisi, 2, 53-63.
- Öner, B., 2008. Sosyal Temsiller, Kriz Dergisi, 10, 1, 29-35.
- Özbek, M., 2015. Kamusal Alan, Hil Yayın, İstanbul, 30-39.
- Öztürk, F., 2013. Türkiye Ekonomisinin Kırılma Noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=244303>, Erişim Tarihi: 9 Ağustos, 2019.
- Platon, 2012. Menon, (çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 45-70.
- Platon, 2020. Timeaus, (çev. F. Akderin), Say Yayınları, İstanbul. 29.
- Poster, M., 2008. Foucault, Marsizm ve Tarih, çev: F. Güder, Otonom Yayıncılık, 108.
- Poyraz, M., 2021. Kent(leşme) ve Siyaset, ed: M. Alptekin, Şehir Sosyolojisi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 229-242.
- Punter, J., V., 1991. Participation in the Design of Urban Space, Landscape Design, 200, 24-27.
- Rabinow, P. ve Sullivan, W., 1979. Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım, (çev.T. Parla) Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 9-27.
- Rojek, C., 1995. Decentring Leisure: Rethinking Leisure Theory, Sage, London, 47-50.
- Rossi, A., 2006. Şehrin Mimarisi, çev. Gürbilek, N., Kanat Kitap, İstanbul, 3-90.
- Sjoberg, G., 2002. Sanayi Öncesi Kenti, çev.ve der. B. Duru, A. Alkan, 20. Yüzyıl kenti içinde, Anadolu üniversitesi Yayını, Eskişehir, 37-54.
- Sarıbay, A., Y., 2000. Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Sarısakal, B., 2007. Samsun'un Eğlence Tarihi, Seçil Ofset, İstanbul, 128.
- Sayar Avcıoğlu, S. ve Akın, O., 2017. Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi, İdeal Kent, 8, 22, 423-450.
- Schacter, D., 2001. The Seven Sins of Memory, How the Mind Forgets and Remembers, Houghton Mifflin Company, NY, 182-198.

- Schudson, M., 2007. Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri, Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Cotigo, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 50, 179-200.
- Schwartz, B., 1991. Social Cahnge and Collective Memory: The Democratization of George Washington. American Social Review, 56, 2, 221-236.
- Sennett, R., 2013. Kamusal İnsanın Çöküşü, (çev. S. Durak, A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 60-229.
- Shields, R., 1991. Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity, Routledge, Londra ve New York, 66.
- Simmel, G., 2005. Metropol ve Zihinsel Yaşam, Şehir ve Cemiyet, (çev. A. Aydoğan), İz Yayıncılık, İstanbul, 167-184.
- Smith, N., 1990. Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space, 2nd Edition. Oxford: Blackwell. 92-93.
- Soja, E., 1989. Postmodern Geographies, Verso, London, New York, 137.
- Soygeniş, S., 2010. Mimarlık Düşünmek Düşlemek. İstanbul: YEM Yayınları.
- Şengül, T., 2001. Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı, Praksis, 2, 9-31.
- Şensoy, H., 1984. İç Mekân Düzenleme Bilim Dalı Konferansları (1976-77 Ders Yılı), Mimar Sinan Üniv. Mim. Fak. Mim. Bl., Yayın No.4, İstanbul.
- Tanyeli, U., 2013. Rüya, İnşa, İtiraz, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 367-368.
- Taşçı, H., 2014. Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 76-88.
- Tekcan, A., 2011. Hafıza Psikolojisi: Otobiyografik Hafıza, Hafıza Çalıştayı, Şirince.
- Tekin, H., H.ve Tekin., H., 2006. Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3, 13, 101-116.
- Telatar, O., M. ve Terzi, O., 2010. Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24, 2, 197-214.
- Türnüklü, A., 2000. Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 6, 4, 543-559.
- Uludağ, İ. ve Arıcan E., 2003. Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama, Der Yayınları, İstanbul, 239.

- Uludağ, Z. ve Aycı H., 2016. Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci, İdeal Kent, 7, 20, 746-773.
- Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü Fuarcılık Şefliği, 2016. 2017 İzmir Fuarcılığına Genel Bakış ve 2016 Türkiye Fuar İstatistikleri Değerlendirme Raporu, Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü Fuarcılık Şefliği, Aralık, <https://silo.tips/download/zmr-ticaret-odasi-2017-zmr-fuarciliina-genel-baki-ve-2016-trkiye-fuar-statstkler-d> 8 Aralık 2018
- Ural, S., E., 1995. Mimarlıkta Renk: Yapay Ortamların Renklendirilmesinde Renk Dinamikleri, Doktora Tezi, K.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 40.
- URL-1, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Samsun_in_Turkey.svg. 12 Kasım 2020.
- URL-2, https://en.wikipedia.org/wiki/File:Samsun_Tekel_sigara_fabrikalar%C4%B1.jpg. 5 Nisan 2021.
- URL-3, <https://www.samsungazetesi.com/samsun-sokak-roportaji/samsunlu-vatandaslara-gore-12-eylul-h1133364.html>. 5 Şubat 2019.
- URL-4, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sovyetler_Birli%C4%9Fi%27nin_da%C4%9F%C4%B1lmas%C4%B1. 16 Aralık 2020.
- URL-5, https://www.samsunyelken.org.tr/kulubumuz.asp?kulup=3-tarihcemiz&fbclid=IwAR0oWFehHBsqgXQhj6wKCdQYY_D_E0UQByAyTT1b1W2v-rCJpbIFrv8b2yw. 8 Kasım 2020.
- URL-6, <https://www.gittigidiyor.com/arama/?k=samsun%20fuvar%C4%B1>. 11 Haziran 2018.
- URL-7, <https://frhyapi.com.tr/bizdetay/kulturpark-yozlastirildi/>. 20 Nisan 2018.
- URL-8, <http://www.samsuntarihi.com/samsun-fuari/>. 20 Nisan 2018.
- URL-9, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80298/turkiyede-cagdas-grafik-tasarima-toplu-bakis.html>. 24 Mayıs 2020.
- URL-10, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=33515&start=135>. 14 Mart 2018.
- Urry, J., 1999. Mekânları Tüketmek, (çev.R. G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 177-208.
- Virilio, P., 1998. Hız ve Politika (çev. M. Cansever), Metis Yayınları, İstanbul, 95-115.
- Vromen, S., 1993. Maurice Halbwachs on Collective Memory, the American Journal of Sociology, 99, 2, 510-512.

- Weber, M., 2010. Şehir, Modern Kentin Oluşumu, Bakış Yayınları. 85-87.
- Yalım, İ., 2002. Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası, (ed. Sargın G.A.), Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 157-214.
- Yavuzçehre, P., S. ve Çezik, U., K., 2015. Sümerbank'tan Sümerpark'a: Alışveriş Merkezine Dönüşen Kamusal Alanlar. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30,1, 23-53.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., 2016. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin. 114-118.
- Yılmaz, A., 2014. Cumhuriyet'ten Gündoğdu'ya: Yer'in belleği ve değişen protesto pratikleri, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni, 33, 54.
- Yılmaz, C., 2008. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun Limanı'nda Ulaşım ve Nakliyat, 1. İlkadım Sempozyumu, İlkadım Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayını, Samsun, 580-595.
- Yılmaz, C., 2011. Samsun Şehri, Kuruluş Yeri, Nüfus ve Kentsel Gelişim Özellikleri, Samsun Sempozyumu, 13-16 Ekim, Samsun Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Samsun, 361-378.
- Yılmaz, C. ve Zeybek, H.İ., 2016. Samsun Coğrafyası, Uğur Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, Samsun, 6-314.
- Yılmaz, E. ve İnceköse Ü., 2017. İzmir'de Bir Kentsel İmgenin Dönüşümü: Büyük Efes Otel, Bir Varmış Bir Yokmuş: Tolumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar, der: Tahire Erman, Serpil Özaloğlu, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 61-77.
- Yırtıcı, H., 2009. Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1-18, 59-76.
- Zelizer, B., 1995. Reading the Past against the Grain: The Shape of Memory Studies. Critical Studies in Mass Communication, 12, 2, 213-239.
- Zeybek, H. İ., 2006. Sosyo-Ekonomik Kriterlere Göre Samsun İlinin, Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki Yeri. Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, 4-6 Mayıs, Samsun Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Samsun, 4-6.
- Zevi, B., 1993. Architecture As Sapace, How to Look at Architecture, Da Capo Press, New York, 28-32.

Zorlu, A., 2003. Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye’de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürünün Tarihi Gelişimi, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler> 28 Temmuz 2017

6. EKLER

Ek 1. Görüşme Soruları

A BÖLÜMÜ		KİŞİSEL KİMLİK BİLGİLERİ
Demografik	Cinsiyet, Doğum yeri, Doğum yılı	
Eğitim/meslek	Eğitim düzeyi, Meslek	
İkametgâh	İkametgâh bilgisi, Samsun'da bulunma süresi	
B BÖLÜMÜ		FUARIN KOLEKTİF BELLEKTEKİ DURUMU ve DÖNEME İLİŞKİN DİNAMİKLERİ ANLAMA
	1. Fuarı hiç duydunuz mu? Fuar nasıl bir yerd? Fuarın görünüşüyle ve gündelik yaşamıyla ilgili neler anlatabilirsiniz? 2. Fuara ilişkin anılarınızdan birkaçını paylaşabilir misiniz? Fuarda olan herhangi bir şeyle, herhangi bir yerle olan anılarınızı anlatabilir misiniz? 3.1.Nerenin önünde kuyruk olurdu, siz nerede beklerdiniz? 3.2.En çok nerede fotoğrafınız var? 4. Fuarın açık olduğu dönemlerde Samsun'da nasıl bir hayat/yaşam olurdu? 5. Fuarla ilgili nelerin yokluğunu hissediyor, nelerin özlemini duyuyorsunuz, aklınıza gelen ilk şeyleri sıralayabilir misiniz? 6. Samsun Fuarı sizin için ne anlam ifade ediyor? Sizce Samsun Fuarı'nın Samsun için önemi ve anlamı var mıdır? Bunlardan bahsedebilir misiniz? 7. Fuara hangi sıklıkla, kimle, daha çok hangi günlerde, günün hangi saatinde giderdiniz? 8. Samsun Fuarı'nın size sunduğu, sizin en çok önemseydiğiniz hizmeti ne idi? 9. Fuarda dikkatinizi daha çok hangi yerler çekirdi, nereleri merakla gezerdiniz? 10. Başka kentlerden fuarı ziyaret etmek için akrabalarınız gelir miydi? Fuarda en çok nereye götürürdünüz, nereyi özellikle gezdirirdiniz? 11. Fuarı en çok hangi yıl aralığında ziyaret ettiniz? Hangi yıllardan sonra ziyaretiniz azaldı? Sebepleri nelerdi anlatabilir misiniz? 12. Fuarda sevdiğiniz şeylerin benzerlerini/karşılığını bulduğunuz Samsun'da başka alanlar, yerler ya da herhangi başka bir şeyler var mıydı? Varsa nelerdi, anlatabilir misiniz? 13. Sizce fuar neden kapatıldı? 13.1.Bu durum sizi etkiledi mi? Samsun halkını etkiledi mi? Fuarın kapanmasını nasıl karşıladınız?	
C BÖLÜMÜ		YERİN GÜNCEL KULLANIMININ KOLEKTİF BELLEKTEKİ DURUMU ve DÖNEME İLİŞKİN DİNAMİKLERİ ANLAMA
	14. Alanın o günkü kullanımı olan fuar ile bugünkü kullanımı olan park arasında kıyaslama yaptığınızda kullanım/görünüş/yaşayış ile ilgili neler söylersiniz? 15. Parkı hangi sıklıkla kullanıyorsunuz? A-Haftada 1 kez B-Haftada 1'den çok C- Birkaç haftada 1 kez D- Ayda 1 kez E- diğer 16. Parkı hangi sebeplerden dolayı ziyaret edersiniz? A- resmi işlemler B- alışveriş C- eğlence D- gezmek/dinlenmek E- diğer 17. Parkta nerelerde vakit geçiriyorsunuz ve hangi etkinliklerde bulunuyorsunuz? 18.Orada geçen anılarınızı, hatırladığınız olayları ve günleri paylaşabilir misiniz? 19. Alanda hoşunuza giden, olumlu bulduğunuz şeyler var mıdır? Nelerdir? 20. Alanda hoşunuza gitmeyen, olumsuz bulduğunuz şeyler var mıdır? Nelerdir? 21. Sizce alanın güncel kullanımı (işlevsel, anlamsal) yeterli midir? Burasının nasıl kullanılmasını, burada nelerin olmasını isterdiniz? 22. Parkın sizin için ve Samsun için öneminden, anlamından bahsedebilir misiniz?	

Ek 2. Görüşmeye Katılan Kişilerin Kimlik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Samsun'da İkamet Süresi
K1.	E	67	Üniversite	Ticaret *Pavyon Sahibi	1953-
K2.	K	87	Üniversite	Eczacı	1959-
K3.	K	67	Üniversite	Emekli Öğretmen	1953-
K4.	E	75	Üniversite	Avukat	1941-
K5.	K	61	Üniversite	Emekli Öğretmen	1959-
K6.	K	61	Yüksekokul	Ticaret	1959-
K7.	E	83	Ortaokul	Ticaret *Pavyon Sahibi	1937-
K8.	K	61	Üniversite	Emekli Öğretmen	1959-
K9.	E	65	Ortaokul	Emekli Memur *Fuar Müdürü	1963-
K10.	E	65	Lise	Emekli Memur *Fuar Müdürü	1949-
K11.	E	69	Lise	İşçi	1951-
K12.	K	61	İlkokul	Ev hanımı	1959-
K13.	E	60	Lise	Elektrik teknisyeni	1960-
K14.	K	67	İlkokul	Ev hanımı	1953-
K15.	E	68	İlkokul	Kuaför	1952-
K16.	E	37	Üniversite	Memur	1983- (2004-2010 yılları arası hariç)
K17.	E	48	Lise	İşçi	1972-
K18.	K	38	Üniversite	İç Mimar	1982- (1999-2003 yılları arası hariç)
K19.	K	37	Üniversite	Harita Teknikeri	1983-
K20.	E	42	Lise	Memur	1978-
K21.	K	48	Yüksekokul	Memur	1972-
K22.	K	38	Üniversite	Öğretmen	1982-
K23.	E	50	Yüksekokul	Emekli	1970-
K24.	K	44	İlkokul	İşçi	1976-
K25.	E	45	Üniversite	Öğretim Üyesi	1975-
K26.	E	43	Üniversite	Memur	1977-
K27.	E	52	Lise	Antrenör	1968-
K28.	E	56	Ortaokul	Serbest meslek	1964-
K29.	K	55	Ortaokul	Emekli memur	1965-
K30.	K	48	Lise	Serbest meslek	1972-
K31.	E	20	Üniversite	Öğrenci	2000-
K32.	K	21	Üniversite	Öğrenci	1999-
K33.	E	11	Ortaokul	Öğrenci	2009-
K34.	E	19	Üniversite	Öğrenci	2001-
K35.	K	25	Üniversite	Öğrenci	2004-
K36.	K	16	Lise	Öğrenci	2004-
K37.	K	22	Üniversite	Öğrenci	2004-
K38.	E	12	Ortaokul	Öğrenci	2008-

Ek 2'nin devamı

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Samsun'da İkamet Süresi
K39.	K	16	Lise	Öğrenci	2004-
K40.	K	16	Lise	Öğrenci	2004-
K41.	E	17	Lise	Öğrenci	2003-
K42.	E	21	Üniversite	Öğrenci	1999-
K43.	E	24	Üniversite	Öğrenci	1996-
K44.	K	16	Lise	Öğrenci	2004-
K45.	K	21	Üniversite	Öğrenci	1999-

Ek 3. 6. Maddede Yer Alan Ali Sırrı GÜNDAY, İrfan YANKUTAN ve Lütfi BAKIR'ın Görevlendirildiği Belge (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası arşivi)

SAMSUN
TİCARET ve SANAYİ ODASI

Samsun

Toplantı Tarihi: 13.1.1961 Öz :
Toplantı Sayısı: wI

Sayı: _____

<u>Toplantıda bulunanlar</u> Azmi Varol Osman Yenigeri Tahsin Mutioğlu Mustafa Şahinkaya D. Temel Özdoğan Namlık Topçu Ali Sırrı Günday Feridun Arıkan Hami Taşan Arslan Kaptan Kurban Piroğlu Selahattin Selkan Ahmet Sayın Altun Lastik Fabrikası Mustafa Altun Hüseyin Demircioğlu İrfan Yankutan Nazım Tıkıroğlu Hasan Cengiz Mehmet Ali Uçurğun Şahin Ak Umumi Kâtip Cevdet Karalı	<u>Toplantıda bulunmayanlar</u> Emin Kemal Yemenciler Esat Kitaplıoğlu Hürrem Derindere Zafer Şekerleşme Fb. Mehmet Başaran Akgül Kol.Şti Mecit Turan İzzettin Göksel Bakır Limited Ortaklığı Sabit Çağlınergin Hakkı Altun Fevzi Hamuloğlu Osman Bakan Ali Aydın Yakup Yalçınkaya Lütfü Bakır Hüseyin Alsan Gökmenoğlu Kardeşler Kol.Şti Yazık
---	--

1- Odanın Aralık 1960 ayı mizanı ile buna ait raporun tasdikine,
2- Hesap Tetkik Komisyonuna İrfan Yankutan, Nazım Tıkıroğlu ve Ahmet Sayın'ın seçilmelerine,
3- Oda İdare Heyeti tarafından hazırlanmış bulunan 1961 yılı bütçe tasarruflarının tetkikine geçildi,
Bütçenin gelir ve gider tablosu okundu, İdare Heyetinin tanzim etmiş olduğu 1961 yılı kadrosunun aşağıda yazılı olduğu üzere aynen,

<u>Memurlar</u>	<u>Aylığı</u>	<u>Yıllığı</u>
Umumi Katip	2.000.- TL.	24.000.- TL
Tescil Şefi	1.600.- "	19.200.- "
Muhasebe Şefi	900.- "	10.800.- "
Muamelat Şefi	700.- "	8.400.- "
Piyasa ve İstatistik memuru	800.- "	9.600.- "
Yazı İşleri memuru	500.- "	6.000.- "
Sicil Katibi	500.- "	6.000.- "
" "	500.- "	6.000.- "

Ek 3'ün devamı

SAMSUN
TİCARET ve SANAYİ ODASI

-4-

Samsun

Öz :

Sayı :

Mukavele ve taahhütnameler	10.—
İnşa tasdikleri	300.—
Kefalet harçları	500.—

YAPILACAK HİZMETLER KARŞILIĞI AĞÜCRETLER	1.000.—
5590 sayılı kanuna göre alınacak ücret	1.000.—

MİSİL ZAMLARI VE PARA CEZALARI	110.—
Kaydiye ve yıllık aidattan	100.—
Cezalar	10.—

TÜRLÜ GELİRLER	22.220.—
Banka faizleri	2.000.—
Sair gelirler (Dağınık)	500.—
Tahvil koponlarından alınan	15.000.—
Gayri menkul kiralara	4.720.—

TAHSİL EDİLECEK ALACAKLAR	21.100.—
Kayıt ücretleri ve aidatlarından	1.000.—
Muamman aidattan	20.000.—
Cezalardan	100.—
İcaradan	120.—
U M U M İ Y E K U N :	245.458.90

4- Evvelce prensip kararına varıldığı üzere Samsun Akşam Tekniker Okuluna 10.000 liralık yardım yapılması ve adı ihtiyattan ödenmesi hususunda İdare Meclisine yetki verilmesine,

5- Azadan Nazım Tıkıroğlu'nun teklifi üzerine, Leyla Nil Zamanlı'dan kalmış bulunan amfikatörün, avukatla görüştüktan sonra şayet bir mahzuru yoksa ihtiyaçlarına binaen Şehrimiz Namık Kemal Ortaokuluna teberru edilmesine,

6- Şehrimizin İktisadi ve kültürel kalkınmasına yardım olmak üzere bir fuar ve sergi kurulması teşebbüsünün gerçekleştirilmesini temin bakımından ilgili merciler nezdinde temaslarda bulunmak için Ali Sarı Günday, İrfan Yankutan ve Lütfü Bakır'dan müteşekkil bir komitenin teşkili ile bu komitenin vazifelerinin belirlenmesine,

7- Oda'daki derecesinin indirilmesi hakkında Mustafa Kolbakır'ın 28.12.1961 tarihli dilekçesi okundu,

Mustafa Kolbakır'a ait derece itirazı geçen defaki iktisamımızda görüşülmüş ve reddedilmişti. Durum geçen defaki oturumumuzda incelendiği ve derecesinde herhangi bir indirme bahis mevzu olmadığından bu defaki talebinin de reddine karar verildi. (İmzalar arkada)

Ek 4. 1963 Yılı-Fuar Açılış Davetiyesi (SBBKSİDB arşivi)

Ek 5. Fuar Birliğinin Kapatılmasına İlişkin Belgeler

T.C.
SAMSUN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
Yazı İşleri ve Kararlar Daire Başkanlığı

KİŞİYE ÖZEL

SAYI : 99/263
KONU: Fuar Birliği Tüzüğü.

SAMSUN
24/11/2000

SAMSUN VALİLİĞİNE

İLGİ : 24/11/1999 tarih ve Yazı İşleri ve Kar.D.B.'nin 263 sayılı yazımız.

Samsun Büyükşehir Belediye Meclisinin 22/11/1999 tarihli toplantısında; Samsun Fuar Birliğinin süresi ile ilgili tüzüğün 4.maddesinin son fıkrasında belirtilen 50 yıllık sürenin 1 yıla indirilerek tüzük değişikliği yapılması ve bu suretle 1580 sayılı Yasanın 136.maddesi delaletiyle bu süre sonunda Fuar Birliğinin ilga edilmesi ile ilgili alınan karar ilgi sayılı yazımız ekinde gönderilmişti.

Ekte sunulan Kararımızın yeniden incelenmesini arz ve rica ederim.

EKİ : Karar (1 adet)

Yusuf Ziya YILMAZ
Büyükşehir Belediye Başkanı

DAĞITIM :

1. Samsun Valiliğine,
2. Samsun Fuar Birlik Başkanlığına,
3. Samsun İl Genel Meclis Başkanlığına.

Ek 5'in devamı

T.C.
SAMSUN
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİS KARARI

BİRLEŞİM NO : 21
KARAR NO : 2
TOPLANTI TARİHİ : 22 Kasım 1999

İNCELEME :

Samsun Büyükşehir Belediye Meclisinin 05/11/1999 tarihli toplantısında; Bayındırlık ve Hukuk Komisyonuna havale edilen Yazı İşleri ve Kararlar Daire Başkanlığının 13/09/1999 tarih ve 203 sayılı yazısı ve ekleri incelenerek hazırlanan 16-17-19/11/1999 tarihli Komisyon Raporu incelendi.

KARAR :

1963 yılında kurulan ve 1984 yılında tadil edilerek tasdik olunan Samsun Fuar Birliği mevcut fuar alanında kurulduğu tarihten itibaren her yıl 1-31 Temmuz tarihleri arasında amacına uygun olarak faaliyette bulunmaktadır.

Ancak son yıllarda fuar birlik tüzüğü'nün 2. maddesinde belirtilen Samsun'un ekonomik, sosyal, zirai, kültürel ve endüstriyel yönden gelişmesini sağlamak, iç turizmi teşvik etmek gerektiğinde milletler arası alanda ve yurtiçi topluluklarının iştiraki ile festivaller, gösteriler ve çeşitli müsabakalar düzenlemek, bölgeyi tanıtıcı neşriyat yapmak, lüzumlu tesisler kurmak ve bu amaçla gerekli faaliyetlerde bulunmak gibi fonksiyonlarının büyük bir kısmını yerine getiremez duruma gelmiş bulunmaktadır.

Fuar Birliğinin mevcut yönetim biçimi ve parasal olanakları ile bu fonksiyonlarını yerine getirilebilmesi giderek daha da güçleşmekte hatta olanaksız hale gelmektedir.

Özellikle; Samsun'un Büyükşehir olmasından sonra mevcut Fuar Birliğinin Büyükşehir'e yakışır biçimde uluslararası niteliğe dönüştürülebilmesi, Samsun'un sosyal, kültürel, ekonomik gelişiminin sağlanabilmesi amacıyla 3030 sayılı kanunun uygulama yönetmeliğinin 31. maddesinin (b) bendi gereğince; bu tür faaliyetlerin Büyükşehir Belediyesinin görev alanına girdiğinden ve yine aynı yönetmeliğin son fıkrası uyarınca bu konularda Birlik kurulamayacağından;

Samsun Fuar Birliğinin süresi ile ilgili tüzüğü'nün 4. maddesinin son fıkrasında belirtilen 50 yıllık sürenin 1 yıla indirilerek tüzük değişikliği yapılması ve bu suretle 1580 sayılı Yasının 136. maddesi delaletiyle bu süre sonunda fuar birliğinin ilga edilmesi, bu konuda alınacak Büyükşehir Meclis Kararının Samsun Valiliğine, Fuar Birliğine ve Vilayet İl Genel Meclisine sunulması, Samsun Büyükşehir Belediye Meclisinin 22/11/1999 tarihli toplantısında oybirliği ile kabul olunmuştur.

SAMSUN
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE
BAŞKAN VEKİLİ

KATİP**Rıdvan CETİNKAYA****Tarkan YILMAZ**

3030 sayılı Yasasının 14. Maddesi uyarınca uygun bulunarak tasdik edilmiştir.

/11/1999

Yusuf Ziya YILMAZ
Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

İlköğrenimini Mareşal Fevzi Çakmak İlkokulu'nda, lise öğrenimini Tevfik Serdar Anadolu Lisesi'nde tamamladı.

2007 yılında lisans öğrenimine başladığı Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden 2011 yılında mezun oldu. Aynı yıl KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı ve 2014 yılında eğitimini tamamladı. 2012 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne araştırma görevlisi kadrosuna atanan araştırmacı, halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak akademik çalışmalarını sürdürmekte ve İngilizce bilmektedir.